

ISTORIA UNIVERSALA

MANUAL PENTRU ÎNVĂȚĂMÎNTUL SECUNDAR

LUCRAT DE

IOAN SLAVICI

PARTEA I

CELE MAI VECHII TIMPURI ȘI ANTICHITATEA ELINĂ-ROMANĂ.

BUCUREȘTI

EDITURA LIBRĂRIEI SOCECŪ & COMP.

7. CALEA VICTORIEI, 7.

1891

105605

0/953

Biblioteca Centrală Universitară	
Cota	68721
Inventar	105605

PC57/02

1956

Tipografia Modernă Gr. Luis Str. Academiei 24.

B.C.U. Bucuresti

C105605

TABELĂ DE MATERII

INTRODUCERE

	Pag.
I. Piramidele	1
II. Babiloul și Niniva . . .	7
III Iranul	11
IV. Trecerea Arieniilor în India	13
V. Faraonii din Teba și Hicsoșii	18
VI. Avraam și urmașii lui . . .	23
VII. Troia	27
VIII. Tirul și Cartaginea . . .	30

PARTEA ÎNĒIA

Cele mai vechi timpuri	35
A. Popóarele din cele mai vechi timpuri.	36
1. Egiptul	36
2. China	42
3. Ecreii	44
4. Inđii	47
6. Fenicienii	49
5. Babilonul și Asiria	51
7. Iranii	52
8. Grecii	54
9. Romanii	60
B. Privire generală	70
I. Timpul zidirii piramid.	70
II. Timpul zidirii labirint.	72
III. Timpul lui Avraam	73
IV. Timpul Hicsoșilor	76
V. Timpul lui Ramses II.	78
VI. Timpul răsipurii Troiei.	81

	Pag.
VII. Timpul lui Hiram	84
VIII. Timpul întem. Cartagin.	85
IX. Timpul întem. Romei	89
X. Timpul lui Solon.	94

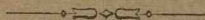
PARTEA ADOUA

Autichitatea Elină-Romană

I. Cir și urmașii lui.	101
II Epoca lui Pericle	107
1. Tirani	112
2. Luptele contra Persilor	116
3. Contimporanii lui Pericle	121
III. Alexandru Machedon	126
1. Grecii și Macedonii.	126
2. Regele Filip	129
3. Impér. lui Alexandru	132
a. Europa	132
b. Asia și Africa	135
IV. Hanibal	141
1. Cartaginea și Sicilia	141
2. Răsboaiele punice	147
a. Ântéiul răsboiului (264-241)	147
b. al 2-a răsboiului (218-202)	150
Elinii și Romanii	158
a. Elinii	160
1. Epoca de dezvoltare	160
2. Luptele de organizare	161
3. Luptele de apărare naț.	164
a. Marathon	164
b. Salamina și Himera	167

	Pag.
4. <i>Înflorirea națională.</i>	170
<i>a. Înălțarea Atenei</i>	170
<i>b. Predominarea Atenei</i>	172
5. <i>Căderea Elinilor</i>	176
<i>a. Războiul peloponesiac.</i>	176
<i>b. Înălțarea Tebei</i>	179
6. <i>Predominarea Macedoniei</i>	184
<i>a. Filip și Alexandru</i>	184
<i>b. Împărțirea împărăției lui Alexandru</i>	186
7. <i>Stăpânirea romană</i>	188
B. Romanii	193
I. Republica	196
1. <i>Cresterea statului roman</i>	
<i>a. Italia</i>	196
<i>b. Sicilia și Spania</i>	203
<i>c. Macedonia și Grecia</i>	205
<i>d. Africa</i>	208
<i>e. Egiptul</i>	213
<i>f. Asia</i>	217
<i>g. Galia, Germania și Britania</i>	219
2. <i>Viața Romei</i>	
<i>a. Familia</i>	224
<i>b. Forul</i>	225
<i>c. Clienții și Plebeii.</i>	226
<i>d. Nobilimea</i>	228
<i>e. Oastea Romană</i>	229
<i>f. Judecătoriile</i>	230
<i>g. Educațiunea romană</i>	231
3. <i>Desvoltarea Romei</i>	
<i>a. Stăpânirea patri-cienilor.</i>	233

	Pag.
b. Supunerea Italiei.	238
c. Războaiele punice.	263
d. Căderea republicii	
<i>Luptele agrare</i>	240
<i>Mariu și Sulla</i>	243
<i>Gneiu Pompeiu.</i>	247
<i>Iuliu Cesar.</i>	249
<i>Primul triumvirat.</i>	251
<i>Moartea lui Iul. Cesar</i>	254
<i>Al doilea triumvirat.</i>	256
II. Împărăția	259
Epoca I. (30 i. d., -270 d. Chr.)	
<i>August și urmașii lui</i>	261
<i>a. August</i>	261
<i>b. Cei patru Claudii</i>	263
2. <i>Cei trei Flavii</i>	268
3. <i>Războaiele Romanilor</i>	270
4. <i>Crestinismul</i>	271
5. <i>Trăian și urmașii lui</i>	273
6. <i>Luptele de apărare</i>	277
Epoca II. Căderea împărăției	
1. <i>Aurelian</i>	281
2. <i>Dioclețian</i>	283
3. <i>Constantin cel Mare.</i>	285
4. <i>Iulian Apostatul</i>	288
5. <i>Teodosiu cel Mare</i>	289
6. <i>Împărțirea împărăției</i>	292
<i>a. Goții</i>	293
<i>b. Vandalii.</i>	295
<i>c. Hunii</i>	297
7. <i>Căderea Romei</i>	300

PREFAȚĂ

Această carte scrisă cu destulă tignă, dar tipărită cu multă grăbire e un început de manual pentru învățământul secundar și în același timp un fel de îndreptar pentru studiul istoriei uiver-sale. Lucrând deci la ea, n'am avut în vedere numai pe copiii din școală, ci totodată și pe aceia dintre oamenii mai tineri, care au trecut prin școli fără-ca să fi câștigat destule cunoștințe istorice.

Preocuparea mea de căpetenie a fost să deștept și să dezvolt gustul pentru citirea operelor istorice, prezentând istoria ca un lucru atrăgător, pe care ori-și cine poate fără multă greutate să-l înțeleagă. De aceea am tipărit în fruntea cărții, drept introducere, opt bucăți de citire, care chiar și pentru copii pot să fie o lectură ușoară și mai mult ori mai puțin plăcută.

Citind în școală aceste bucăți, învățătorul are ocaziune de a-i dumiri pe școlarii oare-cum pe nesimțite asupra geografiei țărilor, în care s'a întemeiat cultura omenească, asupra celor mai vechi monumente istorice, asupra favelor de dezvoltare socială și asupra isvoarelor, din care ne adunăm cunoștințele istorice. În același timp școlarii, citind cu învățătorul lor aceste bucăți, nu numai prind gust pentru studiul istoriei, ci învață totodată—cum au să învețe istoria.

Astfel, începând lecțiunile în înțelesul sever al cuvântului, asupra popoarelor din cele mai vechi timpuri, școlarul nu numai are deprinderea de a nu învăța pe de rost, ci învață totodată lu-

cruri, care nu sunt cu totul noue pentru dânsul, ceea ce-l îmbărbătează și-l mână înainte. El are să învețe pe de rost numai tabelele chronologice, adecă arangiarea faptelor în timp.

Trecând, în sfârșit, la lecțiunile făcute asupra celor zece timpuri, școlarul se deprinde a arangia faptele în spațiu; ar rămâne numai, ca el să mai facă, ca tese școlare, și tabele sinchonistice, pentru care găsește date destule în manualul lui.

Partea a doua a cărții, asupra antichității eline-romane, nu are aceeași împărțire ca partea întâi. Căci pe când în cele mai vechi timpuri fiește-care popor are istoria lui deosebită, după Cir se produce încetul cu încetul o unitate politică și culturală, în cât în cele din urmă Roma devine centrul politic și cultural al întregii lumi civilizate. Aici dar preocuparea de căpetenie a mea a fost să grupez faptele ast-fel, încât școlarul se înțeleagă, cum rezultă unitatea aceasta și cum din mijlocul decadentei generale se ridică de-asupra cea mai sănătoasă parte a omenirii, mai întâi Persii, în urmă Macedonenii și în sfârșit Romanii.

În desobi această adoua parte n'a fost și nici că putea să fie croită după programul oficial, care nu e același pentru întregul învățământ secundar. Am adunat tot ceea ce după a mea părere trebuie neapărat să se învețe în școlile secundare— în genere— și am spus materia în trei grade. Școlarul, care trece toate trei gradele, știe istoria și o știe bine, de oare-ce evenimentele mai importante îi sunt reamintite de trei, de patru, ba unele chiar și de cinci-ori. Învățătorul înse, care stăpânește materia întreagă, n'are de cât să chibzuiască, dacă timpul și programul oficial îl iartă să iese toate trei gradele ori are să se mărginească numai la două ori chiar la unul singur.

Gradul întâi asupra antichității eline-romane, începând de la pg. 101 până la pg. 157, e o introducere în istoria Romanilor. Trecând deci, fie chiar și numai ca lectură, acest grad, școlarii întră pregătiți în gradul al doilea „*A. Elimii*“ pg. 158 - pg. 192, și repetă materia cu puțin adaos.

Tot c repetițiune e pentru cei ce au trecut primele două grade și grandul al treilea „*B. Romanii*“ (I. Republica pg. 196—260), aproape întreg, și numai istoria împărăției romane e un șir de lecțiuni consecutive.

Deși multora cartea le va fi părënd poate prea mare, materia cuprinsă într'ênsa nu e multă și poate să fie trecută în mai puțin ca 80 lecțiuni. Ear greutățile sunt învinse după ce școlarii au trecut partea primă.

Am făcut cu toții experiența, că în pirma clasă secundară ne vin foarte mulți școlari, care nu știu nici măcar să citească fără de împedecare și săși dee seamă despre înțelesul fraselor, pe care le citesc cu chiu cu vai. E deci lucru firesc, că ei vor învăța pe de rost la început și se vor speria de numele cele multe și de datele, pe care au să le învețe. Intrați înse în gradul al doilea al primei părți, ei perd deprinderea de a învăța pe de rost și după câte-va lecțiuni încep să grupeze faptele, pe care le știu de mai nainte, după timpul, în care s'au petrecut.

N'avem de aici înainte de cât să stăruim mereu asupra privirii generale și să le dăm lecțiuni mari, pentru-ca ei să piardă deprinderea de a învăța pe de rost. Și putem să le dăm lecțiuni mari când știm, că vom mai reveni cu dênșii asupra materiei, pe care o trec.

Școlul *educativ* al studiului istoric nu e, ca școlarii să învețe nume și date și fapte, pe care ușor le pot uita, ci ca să se desvolte într'ênșii destoinicia de a cuprinde cu o singură privire o mulțime cât se poate de mare de fapte. Ceea ce-l pune pe om mai Presus de toate ființele organice e darul de a cuprinde într'un singur gând cele ce se ivesc în deosebite timpuri și la deosebite locuri și de a stabili o legătură, un înțeles, între cele mai deosebite lucruri. Darul acesta se desvoltă prin gruparea după timp și spațiu a faptelor de mult petrecute, și faptele grupate o dată nu se mai uită. Ast-fel, înaintând, școlarii învață din ce în ce mai ușor și istoria devine în cele din urmă studiul lor de predilecțiu-

ne, o interesantă și plăcută gimnastică intelectuală, spre care copilul e împins de chiar firea lui.

Datele cuprinse în acest manual le-am luat, — în genere, — după istoria universală a lui *Georg. Weber* (Allg. Weltgeschichte von G. Weber. II. Auflage. Leipzig. 1883). Îndeosebi înse pentru antichitatea elină-romană am mai consultat și alți autori, între care mai ales *Vitor Duruy* (Histoire des Romains. Nouvelle édition. Paris 1878). *Theodor Mommsen* (Römische Geschichte și Pandekton) și *Berthold Georg Niebuhr* (Römische Geschichte edit. de Isler. Berlin 1873—74).

Singură practica școlară va pute să arête, dacă metoda aceasta e ori nu potrivit cu scopul ce are să fie atins prin studiul istoriei în școlile secundare. M'am ferit de amănunte, dar am ținut să expun toate faptele, care trebuiesc să fie cunoscute, pentru-ca înțelegerea întregii desfășurări istorice să fie cu putință. Școlarii, care vor fi învățat istoria din cartea aceasta, și învățătorii, care și vor fi făcut cursul de istorie după metoda ales de mine, îmi vor spune, dacă trebuie ori nu să urmez mai departe și dacă pot sau nu să sporesc cartea atât cu amănunte interesante, cât și cu ilustrațiuni alese mai pe 'ndelete.

Acesta e numai începutul, ear lucrarea întreagă, dacă e să fie săvârșită, avem s'o chibzuim împreună.

IOAN SLAVICÎ.

INTRODUCERE

I. — PIRAMIDELE

Istoria neamului omenesc se începe în partea despre miadă-noapte a continentului african, pe lunca Nilului.

Isvorit din niște lacuri de prin apropierea equatorului, Nilul, unul din cele mai mari râuri de pe fața pământului, curge spre meadă-noapte și după un curs de vre-o 7000 kilometri se varsă în Marea Mediterană prin o mulțime de guri, dintre care cele mai mari sunt cea de la Damietta, spre răsărit, și cea de la Roseta, spre apus.

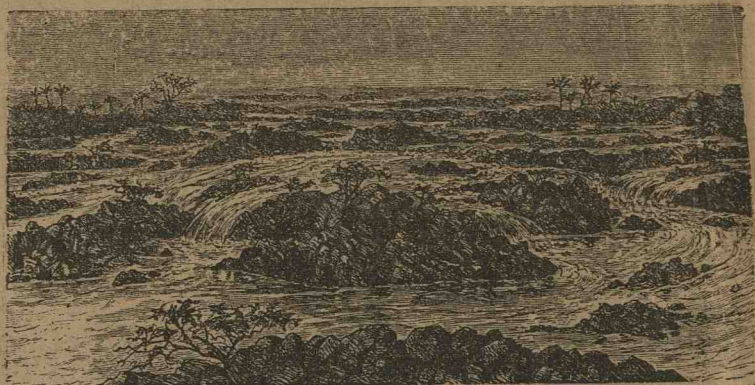

Parte din munții Abisinieii.

Țermuri Nilului atât spre izvoare, cât și mai la vale, până în regiunea munților Abisiniei, sunt acoperiți în toate timpurile de o vegetațiune bogată și frumoasă.

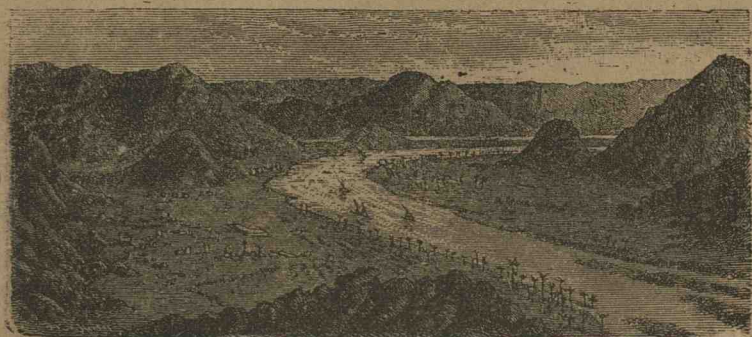
Mai la vale, în Sudan, la orașul Chartum, se varsă în Nil Bahr el Azrak, care isvorește dintr'un mare lac de pe înălțimile munților Abisinei. Mai înainte de a se fi descoperit izvoarele Nilului acest afluent se numea Nilul Albastru în deosebire de Nilul Alb, în care se varsă.

Trecând, mai la vale, prin Nubia stâncoasă, Nilul face patru cotituri, în cât descrie în curgerea lui litera S. și are un întreg șir de căderi sau cataracte, care mare parte din an, când apele sunt scădute, împedecă navigațiunea. Din jos de cataracte, pe o

Cataracte.

întindere de vre-o 700 kilometri, Nilul, lat de 400—800 metri și adânc de 5—15 metri, curge liniștit și drept spre meadă-noapte de a lungul unei lunci înguste. La stânga luncii, spre apus, se ridică un mal nisipos, care desparte valea Nilului de întinsul deșert al Libiei. La dreapta luncii, spre răsărit, se înalță ca un zid coastele stâncoase ale munților Arabiei, care se întind din munții Abisiniei de a lungul Nilului și spre răsărit până în Marea Roșie. Din mal până 'n mal depărtarea e pe alocurea de tot mică și nici chiar spre gurile Nilului, unde luncea se lărgește, ea nu trece peste 50 kilometri. Peste tot ea e de 10—15 kilometri, cam cât poate un om, mergând pe jos, să străbată în timp de 2—3 ceasuri.

Parte din lunca Nilului.

În această parte a Africei cerul e vecinic senin și numai ca prin minune și foarte rar se întâmplă, ca spre gurile riului ori, mai la deal, prin Nubia și prin Sudan câte o ploaie de tot trecătoare să răcorească aierul și să stămpere pământul sec de arșița soarelui.

Ast fel apele Nilului, vârsându-se spre Mare, scad mereu, de oare ce o însemnată parte din ele se evaporează ori se sbeau în țărmurii uscați, și numai prin apropierea riului se produce vegetațiune, ear mai departe, spre apus, numai pe ici pe colo, la depărtări de tot mari, se ivește câte o oasă verde pe șesul acoperit de nisip sec, iar spre răsărit, munții Arabiei, sunt coaste de stâncă stearpă și văi secate și pline de bolovanii.

Aici pe lunca aceasta, în mijlocul pustietăților sterpe, s'aun zidit pe țărmurii roditori ai Nilului cele mai vechi orașe de pe fața pământului.

Prin Iulie, după solstițiul de vară, vânturile numite Monsune bat despre oceanul Indiei spre Africa și aduc cu ele toți aburii ce se ridică din ocean. Ast-fel atât pe la izvoarele Nilului, cât și prin munții Abisiniei sunt ploii mari și Nilul timp de trei luni de zile, până în Septemvrie, se umflă mereu, se revarsă în cele din urmă și apele lui umplu toată lunca, din mal până în mal. În Octomvrie apele încep să scadă, de oare-ce spre izvoarele riului încetează ploile, iar în nămolul rămas după scăderea lor se produce o vegetațiune de tot bogată. Nămolul acesta fiind adus mai ales de Nilul Albastru din munții Abisiniei, se dice că Nilul Albastru îi dă Egiptului bogățiile.

Spre gurile Nilului.

Vedând această vegetațiune bogată și marea mulțime de vietăți adunate în timpul rodirii pe țărmurile riului, locuitorii pământului lui mai sterp de la deal, mai ales păstori și vânători, s'au coborât încetul cu încetul din jos de cataracte, spre părțile mai largi ale luncii fructificate de Nil. Aici însă ei nu mai puteau trăi ca mai nainte, ci trebuia să-și adune hrana în timpul rodirii, s'o păstreze și să-și zidească locuințe statornice, să se însoțească mulți sub o căpetenie, ca să trăiască în bună rânduială și să-și apere viața și avutul.

După tradițiunile păstrate de vechii Egipteni, sunt acum șase până la opt mii de ani, unul din aceste căpetenii, *Menes*, înțeleptul, s'a coborât din vechiul oraș *This* mai la vale, 18 kilometrii din sus de Cair, unde aș se află satele *Mitrahine* și *Sakkâra*, a întemeiat orașul *Memphis* și a împreunat pe toți locuitorii luncii sub stăpânirea sa.

Cu întemeierea orașului Memphis, vechea capitală, se începe istoria poporului Egiptean, care timp de mai multe mii de ani a fost stăpânit de regii numiți *Faraoni*, adunând bogății și ridicând zidiri mărețe, ale cărora ruine se ved chiar și'n zilele noastre.

Din însemnările făcute de preoții egipteni și păstrate în templele Egiptului, aflăm că după prima dinastie întemeiată de *Menes* au mai urmat încă 29, ast-fel că Egiptul a avut până la prefacerea lui în provincie romană trei-șeci de dinastii.

Orașele și templele zidite de primele dinastii s'au risipit, în

cât ađi abia se mai cunosc pe ici pe colea urmele lor; s'aũ pãstrat inse din acest timp piramidele, care sunt cele mai vechi zidiri de pe fața pãmântului.

Egipteniĩ, oameni foarte evlavioși, credeau, cã murind omul, sufletul lui rãmãne rêtãcitor prin lume și dupã ce a spãșit, adãpostindu-se prin fel de fel de animale, pãcatele sãvêrșite în viața, se întoarce iar în trupul sãu. De aceea Egipteniĩ aveau multã purtare de grije pentru rãmãșițele pãmentești ale celor rãpoșați: îi imbãlsãmiau pe morți, ca sã nu putrezeascã, îi infãșau în niște pãnze anume preparate, îi închideau în cosciuguri solide, tãiate de cele mai multe ori în peatrã, și îi pãstrau în morminte sãpate în stãncã.

Cu deosebire Faraoniĩ, acești stãpanitoriĩ adese-ori foarte puternici, indatã ce se urcau în scaun, începeau sã-și pregãteascã mormântul cu zidirea unei chilii pentru pãstrarea coșciugului. De obicei chilia aceasta era tãiatã în stãncã și pereții ei se umpleau încetul cu încetul de figurĩ zugrãvite și de inscripțiuni, care infãțișau viața Faraonului și faptele lui.

Impregiurul chilieĩ se aședãu temeliile piramideĩ în patru colțuri, care în primul an al domnieĩ se și termina pãnã în vêrf. Cele mai multe din piramide sunt zidite din mari bucãți de peatrã cubicã adusã cu multã greutate din Nubia. Sunt inse între cele vre-o 80 de piramide și câte-va de cãrãmidã arsã, ba unele chiar și de cãrãmidã nearsã.

În al doilea an de domnie Faraonul aședã un nou rënd de material de asupra piramideĩ, și așa mai departe în fie-ște-care an al domnieĩ sale. Ast-fel din rîndurile de material putem sã aflãm anii de domnie ai Faraonului, și cu cât domnia e mai îndelungatã, cu atãt piramida e mai latã în basã și mai înaltã.

Zidind piramida, Faraonul lãsa deschisã intrarea spre chilia aședatã sub ea. De cele mai multe ori inse drumul spre chilie e cotit și are o mulțime de infundãturi, pentru ca nimeni sã nu poatã strãbate pãnã la coșciug. Dupã moartea Faraonului, aședat fiind cosciugul în chilie, se închidea intrarea ast-fel, ca sã nu se poatã cunoaște. Cu toate aceste miĩ de anĩ în urmã piramidele aũ fost sparte și mumiile Faraonilor aũ fost scoase și jefuite de juvãierele lor prețioase.

Piramidele se aflã toate spre apus, de asupra malului de la

stînga Nilului, la marginea marelui deșert al Libiei, cele mai multe, vre-o 40, în apropierea capitalei Memphis.

Cele mai mari dintre piramide, socotite între minunățiile omenestii, se află înse mai spre miadă-noapte, lângă satul *Gizeh*, în fața Cairului. Aici se ridică din mijlocul unei grupe de piramide mai mici monumentele colosale ale Faraonilor **Cheops** (*Cufu*), **Chefren** (*Chafra*) și **Micherinos** (*Menkara*). Cea mai mare din aceste piramide, a lui **Cheops**, are la basă o lungime de 233 metri, iar înălțimea ei a fost dintru început de 146 metri. Ea e zidită din niște colosali bolovanii de piatră adusă din munții Arabiei, ear chilia se află la o adîncime de 30 metrii sub basa piramidei. După socotelile făcute de arhitecții sute de mii de oameni au trebuit să lucreze decî de ani, ca să ridice acest monument.

Cele trei piramide mari

Cele-lalte două piramide sunt ce-va mai mici, dar zidite tot din piatră și mai ales a lui Micherinos din piatră neted cioplită.

În apropierea acestor piramide se află marele *sfinx*, un leu cu cap de om, tăiat din o singură stîncă. Trupul leului e de aproape 90 urme, ear capul din creștet pînă la bărbie de 26 urme.

Giur-împregiurul piramidelor sunt pretutindenea morminte tăiate în stîncă pentru membrii casei regale și pentru cei mai de frunte dintre curtenii.

Ast-fel mintea ni-se oprește în loc, cînd ne dăm seamă, cîtă muncă omenească s'a săvîrșit aici într'un timp atît de depărtat.

Căci toate aceste piramide au fost zidite și toate aceste mor-minte au fost săpate în peatră cu mai mult ca patru mii de ani înainte de aceasta, și e destul să vedem aceste urme de viață omenească, pentru-ca să înțelegem, că atunci erau mulți oameni pe lunca Nilului, că oamenii aceștia erau ajunși la un înaintat grad de dezvoltare și că mult trebuie să fi existat mai înainte poporul egiptean, pentru ca să poată ajunge la acest grad de dezvoltare.

Vor mai fi fost în timpul, când se zideau piramidele, și aiurea pe fața pământului oameni adunați la un loc, dar noi n'avem nici o știre despre dârșii, de oare-ce nici o urmă n'a rămas din viața și din faptele lor.

Frumoase prin simplitatea lor și impunătoare prin dimensiunile lor, piramidele sunt cele mai vechi semne de viață și de cultură omenească.

II.—BABILONUL ȘI NINIVA

Plecând de la gurile Nilului spre răsărit, dăm în curînd de țărmurii Asiei, care aici sunt pustii. Spre miadă-zi se ridică, despre Marea-Roșie, munții **Sinaia**, înalți, stâncoși și pleșuvi, iar spre meadă-noapte, de a lungul țărmurilor Mediteranei, se ivesc în zarea depărtării munții *Libanului* și ai *Antilibanului*, două șiruri de înălțimi acoperite cu verdeață, care se coboare din trupina cea mare a **munților Armeniei**.

Cât ține drumul până în munții Armeniei, care se află departe spre miadă-noapte, atât prin Siria, cât și mai departe spre Asia Mică, la stînga sunt coaste mai mult ori mai puțin sterpe, iar la dreapta se întind niște șesuri în mare parte deșerte și acoperite pe alocurea cu sare mărunță. Cămila și asinul găsesc pe ici pe colea mărăcină, și printre aceste se ivește și câte un firicel de iarbă mai sucoasă drept pășune pentru alte animale cu pretențiuni mai mari, dar pășune mai grasă nu e de cât pe la locurile mai joase, pe unde se strecoară câte o vină de apă scursă din Liban, din Antitaur ori din munții Armeniei.

Indată ce munții Armeniei se ivesc în preajma vederii, câmpiile sunt mai verzi, și cu cât mai mult ne apropiem de dealuri, cu atât vegetațiunea e mai bogată și mai primăvărată.

La poalele acestor munți se afla, precum ni se spune în biblie, leagănul neamului omenesc, raiul pământesc, din care au fost a-lungați Adam și Eva. Aici în munții aceștia, unde la 1500 metri de asupra nivelului mării găsim lacuri, pe culmea **Ararat**, 5172 metri d'asupra nivelului mării, s'a oprit *corabia lui Noe*. De pe șesul ce se întinde la poalele acestor munți a plecat *Avram*, unul din strănepoții lui Noe, însoțit de nepotul său *Loth*, spre valea Iordanului, care se află departe spre meadă-și, sub munții Libanului.

Apele din munții Armeniei se adună mai ales în două riuri, **Eufратul**, care isvorește în partea despre apus, și **Tigrul**, isvorit în partea despre răsărit a munților. Amândouă aceste riuri au în munți albi înguste, adânci și des cotite, în cât pe alocurea urmează câte o sută de cataracte una după alta, și malurile sunt stânci, care, se ridică până la 1000 metri deasupra riului. Ieșind înse pe șesul de la poalele munților, amândouă curg aproape paralel spre meadă-și, apoi, ajunse în apropierea golfului persic, în care se varsă, se împreună în riul numit ași **Şat-el-Arab**. De aceea Tigrul cel năvalnic și Eufратul mai domol sunt ca niște frațiori și se numesc și riuri gemene.

Şesul prelungit, care se întinde la poalele munților Armeniei până în țermurii acestor riuri, e **Mesopotamia** sau țara dintre riuri, în care s'a petrecut odinioară una din părțile frumoase ale istoriei popoarelor.

Mesopotamia e un fel de Egipt. Și aici cerul e vecinic senin și numai arare-ori străbat ploile din munți până pe șes. Ast-fel numai prin apropierea munților sunt pășuni mai bune, iar la vale, spre meadă-și, locurile sunt peste tot sterpe. Primă-vara însă, când zăpedile adunate în munți se topesc, Eufратul și Tigrul se umflă întocmai ca Nilul după solștițiul de vară, se revarsă peste câmpii, și în urma acestor revărsări se produce o vegetațiune atât de bogată, în cât un bob de grâu, răsărit, rodește 200—300 de bobii.

Și aici dar locuitorii de la poalele munților, păstorii și vânătorii, încă în cele mai vechi timpuri s'au coborât la vale și, însoțindu-se mulți sub câte o căpetenie, au întemeiat pe țermurii celor două riuri o mulțime de orașe odinioară înfloritoare, care în curgerea timpurilor s'au risipit, în cât ași nu se mai cunosc nici urmele lor.

Două din aceste orașe înse, **Babilonul** așezat pe țărmurii **Eufратului** și **Niniva**, care se afla mai la deal, pe țărmurii **Tigrului**, unde ași se află satul *Mosul*, prin cuceriri, prin comerț și prin munca locuitorilor săi s'a rădicat la o înflorire atât de mare, în cât timp îndelungat popoarele aș privit cu uimire spre ele.

Nici Babiloneni înse, nici Asirieni, a căroră capitală era Niniva, n'aș durat monumente atât de traînice ca Egipteni. Pe când Egipteni căraș bolovană de cea mai virtuoasă peatră din munții Arabiei și din Nubia și-și tăiaș mormintele în stâncă, Babiloneni și Asirieni își zideaș templele din cărămidă de cele mai multe ori ne arsă, își ciopliaș stêlpi din lemn și numai pe ici pe colo întrebuintaș în zidurile lor și peatră. Ast-fel din timpul zidirii piramidelor nu s'a păstrat în Mesopotamia nici o urmă, și ruinele, care se mai vêd astă-și spre Eufрат și spre Tigru, toate sunt urmele unei epoce de înflorire cù mult mai târșii.

BABILONUL, întemeiat, precum se șice, de regele vênător **Nimrod**, încă înainte de aceasta cu vre-o trei, patru mi de ană era oraș mare și frumos, dar abia mai târșii a ajuns o adevêrată minunăție.

După știrile, pe care ni le daș scrietorii greci, el era așezat pe ambiș țărmuri ai Eufратului, în cât riul curgea prin mijlocul lui, era de formă pătrată și avea o întindere de vre-o 15 mile pătrate. Cu toate aceste orașul întreg era încongiurat cu un șanț adânc, deasupra căruia se ridica un zid de apărare, înalt de 200 și gros de 50 coși. Dar între zidurile de apărare nu eraș numai case și palaturi mari, ci tot o-dată și grădini întinse, precum și destule țarină udate de o mulțime de canaluri, pentru-ca în timp de asediș mulțimea îngrămădită aici să-și poată produce chiar în oraș destulă hrană.

Palatul cel mare al Regilor se afla pe malul drept al riului, în partea despre apus a orașului. Era un complex de multe ziduri mărețe, în care se adăpostea curtea cu slugitorii ei numeroși și'o însemnată oaste de apêrare, iar de giur împregiur se ridicaș trei ziduri de apêrare, unul mai înalt ca cel-l'alt, toate trei împodobite cu turnuri înalte.—Pereții palatelor eraș împodobiți cu fel de fel de figuri sculptate în lespeși de peatră ori zugrăvite cu colori vii.

Pe malul stêng al Eufратului, mai spre meadș-noapte, se ridica turnul Babilonului, din care n'a mai rêmas de cât o movilă

de vre-o 40 metri înălțime. După descrierile Grecilor turnul era așezat pe o temelie pătrată și se înălța ca o piramidă în opt etaje din ce în ce mai mici 600 urme de asupra temeliei. În etajul de sus, care era acoperit cu lespezi de metal, era un sanctuar cu un altar și cu un culcuș pentru zeul *Bal*, căruia îi era închinată această zidire măreață. De giur împregiurul turnului se aflau scările în formă spirală, iar jos era un templu cu statua zeului *Bal*, turnată în aur, așezată pe un tron de aur în fața unui altar de aur. — Curtea cea mare, în care se aflau, în fața turnului, altarale pentru jertve, era împrejmută cu ziduri înalte în care se deschideau mai multe porți de aramă.

Mai măreț încă și mai plin de strălucire a fost, precum ne spun Grecii și unii dintre Prooroci, orașul **Niniva**.

După tradițiunile Asirienilor, Regele Ninu, adunând oaste mare și unindu-se cu câți-va dintre vecinii săi, a pornit asupra Babilonului falnic, l'a cucerit și a în temeiat orașul Niniva din gândul de a ridica un oraș mai falnic ca Babilonul. Iar după moartea lui soția-sa, **Semiramida**, regina cuceritoare, a ridicat acest oraș la strălucire ne mai pomenită.

Au trecut înse mai mult ca două mii de ani de când el a fost pustiit de Babilonenii, și adî n'au mai rămas din palatele lui zidite de cărămidă de cât niște movile risipite cale de trei zile de a lungul țermurilor Tigrului. Săpând însă prin aceste movile, scrutătorii din zilele noastre au găsit o mulțime de vase și de lespezi de peatră frumos sculptate, din care ne încredințăm, că Ninivenii erau ajunși odinioară la un înaintat stadiu de cultură.

După spusele Grecilor, orașul Niniva, tot atât de întins ca Babilonul, avea o formă mai lungăreață și era apărat de un zid înalt de 100 urme și gros în cât puteau să treacă trei care alătura pe el. În zidul acesta se aflau o sută de porți și de'asupra lui se ridicau 1500 turnuri de 200 urme, printre care se aflau, niște adevărate minuni, așa numitele grădini atérnate ale Semiramidei, seditate sus deasupra zidurilor, în bătaia rēcoritoare a vântului.

Despre Tigrul spre Eufurat și despre Eufurat spre Tigrul, cât ține șesul adî aproape cu desevirșire sterp și pustiū, Babilonenii și Asirienii, oameni muncitori și cu pricepere, au săpat canaluri, ca să reguleze revērsarea apelor și scurgerea lor, și lacuri mari și adēnci, ca să-și păstreze apa și pentru timpurile de secetă.

Ast-fel prin muncă stăruitoare și înțeleaptă povățuire deșerturile din partea despre meadă-și a Mesopotamiei au fost prefăcute în câmpii mănoase, pe care milioane de oameni și-au găsit timp de mii de ani hrană îmbelșugată și stăpânitorii înțelepți au avut parte de toate desfătările vieții.

III. — IRANUL

Munții Armeniei se întind din Ararat spre apus până în țărmurile Mării Negre și de alungul țărmurilor mai departe până în fața coastelor europene, ear spre răsărit ei înaintează până în preajma lacului *Urmia*, apoi cotesc și se coboară într'un lanț de culmi spre meadă-și în direcțiunea Tigrului și a țărmurilor despre răsărit ai golfului Persic.

Acest șir de culmi, care se ridică în unele puncte la 4000, ba în culmea *Koh-i-Hazar* chiar la 4,572 metri deasupra mării, desparte câmpiile Mesopotmiei de Asia răsăriteană.

Urcând din valea Tigrului, munții se ridică răpede, înspre răsărit însă ei se coboare numai încetul cu încetul, formând un întreg șir de terase. Sosiți dar de asupra vre-uneia dintre culmile mai înalte, vedem în fața noastră o căldare uriașă, peste două milioane de kilometri pătrați, pământ în mare parte sterp și deșert, încungiurat din toate gârțile de munți acoperiți pe mari întinderi cu vecinică zăpadă.

În fața noastră, departe spre răsărit, sunt munții **Himalaia**, din care se coboară plaiuri-plaiuri munții Afganistanului. La stînga, departe spre meadă-noapte, e un lung șir de culmi, care pleacă din trupina munților Himalaia în linie dreaptă spre apus, trece de alungul țărmurilor despre meadă-și ai mării Caspice și străbate până în preajma lacului *Urmia*, unde cele din urmă coaste ale lui fac vale cu munții Armeniei și cu Caucazul: sunt munții **Hindu-Kuh**, numiți în vechime *Paropamisus*, care de asupra mării Caspice, în lanțul **Elburs**, se ridică prin vulcanul *Demavend* la 5628 metri de asupra nivelului mării. La dreapta, în sfirșit departe spre meadă și, sunt munții **Solomon** sau *Soli-*

man, care se coboară tot din trupina Himalaiei și merg drept spre meadă-și până în țărmurii mării Arabice.

Spre mijloc terenul închis de aceste înălțimi se coboară încetul cu încetul, în-cât fața *lacului Hamun* nu mai e de cât abia vre-o 400 metri de asupra nivelului mării.

Și totu-și Iranul nu e un mare lac, ci leagănul unei mari părți din omenire și al uneia din cele mai strălucite părți din cultura omenească. Căci aici aș trăit **Arienii**, străbunii popoarelor din Europa și intemeetorii culturei brahmane din valea Indului, de aici a pornit Regele Cir să cucerească lumea, aici s'a răsboit Alexandru cel Mare, aici aș trăit câțiva din cei mai adimenitori poeți ai omenirii.

Când vânturile iaș norii și-i mână spre Iran, culmile înalte și răcoroase staș despre toate hotarele ca niște vameși în fața lor, și vânturile se opresc, norii se descarcă mai înainte de a fi putut străbate de asupra locurilor mai joase. Ast-fel pe munții de dimpregiur anume în timpul lunilor de iarnă ploaie mai des, ba chiar și ninge câte-odată; cu cât mai mult ne coborim înse spre locurile mai joase de la mijloc, cu atât mai rare sunt ploile. Aici se întind subt un cer senin și într'o atmosferă de minunată limpedime câmpiile deșerte acoperite de nisip ori de sare pulberisată, pe care vântoasele o risipesc prin aier de-și înecă pe călători și le iaș vederile. Apele scurse din munți se varsă aproape toate spre mijloc și se perd prin nisip, se adună în lacuri sărate ori staș risipite prin rovină și prin mlaștină întinse. Aici numai bivoli, cămilele și asinii găsesc hrană risipită și sărăcăcioasă.

Urcându-ne însă spre munți, pășunile sunt din ce în ce mai grase și turmele de oi și de capre din ce în ce mai numeroase, ear în văile mai înalte, 1000—2000 de metri de asupra mării, e pe alocurea adevărat rai pământesc, unde sub un cer primăvăratec grăul, porumbul și orezul daș recoltă împelșugată, vița încărcată de struguri cu bob mare se urcă pe copaci înalți și alătura cu cele mai nobile soiuri de poame până departe spre meadă-noapte, pe la poalele munților Elburs, se coc smochinele, portocalele, lămăile și hurmalele.

Aici spre meadă-noapte, din munții Elburs până în munții **Zagros**, care despart Iranul de Mesopotania, și până în riul *A-raxes*, un afluent al riului *Cur* saș **Cir**, se întindea odinioară

Media, țara mănoasă, despre care în vechime se vorbea cu atâta admirațiune, și sub muntele Elvend (3300 m.), unde așă se află orașul *Hamadan*, se ridica orașul **Ecbatana**, așădat pe o înălțime și încungiuurat de șapte ziduri apărătoare, reședința Regilor Mediei, care adunaseră în visteria lor fabuloase comori de aur și de petre scumpe. Iar ceva mai la vale, pe șesurile niseice, se prășiau în timpurile vechi cei mai frumoși cai din lume.

Tot la poalele munților Zagros, dar mai departe spre meadă-đi, deasupra golfului Persic, se întindea *vechea Persie*, patria lui **Cir**, și pe câmpia ce se întinde la poalele răsăritene ale munților se ved și astă-đi ruinele orașului **Persessolis**, întemeiat de Cir și ridicat la mare strălucire în timpul urmașilor săi *Dariu* și *Xerxes*.

Mai spre miadă-noapte, în cea-l'altă parte a Iranului, pe la poalele părții despre răsărit a munților *Hindu-Kuh*, se afla în vechime țara muntoasă și îmbelșugată **Aria**, prin care se varsă riul *Arius*, numit așă *Herinud*, eară mai la vale, spre apus, era țara *Partilor*, care după moartea lui Alexandru cel Mare așă reîntemeiat imperiul iranic, a căruia capitală, **Hecatompylos**, a fost timp de câte-va sute de anī cel mai înfloritor oraș al Iranului.

Dincolo, peste munții **Hindu-Kuh**, până în riul **Oxus**, așă *Amur-Daria*, deci afară de Iranul propiū đis, era **Bactria**, numită ast-fel după capitala ei **Bactra**, o țară roditoare și bogată în metale și în pietre scumpe, care după părerile scrutătorilor e cea mai veche patrie a tuturor popoarelor de rasă *ariană* saū *indo-germană*.

De aici s'a răspândit cea mai nobilă parte a omenirii spre miadă-đi peste Iran și mai departe peste India, iar spre apus prin munții Armeniei și ai Caucasului în Europa și în America.

IV.—TRECEREA ARIENILOR ÎN INDIA.

Sporiți peste măsură pe câmpiile sêrace ale Iranului, Arieniū nu mai gășiau nici în această nouă patrie a lor destulă pășune pentru turmele lor; ast fel o parte dintre dênșii, oameni vênjoși și îndrăzneți, a trecut înainte de aceasta cu cel puțin 4000 anī strîntorile înguste din munții Soliman și s'a coborît spre răsărit în *valea Indului*, care se coboară din munții Himalaia spre meadă-đi, paralel cu șirul de culmi al munților Soliman.

Sosiți odată aici, Arienii au trăit timp de mai multe sute de ani în luptă necurmată cu vechii stăpâni ai pământului și s'au întins încetul cu încetul pe Ind la vale și la deal, prin văile afluenților Indului și, în sfârșit, în valea Gangelui, alungând pe vechii pământeni spre locurile mai sterpe de la mijlocul penin, sulei, unde urmașii lor, oameni cu pelea neagră numiți *Dravidas*, trăiesc și astăzi.

Peninsula întregă, care până în munții Soliman și până în culmile Himalaiei și dimpreună cu insulele așezate în apropierea ei are o întindere de aproape 4 milioane kilometri pătrați și adă o populațiune de aproape 250 milioane suflete, se numește „*India*,” „*Hindostan*,” „*India anterioară*” sau „*orientală*,” iar locuitorii ei se numesc „*Hindu*” și „*Indi*,” în deosebire de locuitorii cu pele roșie ai *Indiilor occidentale* și ai Americii, care se numesc „*Indieni*”.

Ast-fel țară și popoare și-au primit numele după numirea, pe cere și-au dat-o Arienii râului, pe țărmurii căruia descălecase. Căci în vechea limbă a Arienilor „*Sindh*” și „*Sindhu*” va să dică „*apă*,” „*râu*,” „*potop*”.

Tot ast-fel și munții ce se ridică la nordul Indiei de Arieni au fost numiți „*Himalaia*,” și în vechea lor limbă „*him*” va să dică „*zăpadă*,” iar „*alalaia*” „*locuință*”.

Și pretutindenea, pe unde au străbătut, Arienii au imprimat pământului caracterul lor, în cât numai din tradițiunile lor se știe, că nu ei au fost primii stăpâni ai pământului.

Dar India, țara minunilor și a doririlor, nici n'ar fi fără de Arieni ceea ce este.

Noi, care trăim la poalele Carpaților, sub un cer mai aspru și în bătaia Crivățului geros, nu putem să ne facem închipuire despre viața ce se desfășură la poalele munților Himalaia.

În fața munților *Dhavalagiri*, 8176 metri, *Cantsintsinga*, 8582 metri, și *Gaurisangar* (Everest), 8840 metri de asupra nivelului mării, culmile Bucegilor ori ale Ceahlăului sunt numai niște coline drăgălașe, și cele mai mici dintre culmile din șirul Himalaiei sunt cel puțin încă odată atât de înalte ca cele mai înalte culmi din Carpați. Dar pe când în munții noștri la înălțimile de 2000 metri nu mai cresc copaci, iar din sus de 2500 metri zăpada de toamnă cade asupra celei de primăvară, departe spre meadă-și, în apropierea equatorului, pe înălțimile Himalaiei, iarba

crește pe alocurea până spre 5000 metri deasupra mării, la 4000 metri sunt păduri de brad, iar la 3000 metri sunt pomături și frumoase lanuri de grâu.

Gaurinsangar și Cantsintșinga.

Și totuși fără de măsură sunt troienii de zăpadă, care stau îngrămădiți pe culmile din Himalaia. — Două, trei, patru și peste patru mii de metri din aceste înălțimi sunt acoperite cu zăpadă vecinică. De pe șesul Ploeștilor până în culmea *Omul* din Bucegi sunt vre-o 2500 metri: în Gaurisangar aproape de două ori atât sunt înălțimi acoperite cu zăpadă. Și nicăiri pe rotogolul pământului nu plouă atât de mult ca 'n unele părți din munții Himalaia, care stau deasupra celor mai întinse și mai înfierbântate mări. Cu deosebire în timpul, când apele Nilului scad, vânturile monsune aduc spre Himalaia toată umezeala ridicată din mările despre equator, și în Himalaia, sus, umezelile aceste cad toate ca zăpadă.

De acolo, din acele zăpezi vecinice, cam spre mijlocul lanțului de culmi, isvorăsc trei din cele patru riuri sfinte ale Indilor: *Indul* și *Brahmaputra* dincolo, în văile despre *Tibet*, — iar *Gangele* dincoace, de sub zăpețile coastelor despre India.

INDUL, ieșit din obârșia lui, se varsă pe la hotarele Tibetului cam spre mează-noapte, în direcțiunea șirului de culmi, apoi,

sosit la poalele munților **Karakorum**, face o cotitură îndărătnică, își sparge drum prin stâncile Himalaiei și se răpede în linie aproape dreaptă spre meadă-și. Sus, unde el își face cotitura, în **Cașmir**, vre-o 1500 metri deasupra mării, e vecinică primăvară, căci zăpețile din culmile apropiate potolesc arșița soarelui vecinic vëratîc. Mai jos e vară caldă, care scoate din pământul mănös câte două, ba pe alocurea chiar și trei recolte îmbelșugate pe an. La poalele munților, în sfërșit, unde valea se lărgeste, Indul primește, unul după altul, despre stînga, patru afluenți isvoriți din Himalaia. Locul cuprîns între cîte două din aceste riuri se numește **Duab**, adecă „douë ape,” iar întregul loc coprîns între Ind și cei patru afluenți ai lui se numește **Pentșab**, adecă „cînci ape.” Peste Pentșabul mănös se face trecerea în valea încă mai mănöasă a Gangelui. Din jos de Pentșab înse, pe malul stîng al Indului pînă în golful Arabic, se ridică coastele *Dekhan*-ului în mare parte sterp, și numai pe malul drept, spre Iran, sunt cîmpii mai mănöase.

BRHMAPUTRA, ceea ce va să dică „fiul lui *Brahma*”, depärtându-se de Ind, se varsă tot prin Tibet și tot în direcțiunea șirului de culmi spre meadă-și, apoi, sosit la capëtul lanțului, își sparge și el drum printre stînci și se răpede cu o cotitură prîpită spre apus, ca să se unească cu Gangele mai nainte de revërsarea lui în mare.

Ast-fel Indul și Brahmaputra îmbrăcișează oare-cum masele cele mari ale munților Himalaia.

GANGELE, în sfîrșit, își are obirșia peste patru miî de metri de asupra mării din zăpețile topite de cîte-va isvoare de apă fierbinte, și fericit se simte Indul, care poate să se scalde cel puțin odată în viața lui aici în aceste isvoare sfînte, de oare-ce, spalându-se cu apa lor, orî-și-cine se curățe de pëcate. Prin munți el cade cu mare răpediciune spre meadă-și, apoi, sosit în largu, văii, cotește spre rësărit și apele lui se rostogolesc încet pe sub poalele munților pînă în golful de Bengalia, în care se varsă prin o mulțime de guri.

Peninsula Indiă anterioară e un triunghiü cu laturî aproape egale, ale cärnia unghiuri sunt unul la gura Indului, altul la gura Gangelui și al treilea la capul Comorin, aproape de equator.

Istoria Indilor s'a petrecut mai ales din sus de acest triunghiü, în alt triunghiü continental ce se întinde de la gurile Indului și

Parte din valea Gangelui.

ale Gangelui până în Himalaia și în munții Solimanii. În luptă continuă cu pământeni, cu fiarele sălbatice și cu firea năvalnică a pământului, Arieni numai încetul cu încetul au trecut peste Pentșab și abia ca poporul înaintat în cultură au ajuns să se coboare în valea Gangelui, cea mai mănoasă parte din India. Aici și prin văile afluenților Gangelui s'a petrecut partea cea mai strălucită din viața Indiilor; de aici s'a răspândit cultura brahmină departe spre meadă-și până în capul Comorin și dincolo de capul Comorin, în insula **Ceilan**, unde după credința închinătorilor lui Mohamed a fost raiul pământesc.

Urmele rămase din această viață de mult trecută sunt una din cele mai frumoase părți din comoara omenirii.

Pe când Egipteni își îmbălsămiau morții și îi păstra în morminte tăiate în stâncă și acoperite de piramide, Indi, care cred și ei, că sufletele celor morți rătăcesc prin lume, aruncă trupul în foc, ca să-l facă cât mai curând praf și cenușe.

Pe când Babilonienii zidea turnuri înalte, pentru ca sus în culmile lor să ridice altare pentru Bal, vechii Indi își tăiau templele în stâncile Himalaiei și se retrăgeau în fundul pământului, când voiau să-și dea în toată tigna seamă, că trecătoare și plină de suferințe e viața omului pe pământ.

Ast-fel urmele rămase din acele începuturi de viață nu sunt durate din peatră, ci scrise de mâna trecătorilor înțelepți. Cele mai vechi legi, cele mai vechi povești, cea mai veche poezie, cele mai vechi fixări ale gândirii omenești sunt cărțile sfinte păstrate de Indi din primele timpuri ale vieții lor, literatura sauserită, sfinta scriptură a Indiei brahmine.

V.—FARAONI DIN TEBA ȘI HICSOȘII

În curând după ridicarea celor trei piramide mari puterea Faraonilor a început să cadă. Ne mai putând purta sarcinile grele și numeroase, Egiptenii erau agitați de nemulțumire și ast-fel înclinați a le da ascultare celor ce-i îndemnau a nu li se mai supune Faraonilor nemiloși. Prin neorândueli interne, prin lipsa de pricepere a Faraonilor și prin nesațiul curtenilor din Memfis Egiptul a ajuns dar încetul cu încetul la o stare de tristă decadentă, în cât era stăpânit de mai multe dinastii în același timp.

Ast-fel au trecut sute și iar sute, poate chiar peste o mie de ani din viața Egiptului fără de fapte vrednice de amintire, și abia târziu în Teba aședată mai spre miadă-qi, aproape de Nubia, unde aqi se află satele *Lucsor* și *Carnac*, se ivește o dinastie, care ridică Egiptul la o nouă și mai mare înflorire.

Faraonii aceștia, cel puțin pe la începutul stăpânirii lor, se înmormântau și ei sub piramide, dar gândul cel mai de căpetenie al lor nu era să-și zidească fie-care piramida și nu singure piramidele au rămas pe urma lor.

Chiar dintru început ei au ridicat întru amintirea faptelor însemnate **obeliscuri**, niște stâlpi de peatră foarte înalți, închinați lui **Ra**, zeul luminilor, ciopliți dintr'o singură bucată în patru colțuri, cam ascuțiți spre vârf și plini pe toate patru laturile de inscripțiuni hieroglifice.

Cel mai vechiu din aceste obeliscuri stă de peste patru mii de ani la locul, unde aqi se află satul *Mataryeh*, din jos de Cair. Altele mai mari și mai frumoase au fost ridicate de cuceritorii europeni și aduse în Europa. Mai multe dintre cele ridicate de Romani se află și astăzi în Roma, unul din cele mai frumoase

în fața bisericii St. Petru, cea mai de căpetenie dintre catedralele papale.

Obeliscul din piața St. Petru

Tot din timpul acesta a rămas *mormintele săpate în stâncile* de la dreapta Nilului, sus în munții Arabiei, cele mai frumoase, lângă satul de apă *Benihassan*, împodobite cu scene din viața de atunci, zugrăvite în colorii vii pe pereții de piatră.

Inscripțiunile găsite pe stânci atât prin Nubia, cât și în munții Sinaia dovedesc, că stăpânirea acestor Faraoni se întindea de parte peste hotarele Egiptului, și că Egiptenii din timpul acesta întrețineau relațiuni comerciale cu alte popoare, despre care altfel nu se știe nimic.

Dară mari a fost Faraonii din Teba mai ales prin înțeleapta lor purtare de grijă pentru buna stare a Egiptului.

Ca să reguleze revărsarea și scurgerea apelor, Faraonii încă din cele mai vechi timpuri a săpat canale de-a lungul Nilului. Faraonii din Teba a urmat mai departe această lucrare, de la care atîrnă rodirea pământului, și **Amenemhat III** a încheiat-o prin săparea **LACULUI MOERIS**, care e socotit între minuniile lumii.

Din sus de Memphis malul despre Libia se coboară puțin și se deschide un fel de vale spre o parte mai joasă a deșertului. *Amenemhat III* a săpat un canal, prin care, când Nilul crește, apele se varsă și asupra acelei părți mai joase din deșert, pentru-

Oasă din pustiul Libiei.

ca să o facă și pe ea roditoare. Ca să oprească apoi apa, el a săpat la înfundătura canalului un lac, care, după descrierea Grecilor avea o adâncime de 50 stânjeni și o întindere de 3000 stadii. Ast-fel, când apele Nilului erau prea mari, prisosul se aduna în acest lac, iar când Egiptul era bântuit de secetă, se deschideau stavilarele lacului și toată valea Nilului până în țărmurii mării era udată de canalurile pline.

Azi lacul Moeris s'a părăginit cu desevirșire, dar acolo, unde el a fost săpat sunt acum vre o patru mii de ani, e și azi o baltă mare, impregiurul căreia se întinde o oasă înfloritoare numită **Faiun**.

De asupra lacului se ved până în ziua de azi ruinele unei alte minuni, ale **LABIRINTULUI** zidit tot de **Amenemhat III**.

„L'am vădut eă însu-mi, dice Herodot, vorbind despre Labirint, — și e mai presus de toată descrierea. Căci dac'am aduna la un loc tot ceea ce Helenii au sevirșit ca zidire, am afla, că totul e mai prejos de acest Labirint în ceea ce privește oste-neala și cheltuielile, și templele din Efes și din Samos sunt și ele vrednice de amintire. Piramidele erau, ce-i drept, și ele mai presus de toată descrierea, și fie-care dintre ele face cât o mulțime din lucrările mari ale Helenilor; Labirintul inse întrece piramidele. Căci el are 12 curți acoperite, ale căroră porți stau față în față, șase spre miadă-noapte și alte șase spre miadă zi,

și un singur zid împrejmuește totul. Ear încăperile sunt de două feluri; unele subterane și altele deasupra feței pământului, 3000 la număr, câte 1500 din fie-care fel. Incăperile de sus le-am văzut eu însu-mi, am trecut prin ele și vorbesc despre ele ca martor ocular; pe cele subterane le cunosc însă numai din auzite. Căci Egiptenii, care le pădeau, nu au voit de loc să mi le arate, căci, precum diceau ei, acolo sunt mormintele Regilor, care au zidit Labirintul din temelii, și ale crocodililor sfinți. Iar încăperile de sus, pe care le-am văzut, sunt o operă supraumană. Căci trecerile chibzuite în fel de fel de chipuri prin șirurile de odăi și drumurile șerpuitoare de prin curți sunt în adevăr minunate. Treci dintr'o curte în iatacuri, din aceste în niște săli mari, din sălile acestea ear în iatacuri și prin ele în șiruri de odăi. Și tavanul pretutindenea, întocmai ca pereții, e de piatră foarte bine potrivită. Pereții sunt plini de hieroglife tăiate în piatră. Fie-care curte are colonade în toată întinderea ei și e zidită mai ales din pietre albe bine potrivite."

Ear Herodot, care le scria aceste, a trăit pe la anul 450 i. d. Chr. adică vre-o 1500 de ani după zidirea Labirintului.

Ați Labirintul sunt ruine tăcute, dar când privim la aceste ruine, vedem în fața noastră un popor, cari cu mii de ani înainte de aceasta era ajuns la mare înflorire și la o putere uimitoare.

Cu toate aceste în curând după zidirea Labirintului Egiptul a căzut sub stăpânirea **HICSOȘILOR**, și timp de vre-o *cinci sute de ani* Regii acestui popor de păstori venit despre răsărit, adică din Asia, au ținut, avându-și reședința în **Tanis**, spre gurile Nilului, aproape întregul Egipt sub jugul lor.

În acest timp trist pentru Egipt Faraonii din Teba stăpânea o parte din Egiptul superior, după toate semnele mai ales ca tributari ai Hicsosilor.

Dar Egiptenii încetul cu încetul se îmbărbătează, se adună împregiurul Faraonilor din Teba și după o îndelungată luptă națională ajung, în sfârșit, să-i alunge pe Hicsosii din valea Nilului.

După aceste grele încercări ajunge Egiptul la apogeul lui și anume în timpul lui **Ramses II**, numit și **Sesostris**, care e cel mai mare dintre toți Faraonii.

Ţuceritor mare și stăpânitor mândru, Ramses II. a lăsat pretutindenea până prin munții Etiopiei și până în munții Arme-

niei urme trainice despre expedițiunile sale, despre victoriile ce raportase, despre stăpânirea sa, care a ținut timp de 66 ani. El a zidit ori a tăiat în stâncă temple mărețe, a ridicat stilpi de amintire ori a lăsat să se taie în stâncile munților, pe sub care a trecut, câte o inscripțiune ori vre-o scenă din viața lui. Astfel el a rămas viu întipărit în amintirea popoarelor, căci aproape jumătate din tot ceea ce s'a păstrat, ca ruină, până în zilele noastre, sunt monumente din timpul lui și dovezi despre o înaltă dezvoltare culturală.

În timpul lui a ajuns și Teba, orașul cu o sută de porți, la cea mai mare splendoare a lui.

Afară de numeroasele temple, pe care parte le-a zidit din temelii, parte le-a terminat, și care toate sunt croite în dimensiuni colosale, Ramses II, a zidit în apropierea Tebei un mare palat de amintire, așa numitul **Ramaseu**, care în ceea ce privește proporțiunile arhitectonice, executarea sculpturală și picturile întrec mult toate zidirile egiptiene.

Într'una dintre curțile acestui palat se află și astăzi statua colosală a lui Ramses II, așezată pe un pedestal de 18 urme înălțime. Statua însăși, care are înălțimea de 54 urme și lățimea umerilor de 21 urme, e tăiată cu admirabilă destoinicie dintr'o singură bucată de granit din Siena, una din cele mai minunate petri, care așă stă frântă bucăți printre ruine.

Intrarea unui mormânt.

O altă statuă colosală mai bine conservată a lui Ramses II, se află în apropierea ruinelor oraşului Memfis. Aceasta din genunchi până în creştet e de 35 urme.

Dar trecut'aŭ în curënd după moartea lui Ramses II, timpurile de mărire ale Egiptului, şi urmaşii, moleşiţi prin cultură şi slăbiţi în credinţă, n'aŭ fost în stare să conserve mormintele părinţilor şi monumentele ridicate de dênşii: ađi toate zac risipite pe câmpiile secate de arşiţa soarelui vĕratic.

VI. AVRAAM ŞI URMAŞII LUI.

Sporindu-se la poalele muntelui Ararat, urmaşii lui Noe s'aŭ risipit încetul cu încetul spre câmpiile Mesopotamiei, unde trăiaŭ ca păstorii în cete patriarcal organizate. Câte-va sute de ani în urmă însă nu mai găseaŭ nici pe aceste câmpii în mare parte sterpe destule păşuni; ast-fel *Avraam*, fiul lui *Terah* din seminţia *Ebĕr*, al unui nepot de al decelea rĕnd al lui *Sem*, om în vĕrstă de şapte-zeci şi cinci de ani, a plecat însoţit de soţia-sa *Sara* şi de nepotu-sĕu *Loth* cu toate turmele şi cu toate slugile lui spre miadă-đi de-a lungul munţilor *Antitaur*, care, coborându-se din Ararat spre ţĕrmurii Mediteraniei, despart Asia-Mică de valea Eufratului.

Înaintând mai spre meadă-đi, pribegiţiŭ aŭ ajuns la poalele munţilor *Libanul* şi *Antilibanul*, douĕ şiruri de culmi paralele cu ţĕrmurii Mediteraniei, care în cele mai înalte puncte ale lor se ridică peste 3000 metri de'asupra mării şi sunt numai în unele timpnri ale anului acoperite cu zăpadă.

Bucata această din Asia, cât ţin munţii şi până în Africa, se numeşte în istorie *Siria*, ađi *Soristan*, şi se împarte în trei regiuni deosebite.

Spre meadă-noapte, la poalele Antitaurului, pământul e udat de multe pâraie şi ast fel foarte rōditor. Mai spre meadă-đi însă, în valea riului *Orontes*, precum şi spre apus până la *Pal-mira* locurile ađi sunt aproape deşerte, ear în vechlme eraŭ, ce-ŭ drept, mai rōditoare, dar numai mulţumită irigaţiunii artificiale.

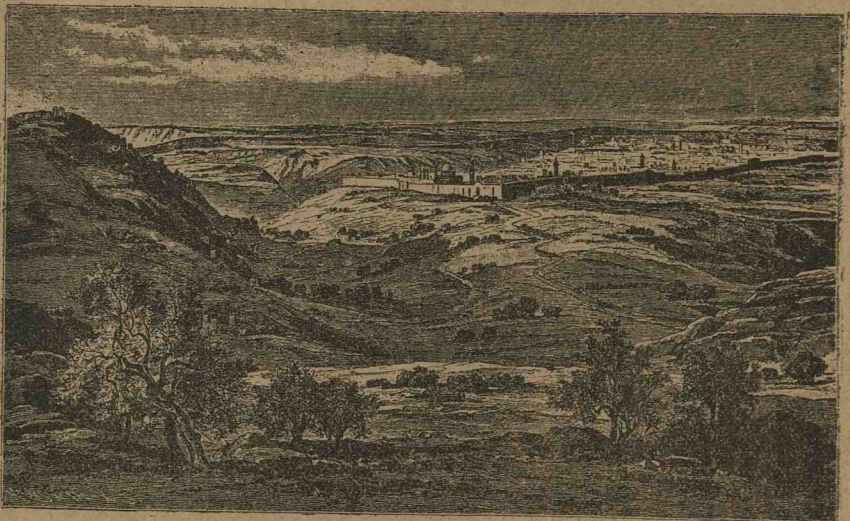
Aproape cu desăvirşire sterpe sunt şi coastele despre rĕsarit

ale Antilibanului, iar șesul, care se întinde sub aceste coaste până în Marea Roșie, se deosebește puțin de deșertul Libiei.

Pământ mai mănos e *valea Iordanului*, care curge între Liban și Antiliban, despre meadă-noapte spre meadă-zi. Din lacul *Genesareth* până în *Marea Moartă*, în care se varsă Iordanul, și mai ales în *valea Ierichonului*, prin apropierea mării Moarte, lanurile sunt dese și grele, ear pe coaste vița, smochinii și hurmalii sunt încărcăți de fructe frumoase.

Cea mai roditoare parte a Siriei e **Canaanul** sau **Palestina**, bucata de pământ care se întinde la dreapta Iordanului până în culmile Libanului și mai spre meadă-zi până în țărmurii Mării, dealuri și văi recoroase, asupra cărora erau îndreptate privirile tuturor popoarelor aruncate de soartă mai spre răsărit, unde ploile sunt rare, isvoarele seacă, ear riurile se perd prin nisip, Aici în Canaan se aflau *Galilea*, *Samaria* și *Iudea*.

La poalele despre apus ale Libanului, însfirșit, de a lungul țărmurului îngust până în munții *Carmel* era **Fenicia**, o țărișoară peste tot stâncoasă, dar prin gurile văilor numeroase ce se coboară din Liban tot atât de mănosă ca Canaanul. Cea mai însemnată din aceste văi este a riului **Leontes** sau *Litany*, care isvorește mai sus de Iordan și se varsă tot spre meadă-zi în Mediterană.

Platoul Ierusalimului.

Pe la anul 2000 înainte de nașterea lui Christos, în curând după zidirea Labirintului, când Avraam a sosit din Mesopotamia, aici pământul era stăpânit de popoare ajunse la un mai înaintat stadiu de dezvoltare, care aveau Regii lor și orașe apărate de ziduri de piatră.

Astfel Avraam și Loth au cutreerat mult, până chiar și prin Egiptul învecinat, mai înainte de ași fi găsit un loc de statornic adăpost în *Canaan*, spre *valea Ierichonului*. În urmă înse Loth a rămas el singur aici, iar Avraam s'a retras cu ai săi spre poalele muntelui *Hebron*, care se află mai spre mează-și, unde a urmat viața păstorească.

Urmașii lui Avraam n'au putut înse să rămăie aici.

Unul dintre nepoții lui, **Iacov**, fusese bine-cuvântat de Dumnezeu cu 12 feciori, dintre care cel mai iubit, **Iosif**, a fost vândut de către frații săi pismătareți unor negoțători, care treceau pe acolo în călătoria lor spre Egipt.

În timpul acesta Egiptul era stăpânit de Regii Hicsoșilor. Dus la **Tanis**, unde acești Regi își aveau reședința, *Iosif* a fost cumpărat de **Putifar**, un înalt diregător al Curții, și astfel a ajuns la curtea Egiptului.

Om deștept și plin de vrednicie, Iosif s'a ridicat din treaptă în treaptă până la cele mai înalte diregătorii, ba ținea în cele din urmă, precum ni se spune în Biblie, chiar locul Regelui. În pozițiunea aceasta se afla el cât-va timp în urmă, când, Canaanul fiind bântuit de foamete, frații lui au venit să cumpere grâu din Egipt, unde mulțumită măsurilor luate de dânsul era mare belșug.

Iacov, om bătrân, părăsește Canaanul și se mută cu toată familia sa și cu toate turmele sale în Egipt, sub ocrotirea iubitorului său fiu.

Și în tot timpul, cât au stăpânit Hicsoșii Egiptul, urmașii lui Avraam au stat în Egipt. Aici s'au sporit, aici au primit primele începuturi de cultură, aici s'a încheșat, așa dîcînd, poporul evreesc sau israelit, care a rămas în toate timpurile împărțit în două-spre-dece seminții numite după 12 urmași ai lui Iacov.

Tot în Egipt au rămas Evreii și după alungarea Hicsoșilor, și în timpurile de mărire ale Egiptului, când *Ramses II.* făcea expedițiuni glorioase și ridica zidiri mărețe, Evreii luau și ei parte la lupte și făceau muncă de salahor.

Dar Faraonii naționali din Teba erau față cu Evreii mai aspri ca Regii Hicsoșilor. Ramses II., îi pune la munci grele, iar fiul lui Ramses, **Manefta**, care stăpânea Egiptul pe la anul 1322, i. n. de Chr., își pusese în gând să îi stîrpească de pe fața pământului, dând poruncă aspră ca toți copiii lor nou născuți să fie aruncați în Nil.

În aceste timpuri de grea încercare Dumnezeu le trimite Evreilor drept mântuitor pe **Moise**, care, aruncat și el în Nil, fusese scăpat de fiica Faraonului și crescut la curtea Faraonilor.

Serbal în Sinaia.

În frunte cu Moise Evreii au părăsit deci după mai multe sute de ani Egiptul și s'au întors ear în Canaan, dar, precum ne spune biblia, nu mergend pe uscat, ci trecend prin Marea-Roșie, ale căreia valuri s'au desfăcut în calea lor, și luindu-și drumul mai departe pe sub muntele *Sinaia*, peste deșertul ce se întinde la poalele despre răsărit ale Antilibanului.

Timp de patru-zeci de ani, așa dice Biblia, ei au rătăcit prin pustiū și au suferit și răbdat îndelung, ca să se curețe de păcatele săvârșite în timpul petrecerii lor în Egipt, să recunoască pe Dumnezeu cel adevărat și să se pregătească pentru luptele grele și îndelungate, pe care aveau să le poarte, pentru-ca să ajungă a se face stăpâni ai Canaanului.

VII. — TROIA

Aruncând din culmile de la dreapta Eufratului privirea spre apus, vedem în fața noastră **Asia mică**, o peninsulă cam în patru colțuri, care se lungeste spre Europa și seamănă, în ceia ce privește firea locului, cu Iranul.

Și aici, ca în Iran, de giur împregiur sunt munți mai mult ori mai puțin înalți, ear la mijloc se întind șesuri în mare parte deșerte, pustiri acoperite cu sare măruntă și lacuri sărate. Aici însă șesurile nu sunt atât de joase ca în Iran, ci rămân cam la 1000 de metri de asupra mării; ast-fel rîurile isvorite din munți nu curg spre mijloc, ci își sparg drum printre stânci și se varsă în mare. Ast-fel giur împregiur, prin văile munților, locurile sunt mai roditoare, de și nicăiri în Asia mică pământul nu e atât de mănos ca mai spre miadă-și, prin părțile roditoare ale Siriei.

La dreapta peninsulei, de alungul țărmurilor Mării Negre, se întinde un șir de culmi, care numai în puține puncte se ridică peste 2000 metri de asupra mării, zăpada nu rămâne deci de cât de asupra *Trapezuntului*, pe culmile de la **Kolar-Dagh**, care se ridică la 3400 metri. Mai spre apus, cam în fața țării noastre, e **Ilkas-Dagh**, abia 2200 metri de asupra mării, și încă mai spre apus *Ala-Dagh*, cu care se termină acest șir de culmi.

Mai înalți, mai îndesuiți și în multe puncte acoperiți cu vecinică zăpadă sunt munții **Antitaurul** și **Taurul**, care se întind la stânga, în partea despre miadă-și a peninsulei, dealungul țărmurilor Mediteranei până de asupra mării *Egeice* și mai de parte spre marea *Marmara*.

La marginea orientală a șesului se ridică un vulcan stins, *Erdşis-Dagh*, numit în vechime **Argeus**, peste 3800 metri, ear mai spre apus e *Metdesis*, aproape 3000 metri de asupra mării. Taurul, care se întinde spre apus, nu are culmi atât de înalte, dar e mai întins și în multe puncte acoperit și el cu zăpadă.

Departate spre strimtoarea Dardanelelor, pe o limbă de pământ ce se întinde între marea *Marmara* și cea *Egeică*, se ridică muntele *Kas-dagh*, în vechime **Ida**, 1752 metri deasupra nivelului mării, cea mai înaltă culme pe țărmnrii apuseni ai Asiei mici.

De și munții despre miadă-și sunt mai înalți și mai îndesuiți, riurile mai mari ale Asiei mici isvoresc în partea despre miadă-noapte și se varsă în Marea Neagră. Cel mai însemnat dintre ele, **Halis**, adică *Chizil-Irmac*, udă o mare parte din șesul Asiei mici, dar apa lui e sărată și ast-fel nu poate să fie întrebuințată pentru irigațiuni. Pe timpul, când Evreii ieșiți din Egipt umblau pîrbeși prin pustii, aici în Asia mică, mai ales pe țărmurile mării Egeice, erau o mulțime de orașe mai mult ori mai puțin înfloritoare, care în curgerea timpurilor s'au risipit, în cât adî abia pe ici pe colo se mai cunosc urmele lor. Cele mai multe din aceste orașe erau de curând întemeiate și anume de Greci emigrați din deosebite cauze de pe continentul european și așezați aici, de unde mijloceau comerțul între Europa, Egipt și țările din partea apuseană a Asiei.

În rîndul acestor colonii grecești se afla și **Troia**, un oraș frumos așezat la poalele muntelui **Ida** și apărat atât de ziduri înalte și groase, cât și de cetatea *Pergamos*, care se afla de asupra lui.

Vre-o 100—150 ani după întoarcerea Evreilor din Egipt orașul acesta a fost, așa ne spun poezii elinî, pustiit de Greci, ceea-ce dovedește, că pe timpul acela era și în Grecia o viață mai desvoltată.

Zeii elinî, așa ne spun poezii, se adunaseră la o nuntă în Olimp, ca să petreacă veseli împreună. Pentru ca petrecerea lor să nu fie turburată de supărări, *Eris*, deița gâlcevelor, n'a fost invitată de astă-dată și dînsa, ceea-ce o facuse cu atât mai îndarjită. Pe când deci Zeii petreceau fără de grijă, a căzut, aruncat de *Eris*, în mijlocul mesei, împregiurul căreia se aflau, un măr frumos, pe care era scris: *Celei mai frumoase dintre deițe. Junona* cea năvalnică și mai pre sus de toate mândră ținea ca dînsa să aibă mărul, ear *Vimerea*, simțindu-se cea mai frumoasă, stăruia, că ei i-se cuvine să-l aibă ba chiar și *Atena* il cerea. Ast-fel s'a stîrnit o gâlceavă urîtă între Zei, și cele trei deițe rivnitoare au hotărît să se coboare pe pămînt, pentru ca un muritor să-și dea părerea, care dintre dînsese e mai frumoasă.

Paris, fiul regelui troian **Priamos**, pe care-l întălnesc în drumul lor, vîdîndu-le pe tustrele frumoase ca niște adevărate deițe ce erau, a stat mult timp pe gînduri și nu putea să se hotărască nici pentru una, nici pentru alta din ele. Vîdîndu-l ast-fel,

cu inima îndovită, Junona cea puternică, pentru ca să-l înduplece, i-a făgăduit mărire lumească și bogății fără de măsură, iar Vine-rea cea fărmeătoare, ca să-l adimenească, i-a făgăduit drept soție pe cea mai frumoasă dintre toate femeile de pe pământ.

Paris, adimenit, i-a dat Vinerei mărul: de aici purced toate nenorocirile ce cad asupra Troiei, căci voința ȳeilor trebuia neapărat să se implinească, și dacă Vine-rea cea mulțumită îi și dedea în adevăr lui Paris drept soție pe cea mai frumoasă femeie, nu putea nici Junona cea jignită în mândria ei să rămăie nerăsbunată.

Din nenorocire cea mai frumoasă femeie era pe acel timp **Elena**, soția Regelui *Menelaos* din Sparta. Paris, mânat de destinul lui, s'a urcat în o corabie, a trecut marea și s'a dus la curtea Regelui *Menelaos*, care l'a primit cu toată dragostea, căci nu știa ce hotărâre fusese luată în sfatul ȳeilor. Elena, mânăta și ea de destinul ei, s'a întors apoi cu Paris la Troia, ca să se implinească făgăduința Vinerei.

Regele *Menelaos*, adenc jignit, trimite o solie la Troia, și cere ca Elena să fie trimisă înapoi, dar *Priamos* refuză satisfacțiunea aceasta, căci ar fi fost împotriva voinței ȳeilor ca s'o dee.

Aflând despre acest refuz, fruntașii Greciei află că grecii toți sunt atinși în onoarea lor națională și hotăresc să pornească un rășboi de răsbunare asupra Troiei. Luând hotărârea aceasta, floarea Greciei se adună la *Aulida* și trece de aici pe corăbii, ca să asedieze Troia.

Cei mai însemnați dintre eroii greci, care sub conducerea lui *Agamemnon*, fratele lui *Menelaos*, au luat parte la acest rășboi, au fost *Achil* cel sprinten, *Odiseu*, bătrânul și înțeleptul *Nestor*, *Patroclu* și doi *Aiacs*, unul din *Telamon*, altul din *Oilia*. Ear din partea Troianilor cel mai mare erou era *Hector*, fratele mai mare al lui Paris.

Viteji uni, viteji alții, rășboiul s'a prelungit timp de nouă ani, și nici în anul al ȳecilea Grecii n'au ajuns învingători prin vitejia lor, ci prin o apucătură vicleană.

Odiseu, om iscoditor, inspirându-se dintr'un oracol, s'a furișat într'una din nopți peste zidurile orașului, a intrat tiptil în templul *Athenei* și a furat *Paladiul*, adică chipul sfânt al ȳeitei. Lipsiți ast-fel de ocrotirea *Athenei*, care era ȳeița înțelepciunii, Troianii au perdut buna lor pricepere și au fost amăgiți de Greci.

Tot Odiseu îi pune pe Greci la cale să facă o namilă de cal de lemn, atât de mare, în cât nu era chip să intre pe poarta oraşului. Cei mai voinici dintre Greci intră apoi peste noapte în pântelele calului, iar cei-lalţi părăsesc tabăra, se retrag spre mare şi fac ca şi când ar voi să se întoarcă în Europa.

Troianii cei nepricepuţi, vădând dimineaţa următoare, că Grecii s'au depărtat, ies cete-cete din oraş şi se întreabă cu mirare, ce-or fi vrând Grecii cu namila de cal.

Atunci un grec, care era ascuns prin nişte papură, iese la iveală şi le spune, că calul cel mare îi este închinat Athenei drept prinos de împăcare pentru furtul săvârşit în templul ei.

Troianii, crezându-le aceste, sparg zidul oraşului, duc namila cea mare în oraş şi o aşează în propierea templului.

Peste noapte apoi Grecii ascunşi în pântelele calului de lemn ies afară, şi turbură tot oraşul, iar cei retraşi spre mare se întorc, intră prin spărtura zidului, îi dau foc oraşului şi măcelăresc pe toţi cei ce le ies în cale, în cât numai o mică parte din Troianii scapă condusă de *Enea*, cuviosul văr al lui Priamos, iar din oraş nu se mai alege de cât praf şi cenuşă.

Lucrurile nu se vor fi petrecut poate tocmai ast-fel, cum le povestesc poezii Grecilor, dar aceste tradiţiuni păstrate în poezii dovedesc, că înainte de aceasta cu vre-o trei mii de ani atât în Grecia, căci şi pe coastele Asiei mici trăiau popoare ajunse la un stadiu de dezvoltare mai înaintat.

VIII. — TIRUL ŞI CARTHAGINEA.

Din sus de Palestina, la poalele despre apus ale Libanului, se întinde până în Mediterană o fâşie de pământ, lungă de vre-o 200 şI lată de vre-o 30 kilometrii. Această ţară de tot mică se numea în vechime **Fenicia**, fiind-că, așa dic unii, creştea într'ensa mulţi palmieri numiţi *Fenicşi*.

Ţară mică, Fenicia era tot-d'o dată şi săracă. Ce-i drept, prin gurile numeroaselor văi, pe care riuleţele ce se varsă din Liban le umpleau de nămol, pământul era foarte roditor, dar mai de parte el era petros şi în mare parta sterp. Munţii Libanului erau înse acoperiţi de păduri de cedrii şi de chiparoşi, de

a pururea verzi și mai frumoși, mai înalți și mai vârtoși ca brații noștri, iar stâncile ce se ridicau d'asupra Feniciei erau pline de metale prețioase.

Impinși deci de firea locului, Fenicienii așezați pe la gurile văilor de a lungul țărmurilor Mediteranei, încă în cele mai vechi timpuri au tăiat cedrii de pe coastele Libanului, și au clădit corăbii, și nu o dată se întâmpla, ca neguțătorii, care treceau prin fața țării lor despre Egipt spre Babilonia ori despre Babilonia spre Egipt să fie surprinși fără de veste și jefuiți de îndrăzneții corăbierii ai Feniciei.

Încetul cu încetul însă Fenicienii au părăsit uritul obicei de a jefui, și s'au făcut ei înșiși mijlocitorii comerțului între Egipt și țările mai civilizate din Asia. Ast-fel pe timpul, când Avraam pribegise din Mesopotamia, aici erau după toate semnele mai multe orașe frumoase, dintre care cele mai însemnate erau: *Arca, Arvad, Biblu, Beritul, Sidonul și Tirul.*

Aceste orașe erau de sine stătătoare, având fie ște-care căpetenie deosebită, un fel de rege al său. *Biblu* și *Beritul* aveau înse în vechime oare-care întâietate. Mai târziu înse întâietatea a câștigat-o *Sidonul*, și pe timpul, când Evreii s'au întors din Egipt în Canaan, *Sidonul* era un oraș atât de puternic și de vestit, în cât Fenicienii erau cunoscuți în lume mai ales ca *Sidonieni*.

Și mai vârtoș a crescut puterea *Sidonului* în timpul luptelor, pe care le-au purtat Evreii, ca să iee Canaanul în stăpânirea lor. Căci rămășițele popoarelor învinse de Evrei cum erau Amoriții și Filistenii, ba chiar și unii dintre Evrei au găsit scăpare în Fenicia, iar Sidonienii parte i au pus pe acești oameni la muncă, parte i-au dus pe insule din apropiere și au întemeiat colonii, care mult au contribuit la înflorirea comerțului fenician și la înbogățirea *Sidonului*.

Sidonienii însă se desbină între dênșii, puterea lor scade, și cam pe timpul, când Grecii se pregăteau pentru războiul pornit asupra Troiei, întâietatea trece la **Tir**.

Tirul era așezat mai spre miadă-ți de răvârsarea râului *Leontes* în mare, cam la mijlocul țărmului fenician, între *Sidon* și *Berit*, pe o mică limbă de pământ ce intră în mare, unde azi se află orașelul **Sur**. În fața orașului se ridicau din mare două stânci, una mai mare și alta mai mică, iar în dosul lui, până în

coastele Libanului, locul e mai larg și mai șetș, udat de șase riulețe și ast-fel foarte mănos.

În curînd după întemeierea orașului Tirienii zidiseră de asupra celei mai mici dintre stîncile din fața orașului un templu pentru zeul lor **Melkart** și câte-va magazine pentru păstrarea mărfurilor mai prețioase.

În timpul desbinărilor din Sidon un însemnat număr din cele mai de frunte și mai bogate familii a părăsit apoi acest oraș și s'a mutat pe cea mai mare dintre cele două insule din fața Tirului, a cărat pămînt asupra stîncii și a întemeiat aici *Tirul insular*, care a devenit în curînd un fel de minune a lumii.

La începutul timpurilor sale de mărire Tirul era guvernat de doi judecători numiți *Sufetî*. Pe la anul 1050 i. d. Chr., cînd David a mutat capitala regatului la Ierusalim, Sufetul **Abibaal** s'a proclamat Rege al Tirului și în scurt timp nu numai a asigurat independența Tirului, dar și-a cîștigat tot-d'o-dată și o pozițiune predominantă în Fenicia.

Abibaal și fiul său *Hiram* au ridicat Tirul, l'au împodobit cu zidiri mărețe și l'au întărit cu zidiri de apărare, care au resistat timp de mai multe sute de ani în fața cuceritorilor veniți despre răsărit.

Și întocmai precum în Egipt cele mai multe monumente reamintesc numele lui **Ramses II.**, în Fenicia monumentele sunt atribuite regelui **Hiram**, care a stăpînit pe la 1000 i. d. Chr. El care avea relațiuni comerciale spre Orient pînă în India, ear spre Occident pînă departe pe coastele Atlantice, a adunat mari bogății în Tir, și atât pentru-ca să întreție aceste relațiuni, cât și pentru-ca să scape Tirul de o prea mare îngrămădire de oameni, a întemeiat o mulțime de colonii, care au ajuns în curînd la mare înflorire.

În fața Feniciei, spre mează-noapte, sunt coastele despre mează-zi ale Asiei mici deasupra carora se ridică Taurul și Antitaurul. Cele două insule mai mari, care se află în apropierea acestor coaste, **Ciprul**, mai spre răsărit, și **Creta**, mai spre apus, erau încă din timpul predominării Sidonului pline de colonii feniciene. Tot din acel timp se întemeiaseră colonii feniciene prin insulele mai apropiate de țermuri apuseni ai Asiei mici, cum sunt **Rodos**, **Tera**, **Melos** și **Cythera**. Ba sunt o mulțime de semne, că Fenicienii trecuseră peste insulele **Ciclade** pe continentul euro

pean, în Grecia, și întemeiaseră și aici colonii ori cel puțin stabilimente comerciale.

Tirienii și-au îndreptat deci privirile spre apusul Mediteranei, unde nu erau încă colonii feniciene. Aici Mediterana e mai întinsă și se depărtează spre miadă-noapte, dar la capul despre meadă-și al peninsulei *Apenine* țărmurii europeni se apropie de cei africani, de a lungul cărora treceau corăbierii fenicienii. Aici în insula **Melite**, adică *Malta*, și-au zidit deci un port, ear pe țărmurul african, de asupra unei roditoare limbi de pământ din fața Melitei, au întemeiat încă pe la 1100 i. de Chr. orașul **Utica**.

Din Malta Tirienii au trecut apoi pe insula **Sicilia**, unde au întemeiat mai multe colonii ca **Panormul**, **Palerma** de astăzi, și **Solus**, adică *Solanto*.

Țiind apoi mereu drumul spre apus, ei au lăsat la o parte insulele Sardinia și Corsica, precum și Balearele, care cad spre miadă-noapte, și au înaintat spre strimtoarea de la *Gibraltar*, pe care ei o numeau **Stălpii lui Melkart**, iar Grecii **Stălpii lui Heracle**. Aici, pe o insulă împreunată în urmă prin o dalmă de continent, au întemeiat orașul **Gades**, adică *Cadix*, care timp îndelungat a fost centrul comercial pentru aceste părți din țărmurii Mediteranei.

Din Gades Tirienii își întind apoi legăturile spre miadă-noapte și spre miadă-și și întemeiară colonii atât în Sardinia, Corsica și în Baleare, cât și pe țărmurii celor două continente, mai ales pe ai Spaniei și de a lungul coastelor africane, începând de la Egipt până la Gades și mai departe spre meadă-și, de asupra Oceanului Atlantic. Ba sunt șemne, că ei au străbătut în călătoriile lor până în *Britania*, ear, spre meadă-și până spre capul Bunei Speranțe.

Cea mai însemnată dintre toate coloniile tiriene e **Carthaginea**, orasul întemeiat de Didona, fiica regelui Mutton, și ajuns în urmă stăpân al mărilor.

După tradițiunile păstrate mai ales de poeziile din vechime, în timpul neîncetatei turburări ce se produsese în Tir în curînd după moartea lui Hiram, unul dintre urmașii lui Hiram, *Mutton*, murind, lasă cu limbă de moarte, ca fiul său **Pygmalion** și fiica sa **Elisa** se împartă stăpânirea între dînșii și le rînduște epítrop pe ruda sa *Sicherbaal*, un preot al lui Melkart.

Sicherbaal ia în urmă de soție pe Elisa, numită și **Didona**, ear

Pygmalion, fiind să fie el singur stăpân, îl ucide pe cumnatul său, fostul lui epitrop. Rămasă astfel văduvă și temându-se de fratele ei, Elisa părăsește orașul însoțită de mulți dintre cei mai de frunte ai lui și pe la 850 î. d. Chr. adică vre-o sută de ani după moartea lui Hiram se așează în apropierea orașului *Utica*, unde pe o bucată de pământ cumpărată de la regele numidic *Hiarbas* zidește cetatea **Byrsa**, în fața căreia se ridică în urmă falnica și puternica stăpână a mărilor, Cartagina.

După întemeierea Cartaginei Fenicia cade încetul cu încetul și timp de mai multe sute de ani Tirienii își petrec viața mai ales apărându-se în fața cuceritorilor ce vin despre răsărit, din Asiria, din Babilonia, din Persia și în cele din urmă din Europa, Alexandru cel mare, peste Asia mică.

PARTEA ÎNTÊIA.

CELE MAI VECHÎ TIMPURI.

Cele mai vechi timpuri se deosebesc de timpurile mai târzii prin lipsa de siguranță suficientă în ceea ce privește faptele, timpul, în care ele s'aũ petrecut, și persoanele, care le-aũ sevîrșit. Știrile, pe care le avem din aceste timpuri, sunt luate din tradițiunii păstrate mai ales în formă poetică, din raporturi făcute de omeni, care aũ trăit mai târziu ori vorbesc numai din auzite, și din monumentele adese-ori foarte vechi, care ne lasă în îndoială asupra celor mai importante date. Astfel întreaga istoria a acestor timpuri e un șir de povestiri despre fapte nu pe deplin verificate, ba de cele mai multe-ori chiar neverificabile.

Siguranța se începe prin secolul al șaselea înainte de nașterea lui Christos, deci înainte de acesta cu vre-o 2500 de ani, când s'aũ așezat temeliiile vieții culturale ce se urmează până în zilele noastre.

În secolul acesta pretutindenea se petrec prefaceri mari.

În **Grecia** *Solon* reorganisează *Athena*, ear *Thales* și *Pitagora* întemeiază filosofia.

În **India** *Buddha* reformează Brahmanismul.

În **Iran** *Cir* întemeiază împărăția Perșilor.

În **China** doi înțelepți, *Laotse* și *Confuciu* așează temeliiile vieții sociale.

În **Asiria** și **Babilonia** se ridică *Nabucadnesar* și apoi se stabilește în curând stăpânirea Perșilor.

În **Palestina** se rezidește templul din Ierusalim.

În **Egipt** *Amasis* e invins de Perși.

În **Roma** se întemeiază republica.

Prețutindenea deci se începe o viață nouă, și istoria timpurilor, care urmează, e mai sigură în toate privințele.

A. POPOARELE DIN CELE MAI VECHI TIMPURI

Popoarele, despre care avem știri din cele mai vechi timpuri sunt mai ales **dece**: 1. Egiptenii,— 2. Chinesii,— 3. Indiî,— 4. Evreii,— 5. Babilonenii,— 6. Asirienii,— 7. Fenicienii,— 8. Iranii — 9. Grecii și 10. Romanii.

I. — EGIPETUL

Egiptul e lunca Nilului de jos, o lungă și îngustă fașie de pământ, care se întinde de a lungul țărmurilor Nilului între două șiruri de coaste. Nefiind udat de ploî, pământul acesta ar fi și el sterp și deșert ca Sahara, dacă nu l'ar uda apele ce se revarsă în fie-ște care an din Nil. În nămolul rămas după aceste revărsări se produce înse o foarte îmbelșugată viață vegetală. Astfel în Egipt anul are trei perioade: unul, în care țara întreagă e acoperită de apă, altul, în care ea e o oasă înfloritoare în mijlocul pustiurilor sterpe, ear al treilea, în care ea e pustiită de arșița soarelui.

Chiar cei d'ântéiū oamenii, pe care împregiurările i-au silit să se așeze în lunca aceasta, aū trebuit deci să iee deprinderea de a și aduna în timpul rodirii hrana, ca s'o păstreze pentru timpurie, când pământul până la niște depărtări foarte mari e sterp. Ear deprinderea aceasta e începutul vieții civilisate. Căci omul, care a ajuns o dată să păstreze roadele pământului pentru ziua de mâne, își caută o locuință statornică și mai curând orî mai târziu începe să și semene, pentru-ca să silească pământul a produce anume roadele, cu care el se hrănește. Astfel Egiptul chiar în cele mai vechi timpuri era locuit de ômeni muncitori, care, cultivând pământul și având bogății adunate și locuințe statornice, trebuiau să aibă și-o organizațiune socială potrivită cu trebuințele vieții lor comune

Cele mai vechi dintre urmele rămase din acele timpuri sunt piramidele zidite drept morminte pentru Faraoni.

Nu se știe hotărît, când anume au fost zidite aceste piramide; e înse lucru pus mai presus de ori-și-ce îndoială, că două mii de ani înainte de nașterea lui Christos ele toate erau zidite și că timp de multe sute de ani s'a lucrat la ele.

Manetos, care a trăit pe la 250 i. a. Chr., a compus după cărțile sfinte ale Egiptenilor lista Faraonilor, și după lista compusă de densusul său domnit în Egiptet trei-deci de dinastii, ear cel d'antăi stăpânitor al Egiptului e *Menes*, întemeetorul orașului *Memfis*. Nu se știe înse, dacă aceste dinastii au domnit toate una după alta, ori unele dintre ele au avut domnirea în același timp. Presupunind, că ele au urmat una după alta, orașul *Memfis* a fost întemeiat la 5702 i. d. Cbr. Dacă admitem însă, că unele dintre ele au domnit în același timp, orașul *Memfis* a fost întemeiat pe la 3700 i. d. Chr.

Piramidele au fost zidite de Faraonii din primele 11 dinastii, ear pe la 2100 i. d. Chr. domnea dinastia 12. Astfel cel puțin 3000 de ani i. d. Chr. existau piramide în valea Nilului.

Piramidele, vre-o 80, chiar și cele mai vechi, dovedesc, că în valea Nilului era pe timpul, când ele au fost zidite, o populațiune deasă și ajunsă la un stadiu de dezvoltare mai înaintat. Cele mai înalte (peste 400 urme) sunt ale lui *Cheops* (*Chufu*), a lui *Chefren* (*Chafra*) și a lui *Mikerinos* (*Menkara*), toți trei Faraoni din dinastia a patra, sub care vechiul Egiptet pare a fi fost mai înfloritor.

În urmă Egiptetul trece prin o epocă de decadență, din care nu s'au păstrat monumente, și abia pe la 2300 ear se ivește puternic și unit, dar de astă-dată puterea pornește de la *Theba*. Regii din dinastia 12, care crează această nouă epocă de mărire, nu mai zidesc cu atâta zel piramide, dar densusii (*Sesostris* sau *Usetesen*) au ridicat primele *obeliscuri*, au zidit primele temple (*Amenemhat*), au săpat lacul *Moris* (*Amenemhat III*) și mormintele din stânci. Tot în timpul acesta a fost zidit și *Labirintul*.

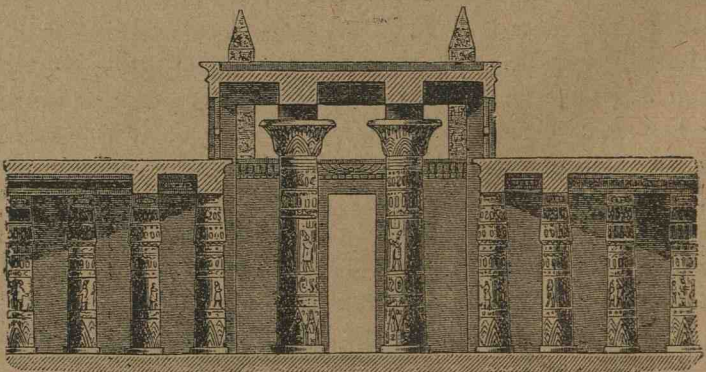
După căderea dinastiei XII. urmează o nouă epocă de decadență, și în timpul dinastiei XIII. ori în curând după căderea ei Egiptetul cade sub stăpânirea Hicsoșilor, care năvălesc despre răsărit și stăpânesc timp de mai multe secole. În Teba însă

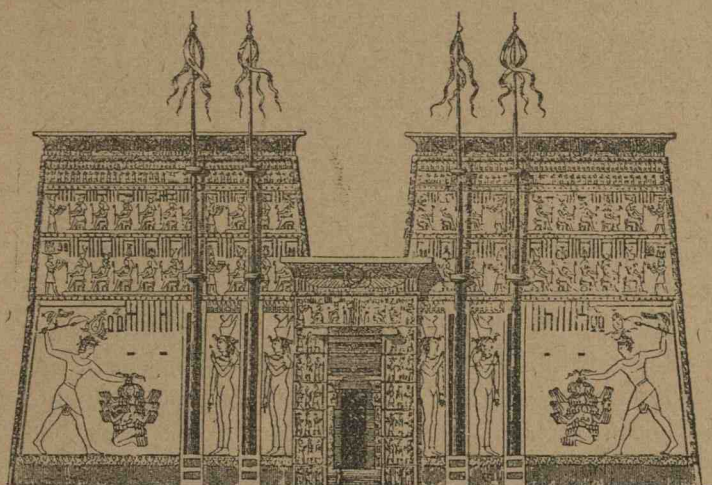
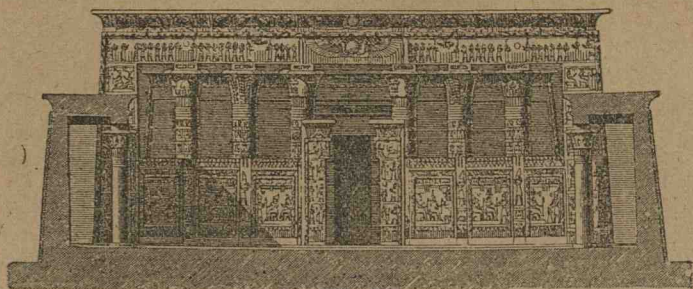
tot se mai susțin Faraonii în luptă cu năvălitori, — pôte ca tributari.

Faraonii stăpănesc din Theba, abia înse *Amasis* (Aahma), întemeetorul dinastiei XVII. (poate XVIII) isbutește a-i înfrânge pe usurpatori.

Dinastia aceasta întemeiază a treia epocă de mărire în viața Egiptului, zidește *pilonii*, niște portaluri înalte, — și mai multe temple mărețe la Theba dar e întrecută de dinastia XIX., din care fac parte cei mai mari regi ai Egiptului, dintre care și *Ramses II.* numit și *Sesoskris*, singurul mare cuceritor al Egiptului.

În timpul Faraonului *Manefta*, fiul și urmașul lui Ramses II.

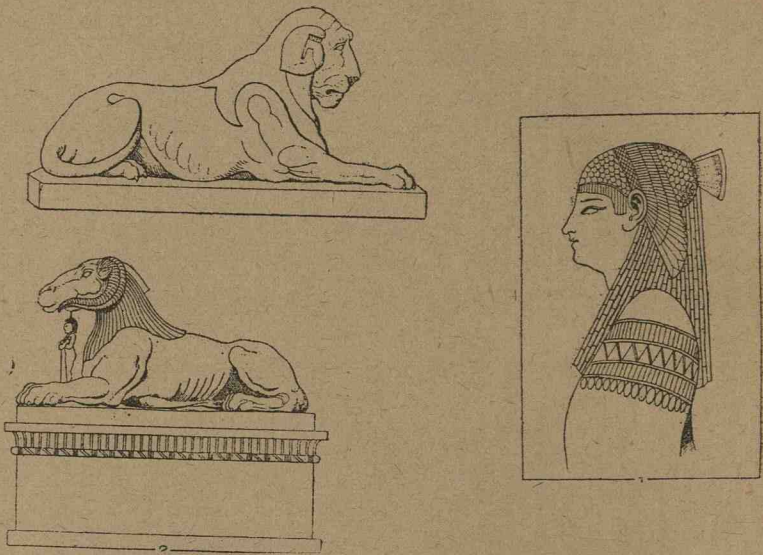

Temple egiptiene din deosebite timpuri. Intrarea.

aŭ fost fiii lui Israil alungați din Egipt, ear *Manefta* a domnit pe la anul 1322.

Din timpul lui *Ramses II.*, care a domnit 66 de ani, aŭ rămas nu numai la Theba zidiri mărețe (Ramaseul), statua colosală, (35 urm) canaluri, ci și o mulțime de inscripțiuni prin țările, prin care a purtat răboai.

În curând după *Ramses II.* și *Manefta* Egiptul ajunge din nou la decadență prin sfășieri interne, și dinastia 21, întemeiată de un preot al zeului *Amon*, mută reședința din Theba la *Tanis*, spre gurile Nilului, unde a domnit și *Psusennes*, aliatul lui *Solomon*.

Sculptură egipteană

Tot în timpul lui Solomon *Sisac*, întemeietorul dinastiei XXII, mută reședința mai la deal, în *Bubastis*.

De aici înainte timp de mai multe sute de ani Egiptul se află în decadentă, și știm numai, că în timpul acesta reședința s'a mutat la *Sais*. Aici a domnit pe la 745, puțin după întemeierea Romei, *Bochoris*, (*Bokenrauft*), care a fost învins de *Etiopienii* ce domnesc apoi timp de vre-o 50 ani asupra Egiptului ca dinastia XXV. *Sabako* și *Pirhaka* sunt cei mai însemnați dintre Regii lor.

Etiopienii sunt alungați cu ajutorul Asirienilor de către *Psametich*, fiul lui *Necho*, și Egiptul ajunge sub stăpânirea celor doispre-zece (*Dodecarchia*). *Psametich I.* bate înse la 664 i. Ch. în bătălia de la *Momemphis* pe coregenții săi și întemeiază dinastia XXVI. cu reședința tot în *Sais*.

În timpul acestei dinastii Egiptul se ridică din nou, dar în curând el cade sub stăpânirea Persienilor.

Psametich, care domnește 54 ani (664—610), a avut urmași nenorociți ca *Hofra* (*Apries*), care le a venit popoarelor din *Canaan* într'ajutor contra lui *Nabucadnesar*, și *Amasis* (564—526)

contemporanul lui *Cir* și tatăl lui *Psamatich III*, numit și Psamenit, cel din urmă Faraon.

Egiptul a avut deci patru epoce de mărire: în timpul dinastiei IV, când s'a ridicat cele trei piramide mari, — în timpul dinastiei XII, când s'a ridicat Labirintul și s'a săpat lacul Moeris, — în timpul lui Ramses II. și în timpul lui Psamatich I.

Reședința Faraonilor a fost în Memphis, în Theba, în Tanis, în Bubastis și în Sais.

Cădând sub stăpânirea Persienilor, Egiptienii dispăre încetul cu încetul din istorie. Sunt apoi stăpâniți de Alexandru Machedon, ear după moartea lui de Ptolomei, care fac din Alexandria un centru de cultură elină. Octavian August preface după moartea Reginei Cleopatra Egiptul în provincie Romană, care după vre-o șapte sute de ani e cucerită de Arabi. De la Arabi stăpânirea asupra Egiptului trece, în sfîșit, la Turci.

TABELA CHRONOLOGICĂ

1. Menes	pe la anul	4000	i. d. Ch.
2. Cheops, Chefren și Mikerinos	" " "	3000	" " "
3. Lacul Moeris și Labirintul	" " "	2300	" " "
4. Hicsoșii năvălesc în Egipt	" " "	2000	" " "
5. Amasis îi alungă pe Hicsoși	" " "	1500	" " "
6. Ramses II	" " "	1400	" " "
7. Manetta	" " "	1322	" " "
8. Reședința se mută ear la Tanis	" " "	1100	" " "
9. Psusennes aliatul lui Solomon.	" " "	970	" " "
10. Sisac mută reședința la Bubastis.	" " "	950	" " "
11. Timp de decadentă cu reședința în Sais	" " "	800	" " "
12. Etiopienii înving pe Bochoris	" " "	745	" " "
13. Dodecharchia	" " "	670	" " "
14. <i>Psametich</i>	între anii	664—610	
15. <i>Hofra</i> sau Apries.	" "	589—570	
16. <i>Amasis</i>	" "	564—526	
17. <i>Psametich III</i> . învis de Perși la Pelusiu la anul		525.	

2. CHINA

Văile riurilor Hoang-ho și Iance-ki-ang se aseamănă în multe privințe cu valea Nilului. Ele nu sunt, ce-î drept, așezate în zona secetelor, dar se coboară despre Himalaia, cea mai mare dintre masele de munți, și ast-fel sunt foarte adese-orî acoperite de apele revărsate din cele două riuri și atât prin nămolul rămas după aceste revărsări, cât și prin pozițiunea locului devine foarte roditoare. De asemenea ele sunt despărțite de restul lumii prin munți înalți, prin mari platouri deșerte și prin cel mai mare dintre oceane și una dintre ele, valea riului Iance-ki-ang, se întinde, întocmai ca valea Nilului, din zona fierbinte până în primele zece grade ale zonei temperate.

Aici dar, întocmai ca în valea Nilului, rodirea pământului favorisează sporirea populațiunii și inundațiunile îi silesc pe oamniî despărțiți de restul lumii să-și adune hrana în timpul rodirii și s'o păstreze, deci să se așeze în locuințe statornice și să-și creeze o organizațiune socială.

Și în adevăr văile acestor două riuri mari încă în cele mai vechi timpuri erau locuite, ca lunca Nilului de jos, de oameni muncitori și organizați în societate. Aici înse nu au rămas, ca 'n Egipt, monumente zidite, ci știrile, pe care le avem, au fost păstrate în însemnările istorice ale poporului chinezesc.

După aceste însemnări poporul chinezesc s'a coborît în cele mai vechi timpuri de la poalele munților Chuchonor în va'ea riului Hoang ho, a stîrpit populațiunea primitivă găsită aici și s'a întins spre miadă și resărit. În timpul zidirii piramidelor, puțin după 3000 înainte de nașterea lui Christos, stăpănesc trei împărați mari, *Fu hi*, *Iao* și *Sun*, care regulează scurgerea apelor prin canale săpate cu multă pricepere, croiesc legi și hotărâse (Fu-hi) modul de scriere al chinezilor.

La anul 2205 *Iu*, ministrul lui *Sun*, întemeiază prima dinastie cu drept de moștenire, numită *Hia*, care a domnit până la 1767.

După aceasta urmează dinastia *Şang* sau *In*, care domnește până la 1123.

Impărații din aceste două dinastii sunt mai ales tirani, care stăpănesc în continuă luptă cu poporul.

La 1122 *Vu-vang*, un mare legiuitor, întemeiază dinastia *Tşeu*,

care domnește aproape o mie de ani, până la 256. i. d. Chr. In timpul acestei dinastii au trăit *Lao-tse* și *Cung-fu-tse* (Confuciu), care amândoi au combătut corupțiunea, la care ajunsese poporul chinezesc sub stăpânirea celor din urmă urmași ai lui *Vu-vang*. — De și amândoi acești filosofi au trăit înse în secolul VI., adevă de o dată cu *Solon* (*Lao-tse*, care era mai bătrân), cu *Buddha* și cu *Cir*, abia la 255 cade dinastia aceasta, când *Și-hoang-ti* întemeiază dinastia *Tsin*.

Și-hoang-ti e acela, care a zidit partea cea mai mare din zidul chinezesc pe la 213 i. d. Chr. Tot el a ars cărțile filosofice ale Chinezilor și a îngropat de vii 460 de învățați.

In curind înse după moartea lui, la 202, se ridică dinastia *Han*, care ține în mare sfințenie învățăturile lui *Cung-fu-tse* și stăpânește timp de 465 ani, până la 263 d. Ch.

In timpul acestei dinastii Chinezii poartă răsboaie cu popoarele nomade, întrețin relațiuni comerciale, aduc vița în țara lor, în genere, întră în legături cu restul omenirii; unul dintre generalii lor, *Pan-tșao*, înaintează la 95 d. Ch. cu oștirea sa până la Marea Caspică. In curând înse ear se turbură viața chinezească, dinastiile se urmează în timpuri scurte una după alta, orî împart stăpânirea între dênsele. — Din când in când se ivește câte un mare împărat, cum a fost *Tai-tșung* (627-650), care a primit o solie de la Bisanzțiu și a cucerit Coreea; dar după o scurtă epocă de înflorire imperiul ear pornește spre decadență. Ast-fel în secolul al 7-celea d. Chr. partea de sus a Chinei e cucerită de Mongolii, care de aici înainte în mai multe rânduri iaă tribut de la împărații Chinei.

La 1279 Chanul Mogolilor, *Chubilai*, nepotul înfricoșatului *Temușin*, se urcă el însuși în tronul Chinei, și Mongolii rămân timp de 89 ani stăpâni ai Chinei. — In timpul lui *Chubilai* a petrecut venețianul Marco Polo în China.

La 1364 se ridică *Hong-vu*, un fiu de păstor, adună puterile Chinei și îi gonește pe Mongolii, întemeiând dinastia *Ming*, care stăpânește până în timpul lui Matei-Vodă Basarab (1644), când stăpânirea trece la actuala dinastie venită în fruntea *Mandjurilor*.

Hong-vu e cel din urmă dintre împărații mari ai Chinei, și stăpânirea dinastiei *Ming* e cea din urmă epocă de înflorire în viața poporului chinezesc.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ

1. Fu-hi, Iao și Șun.	pe la anul 2500 i. d. Chr.
2. Iiu întemeiază dinastia <i>Hia</i>	" " " 2205 " " "
3. Dinastia <i>Sang</i>	între anii 1726 și 1123 " " "
4. Dinastia <i>Tșeu</i> întemeiată de Vu-Vang	" " 1122 — 256 " " "
5. Lao-tse și Cung-fu-tse	pe la anul 600 " " "
6. Dinastia <i>Tșin</i> întem. de Și-hoang-ti	între anii 255 — 202 " " "
7. Ridicarea zidului Chinezesc.	pe la anul 213 " " "
8. Dinastia <i>Han</i>	între anii 202 i. d. ch. 263 d " "
9. Pan-tșao	la anul 95 " " "
10. Tai-tșung.	între anii 627 — 655 " " "
11. Chubilai-Chan se urcă în scaun	la anul 1279 " " "
12. Hong-Uu întemeiază dinastia <i>Ming</i>	" " " 1364 " " "
13. Mandjurii iaă stăpânirea Chinei	" " " 1644 " " "

3. — EVREII

Evreii sunt un popor mic, sărac și slab, despre care numai în treacăt se face pe ici pe colo amintire în monumentele rămase de la popoarele mari ale lumii vechi. Ei înse au dus la cea mai frumoasă dezvoltare vederile religioase și morale ale semințiilor semitice și prin aceasta au devenit un popor de mare însemnătate pentru istoria dezvoltării omenești. Istoria lor ar fi fost dată cu toate aceste uitări, dacă nu s'ar fi născut în mijlocul lor Mântuitorul nostru și dacă nu din mijlocul lor ar fi pornit răspândirea creștinismului.

Abia după-ce creștinismul s'a răspândit, au început să se intereseze și alte popoare de trecutul poporului evreesc; de aceea istoria lor, cât pentru timpurile de mai înainte, e nesigură ca istoria tuturilor începuturilor de viață socială.

După tradițiunile Evreilor *Avraam*, un urmaș în al un-spre-șe-celea rënd al lui Sem, a plecat însoțit de soția sa *Sara* și de nepotu-său *Loth* cu turme și cu slugi din *Mesopotamia* spre *Canaan*, unde a găsit cetăți întărite, adică popoare ajunse la un stadiu de dezvoltare mai naintat.

Aceasta cam pe la 2000 i. d. Chr. adică puțin după zidirea Labirintului.

Unul dintre nepoții lui Araam, *Iacov* (Israil) are de la patru neveste doi-spre-zece băieți, și acești doi-spre-zece strănepoți ai lui Avraam sunt protopărinții celor două-spre-zece seminții ale neamului Israil.

Pe timpul stăpânirii Hicsoșilor *Iosif*, cel mai iubit dintre fiii lui Iacov, e vândut de frații lui, ajunge om puternic în Egipt și-l aduce aici pe tată-l său dimpreună cu toți ai săi, cam pe la 1800 i. d. Chr.

În Egipt Evreii se sporesc și sunt în cele din urmă persecutați, ba se iaă măsuri pentru stărpirea lor. *Moise* e trimis de Dumnezeu să-i ducă ear în Canaan, unde și sosesc după ce petrec patru-zeci de ani prin pustii.

Plecarea Evreilor din Egipt s'a petrecut după toată probalitatea pe la 1322, sub domnia Faraonului *ManeŃta*.

Intrând în *Canaan* sub conducerea lui *Iosua* (Isus Navi), Evreii, despărțiți în seminții, trăiesc sub povățuirea unor căpetenii numite **Judecători** timp de aproape două sute de ani.

De oare-ce nu se pot înse susține în luptă cu popoarele vecine și mai ales cu *Filistenii*, ei se hotărăsc să-și aleagă cu toții un singur rege.

Ei aū trei regi, *Saul*, *David* și *Solomon*, care domnesc timp de 102 ani, și anume Saul 22, ear David și Solomon câte 40 ani. Domnia lui Saul se începe între anii 1080 și 1055.

Acesta e singurul timp de mărire în viața poporului evreiesc; în timpul acesta s'a ridicat prin răsboaie norocoase, a avut legături comerciale cu alte popoare, a zidit templul din Ierusalim, care e singurul lui monument mare, și a întemeiat literatura.

După moartea lui Solomon cele două-spre-zece seminții se desbină și formează două regate, *Iuda* și *Israil*, care se slăbesc prin lupte continue unul pe altul. Abia vre-o sută de ani în urmă, pe la 850 i. de Chr. cei doi Regi, *Ahab* și *Iosafat*, închee alianță contra dușmanilor comuni și mai ales contra Asirienilor, care pe la 750 și desființează regatul *Israil* sub conducerea lui *Tiglat Pilezar II* (Phul) și sub a lui *Salmanassar*. Cel din urmă rege al lui Israil e *Hosea*, aliatul Egiptenilor, care e dus în robie de *Sargon*, urmașul lui *Salmanassar*.

Regele Iudeei, *Hiskia*, desfacându-se de Egipteni, scapă existen-

ța statului său printr'un tribut plătit lui *Sancherib*, urmașul lui Sargon, care în urmă, învins de Egipteni, s'a retras (710—701).

Regatul Iuda mai subsistă timp de peste o sută de ani, până la 586, când *Nabucadnesar*, regele Babiloniei, pustiește Ierusalimul și-l duce pe Iudei în robia Babilonului.

Timpul de la moartea lui Solomon până la robia Babilonului, se numește și **timpul profetilor**, sau al proorocilor, de oare-ce în timpul acesta mai ales profetii reprezentau ideea națională evreiască.

Cir, cucerind Babilonia, le dă voie Evreilor să se întoarcă în patria lor și să rezidească templul din Ierusalim. La anul 537, adecă după 48 ani de esil, Evreii se întorc în patria lor și încep zidirea templului, pe care o termină după două-decî și doi de ani, în timpul lui Darius I., fiind rege *Serubabel*.

În timpul acesta Iudea e atîrnătoare de Persieni, ear după aproape două sute de ani, la 332 cade sub stăpînirea lui *Alexandru cel Mare*.

După moartea lui Alexandru Palestina face parte din *imperiul Ptolomeilor*, apoi, de la 204, din al *Seleucidilor*, și în cele din urmă, din *imperiul roman*. În tot timpul acesta Iudea are Regii ei proprii cu reședința în Ierusalim (Macabeii, Irodii) și abia după nașterea lui Christos Romanii prefac și Iudea în provincie, iar la 70 d. Chr. Titu dăramă Ierusalimul și Evreii se risipesc.

Istoria Evreilor are decî șase perioade: 1) timpul patriarhilor până la trecerea lor în Egipt; 2) timpul petrecerii lor în Egipt. 3) timpul judecătorilor; 4) timpul regilor; 5) timpul profetilor, în care sunt la început două regate, iar în urmă rămîne unul singur și 6) timpul domniilor străine.

Palestina (țara Filistenilor), în care s'a petrecut istoria Evreilor, e o lungă (200—230 km.) și îngustă (60—133 km.) fâșie de pămînt, cu totul cam 30,000 km. □, adică mai puțin ca a patra parte din România, pămînt numai în parte foarte mînos (Canaan)

După împărțirea imperiului roman (395 d. Ch.) Palestina face parte din imperiul bizantin, la 636 e cucerită de *Arabi* sub Chaliful *Omar*, de la 1099 până la 1187, adică 88 ani e stăpînită de *Chreștini* (Cruciați), în urmă iar de *Arabi* până la anul 1517, când Sultanul turcesc *Selim I.* o cucerește.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ

1. Avraam	pe la a	2000	i. d. Chr.
2. Iosif	" "	1800	" " "
3. Moise	" "	1322	" " "
4. Iosua intră în Canaan	" "	1280	" " "
5. Saul	" "	1070	" " "
6. David	" "	1040	" " "
7. Solomon	" "	1000	" " "
8. Iuda și Israil se desbină	" "	970	" " "
9. Ahab și Iosafat	" "	830	" " "
10. Hosea și Hischia Căderea lui Israil	" "	750	" " "
11. Nabucadnesar pustiește Ierusalimul	la anul	536	" " "
12. Evreii se întorc din robia Babilonului	" "	537	" " "
13. Serubabel termină restaurarea templului	" "	515	" " "

4. INDII.

India anterioară sau Hindostanul e o lume pentru sine, socotită în toate timpurile drept cea mai bine-cuvântată parte din fața pământului. Deși nu e nici atât de întinsă, nici atât de izolată ca China, e despărțită de restul lumii prin munți înalți, prin mări întinse și prin șesuri mai mult ori mai puțin pustii. Ea cade cam sub aceleași grade de lățime ca Egiptul și China, dar înaintează mai departe spre equator și, aflându-se în regiunea munților Himalaia și a vânturilor numite Monsun, e udată de riuri și de ploă. Ast-fel ea e acoperită de o vegetațiune nu numai bogată, ci tot-odată și foarte variată, din care milioane de oameni pot să trăiască fără de a munci.

Cu toate aceste chiar în cele mai vechi timpuri s'a produs în India o viață socială mai dezvoltată, de oare-ce parte înmulțirea prin progenitură, parte năvălirile altor popoare, parte lupta cu fiarele sălbatice, parte chiar firea locului i-a silit pe oameni să se însoțească și să se organizeze.

India ar pute să fie împărțită în trei regiuni: 1) în văile de

sub munții Himalaia e vecinică primă-vară, 2) pe malurile riu-
rilor mari e o vecinică vară, dar pământul e acoperit aproape
în fie-ște-care an timp mai îndelungat de apele revărsate, 3) par-
tea cea mare în timpul, când nu bat vânturile despre mare, e pus-
tiită de arșița soarelui și numai în timpul ploilor e acoperită
de vegetațiune bogată.

Civilizațiunea s'a produs în aceste din urmă două părți ale
Indiei în urma năvălirii unei părți din seminția nomadă a Ari-
enilor.

Când vorbim despre *Indi*, înțelegem pe acești năvălitori, care
au ajuns aici la cea mai înaltă dezvoltare culturală și au creat
literatura *sanscrită*, adică *sfânta scriptură* a Indiei, *Vedele*, cartea
de legi a lui *Manu*, epopeele *Mahabharata* și *Ramaiana*, în care sunt
desfășurate vederile religioase și morale ale rasei ariene.

Nu se știe, când anume au năvălit Arieni în valea Indului;
unele din cărțile lor au fost înse scrise prin secolul XIV i. d.
Chr. adică cam pe timpul lui Moise. Năvălirea trebuie deci să se fi
petrecut cu câte-va sute de ani mai înainte, de oare-ce după tra-
dițiunile lor ei au avut multe lupte cu poporațiunea găsită în
India și numai încetul cu încetul s'au răspândit și organizat.

O istorie în înțelesul propriu al cuvântului n'au Indii. După-
ce se fac o dată stăpâni asupra întregii peninsule și se organi-
sează în caste, ei sevirșesc puține fapte și își petrec viața aproa-
pe numai cu post, cu rugăciuni și cu meditațiuni asupra omului
în lume. Din când în când, foarte rar, regiile lor intră în conflict
ori se unesc contra vre-unui năvălitor. dar un stat unit și mare,
care înriurește asupra altor popoare, nu s'a produs nici o dată
în India, și mari sunt Indii numai prin idealitatea întregii lor
viețuirii.

Astfel cel mai mare eveniment în viața lor e ivirea lui *Bud-
dha* (Prealuminatul), fiul unui Rege din familia *Çachia*, care re-
formează religiunea Brahmană, puind *iubirea a tot ceea ce are
viață* drept principiu suprem al moralei.

Buddha, cu numele adevărat *Gautama* și numit și *Çachiamu-
ni* (Sihastrul *Çachia*) a fost contimporanul lui *Confuciu*, al lui
Cir și al lui *Solon*; nu se știe însă pozitiv de cât că el a murit
la vârsta de 80 ani între anii 477 și 543.

Invățăturile lui Buddha, care răsturnau întreaga împărțire în
caste, au produs lupte grele și îndelungate în India, și abia re-

gele *Asoca* le a proclamat pe la 250 i. d. Chr. drept religione de stat. — În urmă inse Buddhismul a fost persecutat, și ađi în India (cam de la 1000 d. Chr). nu mai sunt Buddhiști.

Buddhiști n'aũ scris în limba sanscrită, ci în limbile *pali* și *pracrit*, care sunt față cu cea sanscrită ca limbele neolatine față cu cea latină clasică.

Indii aũ venit atât în cele mai vechi timpuri, cât și mai târziu în atingere cu popoarele mari; țara lor a fost totdeauna țelul comerciului universal și a tuturor cuceritorilor mari. Nici o dată inse Indii n'aũ fost cuceritori și nici o dată ei n'aũ fost supuși vreunei directe stăpâniri străine. Astfel viața lor se petrece de mii de ani cam în același fel.

5. FENICIENII.

Fenicia, numită așa după palmierii ce cresc într'ensa, e un ținut lung și îngust ce se întinde pe sub munții Libanului, loc stâncos și sterp peste tot, dar foarte roditor prin gurile numărului văi ce se coboară spre mare.

Având chedri Libanului la îndemână și marea în fața lor, locuitorii Feniciei încă în cele mai vechi timpuri aũ clădit corăbii și 'și-aũ câștigat hrana mijlocind comerțul între Egipteni și alte popoare. Negoțatori destoinici, ei aũ adunat bogății, aũ întemeiat orașe în patria lor, aũ primit cultura acelor timpuri și aũ dus'o departe prin colonii înființate pretutindena pe ținuturile Mediteranei, ba chiar și pe coastele mării Atlantice pînă în Britania spre miază-noapte și pe ținuturile Atricei spre miază-zi.

Pe la 2000 i. d. Christos, poate chiar și mai înainte cele mai însemnate orașe sunt *Byblul* și *Beritul*, în urmă însă se ridică orașul *Sidon*, care începe colonisările afară de Fenicia și în timp de câte-va sute de ani (1600 — 1200) Sidonienii stăpănesc Mediterana și aduna prin mijlocirea coloniilor lor bogățiile de pe ținuturile ei.

Abia înse pe la 1200 i. d. Chr. se începe istoria mai cunoscută a Fenicienilor.

În timpul acesta predominarea trece la orașul *Tir*, în care se

ivește primul rege fenician *Abibaal*, contimporanul lui David, și tatăl lui *Hiram*, aliatul lui Solomon.

Acesta e timpul de înflorire al Fenicieii.

După moartea lui *Hiram* se produc în Tir turburări îndelungate, și partidele învinse emigrează, întemeiând colonii noi.

Asemenea colonie tiriană e și *Carthaginea* întemeiată în timpul Regelui *Pigmalion* de către fruntașii tirieni emigrați cu *Elisa*, sora lui *Pigmalion*, pe la 814 i. d. Ch.

De aici înainte soarta Fenicieii e cam aceea și cu a Palestinei și cele mai însemnate evenimente în viața Fenicienilor sunt luptele de apărare ale Tirului față cu Asirienii, cu Babilonenii, cu Persii și cu Alexandru cel Mare. *Tiglat-Pilezar* a asediat timp de cinci ani acest oraș (722), *Sanchierib* îl cruță, *Asurbanipal* îl asediază din nou (660), *Nabucadnesar*, care cucerește și Fenicia, îl silește după o blocadă de 13 ani (586) să se predea, și abia din timpul lui *Cir* Fenicienii încep ear să resufle mai liber. De astădată însă ear *Sidonul* e centrul de viață al Fenicienilor.

Alexandru cel Mare dărimă *Tirul* (332) și pune capăt vieții feniciene prin întemeerea orașului *Alexandria* la gurile Nilului.

Istoria Fenicienilor se continuă în *Cartaginea*, care a dărâmată de Romani la anul 145 i. d. Chr.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ

1. Anteiitatea orașelor Berit și Biblu	pe la anul	1800 i. d. Chr
2. " trece la Sidon	" " "	1600 " " "
3. " " la Tir	" " "	1200 " " "
4. <i>Abibaal</i>	" " "	1050 " " "
5. <i>Hiram</i>	" " "	1000 " " "
6. Intemeerea <i>Carthaginei</i>	" " "	850 " " "
7. <i>Tirul</i> asediat de <i>Tiglat-Pilezar</i>	" " "	722 " " "
8. " " " <i>Asurbanipal</i>	" " "	660 " " "
9. " " " <i>Nabucadnesar</i>	" " "	586 " " "
10. <i>Sidonul</i> ear se ridică la anteiitate	" " "	540 " " "
11. <i>Alexadru cel Mare</i> dăramă <i>Tirul</i>	" " "	332 " " "
12. <i>Romanii</i> dăramă <i>Carthagea</i>	" " "	145 " " "

6.—BABILONIA ȘI ASIRIA

Bucata de pământ ce se întinde între riurile *Euftrat* și *Tigru*, numită *Mesopotamia* (la mijloc de riuri), în partea de la deal e acoperită pe ici pe colo de păduri de chiparos și de pășuni întinse, mai la vale înse locurile sunt deșerte și pustii și numai pe la țărmurii celor două riuri se produce, întocmai ca 'n Egipt, o îmbelșugată vegetațiune în nămolul rămas după revărsările ce se ivesc regulat în flește-care an.

Aici dar viața socială s'a produs în aceleași condițiuni ca 'n Egipt și încă în cele mai vechi timpuri s'a zidit orașe și s'a săpat canale pentru regularea revărsării și a scurgerii apelor,

Cele mai însemnate din aceste orașe au fost *Babilonul* întemeiat de *Nimrod*, legendarul vânător, pe riul Euftrat, și *Ninive* întemeiat de *Ninus* și *Semiramida* pe riul *Tigru*.

Amândouă aceste orașe s'a ridicat prin muncă, prin cuceriri și prin comerț și ast-fel viața era concentrată când într'unul, când într'altul, și încă mai înainte de 1000 i. d. chr. avuse fiecare dintre dănsese câte o epocă de înflorire.

Pe la 900 i. d. Chr. începe din nou să se ridice *Niniva*, reședința regilor asirieni, și *Salmanasar II* (858—823) poartă războaie glorioase cu o mulțime de popoare, începând din Armenia până în Fenicia și Palestina, ear urmașii lui până la *Salmanasar III*, (781—771) timp de aproape o sută de ani, merg pe căile croite de dănsul.

Abia însă în timpul lui **Tiglat-Pilezar (745—727)** devine Asiria cel mai puternic stat al timpului de atunci.

Tiglat-Pilezar începe luptele contra Egiptenilor și se face stăpân al țărilor ce se întind până 'n Egipt.—*Sargon* (722—705) al doilea urmaș al lui, continuă luptele și cucerește la 709 Babilonul, dar nici el, nici fiul lui, *Sancherib* (705—681), nu ajung să frângă puterea Egiptenilor, și abia *Asarhaddon* (681—668) ajunge să întindă puterea Asiriei și asupra văii Nilului.

Cel din urmă dintre regii puternici ai Asiriei e *Asurbanipal*, numit și *Sardanapal* (668—625), care pustiește Babilonul resculat și e știut în istorie ca cel mai desfrânat om.

La 609 orașul Ninive e pustit de Babilonenii aliați cu alte popoare asuprite și puterea trece la regii Babiloniei.

Intemeetorul noiei împărății babilonene, *Nubucadnezar* (605—561), fiul lui *Nabopalassar*, care înfrânsese la *Karkemis* (606) pe aliații Asirienilor, între care și pe *Necho*, regele Egiptului. În timpul lui *Nubucadnezar* Babilonia e, ca mai înainte Asiria, cel mai puternic stat și Babilonul deveni un oraș de fabuloasă splendoare, dar cu *Nubucadnezar* se și încheie istoria Babiloniei. După moartea lui se produc turburări interne, și la 539 *Cir* învinge pe *Nabonetos* (Belsazar) și desființează împărăția Babiloniei.

De aici înainte Asirienii și Babilonenii dispar din istorie.

TABELA CHRONOLOGICĂ

1	Intemeerea Babilonului	cel puțin	2000	anii	i. d. chr.
2.	" " Ninivei	" "	1600	" "	" " "
3.	Asirienii se ridică din nou	" "	900	" "	" " "
4	Salmanassar II	pe la anii	858—823	" "	" " "
5.	Salmanassar III	" "	781—771	" "	" " "
6.	Tiglat-Pileasar	" "	745—727	" "	" " "
7.	Sargon	" "	722—705	" "	" " "
8	Căderea Babilonului	la anul	709	" "	" " "
9.	Sancherib	pe la anii	705—681	" "	" " "
10.	Asarhaddon	" "	681—688	" "	" " "
11	Asurbanipal.	" "	668—625	" "	" " "
12	Pustiirea Ninivei	" "	609	" "	" " "
13.	Lupta de la Karkemis	" "	606	" "	" " "
14.	Nabucadnesar	" "	605—561	" "	" " "
15.	Căderea Babiloniei	" "	539	" "	" " "

7.—IRANIÎ

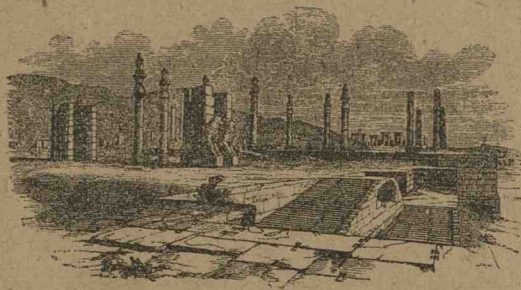
Iranul e țară în mare parte muntoasă și numai prin văi roditoare. Șesurile sunt sterpe, și numai pe ici pe colea acoperite de pășuni adese-ori foarte slabe. În cele mai vechi timpuri ea era locuită de deosebite popoare, care, despărțite unele de altele prin șiruri de munți, trăiau din păstorie, și încă înainte de 1000 i. d. Chr. se află sub stăpânirea Asirienilor.

Pe la 736 î. d. Chr. fiind *Tiglat-Pelesar II.*, ocupat cu războaiele din apus, unul din aceste popoare, *Medii*, se eliberează și se organizează sub regii săi proprii.

Deiokes, regele iubitor de dreptate (708—655), întemeiază cetatea *Ecbatana*, unde-și pune reședința, iar *Phraortes* (655—633) supune puterii sale și pe Persii înrudiți cu Medii, un popor harnic și viteaz. Ast-fel el mai supune în urmă și alte popoare din Iran; nu putea cu toate acestea să se susțină față cu Asirienii și moare într'un război purtat contra lor.

Kiaxares (633—593), fiul lui, setos de a răzbuna moartea tatălui său, se unește cu dușmanii Asiriei și ajunge sub zidurile orașului Ninive. În timpul acesta năvălesc însă spre miază-zi *Schiții* neînfrânați, care străbat pustiind până în Egipt și stăpânesc timp de 28 ani Media. După retragerea Skitilor apoi el face toate pregătirile, se aliază cu Babilonenii, și Ninive cade la 609, după o asediare de trei ani. Fiul lui, *Astiage* (593—559), e cel din urmă rege al Mediei. de oare-ce nepotul său Cir, fiul ficei sale *Mandane* și a Persianului *Cambise*, desființează regatul Mediei și întemeiază împărăția Persiei.

Impărăția întemeiată de Cir e desființată după luptele de la *Issos* (333) și *Arabela* (331) de către *Alexandru Machedon* (330), iar după moartea acestuia (323) îi rămâne lui *Seleucus Nicator* și face parte din *imperiul Seleucidilor*.

Ruinele orașului Persepolis.

La 250 î. d. Chr. se înființează însă regatul *Partia* și de aici înainte, timp de aproape 500 ani, Persia face parte din acest regat.

La 226 d. Chr. *Ardeșir* sau *Artaxerde I.* reîntemeiază impe-

riul persic numit acum al *Sasanișilor*, care, începând din timpul lui *Sapor I.* (241—271) poartă războaie cu Romanii, între altele cu Aurelian și cu Constantin cel mare.

Imperiul Sasanid e desființat de Arabi (636—650) și cele din urmă Sasanid, Peris, moare refugiat în China.

După aproape patru sute de ani, la 1037, Persia cade sub stăpânirea *Seldșucilor*, la 1223 e cucerită de *Djinghischan*, la 1380 e încorporată de *Tamerlan* în imperiul *Sultanilor Moguli*, din care face parte până la 1505, când *Imael al Safi* întemeiază noul imperiū persic, care există până în zilele noastre.

TABELA CHRONOLOGICĂ.

1. Stăpânirea asiriană	cel puțin 1000 ani i. d. Chr.
2. Meșii se proclamă neatirători	pe la anul 736 " " "
3. Deioche	între anii 708-655 " " "
4. Fraorte	" " 655-633 " " "
5. Ciaxare	" " 633-593 " " "
6. Căderea Asiriei.	pe la anul 609 " " "
7. Astiage	între anii 593-558 " " "
8. Cîr înființează regatul Persiei	pe la anul 558 " " "
9. Alexandru cel mare biruitor	" " 330 " " "
10. Imperiul Seleucidilor	" " 312 " " "
11. Intemeierea regatului Partiei	" " 250 " " "

8. GRECII

Peninsula ilirică, numită așii mai ales balcanică, privită de la Dunăre, e un triunghiū ascuțit în capul Matapan, cel mai meridional punct al continentului european. La Helespont ea este numai prin o strîmtoare îngustă despărțită de Asia, iar la capul Matapan se apropie de Egipt și de Fenicia, de care e legată oare-cum printr'un șir de insule, și ast-fel cade mai aproape ca oriș-care altă parte din Europa de țările, în care s'a întemeiat cultura omenească.

În cele mai vechi timpuri peninsula aceasta era deci cel mai

apropiat adăpost pentru fracțiunile de popoare alungate din Asia ori din Africa și cel mai apropiat teren de exploatare pentru negătorii seminților semitice, și populațiunea ei se alcătua din fel de fel de seminții venite aici în deosebite timpuri, din deosebite țări și pe deosebite căi.

Bucata de pământ coprinsă între Dunăre și munții Hemu era ocupată de popoare, despre care nu s'au păstrat decât foarte puține tradițiuni.

La poalele despre miadă-și ale Hemului până'n munții Pindului erau *Iliri*, *Macedoni* și *Traci*, fracțiuni ale seminției ariene, care n'au ajuns în acele timpuri la un mai înaintat stadiu de dezvoltare.

Leagănul culturii e peste Pind, mai spre miadă-și, în Grecia, unde în cele mai vechi timpuri trăiau Pelasgii și alte seminții puțin cunoscute. Acestea au fost în urmă parte stîrpite, parte suse de Elini, de Egipteni și de Fenicien, care au adus și cultura cu densii.

Elinii, după tradițiunile lor proprii, au venit din Asia mică și, trecând Helespontul, s'au coborît spre Pind și s'au așezat pe sub *Olimp* (10 000 urme) și pe sub munții *Ossa* și *Pelion*, între care curge râul *Peneios* prin valea *Tempe*.

Olimpul.

Din această parte de sus a Greciei, numită *Tessalia*, drumul trece prin strîmtoarea *Thermophile* în partea de mijloc, numită *Atica*, unde se afla *Atena*, centrul cultural al Greciei în timpurile de cea mai mare înflorire. Aici, sub *Parnas* (8000 urma) era orașul *Delphi*, unde se țineaau marile adunări naționale, iar sub *Helicon* se întindea *Attica* propriu-zisă.

Deși înse aici a ajuns cultura elină la cea mai mare înflorire, cele mai vechi organizațiuni politice s'au ivit în partea de jos a peninsulei, numită *Pelopones*, unde se află, sub munții *Teogetos*, statele *Elida*, *Arcadia*, *Achaia*, *Mesenia*, *Loconia* și *Corinthul*, ca cele mai însemnate.

Taigetos.

De aici de la ameață-ți, de pe pământul apropiat de Egipt și de Fenicia, se începe istoria Grecilor. Aici, în Sparta, a trăit regele *Menelau*, soțul frumoasei *Elene*, de dragul căreia s'a purtat războiul troian; aici, tot în Sparta, a trăit *Licurg*, cel mai vechi legiuitor al Grecilor; aici, tot în Sparta, a fost centrul primului stat grecesc mai puternic.

La începutul vieții lor Grecii erau stăpâniți, așa ne spun ei înșiși, numai de *deii* lor; în urmă stăpânirea a trecut la *semi-dei* și la urmașii acestora, cum sunt *Heraclidii* sau urmașii lui

Heracle. Unele dintre state erau înse stăpânite de întemeetorii lor, cum au fost *Danaos* (50 fete) și *Kekrops*, veniți din Egipt, ori *Cadmos*, venit din Fenicia.

Timpurile aceste, pe care poeziile le umplu cu cele mai minunate fapte, se numesc *eroice*. Deși despărțiți în o mulțime de state, grecii se uneau din când în când și pentru întreprinderi comune, dintre care cea mai însemnată a fost *răsboiul pornit contra Troiei*, ca să răsbune insulta făcută întregii națiuni grecești de Paris, care răpise pe Elena, regina Spartei (1194—1184).

Vre-o 60 de ani după răsboiul acesta, pe la 1124 i. d. Chr. se începe o nouă perioadă de *emigrațiuni*: *Thesali* trec Pindul și se coboară în valea riului Peneios, se fac stăpâni în partea de mijloc a Greciei și parte îi stîrlesc, parte și-i supun, parte îi alungă pe locuitorii vechi ai pământului.

Ca urmare a acestei navăririi, două-deceți de ani în urmă, pe la 1104 *Dorienii* emigrează și ei din Attica, trec în *Pelopones* și se concentrează mai ales în *Sparta*.

În timpul luptelor provocate de aceste migrațiuni se încep *colonisările* Grecilor. O parte mare din cei învinși, ne vrând să fie robii învingătorilor, părăsesc patria și caută adăpost pe insule, în partea de jos a peninsulei italiice, pe coastele Asiei mici ori pe țărmuri despre răsărit al peninsulei ilirice spre Bizanțiu, și mai departe până pe la Odesa.

Deodată cu aceste colonii se întemeiază și comerțul grecesc, de oare-ce coloniștii mijlocesc schimbul de averi între patria mămă și alte țări. Ast-fel coloniile grecești, dintre care cele mai vechi au fost întemeiate în secolul al nouelea înainte de Christos deci cam în același timp ca Cartaginea, mai ales în Italia și pe insulele din Mediterană, precum și în Asia mică, ajung prin comerț la mare înflorire și comerțul trece de la Fenicienii, care seafiau pe timpul acesta în stare de decadență, la Grecii și mai ales la Atenieni.

După-ce au încetat răsboaile provocate de migrațiunea Doriienilor, cele mai multe din statele grecești au încheiat pace, și pentru cultivarea conștiinței de unitate națională se țineau în fie-ște-care an adunări naționale la *Anthela*, la gura strîmtorii Thermophile (*Amphictionii*). În urmă aceste adunări se țineau de două-ori pe an la *Delphi*.

Aceste adunări erau mari serbători naționale, la care Grecii

năvăliau din toate părțile, chiar și de prin colonii, și petreceau timp de mai multe zile asistând la așa numisale *jocuri phytice*. — Dovadă despre importanța ce li se dădea acelor jocuri e *răsboiul sfânt*, pe care l'au purtat aliații contra orașului *Crissa*, pentru-că ceruse vamă de la Grecii ce veneau la *Delphi* (600—590).

II.

Istoria mai lămurită a Greciei se începe de la *Sparta* stăpânită de Regi, unde pe la 804 i. d. Chr. *Lycurg* crează legile lui aspre, prin care *Laconia* devine în curând cel mai puternic stat al Greciei.

Cei dânteiu, care simt puterea Spartei, sunt vecinii de prin orașele ahaice din valea riului *Eurotas*, și la 760 *Amicela*, centrul lor de viață, e dărâmat de Spartani.

În urma Spartani se răsboiesc cu vecinii lor din *Arcadia*, din *Argolida* și din *Mesenia*. Tradițiunile privitoare la aceste răsboaie nu s'au păstrat decât în poesii, astfel sigur e numai că primul *răsboiul messenic* (730—710) s'a încheiat cu dărâmarea orașului *Ithome* și cu supunerea Messenilor.

Vre-o patru-zeci de ani în urmă Messenii se răscoală, își proclamă drept Rege pe *Aristomen* și astfel se începe al doilea *răsboiul mesenic* (670—630). Spartanii slăbiți prin lupte interne, cer ajutor de la Atena, ear Atenienii le trimt, ca batjocură, pe *Tyrteu*, un dascăl slut și schiop; acesta înse îi îmbărbătează prin rapsodiile lui răsboinice. Spartanii înving, ear messenini învinși emigrează în Sicilia, unde întemeiază orașul *Messana* (Messina). — Astfel Sparta își asigurează predominarea în Pelopones.

Acesta e timpul, în care, la Atena s'a născut *Solon* (639) și *Dracon* (620) voia să ridice patria sa prin legi chiar mai aspre ca ale lui *Lycurg*.

Atena, după ce Regele ei *Codru* își curmase însuși viața, ca să-și scape patria de năvălitori Dorienei (1068), era republică stăpânită de *Eupatriți*, adică de capi familiilor vechi, care împărțiseră puținul pământ roditor între densesii și asupreau poporul. Astfel se produceau adese-ori turburări interne. *Primul archon Dracon*, voind să pună capăt acestor turburări, croiește legi, prin care pedepsește cu moarte cele mai mici crime. Aceasta însă îl

amărește cu atât mai virtos pe popor și conflictele se înăspresc.

Unul dintre Eupatriđi, *Chylon*, ginerele lui *Theagen*, tiranul din *Megara*, profită de turburile aceste, ca să introducă tiranismul și în Atena, și într'o zi de sărbătoare se face stăpân pe *Acropole*. — Primul archon *Megacle* se pune în fruntea Eupatriđilor și-l silește pe *Chilon* să capituleze, ba chiar îl măcelărește cu întreaga lui ceată.

Drept răsbunare *Theagen* cucerește insula *Salamina* și le închide Ateniienilor toate căile spre mare, ceea ce îi pune pe acestia în cea mai grea strimțorare și înăsprește și mai mult luptele ivite între dănsii. Incercările lor de a recucerii insula rămân înse zadarnice, ba îi costă perderi atât de mari, încât hotăresc să fie omorît acela, care va mai vorbi de recucerirea *Salaminei*. *Solon* cu toate aceste, prefăcându-se nebun, îi îmbărbătează din nou, și *Salamina* trece ear sub stăpânirea *Alenei* (598).

Patru ani în urmă (594) *Solon* e ales prim archon, ear anul următor (593) e însărcinat să reorganizeze statul athenian prin legi noue

Lucrarea de reorganizare se urmează timp de zece ani (583) pe baza unor principii de îngăduință isvorită din iubirea de oameni, ear după terminarea ei *Solon* petrece timp îndelungat călătorind prin țeri străine.

Nici legile lui *Solon* n'au putut înse să scape *Athena* de tiranism, de oare-ce luptele interne tot nu încetaseră.

Profitând de aceste lupte *Pisistrat*, un urmaș al lui *Nestor*, bătrânul erou de la *Troia*, știuse încă în viața lui *Solon* să-și câștige favoarea poporului și să-și creeze pozițiunea de tiran. El e, ce-î drept, nevoit să se retragă la o moșie, dar, după-ce *Solon* moare mâhnit la 559, se întoarce din nou (550). Gonit apoi de adoua oară la 549, *Pisistrat* nu se întoarce decât la 538, ca să stăpânească timp de 11 ani, până la 527.

Fiii lui, *Hippia* și *Hiparch*, provoacă turburări interne, în care *Hiparch* e ucis (514).

Hippia, alungat din *Athena*, îi întărită pe *Spartani* asupra Ateniienilor, ear în urmă, găsind adăpost la *Perși*, îndeamnă pe Regele *Dariu* să pornească războiul contra *Greciei*.

Conducând apărarea *Grecilor* în războaile purtate cu *Perșii*, *Athena* se ridică încetul cu încetul mai presus de celelalte sta-

te și ajunge în *timpul lui Pericle* (445—429 la cea mai mare înflorire a ei.

După moartea lui Pericle Grecii se slăbesc prin lupte interne și ajung în cele din urmă sub conducerea lui *Alexandru Macedon*, ear după moartea lui Alexandru (323, „Iunie, în vîrstă de 32 ani), Grecia face parte din *regatul macedo-grecesc* al lui *Casandru*, care vro-o sută de ani în urma e cucerit de Romani (221—200) și după lupte îndelungate Grecia devine dimpreună cu Macedonia provincie romană (146).

După împărțirea imperiului roman (395 d. Ch) Grecia face parte din *imperiul bizantin* până la 1453, când cade sub stăpînirea Turcilor.—Dela 1832 Grecia e regat indepedent,

TABELA CHRONOLOGICĂ

1. Intemeierea orașelor grecești	cel puțin	1500 ani i. d. chr.
2. Resboiul troian	pe la anul	1180 i. d. chr.
3. Migrațiunile din Tesŝalia	„ „	1120 „ „ „
4. Migrațiunea Dorianilor în Polopones	„ „	1100 „ „ „
5. Codru cel din urmă rege în Atena	„ „	1068 „ „ „
6. Colonisările Grecilor	„ „	1000 „ „ „
7. Lycurg	„ „	804 „ „ „
8. Spartanii dărămă Amilea	„ „	760 „ „ „
9. Primul răsboi mesenic	între anii	730—710 „
10. Al doilea „ „ „	„ „	670—630 „
11. Solon	„ „	639—658 „
12. Dracon	„ „	620 „ „ „
13. Salamina recucerită de Atenieni	la anul	598 „ „ „
14. Solon prim Arhoh	între anii	594—583 „
15. Solon moare	la anul	559 „ „ „
16. Pisistrat moare	„ „	527 „ „ „
17. Hiparch e ucis	„ „	514 „ „ „

9. — ROMANII

I.

Italia e o peninsulă lungăreață, care se întinde din coastele Alpilor spre meadă-qi. Din grupa despre apus a Alpilor iese un plaiu ce se coboară de a lungul țermurilor, face în urmă o co-

titură spre răsărit și apoi se coboară spre meadă-și : sunt *Apeninii*, care taie peninsula italică în două părți inegale, una mai lată la poalele apusene și alta mai îngustă la cele despre răsărit.

Apele ce se varsă din munții apuseni se adună în riul *Padus*, ași *Po*, care curge spre răsărit printr'o vale din ce în ce mai largă. În timpurile cele mai vechi valea aceasta era locuită de *Gali*, un popor de seminție cheltică, și Romanii o numeau *Galia cisalpină* în deosebire de *Galia transalpină*, care se întindea dincolo de Alpi.

Italia propriu zisă se începea deci din plaiul Apeninilor ce-și varsă apele în *Po* și din riulețul *Rubicon* (azi *Rubone*), care se varsă în marea adriatică.

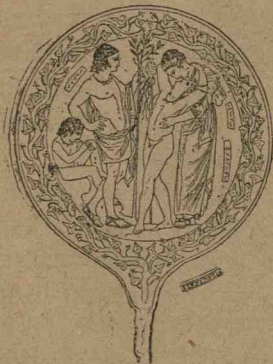
Partea desprea miadă-și a ei era stăpănită de coloniile grecești, care se ridicaseră deopotrivă cu orașele din patria mamă, însefără ca să fi asimilat pe deplin pe locuitorii vechi ai pământului, după toate semnele tot *Pelasgi* și ei. Cu toate acestea partea aceasta a Italiei se numea *Grecia mare*.

Leagănnul vieții culturale latine e în partea de mijloc și anume în lărgimile ce se întind la poalele despre apus ale Apeninilor. Aici în timpul întemeierii Romei trăiau mai ales trei popoare : 1, *Etruscii*, 2, *Sabinii* și 3, *Latini*.

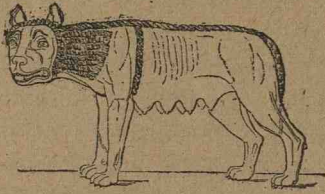
1. *Etruscii*, cei mai apropiați vecini ai Galilor, nu erau înrudiți nici cu *Sabinii*, nici cu *Latini*, nici cu *Grecii*, dar nici cu *Gali*, de oare-ce limba lor nu seamănă cu nici una din limbele arice. Veniți mai târziu la aceste locuri, ei se făcuseră stăpâni

pe dealurile de la poalele Apeninilor și pe locurile mai joase de pe coastele mării începând de la gura Padului până în țermurii despre meadă-noapte ai *Tibrului*, fiind în supunere rămășițele locuitorilor mai vechi ai pământului.

Intrând de curând în legături comerciale cu *Fenicienii*, cu *Carthaginezii* și cu *Grecii*, *Etruscii* primiseră de la acestia cultura și trăiau mai ales în orașe apărate de ziduri, în care s'au produs cele mai vechi monumente de artă și de industrie ale Italiei centrale.

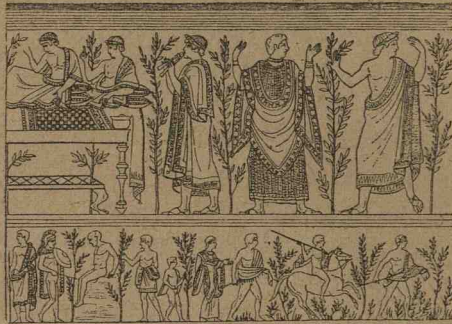

Desemn etrusc

Lupoaica etruscă.

După tradițiunile păstrate de Romani Etruscii formau o confederațiune de două-spre deuce comune urbane, fie-ște-care cu Regele ei deosebit. Cele mai însemnate din orașele etrusce erau *Arretiul*, *Clusiul*, *Perusia*, *Volatra*, *Tarquiniî* și *Veî*.

Pictură etruscă.

2. **Sabinii** erau munteni adăpostiți în infundăturile grupei centrale a Apeninilor, care se ridică din țărmul stâng al Tibrului, și se socotiau cei mai vechi locuitori ai pământului. Sporindu-se, ei s'au răspândit, ca păstori și plugari, până pe câmpiile din apropierea munților, spre răsărit până în mare, ear spre apus până în țărmuriî Tibrului. — *Sabini* se numesc înse numai muntenii, ear cei-lalți sunt numiți după locurile, la care se aședaseră. Ast-fel *Lucaniî* și *Samniți* erau și ei Sabinii.

Poporațiunile de viță sabină sunt cunoscute sub numirea **Sabeli**.

Oamenii blajini, evlavioși și iubitori de ordine, Sabinii trăiau risipiți în cete mici o viață patriarchală puind mai presus de toate legăturile de sânge și autoritatea părintească.

3. **Latiniî** erau câmpieni din *Latium*, adică de pe lățimea ce se întinde la stînga Tibrului din munți până în mare. Plugari harnici, vînjoși, aspri și îndărătnici, ei iubeau libertatea și, în deosebire de Etruscii, care aveau robi, sufereaă numai oameni liberi în mijlocul lor.

Pe timpul întemeerii Romei Latiniî alcătuiau o confederațiune de trei-deci comune de sine stătătoare, ale caror Regi purtau căr-

ma în înțelegere cu *sfatul celor bătrâni* (senatul) și cu *adunarea poporului*, în care aveau glas (*vox*) toți bărbații destoinici de a purta armele. În fruntea confederațiunii se afla *Alba longa*, orașul întemeiat de *Iulu*, fiul Regelui *Enea*, care după risipirea *Troiei* găsisese adăpost la latini.

O parte din câmpia romană.

Aceste trei popoare se întâlneau la gura văii Tibrului, pe colinele, printre care Tibrul iese la loc larg. Unele din aceste coline erau ocupate de Latini, altele de Sabinii și iar altele de Etruscii, și aici în acest punct de atingere s'a întemeiat *Roma*, ca centru de viață comună pentru cele trei popoare, și s'a încheiat încetul cu încetul un popor nou, cel roman.

După tradițiunile Romanilor întemeietorul și primul Rege al Romei, *Romulus*, nu e nici latin, nici sabin, nici etrusc, ci fiul lui *Marte*, zeul războaielor, și după muma lui *Rea Silvia* strănepot al Regelui *Enea*, iar primii cetățeni ai Romei sunt o adunătură de fugari, care se adăpostiseră în cetatea întemeiată de *Romulus*.

Voidând să și întemeieze familii, fugarii din *Roma* pețesc fete de ale vecinilor, iar după-aceia li refuză cu dispreț, își răpesc cu ocaziunea unei serbări neveste dintre fetele Sabinilor

invitați la serbare. Sabinii insultați pornesc războiul contra răpitorilor, și acest prim război al Romanilor se încheie prin o pace mijlocită de femei, în virtutea căreia Romulus primește drept coregent pe *Titu-Tațiu*, Regele sabin din *Cures*.

Numa Pompiliu, urmașul lui Romulus, e deasemenea sabin.

Ast-fel primele matroane ale Romei, o parte din primii cetățeni ai Romei, coregentul lui Romulus, primul urmaș al lui sunt viță sabină.

Al treilea Rege al Romei, *Tulu Hostiliu*, e latin, *Tarquinus Priscu*, al cincelea, fiul unui Grec din *Tarquinii* și după muma lui Etrusc; *Serviu Tului*, în sfârșit, e fiul crescut în robie al unui Rege necunoscut.

Toate aceste tradițiuni confirmă presupunerea, că Latinii așezați pe aceste coline s'au desfăcut de ceilalți Latini, pentru ca să formeze dimpreună cu veninii lor sabinii și etruscii o nouă comunitate. Centrul de viață comună era în culmea *Capitolului*, ear locul de întrunire în valea rovinosă dintre *Capitoliu* și *Colina palatină*, unde se afla mai târziu *forul român*. Chiar dintru început Romanii erau împărțiți în trei *triburi*, *Rames*, *Tities* și *Luceres*. și aveau în ceea ce privește viața familiară obiceiurile Sabinilor, în ceea ce privește viața publică deprinderile latine, ear în ceea ce privește cultura apucăturile etrusce.

Roma în timpul primilor 244 ani după întemeierea ei, de la 753 până la 509 i. d. Chr., a fost cărmuită de șapte Regi și a-nume:

1. *Romulus* timp de 38 ani de la 753 până la 715.
2. *Numa Pompiliu* „ 44 „ „ „ 714 „ „ 672.
3. *Tulu Hostiliu* „ 31 „ „ „ 671 „ „ 640.
4. *Ancu Martiu* „ 23 „ „ „ 639 „ „ 616.
5. *Tarquinio Priscu* 37 „ „ „ 615 „ „ 578.
6. *Serviu Tuli* „ 44 „ „ „ 578 „ „ 534.
7. *Tarquinii Superbul* 25 „ „ „ 534 „ „ 509.

Doi din acești Regi, *Numa Pompiliu* și *Serviu Tului*, au fost *legiuitori* și au avut cea mai lungă domnie de câte 44 ani.

Alți doi *Romulus* și *Tarquinii Priscu*. stăpănesc câte 37 ani
Trei dintre dânsii, *Ancu Martiu*, *Tarquinii Priscu* și *Serviu Tului* sunt contemporani ai lui *Solon*.

Romulus organizează statul roman și apără față cu vecinii

din *Fidena* și *Veii*, pe care-î învinge. După-ce Titu Tațiu e omorît de dușmanii lui personali, Romulus guvernează singur cu blândețe și se înalță în cele din urmă cu carul tatălui său Marte în ceruri.

Numa Pompiliu desevirșește organizațiunea dată de *Romulus*, zidește temple și regulează cultul religios al Romanilor.

Dintru început cetățenii Romei erau împărțiți în trei-zeci de curii, câte deuce de fie-ște-care trib. Curiile erau numite după sabinencele răpite de Romani, primele *Matroane* ale Romei. Ce tățeni ai Romei nu erau decî decăt fiii acestor matroane, îndată ce făceau parte din vre una din cele tre-deci curii, care la început erau familii-singuratice. În fruntea familiei se afla tatăl, *pater familias*, care după obiceiurile Sabinilor avea cea mai deplină autoritate (*potestas*) asupra membrilor familiei.

Părintii de familie alcătuiau *senatul*, ear membrii destoinici de a purta arme ai celor trei-zeci de familii erau *populus romanus* în înțelesul dreptului public roman.

Pământul stăpănit de Roma era proprietate comună, dar o parte din el era împărțit între cele trei-deci de curii cu dreptu de a-l trece prin moștenire la urmași. În curînd decî curiile au devenit inegale, și acele dintre ele, care se sporiseră mai mult aveau membri mai săraci, *Numa Pompiliu* li-a mai dat decî acestor curii pământuri din *agru public* sporit prin cuceriri făcute de Romulus.

Tot el a purtat grije și pentru aceia dintre locuitorii Romei, care nu făceau parte din poporul roman, ci se așezaseră ca negoțători ori meșteșugari în Roma. De oare-ce dênșii nu puteau să fie împărțiți în curii, *Numa Pompiliu* i-a organizat în bresle, care țineau întruniri și aveau serbările lor deosebite.

Tulu Hostiliu și *Ancu Martiu* sunt amendoî războinici.

Tulu Hostiliu dăramă *Albalonga* ear pe locuitorii ei îi mută la Roma, sporînd cu cei mai de frunte dintre dênșii curiile romane rămase mai mici. Ast-fel Roma ajunge în fruntea confederațiunii latine. Orașele latine se opun înse și ast-fel Romanii au să poarte un întreg șir de răsboaie cu Latini, care se urmează și 'n timpul lui *Ancu Martiu*, și 'n a lui *Tarquiniu Priscu*, dar se termină cu recunoașterea predominării Romanilor.

Tarquiniu îi silește și pe *Sabini*, ba chiar și pe *Etruscii* să recunoască pe Regele Romei drept căpetenie, și ast-fel în zilele lui *Serviu Tului*, pe timpul când *Cir* întemeiază imperiul per-

sic, Roma devine centrul de gravitațiune al celor mai însemnate trei popoare din partea de mijloc a Italiei.

În timpul acestor răsboaie Romanii fac cuceriri, și Ancu Martiu întemeiază la gura Tibrului portul *Ostia*. În același timp populațiunea Romei crește, de oare-ce o mulțime de Latini, de Sabinii și de Etruscii caută adăpost în mijlocul învingătorilor ori sunt aduși cu de a sila la Roma. Ast-fel orașul se întinde și tot Ancu Martiu clădește primul pod peste Tibrul, ca să stabilească comunicațiunea între cele două maluri.

În timpul lui *Serviu Tului* Roma se întinde pe șapte coline: *Palatina*, *Capitolina*, *Quirinalul*, *Celiul*, *Aventinul*, *Esquilinul* și *Viminalul*. — *Serviu Tului* împrejmuște cu zid aceste șapte coline, — *Roma veche*.

Veche însă pentru noi, Roma aceasta era cu totul nouă pentru contiporanii lui *Serviu Tului*.

Cele trei-deci de curii nu mai coprindeau decât o mică parte din populațiunea Romei; partea cea mare, oameni veniți mai târziu și urmașii acestora, neguțători și meșteșugari din Roma ori sătenii de prin teritoriile cucerite, nu aveau loc nici în senat, nici în adunarea poporului, nici în armată. Toți aceștia erau oameni liberi și Romani în puterea cuvântului, de oare-ce altă patrie afară de Roma nu aveau și erau același neam de oameni ca cei de prin curii. Cei mai mulți dintre dâșii erau născuți în Roma ori pe teritoriul Roman; unii își câștigaseră prin muncă averi însemnate. Nu puteau înse să ia parte la viața publică a Romei. Cu toate aceste numai toți Romanii împreună puteau să susțină statul roman și să-l ducă la înflorire.

Serviu Tului schimbă deci organizațiunea cea veche în trei triburi cu câte zece curii și-i împarte pe Romani după distribuirea teritorială și după averea lor în *Clase* și *centurii*, din care fac parte alătura cu *patricienii* celor trei-deci de curii și *plebeii*, adecă oamenii liberi, care nu făceau parte din acele curii. De aici înainte deci treburile nu mai sunt *genetice*, ci *teritoriale*, și Roma are **30 de triburi**, dintre care patru *urbane*, ear celelalte 26 *rurale*. — În aceste triburi sarcinile și drepturile publice erau împărțite după avere, ast-fel că cei mai bogati purtau mai mari sarcini și aveau mai mari drepturi.

Adunările poporului se numeau *comiții* și erau fie *tribute*,

fie *centuriate*. În comițiile tribuite se vota după triburi, ear în cele centuriate după centuri.

Centuriile erau cu totul 193, deci în adunare se dedeau 193 voturi.

Aceia dintre Romani, care aveau avere imobilă de cel puțin 100,000 asse, erau cocotiți în *prima clasă* și erau împărțiți în 80 centuri cu 80 voturi. Aici dar puținii oameni bogați aveau multe voturi, aproape jumătate din toate.

Clasa adoua erau cei cu avere de 75,000, *clasa a treia* cei cu avere de 50,000, ear *clasa a patra* cei cu avere de 25,000 asse, și fie-ște-care din aceste trei clase era împărțită în câte 20 centuri, avea dar câte 20 voturi.

Clasa a cincea, oamenii a căroră avere nu trecea peste 11,000 asse, era împărțită în 30 centuri.

Cei-laiți Romani, care formau *clasa a șesea*, se numeau *proletari* sau „*capite censi*“.

18 voturi mai aveau apoi cele 18 sute de cavaleri ai oștirii romane.

Ast-fel *clasa întâiu* dimpreună cu cavalerii putea tot-deauna să hotărască în ori-ce cestiune.

III.

Alungat o dată Tarquiniu Superbul, Romanii hotărăsc să împartă puterea regală între doi funcționari aleși pe un an și numiți consuli. Primii doi consuli, aleși de comiții, sunt Brutus și Tarquinius Collatinus, care peste puțin se retrage și e înlocuit de (Publiu) Valeriu.

Romanii inse, pentru-ca să întemeeze definitiv republica, au avut să susțină un lung șir de lupte cu familia Tarquinilor și cu regii statelor învecinate, cum era Porsenna, regele Clusiului, și în timpul acestor lupte plebeii ajunseseră la sapă de lemn. Căci ei nu numai plăteau darea după triburi, adecă *tributul*, ci mai aveau să și iee parte la răsboaie cu merindea lor, imbrăcându-se și armându-se ei însi-și. Ear familiile lor trebuiau să trăiască și ele în timpul cât dârșii erau duși la răsboi. Ast-fel se încărcaseră de datorii, și creditorii lor, patricienii, îi storceau cu cametele.

Strîmtorați ast-fel, plebeii s'au hotărât să părăsească Roma, și la anul 494, întorcându-se dintr'un război, în care victoria li se datorea lor, n'au mai voit să intre în Roma, ci s'au oprit vre-o 18,000 de oameni la depărtare de câți-va kilometri de oraș, pe „*muntele sacru*“, ca să întemeze aici un oraș nou. — *Meneniu Agrippa* îi înduplecă să se întoarcă, ear după întoarcerea lor să închee o învoială, în virtutea căreia ei își aleg niște ocrotitori ai poporului, numiți **tribuni**, care în timpul funcționării lor erau inviolabili și aveau puterea de a nimici prin protesta-rea lor, strigând **veto**, *opresc*, ori-și-ce hotărîre a comiților.

Incordările dintre patricieni și plebei n'au încetat înse nici în urma acestei concesiuni făcute plebeilor.

Cea mai mare parte din pământul stăpănit de Roma era proprietate comună, **ager publicus**, din care familiile patriciene aveau în posesiune părți mari, ear plebeii abia pe ici pe acolo căpătau ori puteau să cumpere câte o mică bucată. Ast fel plebeii săraci atârnau de patricienii bogați, ear dacă se ivea vre-un conflict între dînșii, neexistând legi scrise și fiind atât diregătorii, cât și judecătorii patricieni, rar se întâmpla ca plebeii să găsească dreptate. Tribunii stăruiau deci să se scrie legile, pentru ca judecătorii să nu mai poată procede după bunul lor plac.

La anul 451 se institue deci în loc de cei doi consuli **decemviratul**, adică zece bărbați însărcinați a scrie legile, și 'n următorii doi ani se si scriu legile Romei pe **XII table**.

Nici prin aceste legi nu se curmă încordările dintre plebei și patricieni, dar plebeii câștigă din ce în ce mai multe drepturi, ajung să fie diregători, ba în cele din urmă chiar și consuli și ast-fel Roma devine din ce în ce mai tare și mai unită.

Cea ce mai ales îi înduplecă pe patricieni să le facă plebeilor concesiuni sunt neîncetatele războaie cu vecinii, în care Roma are trebuință de brațele plebeilor.

Vedînd turburările din Roma, vecinii s'au făcut îndrăsneți și ast-fel Romanii timp de vre-o cincizeci de ani s'au luptat mereu cu **Equii** și cu **Volscii**, cu **Veienții** și cu **Fidena**, în genere cu **Etruscii**, care încetul cu încetul au fost învinși, și ast-fel stăpînirea Romei s'a întins tot mai departe.

Pe la 390 î d. Chr. înse Roma a fost încercată de o mare nenorocire. **Chelții**, pornind sub conducerea lui *Brennu* din *Galia*, au trecut pustiind peste Etruria și-au intrat în cele din urmă

și în Roma, au prădat orașul și au tăiat pe bătrânii rămași singuri. Ei înseși n'au putut să ia și capitolul și s'au retras după ce Romanii li-au plătit o mie de punți de aur.

Abia în primii 40—50 ani după năvălirea Galilor se stabilește egalitatea între plebei și patricieni, și pe la 350 Roma, până aici mereu în apărare, a devenit ofensivă și a început să-și întindă stăpânirea asupra Italiei.

Insoțindu-se cu Latinii, ei se fac încetul cu încetul stăpâni pe Lațiu, pe Campanie și pe partea de meadă-ți a Etruriei.

În timpul acesta *Samniții*, un popor de viță sabină, care stăpânea coastele despre răsărit ale Apeninilor ce se ridică de a supra Romei, își întinseseră stăpânirea până 'n țărmurii Mării Adriatice și spre meadă-ți până 'n orașele Greciei mari, ba trei cuseră în cele din urmă și pe șesul ce se întinde spre apus de munți până la *Capua*, unde ați se află orașul Neapoli. Chemați de Capuani într'ajutor, Romanii intră în răsboi cu Samniții, și pe timpul, când Alexandru cel mare purta răsboai în Asia, Romanii, un stat încă mic și nebăgat în seamă, se luptau cu Samniții pentru stăpânirea Italiei.

Soarta Italiei se hotărăște la 295 în lupta de la *Sentinum*, la poalele despre răsărit ale Apeninilor, unde Samniții și aliații lor sunt învinși. În urma acestei bătălii Italia toată, din Galia până în Grecia mare cade sub stăpânirea romană.

De aici înainte Romanii se luptă cu Grecii și cu Carthaginezii pentru stăpânirea lumii de atunci, pe care o și câștigă ni timp de vre o sută de ani.

TABELA CHRONOLOGICA

1. Enea sosește în Italia.	pe la anul 1170 i. d. chr.
2. Intemeierea Romei	" " 753 " " "
3. Republica se proclamă	" " 509 " " "
4. Retragerea plebeilor în "muntele sacru"	" " 494 " " "
5. Decemviratul	" " 450 " " "
6. Năvălirea Galilor	" " 390 " " "
7. Bătălia de la <i>Sentinum</i>	" " 295 " " "

B. — PRIVIRE GENERALĂ

Luând drept punct de plecare evenimentele mai însemnate, putem să grupăm faptele petrecute până la întemeierea împărăției lui Cir după deșce timpuri deosebite.

Aseste timpuri sunt :

- I. Timpul zidirii piramidelor,
- II. " " Labirintului,
- III. " " lui Avraam,
- IV. " " Hicsoșilor,
- V. " " lui Ramses II.,
- VI. " " risipirii Troiei,
- VII. " " lui Hiram,
- VIII. " " întemeerii Cartaginei,
- IX. " " Romei,
- X. " " lui Solon.

I. TIMPUL ZIDIRII PIRAMIDELOR

Piramidele, cele mai vechi monumente istorice, sunt primele semne de viață socială mai dezvoltată. De și nu se știe hotărît, care dintre ele când anume a fost zidită, istoriografii sunt de acord, că cele mai multe din ele sunt mai vechi ca labirintul și ca lacul Moeris și că labirintul a fost zidit și lacul Moeris a fost săpat cam pe la anul 2300 înainte de nașterea lui Christos.

Cele mai multe din piramide sunt deci mai vechi ca de 4000 de ani.

Sunt vre-o opt-deci de piramide și fie-ște-care din ele e momentul unui Faraon; timpul zidirii piramidelor se întinde dar cât stăpânirea a opt-deci de Faraoni. Unii dintre acești Faraoni au stăpânit înse mai multe deci de ani. Ast-fel primele piramide sunt mai vechi ca de 5000, unele chiar și de 6000 de ani, și când vorbim de timpul zidirii piramidelor, înțelegem primele vre-o două mii de ani din istoria omenirii.

Piramedele sunt dovești neîndoioase, că Egiptienii erau în timpul acesta popor organizat și ajuns la un mai înaintat stadiu de dezvoltare socială.

Deasupra nămolului adus de ape din Munții Abisiniei și risipit peste lunca de jos a Nilului încă mai înainte de zidirea piramidelor s'a produs un furnicar de oameni, care munceau zi și noapte, ca să-și agonisească hrana, și muncind îndelung, au întemeiat cultura omenească.

Încă atunci, când au așezat temeliiile primei piramide, ei știau să facă cărămidă, să cioplească piatră și să dureze zidiri trainice; ei trebuiau deci să aibă și uneltele, fără de care aceste nu erau cu putință, și priceperea, fără de care nu puteau ajunge să-și facă aceste unelte.

Din desemnurile aflate în lăuntruul piramidelor, pe coșciuguri și pe pânzele, în care sunt înfășurate mumiile îmbălsămate, ne încredințăm apoi, că ei cultivau pământul, prășiau vite, locuiau prin orașe, se îmbrăcau în haine croite cu gust din țăsături făcute cu multă măiestrie și desfășurau mult lucu prin locuințele lor.

Ei aveau vederi lămurite despre lucrurile din lumea aceasta și despre viața omului aici pe pământ, își formaseră un cult religios, erau dumiriți asupra mișcării stelelor pe cer, măsuraseră lungimea anului solar și perioadele mișcării lunii împregiurul pământului și știau să-și ficseze cugetările prin așa numitele *hieroglife* în semne vechi și statornie.

Viața aceasta s'a stins de mult, dar rezultatele ei au fost păstrate de alte popoare, care s'au ivit și închegat mai târziu, primind primele începuturi de cultură din valea Egiptului.

Din timpul zidirii piramidelor inse despre alte popoare n'avem nici o știre. Se dă numai cu socoteală, că 'n timpul acesta prin Siria, prin Mesopotamia și prin Iran trăiau păstori în cete risipite, că 'n Europa era o populațiune de tot rară, despre care uu s'au păstrat decât puține semne numite *preistorice* și că

Chefn

Arienii nu trecuseră încă în valea Indului.

Singură națiunea chinezească și-a întemeiat viața încă din timpul acesta, și după analele chinezești atunci, când în Egipt se zideau piramidele, în văile riurilor Hoang-ho și Ian-tșe-chiang chineșii se luptau cu vechea populațiune, pe care o găsiseră aici, când se coboriseră din munții Chuconoor,

Pe la anul 3000 înainte de nașterea lui Christos chineșii erau

popor ajuns la un mai înaintat stadiu de dezvoltare, ear **Fu-hi**, care a chibzuit semnele scrierii chinezești, a trăit pe la 2600 înainte de nașterea lui Christos.

II. TIMPUL ZIDIRII LABIRINTULUI

Popoarele vechi aveau toate tradițiunea despre un mare potop, care a înecat omenirea cea păcătoasă.

După tradițiunea păstrată de Evrei Dumnezeu, voind să-i stirpească de pe fața pământului pe oamenii căzuți în păcate, a lăsat să se verse ploii mari timp de patruzeci de zile și patruzeci de nopți, ca în apele revărsate să se înecă toți oamenii păcătoși și apoi, după retragerea apelor, să se prășească un nou neam de oameni mai buni. De aceea el a rânduit, ca *Noe*, omul bun și cuvios, să clădească o corabie mare, ca într'ênsa să scape din potopul cel mare el dimpreună cu familia sa, luând cu densusul, drept prăsilă, și câte o pereche frumoasă din fiește care soiū de vietăți.

După potop corabia lui *Noe* a rămas în culmea muntelui *Ararat*, și de aici urmașii celor trei feciori ai lui *Noe*, *Sem*, *Cham* și *Iafet*, s'aū risipit spre *Mezopotamia* și mai departe peste toată fața pământului.

Cei mai apropiați vecini ai Evreilor, *Babilonenii* și *Asirienii*, spuneau, că regele lor *Xisuthrus* a fost acela, căruia Dumnezeu i-a poruncit să clădească corabia cea mare, care după potop a rămas tot pe o culme din munții *Armeniei*.

Grecii diceau că din potopul cel mare aū scăpat numai *Deucalion* și *Pyrroha* și că aceștia, coborîndu se după retragerea apelor la vale, aū făcut din oasele pământului, adecă din petre aruncate în urma lor, un nou neam de oameni. Căci *Joe* rânduisese ca din acele petre să se facă oameni.

Indii îl socotesc pe *Manu*, legiuitorul lor, drept singurul om scăpat din potopul cel mare.

După analele Chinesilor, în sfârșit, *Yao*, unul dintre urmașii lui *Fu-hi*, a stăpănit în timpul potopului, a săpat canaluri, ca să reguleze scurgerea apelor mari, și a durat drumuri și poduri de peatră, pentru-ca oamenii să poată trece peste câmpiile nămolite.

Scrutătorii istorici dau deci cu socoteală, că în adevăr, cam în timpul, când s'a zidit labrintul, aŭ fost mari revărsări de apă prin țările de pe hemisfera de nord și că lacul Moeris a fost și el săpat, pentru ca într'ensul să se adune apele rămase după potop în lunca Nilului.

Presupunerea aceasta se potrivește atât cu amănuntele coprinse în analele Chinesilor despre stăpânirea lui **Yao**, cât și cu tradițiunea evreiască, că *Avram* a fost urmaș în a deucea generațiune a lui *Sem*. Timpul de la zidirea labirintului până la pribegirea lui *Avram* e acela, în care s'aŭ încheșat cele mai vechi popoare. În timpul acesta par a se fi răspândit Semiții din Mezopotamia spre meadă-și pînă în Canaan, unde *Avraam* i-a gășit organizați sub regii lor, care steteau prin orașe apărute cu ziduri de piatră. Ba ei aŭ străbătut pînă chiar și în Egipt, și scrutătorii istorici din esaminarea tipurilor egiptene și din analiza limbii vorbite de vechii locuitori ai luncii Nilului trag concluziunea că, Egiptenii, deși după orginea lor erau din Etiopia, se amestecaseră cu multe elemente semitice, încât erau în cele din urmă ca un fel de ramură a marelui seminții semitice.

Tot în timpul după zidirea labirintului s'aŭ răspândit semințiile ariene spre meadă-și peste Iran și mai departe în valea Indului, ear spre apus pe la poalele Caucasului pînă pe coastele europene, unde-i gășim mai târziu ca *Pelasgi*, *Thraci*, *Iliri* și *Chelți*.

Astfel înainte de zidirea labirintului am avé să ne închipuim un mare cataclism, în care pere multă lume, ear după zidirea labirintului un timp de premenire socială, în care se formează, popoarele ce se ivesc mai târziu mari și deosebite unele de altele.

Monumente din acest timp nu gășim decât în Egipt, ear știri pozitiv formulate nu s'aŭ păstrat decât în China.

III, TIMPUL LUI AVRAAM.

Deși nu se știe hotărît, când anume a pribegit *Avraam* din Mezopotamia, rezultă din combinarea tradițiunilor istorice, că el a trăit câte-va sute de ani după zidirea labirintului și înainte de năvălirea Hicșoșilor în Egipt, deci cam pe la anul 2000 înainte de nașterea lui *Christos*.

Egiptul se afla în timpul acesta în stare de decadență, ear **China** era stăpănită de prima dinastie, numită *Hia* și întemeiată de *Ti* la anul 2205 i. d. Chr. Și atât Faraonii Egiptului, cât și Impărații Chinei erau niște despoții aspri și nemiloși, care-și petreceau viața în desfătări lumești, dar n'aū creat monumente durabile drept urme ale trecerii lor prin lumea aceasta.

În **Mezopotamia**, după tradițiunile păstrate de Babilonieni, erau pe timpul acesta mai multe state puternice și o mulțime de orașe înfloritoare, care toate s'aū risipit după-ce Babilonul, întemeiat în acest timp, s'a ridicat și și-a întins stăpânirea. Cultura babiloneană era întemniată de *Chaldei*, care zidiseră acele orașe și le ridicaseră la înflorire; astfel cultura babiloneană și cea asirienă se numește și *Chaldeică*.

În **Siria** și în deosebii în Chanaan Avraam găsisse popoare cari cultivau pământul și erau stăpânite de regi adăpostiiți prin orașe apărute cu ziduri de piatră. Sunt vechii Chanaanii, care veniseră și ei tot din Mezopotamia și aveau tot cultura chaldeică modificată întru cât-va prin înriurirea vecinilor săi Egipteni.

În **Iraa** par a se fi petrecut pe timpul acesta niște frământări sociale, în urma cărora o însemnată parte din Arieni a emigrat parte spre mează-și, în India, parte spre apus, pe lângă coastele mării Caspice și pe la poalele Caucazului în Asia Mică și mai depărte, în Europa.

E în natura lucrurilor, că omul muncește, ca să-și agonisească hrana. Acela dar, care pōte să-și afle hrana fără de a munci, își petrece viața în tignă, făcând numai ceea ce-i place și nu-l obosește prea tare.

Astfel, liberi și fără de griji, trăiau și Arieni dintru început, pe când erau puțini în patria lor primitivă. În urmă înse, după se s'aū sporit, foamea i-a silit să se hrănească și cu carnea animalelor risipite pe câmpiile vecinic verđi ale patriei lor, deci să se facă mai anteiū vânători și apoi păstori.

În cele din urmă nu mai găsiaū nici destule pășuni pentru turmele lor sporite peste măsură. Urma deci să înceapă și dānșii a munci pământul, ca Egipteni și vecinii lor din Mezopotamia, pentru-ca el să rodească mai mult și anume ceea ce e pentru hrana omului.

Oamenii de o fire cu deosebire gânditoare însă, Arieni își iubeau libertatea mai presus de toate și se feriau cu înderțnicie

de jugul muncii. Ei părăseau deci pământul, care, nemuncit, nu putea să le dea destulă hrană, și astfel timp îndelungat viața lor s'a petrecut în migrațiuni.

Pe timpul lui Avraam aceste migrațiuni nu erau încă terminate.

Cei rămași în Bactria, leagănul marelui și răspânditei rase ariene, se încheaseră într'un popor numit în istorie **Zend** și întemeiaseră un stat mare și puternic. Păstorii emigrați au dus cu dînșii în India și spre Europa și **cultura zendică**, tot atât de veche ca cea chaldeică.

Migrațiunile Arieniilor sunt frumos reamintite în tradițiunea zendică despre **grădina lui Iima**.

Ormuzd, zeul binelui, dintru început a zidit numai „*Airiana-vara*,” încântatoarea vale de la izvoarele rîurilor *Oxus* și *Iaxartes*. **Ahriman**, duhul răutăților, a făcut înse, ca iarna să ție de cece luni și vara să rămăie numai de două luni.

Regele *Iima* s'a ridicat deci cu întregul său popor și s'a mutat mai spre meadă-și, în țeri mai calde și mai roditoare, pe care Ormuzd le zidise în urmă, una câte una.—Armat de Ormuzd cu o lance de aur și cu un ac tot de aur, *Iima* cucerește mai înteu trei, apoi șase și în cele din urmă chiar nouă sute de țeri, care toate sunt roditoare și pline de oameni, de dobitoace, de câni, de paseri și de flacări ardetoare.

Oamenii înse și dobitoacele se sporesc, încat toate cele nouă sute de țeri nu mai pot să încapă mulțimea cea mare. *Iima* se coboare deci mai spre meadă-și, până la stele, despica pământul cu lancea lui și înfige acul său în el; ast-fel prin puterea rugăciunilor sale face, ca fața pământului să crească cu încă o treime mai mare de cum fusese, pentru-ca oamenii să aibă destul loc de răspândire.

Duhul răutăților strică și această lume mai mare prin ierni grele, prin troieni de zăpadă și prin mari revărsări de apă.

După porunca lui Ormuzd *Iima* zidește deci o grădină croită în patru colțuri numită „*vara*,” peste hotarele căreia puterea lui *Ahriman* nu poate să străbată. Numai aici dar, în grădina aceasta, e fericire deplină, căci aici nu sunt gâlcevi și certuri, aici oamenii nu mint și nu se înșeală unii pe alții, aici e belșug de hrană și de apă, aici viața se petrece în pace și mulțumire.

Arienii cutrieră țerile, ca să caute grădina aceasta.

Năsuind, precum se vede din tradițiunea aceasta, mereu spre

meađa ȃi, cĂci spre meađa-noġte creștea puterea lui Ahriman, Arienii Ău strĂbĂtut mai nainte in Iran și de aici in valea Indului. Și din combinarea tuturor tradiġiunilor rezultĂ, cĂ pe timpul lui Avraam ei trecuserĂ munġii Solimani.

Cei alungaġi spre meađa-noapte parte Ău luat drumul spre apus, pe sub munġii Elburs, de a lungul țĂrmurilor de meađa-ȃi Ăi MĂrii Caspice, și Ău trecut printre munġii Armeniei și Caucas in Asia MicĂ, parte Ău ocolit Marea CaspicĂ și s'Ău coborit despre Caucas in Europa. In Mesopotamia stĂpĂnitĂ de alte popoare ei n'Ău pĂtruns; in Asia MicĂ inse și in Europa ii gĂsim curĂnd dupĂ timpul lui Avraam ca popoare pe deplin inġhegate și ajunse la un stadiu oare-care de dezvoltare.

Indeosebi in Europa ei au strĂbĂtut in deosebite timpuri și pe deosebite cĂi.

Cei mai vechi snnt fĂrĂ indoialĂ aceia, care se aflaĂ mai spre meađa-ȃi, decĂ **Pelasgii**, care stĂpĂniaĂ pĂrġile despre meađa-ȃi ale peninsulei balcanice și ale celei italice.

In urmĂ Ău trecut **Tracii**, care se ivesc tot in peninsula balcanicĂ mai spre meađa-noapte, cu vecini Ăi Pelasgilor.

Ilirii, care stĂpĂniau pĂrġile despre DunĂre ale acestei peninsule și coastele MĂrii Adriatice pĂnĂ spre peninsula italicĂ, sunt veniġi fĂrĂ indoialĂ dupĂ Traci.

Cei mai in urmĂ veniġi, **Cheltii**, aflĂnd aceastĂ parte din Europa ocupatĂ, Ău inaintat mai spre apus și s'Ău așeġat in partea de nord a peninsulei italice și mai departe prin peninsula ibericĂ și pe vĂile riurilor ce se varsĂ din Galia in MediteranĂ.

Nnmai despre **Pelasgi** s'ar putĂ susġine cu oare-care temeiĂ, cĂ pe timpul lui Avraam se aflaĂ in Europa. Cei alġi sunt veniġi mai tĂrġiĂ.

IV. TIMPUL HICSOȘILOR

Vre-o sutĂ cinci-ȃeci de ani dupĂ așeġarea lui Avraam in Canaan a nĂvĂlit in Egiptul ajuns la stare de decadenġĂ un popor de pĂstorĂ rĂsboinicĂ, despre care nu se știe de cĂt cĂ a nĂvĂlit despre rĂsarit și cĂ a stĂpĂnit timp de vre-o cinci sute de ani Egiptul.

Egiptenii spun, că regii ieseți din mijlocul acestui popor, numiți „Hicsoși“, adevărați regi-pastori („*Hic*“ va să dică „rege“, ear „*sos*“ — păstor), au dărmănat monumentele, au jefuit templele și au subjugat poporul. Așa vor fi făcut Hicsoșii în prima furie a năvălirii lor. Mai târziu înse ei, după toate semnele, au cruțat monumentele egiptene, au respectat religiunea și obiceiurile Egiptenilor și, considerându-se ei înșiși pe sine drept Faraoni, s’au marginit a trăi dimpreună cu cetele, pe care se redemaă, din roadele muncii Egiptenilor.

Ast-fel Egiptul a rămas, ce-i drept, tot timpul stăpânirii Hicsoșilor în stare de decadență, dar germeii de cultură nu s’au perdut.

Năvălitorii vor fi primit ce-va din cultură egiptiană, dar n’au fost asimilați de Egipteni și au rămas tot păstori până la alungarea lor din Egipt. Singurul monument rămas de la dânșii e cetatea *Avaris* (*Hat-uar*), pe care o zidiseră ca să-și asigureze retragerea la gurile Nilului, spre Asia, de unde veniseră.

Intocmai precum nu se știe, de unde veniseră, nu se știe nici ce s’au făcut după-ce Faraonul *Amasis* din Teba i-a alungat. Ba scrutătorii istorici stau la îndoială, dacă erau ori nu parte din seminția semitică ce stăpânea pe timpul acela Asia până ’n Iran, și unii cred că nu erau Semiți.

În timpul stăpânirii Hicsoșilor au trecut urmașii lui Avraam în Egipt, unde sub ocrotirea Hicsoșilor s’au sporit și au primit cultura egiptiană, încât ies câte-va sute de ani în urmă din Egipt ca popor format și ajuns la un stadiu de dezvoltare mai înaintată.

Tot în timpul stăpânirii Hicsoșilor s’au ridicat și orașele așezate pe coastele **Feniei**.

Aflându-se Egiptul în stare de decadență, orașele aceste și mai ales *Beritul* și *Biolul* au ajuns încetul cu încetul să mijlocească comerțul între Egipt și *Babilonul*, care se ridicase în timpul acesta la oare-care înflorire și stăpânea părțile despre Mezopotania ale Asiei.

Pe timpul, când Iosif ajunge om atot puternic la curtea Faraonilor Hicsoși, *Beritul* și *Biolul* stau în fruntea orașelor feniciene, ear în **China** cade dinastia *Hia* și se ridică, la 1767, dinastia *Șang*, care domnește până la anul 1123.

Vre-o două sute de ani în urmă, dar tot în timpul Hicsoșilor, în

Fenicia ănteietatea trece la *Sidon* și se încep colonisările si-doniene, ear în Mesopotamia Babilonul pornește spre decadență și cu întemeerea orașului *Ninive* se urdește puterea Asiriană, care se întinde încetul cu încetul și spre Iran, unde tot mai exista împărăția *zendică*.

Arienii, în sfirșit, se luptă în timpul acesta în *Iran* cu Ba-bilonenii și în urmă cu Asirienii, ear în *India* cu vechii stăpâni ai pământului și cu fiarele sălbaticе, care se pitulau prin pădu-rile nestrăbătute ale Indiei bogate în viață.

V TIMPUL LUI RAMSES II.

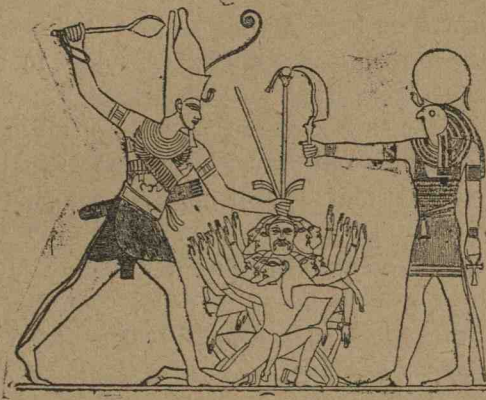
Ramses II, atacă o cetate.

După-ce Amamis, Faraonul din Teba, îi alungă pe Hicso:ii în Asia, Egiptul se ridică din nou și în timpul îndelungatei domnii a lui **Ramses II.**, cam pe la anul 1350 î. d. Chr., el ajunge la cea mai mare înflorire a lui.

Ramses II, om cu gânduri mari, vedându-se stăpân pe un stat puternic prin cultură, se ridică cu oastea lui, străbate birui-tor spre meadă-și până în Etiopia, ear spre răsărit până în munții Armeniei.

Expedițiunile lui orientale par a fi fost îndreptate mai ales contra Asirienilor, care în timpul acesta ajunseseră de tot puter-nici, și contra Sinodului, care era în apogeul lui. Ele înse au ră-mas zadarnice, de oare-ce pe când în Egipt încă în timpul stă-pânirii lui Ramses II., se ivesc din nou semnele decadentei, A-sirienii curând după moartea lui Ramses II. sunt atât de pu-ternici, încât desființează imperiul zendic și își întind stăpânirea

și în **Iran**, ba străbat chiar și în **India**, ear Sidonul abia târziu după moartea lui Ramses II, pe la 1200 î. d. Chr. ajunge a fi silit să-i lase Tirului întâietatea.

Ramses II. cuceritor.

Curând după moartea lui Ramses II., în timpul lui **Manefta**, fiul lui Ramses II, Evreii se adună sub conducerea lui **Moise** și părăsesc Egiptul, ca să se întoarcă în Canaanul stăpânit atunci de alte popoare, între care cel mai însemnat **Filistenii**.

După tradițiunile evreești Moise i-a trecut pe Evreii prin Marea Roșie, a primit de la Dumnezeu în muntele Sinaia cele deșce porunci și a stat cu cetele ce conducea timp de patru-deci de ani în pustiuri, pentru-ca ast-fel din oamenii moleșiți și stricați prin înriurirea culturii egiptiene să facă un popor vênjos, tare în credință și destoinic de a-și cuceri o patrie.

Murind apoi Moise. **Iosua** conduce pe Evreii în Canaan, și fiii celor ieșiți din Egipt, oamenii crescuți prin pustiuri și deprinși cu greul vieții, încep luptele pentru cucerirea Canaanului. Ei trec din pustiul de la meadă-și peste coastele Antilibanului mai sterp în mănoasa vale a **Lerichonului** și aici se începe lupta cea crâncenă, în timpul căreia Iosua oprește soarele în loc.

În **China** stăpânește pe timpul acesta tot dinastia **Șang**, ear în **India** Arienii sunt ajunși la deplină stăpânire.

În **Europa** și pe coastele **Asiei Mici** e amurgul timpurilor

eroice ale poporului elin, care abia acum începe a se închea.

Pelasgii, care în timpul acesta dispar, erau risipiți, după tradițiunile Grecilor, peste tot pământul stăpânit în urmă de poporul elin.

În *Epir*, nu departe de lacul *Ianina*, se afla **Dodona**, unul din cele mai însemnate sanctuare ale Pelasgilor, unde în urmă s'a zidit un templu, ale căruia urme se văd și astăzi.

În *Tesalia* era deasemenea o veche Dodonă; și nu mai încapă îndoială, că Pelasgii își pășteau turmele pe coastele Pindului și se coboriseră în valea râului Peneios. Ba pe câmpiile Tesaliei Pelasgii au ajuns chiar să cultive pământul și au zidit mai multe cetăți din mari bolovanii așezați unii asupra altora.

Mai spre mează-zi, în *Beotia* și în *Atica*, Pelasgii intraseră chiar în relațiuni comerciale cu popoarele mai culte, aveau orașe și străbăteau marea cu corăbiile lor.

În *Pelopones*, în sfârșit, și mai ales în *Argos* și în *Arcadia*, țara păstorilor, Pelasgii erau atât de puternici, încât după tradițiunile Grecești Regele lor **Pelasgos**, unul dintre copiii lui Joe, deci un semidău, stăpânia din **Larisa**, cetatea de peatră, tot pământul coprins de Pelasgi până în *Tesalia* și *Epir*.

Cam pe timpul lui Ramses II., Pelasgii aceștia dispar încetul cu încetul și în locul lor se ivește poporul elin, care după toate semnele n'a venit de o dată și în masse mari, ci în cete mai mici, și sporindu-se, parte i-a stîrpit, parte i-a supus și asimilat pe Pelasgi.

Elinii ei înșiși au păstrat reamintirile acestor timpuri într'un lung șir de **mituri** pline de minunății; de aceea timpurile acestea se numesc și **mitice**.

Aceste mituri sunt de trei feluri: unele ne arată urdirea poporului elin, altele reamintesc luptele lui cu vechii pămîntenii și iar altele privesc întemeierea culturii eline.

Danaos, ni se spune într'unul din aceste mituri, un urmaș al zeiței **Io**, trece dimpreună cu cele 50 **Danaide**, fiicele sale, din Egipt în *Argos* și își dă silința de a birui seceta, ca să facă pământul roditor.

Pelops, fiul lui *Tantalos* din Asia mică, trece în *Elida* și ajunge atât de puternic, încât țara e numită după dînsul *Pelopones*.

Kekrops sau **Cecrops**, un alt egiptean, se așează în *Atica* și zidește aici cetatea **Cecropia** deasupra *Atenei*.

Cadmos, un Fenician, întemeiază în *Beoția* cetatea **eadmea**.

În **Corinth** și în **Teba** erau de asemenea colonii feniciene, care împământeniseră în Grecia cultura feniciană și cea egipteană.

Din aceste mituri și din multe altele rezultă că poporul elin el însuși avea conștiința de a fi primit începuturile de cultură parte din Asia Mică, parte din Fenicia și din Egipt. Ear aceasta nu s'a putut întâmpla decât în timpul când Ramses II. sgudui-se prin expedițiunile lui toată lumea antică și când atât Egiptul, cât și Sidonul erau în culmea înfloririi, ear orașele din Asia Mică fuseseră neliniștite de expedițiunile lui Ramses II.

VI. TIMPUL RISIPIRII TROIEI.

Elinii nu erau în timpul ivirii lor pe pământul Greciei un singur popor, ci cete înrudite între dênsele, dar mai mult, ori mai puțin deosebite unele de altele.

Spre meadă-și, mai ales în *Argolida*, *Elida* și *Lacedemonia* trăiau **Achații**, cei mai culti dintre toți Elinii, eară în *Atica*, prin *Megara* și pe *insule* trăiau **Ionienii**, care deasemenea ajunseseră în curând la un mai înaintat stadiu de dezvoltare.

Pe la poalele muntelui *Oeta* erau risipiți **Dorienii**, niște oameni rășboinici și bine organizați, ear spre muntele *Pelion* trăiau **Eolii**.

Achații se asemănau cu **Ionienii**, ear **Eolii** cu **Dorienii** în ceea ce privește limba, obiceiurile, cultul religios și gustul artistic.

Din aceste patru elemente deosebite, care au rămas totdeauna despărțite în o mulțime de state, încetul cu încetul s'a încheat un singur popor care și trage originea din *Deucalion*, Noe al Elinilor.

Deucalion a avut trei feciori, pe **Doros**, **Eolos**, și **Xutos**, ear **Xutos** a avut doi feciori, pe **Ion** și **Achaos**. Elinii sunt urmașii lui Doros, ai lui Eolos, ai lui Achaos și ai lui Ion pe când *pământeni* pe care i-au găsit în Grecia, erau făcuți din petrele aruncate de Deucalion și Pyrrha în urma lor.

Numai târziu însă și numai în urma unui lung șir de lupte comune s'a deșteptat în poporul elin conștiința unității naționale. Timpul, în care s'au petrecut aceste lupte, e **timpul eroic** al Greciei, de oarc-ce Elinii, după propriile lor tradițiuni, erau în acest timp stăpâniți și conduși de **Eroși**, adecă de *semiței*, niște oameni născuți din *deși* și oameni muritori.

Ast-fel de *semiței* sunt Regii din acele timpuri și toți luptă-

tori, care a luat parte la războiul troian, precum și la alte întreprinderi comune ale Elinilor.

Cei mai însemnați dintre eroii Grecilor sunt **Heracle**, fiul lui *Joe*, născut de *Alcmena*, și **Perseu**, fiul lui *Poseidon*, zeul mărilor. Amândoi au săvârșit cele mai minunate fapte și, după tradițiunile grecești, au luat parte la expedițiunea Argonauților, prima întreprindere comună a Elinilor, care s'a făcut o viață de om înainte războiul troian.

Regele *Athamas*, — așa ni se spune, — a avut de la soția sa *Nephele* doi copii, un băiat, **Prioxos**, și o fată, **Helle**, care după moartea *Nephelei* erau persecutați de *Ino*, muma lor mașteră. Ajutați de spiritul *Nephelei*, copiii scapă spre Asia Mică pe un berbec, care știa să sboare și să treacă mările. *Helle* cade și se înecă în marea numită de atunci „*Hellespont*“, adică „marea *Hellei*“, iar **Prioxos**, scăpând în țara *Aea* din Asia Mică, jertfește berbecul și atirna lăna cea de aur în sanctuarul zeului *Ares*, unde ea e păzită de un bălaur, care scuipă foc.

Eroii Elinilor, între care **Heracle**, **Teseu** și părinții eroilor de la Troia, pleacă după inițiativa luată de **Jason**, eroul din Tesalia, pe o corabie numită „**Argo**“, ca să aducă lăna cea de aur, de la care atirna fericirea patriei lor.

După-ce sevrășesc apoi o mulțime de fapte minunate, **Medeia**, fiica Regelui *Aetes*, prinde slăbiciune pentru *Iason* și-i ajută să biruiască bălaurul și să iee lăna de aur, ca s'o ducă în patria lor.

Timpu ce se petrece de la această primă întreprindere comună până la întoarcerea eroilor de la Troia în patria lor e umplut de poezii elini cu o mulțime de asemenea fapte minunate, care toate sunt sevrășite de semișei cu ajutorul zeilor.

În curând după războiul troian se începe istoria mai omenească a Grecilor.

În timpul acesta **Babilonul** se afla în stare de decadență, iar **Asiria** cea puternică stăpâna și **Iranul**.

Egiptul se afla și el în stare de decadență, și câte-va decenii după războiul troian, pe la 1100, capitala Faraonilor a fost mutată la **Tanis**.

Fenicia trece și ea prin mai multe sguduirii sociale, în urma cărora **Sidonul** cade și pe la 1200 antieitatea trece la **Tir**.

Evreii continuă sub cei din urmă judecători luptele pentru stăpânirea Canaanului.

China, în sfârșit, e frământată de luptele interne, care au drept urmare căderea dinastiei Șang, și la **1123 Vu-vang** întemeiază dinastia **Tșeu**, care stăpânește aproape o mie de ani.

Cam pe timpul, când în China se petrece această mare schimbare, în Grecia se începe un curent de migrațiuni, care schimbă încetul cu încetul fața Greciei.

Sporiți din nou și strimtorați, precum se vede, de stăpânirea Asirienilor, Arieni se puseseră din nou în mișcare și o parte dintr'ênșii pornise spre Europa, ocolise Marea Caspică și se coborise despre munții Caucasului spre Dunăre. Acum ei au trecut Dunărea și-i strimtorau pe **Tracii** ce stăpâneau partea de nord a peninsulei balcanice. Sunt **Ilirii**, despre care abia acum se face amintire.

Neputând să ție pept cu năvala Ilirilor, Tracii pornesc și ei spre meadă-di; ast-tel pe la **1120**, vre-o șase-zeci de ani după risipirea Troiei, **Tesalienii** dau și ei năvală asupra **Eolienilor**, pe care și-i supun.

Mare parte din Eolieni însă, nevoind să fie robi ai Tesalienilor, își părăsesc patria și năvălesc spre meadă-di, trec strimtorile muntelui *Oe'a* și se coboară până în *Beoția*, unde și rămân ca element de cultură.

Vre-o două-zeci de ani în urmă **Dorienii**, strimtorați parte de Tesalieni, parte de Eolieni, își părăsesc și ei patria și se risipesc în timp de câte-va decenii peste tot pământul Greciei până în *Argolida* și în *Lacedemonia*.

În urma acestei mari migrațiuni doriene o mare parte din **Ionienii** emigrează parte pe insule, parte în Asia Mică, ear **Achailii** dispar aproape cu desevirșire din Grecia. Unii dintre dênșii sunt supuși de Dorienii și trăiesc ca robi ai pământului, ear alții emigrează în Italia, în Sicilia și pe insulele din marea Egeică.

Ast-fel în Grecia propriu zisă elementele mai culte sunt înlocuite cu altele mai înapoiate în cultură, pe când în Asia Mică, pe insule și în Italia populațiunea elină se sporește cu elemente mai culte. De aceea nu numai comerțul grecesc pornește din Asia Mică și din insule, mai ales de la Ionieni, ci și cultura elină a ajuns la prima ei înflorire în Asia Mică, în insule și în Italia.

VII. TIMPUL LUI HIRAM

Pe la anul 1100 i. d. Chr. când Grecia era frământată de mișcările Dorienilor, Asiria se află sub **Tiglat-pilesar I.** (Tuklat-habal-asar) în apogeul ei și stăpânia toată Asia centrală din Iran până în Munții Armeniei și până în Siria. Urmașii lui Tiglat-pilesar I. nu sunt însă destoinici să stăpânească această împărăție întinsă și astfel în curând după moartea lui **Babilonului** se ridică din nou, ear popoarele din **Siria**, mai ales **Evreii** și **Fenicienii**, ajung la cea mai mare înflorire alor.

Cam în același timp, pe la 1050 i. d. Chr. Evreii îl proclamă pe **Saul** Rege al lor, ear în Tir sufletul **Abibaal** se proclamă el însuși pe sine Rege. Sigur e, că atunci, când **David**, urmașul lui Saul, a mutat reședința la *Ierusalim*, Abibaal nu mai era suflet, ci Rege al Tirului.

Urmașul lui **Abibaal**, **Hiram** era contemporanul și aliatul lui **Solomon**, urmașul lui David, și pe când în Ierusalim se zidea templul, în Tir se ridicau zidurile de apărare, care atâta timp au resistat în fața năvălitorilor din răsărit.

Egiptenii, simțind chiar și pe timpul acesta, că despre răsărit vine pericolul cel mare, priveau cu părere de bine înflorirea acestor două popoare mici, care îi despărțeau de împărățiile cuceritoare, și Faraonul *Psusennes*, era aliatul lui Hiram și al lui Solomon.

Această epocă de înflorire e înse de tot scurtă. În Tir se ivesc după moartea lui Hiram semnele decadenței; Evreii după moartea lui Solomon se desbină în două regate, **Iuda și Israilii**; ear în Egipt urmașul lui Psusennes, **Sisac**, aliatul lui Ierobeam, mută reședința la **Bubastis**.

În timpul acesta Dorienii înaintează spre meadă dî.

Sosind în Atica, ei intră în luptă cu Atenienii, care consultă în strîmtoarea lor oracolul. Li să dă răspunsul, ca aceia dintre luptători vor învinge, al cărora Rege va muri. Aflând acest răspuns, **Codru**, regele Atenei, se jertvește pe sine și astfel Dorienii sunt învinși și își urmează năvălirea spre meadă-dî. Din simțiment de pietate pentru cel din urmă Rege al lor Atenienii nu-și mai aleg apoi Rege, ci se constituie în republică.

Năvălirea spre Pelopones a Dorienilor e prezentată drept **întoarcere a Heraclidilor** în patria lor.

După miturile grecești Heracles era eroul Peloponesului, ear

Regii Doriienilor își trăgeau originea de la Heracle. Ast-fel acum Doriienii, năvălind în Pelopones, pretindeau moștenirea legitimă a Heraclișilor.

Cel mai important dintre rezultatele îndelungatelor lupte, prin care ei au obținut moștenirea aceasta, sunt coloniile grecești.

Migrațiunile Doriienilor s'au început într'un timp, când Tirienii ajunseseră sub Regele Hiram la cea mai mare putere alor și umpleau insulele cu prisoasele poporațiunii îngrămădite în Fenicia cea mică.

Primii fugari greci nu puteau decî să găsească o nouă patrie spre meadă și ori spre apus, ci trebuiau să se depărteze spre meadă-noapte și spre răsărit, unde Fenicienii nu aveau colonii. Ast-fel, după tradițiunile grecești, urmașii lui Agamemnon au trecut cu Achaii strimtorați de Doriieni în Asia Mică, spre Hellespont și pe insulele **Lesbos și Tenedos**, unde ei au rămas sub numele de **Eoli**.

Tot acești Eoli au întemeiat și orașele **Mitilene și Chime** de unde s'au întins încetul cu încetul până spre câmpia Troiei.

În urmă, după ce Tirul a ajuns la stare de decadentă, Fenicienii au fost împinși spre apus și atât coastele Asiei Mici, cât și insulele au fost ocupate de Elini.

Ast-fel Ionienii, care emigrează în timpul turburărilor ce s'au produs după moartea lui Codru, se așează în partea mai meridională a Asiei Mici, în insulele **Chios și Samos** și pe coastele din fața lor, unde întemeiază orașele **Milet, Efes și Colofon**.

Abia mai târziu, când Tirul se află în deplină decadentă, Elinii, mai ales Doriieni și Achaii, trec în insulele ocupate de Fenicienii, cum erau Creta, Rodos și Melos, și înăbușesc încetul cu încetul elementele feniciene, asimilându-le cu desevîrsire.

Coloniile grecești din Italia și din Sicilia au fost întemeiate mai târziu, cam pe timpul întemeerii Romei.

VIII. TIMPUL INTEMEERII CARTAGINEI

Pe la anul 850 î. d. Chr., când **Elisa** pleacă din Tir însoțită de multe dintre familiile de frunte și întemeiază departe spre apus Cartaginea, din Asiria se ridică **Asur-nazir-habal** cu gândul de a reinfința împărăția lui **Tiglat-pilesar I**, străbate în fruntea oștirilor sale până la isvoarele riurilor Tigru și Eufrat, apoi

se coboară spre meadă-și până în munții Libanului și ia tribut de la orașele Feniciene.

Salmanassar II, fiul și urmașul lui, urmărind mai departe planul urzit de tatăl-său, trece în patru rânduri Eufreatul, ca să supună Siria.

În fața acestui pericol țările din Siria se aliază între dâensele sub conducerea Damascului, iar regii celor două regate Evreești, **Ihab și Iosaphat** intră în strânsă legătură pentru-ca împreună să ție piept cu dușmanul covârșitor.

De astă-dată iusé țările din Siria scăpă de pericol, de oarece urmașii lui Salmanassar II. parte sunt stăpânitori slabi, parte aș să susție multe lupte cu popoarele din munții Armeniei.

Ast-fel scăpă și **Egiptul**, care ajunsese la deplină decadență și era, după toate semnele, stăpânit de mai mulți Faraoni în același timp.

Pentru **Grecia** acum se termină timpurile eroice și se începe, în **Sparta**, istoria mai lămurită.

Dorienii, străbătând în Pelopones, aș cucerit la început numai părțile mai largi ale țării, văile largi din *Argos* și din *Mesenia*, ear ce-va mai târziu *Arcadia*. Părțile mai muntoase și mai scutite de văi strimte, mai ales cele din *Lacedemonia*, aș mai rămas timp îndelungat sub stăpânirea *Achailor*. Ast-fel pentru stăpânirea Lacedemoniei **Dorienii** s'aș luptat timp de vre-o 150 ani.

Luând apoi **Dorienii** stăpânirea, ei s'aș așezat mai ales în *Sparta* și aș împărțit tot pământul între dânsii, ear *Achaili* învinși aș rămas parte robi numiți **Hiloți**, parte **Periochi**, adecă niște țărani care se bucurău de libertatea personală dar nu a-veău nici un drept în adunările Spartanilor și plătiaș biruri mari pentru pământul ce li se lăsase.

Dintru început pământul, deși împărțit între Spartanii, era proprietatea statului spartan, și părțile treceaș prin drept de moștenire de la tată la primul născut dintre fii, dar nu puteău să fie vândute, dăruite ori împărțite mai departe între mai mulți fii.

Tot ast-fel și **Hiloții** eraș robi ai statului spartan și împărțiți numai între Spartanii, care îi puneău să muncească, dar nu puteău nici să'i omoare, nici să'i pună în libertate.

Încetul cu încetul inse unii dintre Spartanii și-aș vândut partea, ear alții aș cumpărat pământuri dimpreună cu **Hiloții** puși să le muncească. Ast fel, pecând unii eraș foarte bogați, alții

n'aveau din ce să trăiască. Trăind apoi în apropierea popoarelor culte, Spartanii mai bogați se deprinseseră cu lucsul, și Doriienii cei atât de rășboinici odinioară se molesiseră și trăiau în continuă turburare internă.

În timpul acestor turburări a ajuns Sparta să aibă două regi, câte unul din fiește-care ramură a familiei Haraclișilor.

Pe la anul 800 (804) î. d. Chr. Regele *Eunomos* e ucis cu ocașiunea unor turburări, ear *Polydecte*, fiul și urmașul lui, moare și el în curînd. Ast-fel urmează al doilea dintre fiii lui Eunomos, *Lycurg*, care înse peste vre-o opt luni de șile, după ce nevasta lui Polydecte naște un băiat, se retrage și guvernează numai ca epitrop al nepotului său *Charilaos*,

Lycurg, acest om plin de abnegație, reformează statul spartan.

El face, înainte de toate, o nouă împărțire a pământului și în același timp împarte și poporul după stare și naștere.

Spartanii după organizașiunea dată de densusul sunt grupați în trei triburi numite **Phyle**, al *Hyleilor*, al *Dymanilor*, și al *Pamphililor*. Fiește-care din aceste triburi are câte șeece obe, și primele două obe din tribul Hyleilor sunt cele două familii regale.

Căpeteniile celor trei-zeci de obe, decî cei două regi dimpreună cu 28 cetățeni bătrâni constituesc senatul Spartei, numit **Gerusia**, ear bărbații trecuți de 30 de ani, care fac parte din cele 30 obe, constituesc adunarea poporului.

Pentru ca Regii în înșelegere cu Gerusia să nu abuzeze de puterea lor, adunarea poporului mai alegea apoi cinci **Ephori**, care susțin interesele poporului.

Cât pentru pământ, Lycurg face 9000 de părți mai mari, pe care le împarte între cele 30 obe și 30,000 părți mici, pe care le dă Periochilor.

Ca să curme lucsul, Lycurg rânduște ca Spartanii să prânzească la mese cômune, unde se servește cele mai simple bucate, și ca la ridicarea caselor să se întrebunșteze numai șecurea și herêștrăul. El oprește în același timp purtarea giuvaerelor de aur și a podoabelor de petre scumpe, și introduce banii de fer.

Dar cea mai mare purtare de grijă a avut-o Licurg pentru creșterea tinerimii.

CREȘTEREA SPARTANĂ

În Sparta, când un copil se naștea, se adunau fruntașii familiei și-l examinau pe noul născut. Dacă nu era pe deplin vîgu-

ros și mai ales dacă avea vre-un defect, el era aruncat de pe muntele *Taigetos* în o prăpastie. Ear dacă era socotit destoinic de a purta greul vieții, i se făcea o baie în vin tare, ca să se vadă, dacă nu cum-va totu-și e plăpând.

Copiii, care ieșeau cu viață din această îmbăiere de probă, erau apoi crescuți de mumele lor fără-ca să fie gingășiți, încât se deprindeau de mici cu suferințele vieții.

Fie băieți, fie fete, ei căpătau hrană grea și simplu gătită, umblau pe frig și în căldură în acea-și îmbrăcăminte și făceau mereu deprinderi gimnastice, pentru-ca să se facă vênjoși și țepeni.

Ajunși apoi la vîrstă de șapte ani, băieții erau luați de pe la casele părinților săi și creșteau mai departe în cete împărțite după vîrstă.

Invățatură nu li se dedea multă, dar ei se deprindeau cu bunele moravuri, cu purtarea cuviincioasă și își întăriau trupul prin gimnastică, prin osteneli îndelungate și prin o viață în toate privințele grea.

Ceea ce mai ales li se cerea tinerilor spartani era modestia, supunerea necondiționată către mai marii lor, cinstirea bătrănelor și indelunga răbdare. Ei înse în acela-și timp trebuiau să fie și îndrăzneți, vicleni și neîndurați față cu dușmanii patriei lor. Ei aveau, în sfîrșit, să judece drept și să-și exprime cugetările scurt și lămurit; și atât de mult se deprinseseră Spartanii cu vorba scurtă, încât „*a vorbi laconic*“ în timpurile vechi, ba chiar și astăzi va să dică a spune ce-va scurt și lămurit.

Ca să se deprindă cu greutatea vieții, tinerii spartani umblau desculți, cu capul gol și îmbrăcați tot-deauna numai în o haină ușoară. Ziua întreagă alergau, făceau deprinderi gimnastice și se luptau, ear nopțile dormeau pe paie, pe fîn ori pe șovar tăiat de ei însuși de pe țermurii riului Eurota. Adese-ori răbdau foame și sete. Pentru cea mai mică abatere, greșeală ori nesocotință erau bătuti cu vergele ori cu biciul. Ba în anumite timpuri erau supuși la probă de răbdare și erau bătuti până la sânge, pentru-ca să se deprindă a purta ori-și-ce durere fără de a se văita, fără de a schiamba fie măcar și numai o trăsătură din fața lor.

Ajunși, în sfîrșit, la vîrsta, în care aveau să intre în oaste, li se dedea drumul. Ei înse n'aveau de o camdată să se întoarcă la casa părinților săi, ci să umble răsleți prin țară. Nimeni n'avea

voie să le dea adăpost și hrană: aveau să-și fure hrană ori să și-o câștige prin vicleșug. Dacă erau prinși înse, ei erau pedepsiți cu multă asprime.

Chiar soțiile aveau să și le fure Spartaniți tineri.

De această creștere aveau înse parte numai Spartaniți ce făceau parte din cele 30 obe, care constituia nobilimea Lacedemoniei.

IX. — TIMPUL INTEMEERII ROMEI.

I.

Roma n'a fost întemeiată nici într'o zi, nici într'un an, și când vorbim de întemeerea Romei, înțelegem îndelungata și stăruitoarea lucrare omenească, în urma căreia Roma a devenit încetul cu încetul un centru de viață comună pentru cele trei popoare din centrul Italiei. Lucrarea aceasta s'a sevârșit în timpul primilor patru Regi, și deși nu e sigur, că ea s'a început anume la anul 753 i. d. Chr. prin așezarea temeliiilor Romei, nu mai încapem îndoială, că pe timpul acesta, când pretutindenea s'a trecut prefaceri mari, și în Italia s'a hotărât soarta Romei.

Cel mai puternic dintre statele de pe acel timp era **Asiria**, și de aici, din *Asiria*, se hotărăște soarta popoarelor din Asia apuseană.

Ancă din timpul lui *Tiglat-pilesar I.* ochii Asirienilor erau îndreptați spre Egiptul, care, deși se afla în stare de decadentă, tot mai era cea mai cultă și mai bogată din țările de atunci. Și expedițiunile făcute de *Tiglat-pilesar I.* și de *Salmanassar II.* contra Siriei erau pornite din gândul de a deschide drum spre Egipt.

În timpul acesta Egiptul cade din treaptă în treaptă. Încă înainte de întemeerea Romei capitala se mută la **Sais**, ear pe la 745 i. d. Christos Faraonul **Bochoris** (Bekenrauf) e învins de **Etiopieni**, care stăpânesc apoi Egiptul timp de vre-o 50 ani sub Regii *Sabaco*, *Sevechos* și **Tirhaca**, toți trei contemporani ai lui *Romulus* și ai lui *Numa Pompiliu*.

Tot la 745 i. d. Chr. deci în anul, în care Egiptul cade sub stăpânirea Etiopirilor, se urcă în scaun **Tiglat-pilesar II.**, care întemeiază cea mai din urmă epocă de înflorire a Asiriei.

În timpul stăpânirii lui de 18 ani (până la 727) popoarele din Siria sunt mereu strimțorate și se aliază între dânsese și cu Faraonii etiopieni din Egipt.

După-ce și-l face tributar pe regele Babilonului, Tiglat-pileasar înaintează spre Siria și supune voinței sale pe regiil de aici.

Pela 78 el sosește pe pământul **Evreilor**, și Regele *Menachem* scapă existența regatului **Israil** numai plătind un mare tribut.

Tirul de esemenea e strimtorat și numai moartea cuceritorului îl scapă.

Lucrarea începută de *Tiglat-pileasar II.* e continuată înse de fiul său, **Salmanasar IV.** (727—722) și de **Sargon** (Saruukin), unul dintre marii regi ai Asiriei, care domnește de la 722 până la 705 i. d. Chr.

Pela 720 Asirienii așediază **Tirul**, desființează regatul **Israil**, al cărui rege, **Hosea**, se aliase cu **Tirhaca**, Faraonul Egiptului, ear pe Israeliteni parte îi stîrpește, parte îi deportează spre munții Armeniei.

Iudea scapă numai plătindu-le tribut Asirienilor și ferindu se de alianța cu Egiptienii.

La anul 709, în sfîrșit, Sargon intră ca cuceritor în Babilon, și Asiria ajunge la apogeul ei.

Astfel pe timpul primilor doi regi din Roma și pe când Egiptul era stăpănit de Etiopieni, Tiglat-pileasar II., Salmanassar IV. și Sargon, frângând rezistența Babilonului și a popoarelor din Siria, desființează regatul **Israil** și le deschide Asirienilor drum spre Egipt.

În același timp înse în **Iran** se închiagă o nouă putere, care peste vre-o două sute de ani devine covârșitoare, ear în **Grecia** viața elină pornește spre o răpede desfășurare.

Arienii, care în Iran atâta timp fuseseră stăpâniți de Asirieni, se îmbărbătează, în sfîrșit, și pe la anul 736 i. d. Chr., profitând de expedițiunile făcute de Tiglat-pileasar II. spre apus, **Medii** se declară neatîrnători. Tiglat-pileasar II. și urmașii lui fac, ce-i drept; mai multe încercări de a-i supune din nou; medii însă nu numai își susțin independența, ci și mai și întind stăpânirea atât spre răsărit până în Bactria, cât și spre mează-dî, în Persia.

Pe la anul 708, deci cam în timpul, când Sargon intră în Babilon, **Medii** își aleg rege pe **Deioche**, înțeleptul și iubitorul de dreptate, care întemeiază orașul **Ecbatana**, și regatul Mediei e definitiv întemeiat.

Grecii profită și ei de strimtorarea, în care se află Fenicienii, și acesta e timpul, în care comerțul oriental trece de la Feni.

cienii la Grecii și în care Grecii încep colonisările mai spre apus și în Italia.

Dar deocamdată iese la iveală mai ales Sparta.

Întăriți prin organizațiunea, pe care li o deduse Licurg, Spartanii nu se mai mulțumesc a fi signuri și nesupărați de nimeni în patria lor, ci țin să-și întindă înriurea. Pe timpul, când în Italia se urdea viața Romei, Spartanii își supunea unu câte unu orașele achaise din valea riuului Eurota, ear pe la 760 i. d. Chr. Regele **Teleclos** a dărâmat zidurile **Amicleei**, celui mai puternic din aceste orașe, făcând Periochi din locuitorii învinși.

După aceste succese Spartanii și au îndreptat apoi privirile spre țările vecine, *Argolida*, *Arcadia* și *Mesenia*

Luptele se incing mai ales între Spartanii și **Mesenieni**, care au ocaziunea unei serbări comune omorisără pe regele *Teleclos*.

Almene, fiul și urmașul lui Teleclos, voind să resbune moartea tatălui său, cucerește cetatea *Ampheria* și măcelărește pe apărătorii ei: de aici înainte timp vre-o două-deci de ani, cam de la 730 până la 710, Spartanii și Mesenienii se hărțuiesc mereu între dînși.

Acesta e **primul război mesenic**.

Mesenienii, strîmtorați de Spartanii, își părăsesc după câțiva ani de luptă capitala *Stenyclaros* și se retrag pe muntele **Ithome**, unde la loc apărat de văi și de prapăștii își zidesc un nou oraș. După lupte îndelungate înse Spartanii străbat și în această cetate, și primul război mesenic se termină cu **dărâmarea Ithomei**. Mesenienii, care mai rămân în viață, sunt apoi siliți a trăi ca Periochi, având să dea Spartei jumătate din roadele muncii lor.

Acesta e primul succes mai mare, prin care Sparta devine cel mai însemnat dintre statele Greciei.

II

Pe când *Numa Pompiliu* organisa viața Romei, *Deioche* organisa regatul Mediei, ear *Spartanii* se luptau pentru întinderea înriuririi lor, Faraonul *Tirhaca* făcea toate opintirile, ca să tragă în partea sa pe Regii țărilor din Siria.

Sargon e ucis la anul 705 și după densusul urmează în scaunul Asiriei fiul său **Sancherib**, care domnește până la 681 i. d. Chr.

Regii din Siria, între care și **Hișchia**, regele Iudeei, se unesc

cu **Tirhaca**, pentru-ca împreună să ție pept cu oștirile asiriene.

Sancherib e primul Rege asirian, care străbate până în Egipt, n'are inse noroc. Fie că perde bătălia, fie-că-i vin știri despre o mare rescoală în Mesopotamia; destul că el se retrage din Egipt și se întoarce cu mare grăbire spre răsărit.

După povestirile preoților egiptieni într'o noapte șoarecii rose-seră coardele de la arcurile oștenilor săi, și aceasta l'a făcut să curme fără de întârziere războiul.

Abia fiul lui Sancherib, **Asarhaddon** (681—668), ajunge să cucerească Egiptul și să-l alunge pe Etiopieni în munții lor.

Pornind la 672 contra Egiptului, Asarhaddon asediază **Tirul**, al căruia Rege se aliase și el cu Egiptenii, apoi intră în Egipt. Tirhaca, învins în prima bătălie, se retrage în Etiopia, ear Egiptenii îl primesc pe Asarhaddon ca pe un fel de eliberator. Invingătorul îi și tratează însă cu oare-care bună-voință: el împarte întregul Egipt în 20 de guvernamente, în fruntea cărora pune parte pe unii dintre generalii săi, parte pe câți-va dintre principii egipteni.

Necho, principele din **Sais**, e pus în fruntea celor doue-zeci de guvernatori și are și stăpânirea asupra orașului **Memphis**.

Această organizațiune a Egiptului se numește 'n istorie **Dodecarchie**.

Cu aceea și blândeță i-a tratat Asarhaddon și pe Babilonenii: el a pus pe **Sammuge**, al doilea născut dintre fiii săi, guvernator al Babilonului și a primit pe fruntașii Babilonului între mai marii Asiriei.

Ast-fel fiul său **Asurbanipal**, care domnește de la 668 până la 625 i. d. Chr. și e cunoscut în Istorie și sub numele **Sardanapal**, primește drept moștenire una din cele mai mari împărății, care se întindea din Iran spre munții Armeniei și spre Asia Mică peste Siria până departe 'n munții Etiopiei.

Etiopienii inse adună noue puteri, și **Urdamani**, urmașul lui Tirhaca, se întoarce, găsește noue aderente în Egipt, intră în Memphis și restabilește stăpânirea Etiopienilor. *Necho* cade în război, ear fiul său **Psammetich** scapă la Asirieni.

Ast-fel Asurbanipal e nevoit și el să facă o expedițiune în Egipt; de astă-dată inse Egiptenii și mai ales aderenții din Memphis ai Etiopienilor sunt tratați cu multă asprime.

După retragerea lui Asurbanipal Egiptul e stăpânit de 12

Principi, între care **Psametich**, care ajunge în curând să fie singur stăpânitor și să ridice Egiptul la nouă înflorire.

Bănuit și privit cu neîncredere de soții săi, Psametich e silit să se retragă în locurile mocirloase de la gurile Nilului. Aici înse el își adună o oaste de mercenari greci, mai ales carieni și ionieni, se întoarce în fruntea ei, îi învinge la 664 pe cei-lalți principii într-o bătălie dată lângă Memphis și rămâne până la moartea lui, timp de 54 ani, singur Faraon al Egiptului.

Pe când Psametich restaurează cu ajutorul oștenilor greci tronul Faraonilor, în Pelopones se încinge **al doilea războiul mesenic** (679-630).

Ne mai putând suporta rușinea și sarcinile cele grele, Meseții se răscolă sub conducerea lui **Aristomene**, un tiner de viță regală. Ajutați de Regele Arcadie și de niște turburări produse în Sparta, resculații obțin unul după altul mai multe succese, în urma cărora Spartanii ajung la mare descurajare,

Consultând în strimtorarea la oracolul, ei primesc răspunsul că vor eși învingători, când vor fi conduși de un Atenian. Astfel ei trimit o solie la Atena și-i roagă pe Ateniei să le dea un conducător în războiul contra Mesenilor.

Atenienii, care priviau cu oare-care îngrijire la creșterea puterii spartane și se bucurau de succesele Mesenilor, le trimit Spartanilor drept luare în bătaie de joc pe **Tirteu**, un dascăl șchiop și cocoșat. Tirteu era înse și poet, și prin rapsodiile lui răscălbăie el a redeșteptat bărbăția spartană. În același timp Mesenii sunt trădați de **Aristocrate**, Regele Arcadie, aliatul lor. Astfel Aristomene e silit să se retragă în muntele **Jra** (*Cira*) la hotarele Arcadie, unde zidește o cetate, precum fusese mai înainte Ithome.

De aici Mesenii au făcut sub conducerea lui Aristomene ani și ani de-a rândul incursiuni pe teritoriul spartan, luând vitele Spartanilor și prădând semănăturile lor.

Spartanii intră înse în cele din urmă în *Cira* și dărâmă casele și zidurile ei. De aici înainte Mesenienii sunt tratați ca Hiloți. O parte dintr'înșii înse trece în Arcadia și de aici, însoțindu-se cu alți pribegi, ajunge în Sicilia, unde întemeiază orașul **Mesana**, azi *Messoina*.

Indignați apoi de trădarea neomenoasă, Arcadienii îl omoară cu petre pe Regele Aristocrate, alungă familia regală și se constituie ca republică.

X, TIMPUL LUI SOLON,

Solon, înțeleptul legiuitor al Atenei, a murit în anul 559 î. d. Chr., deci vre-un an mai înainte de urcarea lui **Cir** în scaun. El era, când a murit, de opt-deci de ani; s'a născut deci la anul 639 î. d. Chr., când s'a urcat în scaun **Ancu Martiu**, al patrulea Regge al Romei.

La 615, când s'a urcat **Tarquiniiu Priscu** în scaun, Solon era om de 25 ani; ear la 578, când, s'a urcat în scaun **Serviu Tului**, Solon s'evirșise organisarea vieții Ateniene și era om de 61 ani. De aceea unii dintre istoriografi sunt de părere că **Serviu Tului**, voinđ să reorganizeze viața Romei, a luat drept model organizațiunea dată de **Solon** Atenei. În genere înse părerea aceasta nu e admisă, de oare-ce organizațiunea socială a Romei, întemeiată pe obiceiurile vechi ale celor trei popoare din Italia centrală, a ajuns la o mai deplină dezvoltare ca cea dată de **Solon** Atenei.

În timpul tinerețelor lui **Solon** marele stat asirian era stăpânit de **Asurbanipal**, ear Egiptul ajunsese sub **Psametic** în o nouă, cea din urmă, epocă de înflorire. Pecând înse Egiptul se înalța, **Asiria** pornise spre decadentă.

Asurbanipal sau **Sardanapal** era un stăpânitor mândru și puternic, mare în război și înțelept, când era vorba să conducă marea lui împărăție, dar un despot, care iubea mai presus de toate strălucirea și își petrecea viața în desfătări lumești. Scriitorii grecești povestesc lucruri fabuloase despre palatele lui, despre splendoarea curții lui și despre desfrêul vieții lui. Ear pentru-ca să poată continua viața aceasta, el storcea fără de milă pe popoarele din întinsa lui împărăție.

Astfel domnia lui era nesuferită, și pe la 650 î. d. Chr. când **Asiria** se afla în apogeul ei, chiar fratele lui **Sardanapal**, **Sammuges**, guvernatorul Babilonului, s'a pus în fruntea popoarelor răsculate.

Mezopotamia aproape întreagă, **Siria** și **Palestina**, **Arabii** și

Egiptienii, adecă aproape întreaga împărăție se ridicase pentru ca să frângă puterea lui Sardanapal.

Sardanapal se îmbărbătează, se ridică din cercul moleșit al curții sale, se pune în fruntea oștirilor și pornește contra fratelui său, care, după ce suferă mai multe înfrângerii, se retrage în Babilon. Abia înse după un asediū de trei ani cade Babilonul în puterea lui Sardanapal, care-l pustiește, măcelărește pe apărătorii lui și aruncă pe fratele său Samuges într'un coptor aprins.

Astfel împărăția asiriană e scăpată deocamdată, dar ea merge cu răpediciune spre decadență.

După știrile date de scrietorii grecești, **Sardanapal**, strimtorat în urmă de numeroșii săi dușmani și ne mai simțindu-se destoinic de a se apăra, adună împregiurul său femeile sale și curtenii săi și în mijlocul unei petreceri îi dă foc palatului, încât arde dimpreună cu toată curtea sa, ca să nu vadă risipirea orașului Ninive și căderea împărăției Asiriene.

Din monumentele istorice se adeverește înse, că orașul Ninive a fost risipit în anul 606, și cel din urmă Rege al Asiriei a fost **Asarhaddon II.**, nepotul lui Asurbanipal.

Ear peirea Asiriei vine despre răsărit, din regatul **Mediei**.

Deioches, primul Rege al Mediei, era după toate semnele un tributar al Asiriei, și abia fiul și urmașul acestuia, **Phraorte** (655—633), începe luptele pentru deplina neatîrnare a Mediei. El unește încetul cu încetul sub conducerea sa pe popoarele din Iran, între care pe Bactri, pe Parți și pe Perși, apoi pornește asupra lui Asurbanipal. Moare înse într'o bătălie percută.

Ciacsare (633-593), fiul lui Phraorte, adună oaste, ca să răsbune moartea tatălui său; la 630 i. d. Chr. năvălește înse despre meadă-noapte un dușman înfricoșat, **Schiții**, care trec pustiind până la hotarele Egiptului.

Abia peste vre-o 25 ani, după retragerea Schiților, poate Ciacsare să facă pregătirile contra Asiriei. El își întinde mai întâiu puterea spre munții Armeniei, apoi se aliază cu Babilonenii conduși de **Nabopalar** și cu popoarele din Siria, care se resculaseră și ele și și susțineau lupta contra lui **Necho**, fiul și urmașul lui **Psametic**, care se aliase cu Asirienii mai ales din gândul de a cuceri Palestina și Fenicia.

Aliații, înaintând contra Asiriei, sunt bătuti în mai multe rân-

durî, dar în cele din urmă Sardanapal se retrage în oraşul Nive, care resistă doi ani de zile. Peste doi ani înse apele revărsate ale Tigrului fac o mare spărtură în ziduri, Medii şi Babilonenii intră prin spărtura aceasta şi pustiesc oraşul.

În acelaşi timp Nabucadnesar, fiul lui Nabopalsar, înaintează cu altă oaste spre apus, contra lui Necho, care e bătut în lupta de la Karkemis (606) şi silit a părăsi toate cuceririle ce făcuse în Siria.

Din ruinele Ninivei.

Astfel la 606, pe când Solon era om de 33 ani, se disfiinţează statul asirian şi se reînfiinţează cel babilonean.

Nabucadnesar, care domnește timp de 44 ani, până la 561, e unul dintre cei mai mari stăpânitori ai Orientului. În timpul stăpânirii lui Babilonul se ridică la nouă înflorire.

La 586 el dăramă Ierusalimul și-i duce pe Iudei în robia Babilonului, apoi cucerește întreaga Sirie, își supune orașele din Fenicia și blochează **Tirul**, care se predă și el după o luptă de 13 ani.

Aceste evenimente se petreceau, pecând Solon, săvârșind organizațiunea Atenei, călătoria prin țările civilizate din Asia și Africa.

China se afla în timpul acesta în o stare de decadentă morală, iar **India** era ajunsă la mare înflorire. În timpul lui Solon au trecut *ideile Brahmane* din India în China, și **Lao-tse**, propagatorul lor, deși mai tânăr ca Solon, își începuse activitatea pe când Solon era om bătrân.

LEGIURILE LUI SOLON.

În timpul tinerețelor lui Solon războaiele mesenice erau terminate, dar Spartanii tot se mai luptau cu vecinii lor, pentru-ca să-și asigureze rolul conducător în Pelopones. Stăpâni o dată în Mesenia, ei s'au îndreptat contra *Arcadiei* și contra *Argolidei*, n'au cucerit înse decât câteva dintre orașele Arcadiei, iar mai departe s'au mulțumit a-și sili pe Arcadieni și pe Argoliți să se supună conducerii spartane. Alte state, între care mai ales *Megara* și *Corinthul*, pe acel timp centrul comercial al Greciei, intraseră în alianță cu Sparta. Ast-fel în timpul, când Solon săvârșea organizarea statului atenian, Sparta se afla în fruntea unei puternice confederațiuni.

Ceea ce mai ales i-a ajutat pe Spartani să-și creeze pozițiunea aceasta era organizațiunea ei *aristocratică*.

Statele grecești erau în ceea ce privește organizațiunea lor de două feluri: unele, care aveau, ca Sparta, Regi în fruntea lor, și altele, care se constituiseră, ca Athena, în republică.

În Sparta înse masele mari ale poporului, „*demos*“, nu aveau drepturi politice, ci toată conducerea era rezervată pentru cei mai buni, adică pentru urmașii cuceritorilor dorienți. Acestia constituiau nobilimea spartană, care ea singură reprezenta sta-

tul spartan. De aceea organizațiunea spartană se numea **aristocratică**, adică „*domnia celor mai buni*“. În deosebire de organizațiunea **democratică**, care e „*domnia poporului*“.

În statele cu organizațiune democratică mai curând ori mai târziu s'au ivit cetățeni de frunte, care, rădemați pe încrederea masselor, și-au creat o pozițiune de stăpânitori. Ei se numeau **tirani** în deosebire de Regii legitimi, care stăpâneau în virtutea dreptului de moștenire.

Partidele aristocratice din toată Grecia își cătau rădēm în Sparta, care combătea pretutindenea atât democrația, cât și tiranismul.

Atena prin organizațiunea croită de Solon a devenit centrul de gravitațiune al partidelor democratice.

Statul atenian avea dintru început, și el organizațiune aristocratică, ba nobilimea Atenei, **Eupatriții**, adică „*cei bine născuți*“ se sporise cu mai multe familii regale alungate de prin alte state grecești. Aici înse nu erau cuceritori și cucerii. Ast-fel poporul, care era împărțit în plugari sau *geomori și demiurgi*, adică meșteșugari, negoțători, corăbieri, pescari, păstori și salabori, fiind de aceeași origine ca Eupatriții și având aceleași credințe religioase ca dênșii, era tratat cu oare-care bună-voință.

După moartea lui Codru Eupatriții au scădut încetul cu încetul puterea regală, ast-fel că în cele din urmă Atena nu mai avea în fruntea ei Rege, ci nouă **Archoni** aleși mai ales dintre membrii familiilor regale.

Primul Archon, numit **Archon-Eponimos**, avea sarcina de a supraveghia viața familiară și moralitatea publică. El era președintele consiliului suprem și după dênșul se numeau anii.

Al *doilea Archon*, numit **Archon-Rege**, era un fel de cap religionar, presida la toate ceremoniile religioase și purta insigniile regale.

Al *treilea Archon*, numit **Polemarchos**, era comandant suprem al oștirii ateniene.

Cei-lalți Archoni, numiți **Thesmotheți**, adică legiuitori, aveau sarcina de a supraveghia, ca ordinea internă să nu fie conturbată și ca nimēnuia să nu i se facă nedreptate.

Ast-fel Atenienii împărțiseră puterea, pe care dintru început o avuse un singur Rege pe totă viața, între nouă Archoni aleși pe un singur an.

Solon era om tînăr ajuns la vîrsta de 19 ani, cînd primul Archon **Dracon** (620), voind să înăbușească nemulțumirea poporului, a creat legi aspre, în virtutea cărora datornicii, care nu puteau să plătească la termen, cădeau în starea de sclavi ai creditorilor, și cele mai mici abateri contra ordinei publice erau pedepsite cu moarte ori cu exiliu.

Asprimea legilor lui Dracon n'a curmat înse, ci mai virtos a înăsprit luptele interne, în urma cărora **Kylon** a făcut încercarea da a-și crea pozițiunea de tiran al Atenei; ear după ce **Megacle** a restabilit ordinea, Atenienii au pierdut **Salamina**. Frământările acestea s'au urmat în tot timpul tinerețelor lui Solon, și abia la 594, peste aproape trei-deci de ani după legiuirile lui Dracon, Eupatriții, vădînd pericolul ce-i amenință, au ajuns să-l aleagă prim Archon pe Solon, un strănepot al lui Codru, care stăruise mereu ca Eupatriții să împace masele poporului prin oare-care concesii.

Pentru-ca pacea să se restabilească, toți Atenienii ajunși pentru datorii în stare de robie sunt puși în libertate, cei vînduți ca sclavi în străinătate sunt rescumpărați cu banii statului și readuși în patria lor ca oameni liberi, ear pentru viitor se crează legea, că nici un Atenian nu poate să fie robit pentru datorii. În același timp datoriile celor săraci se reduc și se crează o lege, în virtutea căreia nimeni nu poate să stăpînească mai mult ca o anumită întindere de pămînt, pentru-ca nu cumva unii să adune încetul cu încetul tot pămîntul în mâinile lor.

Impăcându-i ast-fel pe compatrioții săi, Solon e ales la 593 din nou prim Archon și însărcinat a organiza statul atenian.

Om chibzuit, el păstrează așezămintele vechi, dar le reformează în sens democratic. Astfel cei nouă **Archoni** rămîn și pe viitor tot cu atribuțiunile lor de mai nainte și sunt aleși dintre membrii familiilor fruntașe, dar alegerea nu se mai face în adunarea Eupatriților ci de către **adunarea poporului**, care se întrunește de cel puțin patru-ori pe an sub președința primului Archon și în care au vot toți Atenienii, care au trecut vîrsta de 20 ani.

Adunarea aceasta e izvorul a toată puterea, purtătorul *suveranității*: fără de aprobarea ei nici o lege nu are valoare, nici o măsură mai generală nu se poate lua. Atît Archonții cît și ceilalți diregători ai Atenei pot să fie trasi la răspundere în fața

acestei adunări, în care ori-și care cetățean onorabil are glas și cea mai deplină libertate de a vorbi.

Atenienii n'aveau cu toate aceste acelea-și drepturi.

Solon îi împărțise în **patru clase**.

Aceia, care aveau din *moșia* lor 500 *Medime* de grâne ori o cățășime corespunzătoare de unt de lemn pe an, formau **clase întâiă**.

Aceia, care aveau peste 300 *medime*, formaū **clasa adoua**.

Aceia, care aveau mai mult ca 150 *Medime*, formaū **clasa a treia**.

Cei-lalți Atenieni erau socotiți în **clasa a patra**.

Potrivit cu această clasificare erau împărțite atât drepturile, cât și sarcinile publice.

Ast-fel alătura cu adunarea poporului Solon păstrase și **marele consiliu** compus din *patru sute de membri*, dar în acest consiliu nu puteau să fie aleși de cât Eupatridi trecuți de 30 de ani, care fac parte din primele trei clase, ear alegerea se făcea după vechea împărțire a Eupatridilor, având fie-stecare din cele patru ginți eupatridice să aleagă câte o sută de membri din mijlocul ei.

Marele consiliu, care era un aședământ aristocratic, conducea afacerile financiare, cele polițiale, cele judecătorești și cele externe și se întrunea mai des. În timpul dintre ședințe apoi aface rile curente erau conduse de *o sută de membri* aleși din mijlocul consiliului, numi **Pritani**.

Cel mai înalt aședământ al Atenei era, în sfirșit, **Areopagul**, un consiliu compus din **fosti Archonți**, care conduseseră spre mulțumirea tuturor aface rile statului, deci numai din cetățeni de prima clasă. Ei erau aleși de către popor pe viață, judecau numai după cea mai bună alor conștiință și puteau să tragă la răspundere pe ori-și cine penrtu ori-cc abatere de la lege ori de la bunele moravuri..

PARTEA ADOUA.

ANTICHITATEA ELINĂ-ROMANĂ.

Secolul VI. înainte de nașterea lui Christos e timpul marilor prefaceri, care au hotărît mersul vieții omenești pentru toate timpurile.

În cele mai vechi timpuri popoarele culte trăiau mai mult ori mai puțin izolate, fie-ște-care pentru sine, și ast-fel fie-ște-care dintre dăsele s'a desvoltat potrivit cu propria sa individualitate.

Departate spre răsărit, din colô de munții Himalaia, erau **Chimeșii**, **seminția mongolă**, care nu știa nimic despre cele ce se petrec mai spre apus.

Din coace de munții Himalaia, în Iran, era **seminția ariană**, care încetul cu încetul s'a întins spre apus până în munții Zagros, spre meadă-qi peste **India**, ear spre meadă-noapte a trecut în munții *Armeniei* și 'n ai *Caucasului* și de aici s'a coborît în *Asia M-că* și în *Europa*.

Mai spre apus se întindea **seminția semitică**, care, împărțită în o mulțime de popoare, întemeiasă state mai mici ori mai mari prin *Mezopotamia*, *Siria* și *Arabia*, ba străbătuse din *Fenicia* de a lungul coastelor africane până în *Carthaginea* și de aici mai departe până pe coastele Spaniei, unde era risipită în multe colonii înfloritoare.

Cea mai apuseană parte a lumii culte, în sfârșit, erau **Egiptienii**, care, deși nu erau Semiti, se amestecaseră cu elementele semitice și erau în cele din urmă ca un fel de ramură a seminției semitice.

Fie-ște-care din aceste patru seminții avea cultura sa proprie, propriile sale vederi religioase și morale, propriul său fel de or-

ganisațiune socială, propriul său gust în ceea ce privește creațiunile de artă

Ast-fel Evreii, deși trăiseră timp de mai multe sute de ani în Egipt, nu se asemănau în ceea ce privește cultura cu Egiptienii, ci cu Fenicienii și cu Babilonenii, care erau Semiți ca dânsii.

Secolul VIII. înainte de nașterea lui Christos a fost timpul precumpenirii semitice. Stăpânitorii mari ca *Tiglat-Pileasar II.*, *Sargon*, *Sancherib*, *Asurbanipal* și *Nabucadnesar* făceau expedițiuni războinice spre Egipt, ca și când ar fi voit să împreune întreaga seminție semitică într'un singur stat puternic, pentru-ca apoi să-î asigureze pentru toate timpurile spiritului semitic o înrîurire covârșitoare.

Pe când se petreceau inse în lumea semitică aceste frământări, **Arienii** pretutindenea, unde străbătuseră, în *Iran* și în *India*, în *Asia Mică* și în *Europa*, erau cuprinși de un puternic avânt de dezvoltare. Ast-fel în secolul VI. statele semitice se desființează unul câte unul, cultura semitică ajunge la cea mai dezvoltată decadentă și iese la iveală **spiritul arian**, care și rămâne pentru toate timpurile cel covârșitor, în cât de aici înainte istoria omenirii e istoria mai ales a popoarelor de viță ariană.

Când **Cir** întemeiază împărăția persică, *Roma* e un oraș neînsemnat, care stăpânește o mică întindere de pământ, dar primele semne ale măririi viitoare se ivesc în așezămintele chibzuite de **Serviu Tuliu**, și în curând după moartea lui Cir Romanii, alungând pe *Tarquiniu Superbul*, se constituiesc în republică.

În același timp *Atena* începe să devie centrul vieții culturale eline, și primii filosofi elini sunt contemporanii lui Oir. Ast-fel vre-o sută de ani după moartea lui Cir, în timpul lui **Pericle**, viața elină ajunge la cea mai înaltă înflorire a ei.

Vre-o cincideci de ani după moartea lui Pericle, când împărăția persică se clatină, iar Grecii sunt ajunși la stare de decadentă politică, ies la iveală **Tracii** din *Macedonia*, și câte-va decenii în urmă **Alexandru Machedon** desființează împărăția întemeiată de Cir și duce cultura elină departe în *Asia* și în *Africa* până 'n *Iran* și în *Egipt*.

Roma în timpul lui **Alexandru Machedon** e tot stat mic și negătat în seamă, dar el crește în timpul, când Grecii sunt consu-

mați de luptele purtate pentru împărțirea împărăției lui Alexandru Machedon, și o sută de ani după moartea lui Alexandru Machedon, înfrângând oștirile conduse de **Hanibal**, marele general al *Cartaginei*, Roma ajunge de o dată prima putere a timpului de atunci.

De aici înainte, timp de aproape șapte sute de ani, mersul evenimentelor e hotărît de Romani și istoria Romei e aproape ea singură istoria universală.

Ceea ce ne interesează și ceea ce hotărăște mersul dezvoltării sunt luptele dintre **Mariu și Sulla**, viața lui **Iuliu Cesar**, desfruel lui **Caligula**, mărirea lui **Traian**, faptele săvârșite de **Marc Aureliu** și de **Constantin cel mare**, într'un cuvânt istoria Romei, care timp de vre-o șapte sute de ani stăpânește lumea și hotărăște pentru toate timpurile desfășurarea culturală a omenirii.

ARIENII ÎN TIMPUL LUI CIR

La cea mai înaltă stare de înflorire erau ajunși pe timpul acesta Arienii în **India** cea bogată.

Intrând, ca cuceritori, cu arma 'n mână în țară, arienii din India sau **Indii** se despărțiseră în trei clase sau **caste**,

Prima și cea mai de frunte era casta **Brahmanilor**, preoții, conducătorii și oamenii cu învățătura ai Indșilor, care primiseră cea mai mare parte din pământul cucerit, erau inviolabili ca niște sfinți, n'aveau să poarte nici o sarcină publică și își petreceau viața toată cu rugăciuni și studii, ca povățuitori ai popoului și sfetnici ai Regilor.

A doua castă era a războinicilor numită **Çsatria**. Erau oștenii Indșilor, care deasemenea primiseră parte mare din pământul cucerit, își petreceau viața cu deprinderi războinice și aveau sarcina de a apăra țara.

A treia castă, numită **Vaișia**, erau muncitorii Indșilor, *plugari și păstori, meșteșugari și neguțători*, într'un cuvânt oameni, care își petrec viața ostenind, ca să agonisească hrana de toate zilele.

Urmașii vechilor pământeni erau și ei împărțiți în două caste, **Ciudra și Paria**, oameni liberi și uni și alții, care înse nici n'aveau, nici nu puteau să-și agonisească avere. Pe când înse cei ce făceau parte din casta Ciudra primiseră limba, obiceiurile

și credințele religioase ale Brahmanilor, trăiau ca slugi ori ca salahori pe la casele Indiilor și pe la moșiile lor și erau tratați cu oare-care buna-voință, casta Paria erau cei mai disprețuiți oameni, care trăiau din lepădături, se îmbrăcau în sdrențe și și petreceau viața ca ciocli, hengheri și calai.

Aceste cinci caste erau întemeiate pe naștere ast-fel, că fiul nu putea să fie de cât ceea ce a fost tatăl său, și căsătoria între deosebitele caste era atât de aspru pedepsită, încât copiii născuți de fiica unui Brahman cu fiul unui Cșatria erau socotiți în casta Paria.

Înaintând India în cultură, deosebirile de castă au devenit și ele din ce în ce mai mari, și îndeosebi Brahmanii, care erau purtătorii culturii, câștigaseră o pozițiune atât de preponderantă, încât milioanele de oameni ce alcătuiau celelalte caste, pareau în fața lor ca niște ființe mai prejos de firea omenească, care n'au în lumea aceasta decât menirea de a priveghia și de a munci, pentru-ca Brahmanii să-și poată urma în tignă lucrarea pentru scrutarea adevărurilor eterne.

Ast-fel pe cand Brahmanii își petreceau viața în tignă și desfățare, alte milioane de oameni trăiau în cea mai mare miserie.

Mișcat de această miserie, **Gautama**, numit în urmă **Buddha** sau cel „*prea luminat*“ fiul unui Rege din nordul Indiei, se lepădă de bogățiile sale, se îmbracă în haine sărăcicioase, străbate India cerșind și propovăduind principiul, că *oamenii din fire toți sunt deopotrivă și că toți de o potrivă trebuie să se iubească unii pe alții*

Milioanele de horopsiți se adună împregiurul propovăduitorului, și ast-fel se întemeiază prima **religiune universală**, care nu mai ține seamă nici de nașterea, nici de starea omului. Pe când religiunile de mai nainte toate erau *naționale*, Buddhismul e pentru toată omenirea. Ast-fel el s'a și răspândit încetul cu încetul nu numai peste toată India, ci și peste hotarele Indiei la cele mai deosebite popoare.

Chiar înse mai nainte de a se fi ivit Buddha în mijlocul Indiilor, ideile Brahmanilor străbătuseră peste munții Himalaia în China, unde ele erau propagate de **Lao-tse**, marele filosof al Chinezilor,

Buddha a trăit în secolul VI, înainte de nașterea lui Christos, nu se știe înse hotărît când anme. Unii susțin că el a murit

în anul 543; alții îi pun înse moartea la 477. E înse lucru hotărît, că **Lao-tse** a trăit pe la începutul secolului VI, și își începuse activitatea înainte de 600. Era deci mai bătrân ca **Buddha**.

Cung-fu-tse sau **Confuciu**, născut la 551 și mort la 479 i. d. Chr. s'a ivit combătând ideile străine propagate de Lao-tse, deci ca reacțiune națională chinezească contra spiritului arian străbătut în China. El nu reformează societatea chinezească, ci restabilește vechele obiceiuri, prin care societatea chinezească a existat mii de ani.

Tot 'n secolul VI. i. d. chr., de o dată cu **Buddha** și cu **Cung-fu-te**, a trăit după părerile unora și **Zoroastru**, reformatorul religiunii *zendice*, care în timpul lui **Cir** s'a răspândit peste toată împărăția persică. Alți scrutători sunt înse de părere, că **Zoroastru** a trăit mai înainte de întemeierea regatului medic, cam pe la 800 i. d. chr. Și chiar fiind acesta adevărul, în secolul VI., când **Cir** se ridică din Iran și străbate cucerind până 'n Asia Mică și până în Egipt, vederile lui **Zoroastru** pătrund departe spre apus, până la popoarele ariene din Europa.

Acela-și spirit, care se propagă din Iran și din India, iese la iveală în Grecia, unde organizațiunea egalitară alui **Solon** se dezvoltă mai departe, și în Italia, unde pe bazele așezate de **Serviu Tulin** se ridică societatea romană.

Și pe când Arieni se ridică ast-fel pretutindenea deasupra, Babilonul și Niniva se risipesc, orașele feniciene cad, regatul Iudeei e desființat și el, ear Egiptul ajunge dimpreună cu toate popoarele semitice sub stăpânirea Perșilor, ca să treacă în urmă sub stăpânirea elină și, în sfârșit, sub cea romană.

Tot în acest timp dispar și elementele semitice, care străbătuseră din Mesopotamia și Siria pe insulele din Mediterană și în Asia Mică.

Poporațiunea Asiei Mici după toate semnele în cele mai vechi timpuri erau Arieni și anume parte *Traci*, parte alte fracțiuni coborite din munții Armeniei. În urmă însă acești Arieni nu numai au primit *cultură* semitică, dar s'a și amestecat cu multe elemente semitice venite din Mezopotamia și din Siria. Ast-fel

țările din Asia Mică, cum erau **Capadocia**, **Cilicia**, **Pamphilia**, și **Paflagonia** erau în cele din urmă socotite în rândul țărilor semitice.

Mai puțin amestecați ca Semiții erau Tracii din **Lidia** și **Phrygienii** care în curând ajunseră la un mai înalt stadiu de dezvoltare culturală.

Istoria popoarelor din Asia Mică se perde în mituri, cum e cel povestit despre **Mida**, Regele nesățios al Phrygiei (fiul și urmașul lui **Gordios**), care obținuse de la zeul Dionisios darul, ca tot ceea ce atinge el să se prefacă în aur și era în cele din urmă să moară de foame, de oare-ce tot în aur se prefăceau și bucățile ce gusta.

În timpul lui Nabucadnesar se ridică înse deasupra Lidia, și pe la anul **600** î. d. Chr. **Alyatte** cucerește una câte una țărilor din Asia Mică, ba își supune și mai multe din coloniile ioniene, între care *Smirna* și *Colofonul* ca cele mai însemnate. Ast-fel el intră în cele din urmă în război cu **Ciaxare**, care în tinsese stăpânirea Mediei până peste munții Armeniei. Pe la 585 războiul se încheie cu o pace, în virtutea căreia râul *Halis* desparte împărăția Lidiei de Media și fiul lui Ciaxare, **Astiage**, ia de nevastă pe **Arianis**, fiica lui Alyatte.

Fiiul și urmașul lui Alyatte, **Cres** cel știut pentru comorile lui nemăsurate, mai sporește împărăția moștenită de la tatăl său cu încă câte-va colonii grecești, între care și *Efesul*, încheie tratat cu **Miletul** condus pe timpul acela de filosoful *Tales*, și ridică orașul **Sardes**, capitala *Lidiei*, la cea mai mare înflorire.

Ast-fel și Asia Mică, intrând în legături directe de o parte cu Persii, de alta cu Grecii, e pregătită pentru predominarea spiritului arian.

I. CIR ȘI URMAȘII LUI.

Cir, numit de Greci *Kyros*, de Evrei *Choreș*, ear *Cir* de Babiloneni *Kuras*, desființează la anul 558 i. d. Chr. 558 regatul Mediei, întemeiază împărația Persiei și moare la anul 529 i. d. Chr.

Atât despre nașterea, cât și despre moartea lui scrietorii greci povestesc fel de fel de minunății, din care nu rezultă cu destulă siguranță decât că **Cir** era fiul lui **Cambyses**, un prinț, poate chiar Rege *Cambyses* din Persia, tributar al Mediei.

După cum spune Herodot, *Astiage* n'a avut cu so- *Astiage* ția sa *Arianis* decât o singură fiică, *Mandane*, pe care *Mandane* a măritat-o după *Cambise*. În curând inse după căsătoria fiicei sale el a avut un vis, pe care *Magii* l'aŭ tălmăcit în înțelesul, că *Mandane* va naște un băiat, care va resturna pe bunicu-său și va întemeia o mare împărăție.

Inspăimântat de tălmăcirea aceasta, *Astiage* chiamă pe fiică-sa la sine, ear dupa ce copilul se naște, îl dă pe noul născut lui *Harpagos*, unui cur- *Harpagos* tean credincios, ca să-l omoare. *Harpagos* însă, temându-se de răsbunarea mumei, nu omoară copilul, ci-l dă unui păstor numit *Mitradates*, ca să-l lepede în vre-un loc pustiu. Induplecat însă de soția sa *Spaco*, păstorul crește pe **Cir** ca pe copilul său.

Ajuns apoi băiat mai măricel, **Cir**, jucându-se o dată cu alți copii, e ales de către dênșii rege și pedepsește cu oare-care asprime pe unul dintre supușii seî, care nu esecutase după cuviință poruncile lui. Băiatul pedepsit i se plânge tatălui său, care era fruntaș din *Ecbatana*, ear acesta i se plânge Regelui *Aristiage*.

Astiage îl chemă pe *Mitradete* dimpreună cu băiatul la dênsul, ca să i mustreze, și atât din răspunsurile pe care le primește, cât și din întreaga făp-

tură a băietului se încredințează, că Cir e fiul ficei sale Mandane.

Mitradate, luat de scurt, mărturisește și el, că a primit copilul de la Harpagos.

Vădându-se ast-fel înșelat de Harpagos, Astiage născocoște o groaznică pedeapsă, dar deocamdată își ascunde mânia și se arată, din potrivă, foarte mulțumit de scăparea nepotului său. Peste câteva zile apoi îl poștește pe Harpagos dimpreună cu fiul său la o masă mare, și pe când tatăl petrecea cu curtenii, sbirii junghie copilul și bucătarul curții gătește o bucată din carnea lui. Ast-fel, când cei-lalți meseni gustă din friptura de berbece, o slugă îi dă lui Harpagos friptura gătită din carnea fiului său, pe care o și mănâncă cu mare poftă.

„Cum ți-a plăcut friptura?“ — îl întreabă Regele.

„Prea bună a fost!“ îi răspunde nenorocitul părinte.

Atunci la un semn dat de Rege slugile i-au adus pe o tavă acoperită capul și mâinile copilului, ca să vadă și el ce fel era carnea, care atât de mult îi plăcuse.

Harpagos își stăpânește durerea părintească și zice: *Ceea ce face Regele e tot-deauna bine!*

Vădând stăpânirea de sine a lui Harpagos și auzind aceste cuvinte pline de umilință ale lui, Astiage crede că'n adevăr Harpagos numai din devotament n'a ucis pe fiul Mandanei și că el e cel mai credincios dintre supușii săi.

Magii, consultați din nou, sunt și ei de părerea că visul s'a împlinit, de oare-ce Cir a fost ales Rege de către copii. Ast-fel Astiage se liniștește și Cir rămâne mai departe la curtea bunicului său, unde Harpagos se bucură de cea mai mare încredere.

Ani de zile în urmă, după-ce tînărul Cir câștigă inimile multora dintre Međi, Harpagos, urzind răsunare, îl înduplecă să se ducă în Persia, să-i răscuale pe connașionalii săi și să răstoarne pe bunicul său.

Cir îi adună pe *Perși* împrejurul său și, ajutat și *Cir* de *Harpagose* pe care *Astiage* îl puse, în fruntea oștirilor sale, iese la 558 învingător.

Ast fel se desființează regatul *Mediei* și se înființează al *Persiei*. *Se desființează regatul Mediei*

Când în *Iran* s'a petrecut schimbarea aceasta, *Egiptul* era stăpânit de *Amasis* (564-526), care răsu- *Amasis (564-526)* turnase pe un strănepot al lui *Psametich*, *Cresu*, *Cresu* Regele *Lidiei*, cumnatul lui *Astiage*, se răsu- cu *Ionienii* din *Asia Mică*, ear în *Babilon* se continuau turburările interne, care se produsese după moartea lui *Nabucadneșar* (561) și în care periseră unul după altul trei Regi, fiul lui *Nabucadneșar*, ginerele lui și fiul acestuia, ajungând în cele din urmă Rege *Nabonet* (555), căpetenia unei cete de conjurați. *Nabonet*

Cir, care nu era numai un mare căpitan, ci totodată și unul dintre cei mai înțelepți stăpânitori, își dă, mai înainte de toate, silința de a face pe popoarele regatului *medic* să recunoască stăpânirea lui. El mută deci reședința în *Persia*, mai întâiu la *Susa* apoi la *Persepolis*, orașul întemeiat de dânsul, în apropierea căruia zidise cetatea *Pasargade*, *Susa, Persepolis*
Pasargade dar păstrează legile și obiceiurile de mai înainte, îl ține pe *Astiage* în mare cinste la curtea lui și petrece verile la *Ecbatana*.

Ast-fel în timp de câțiva ani el consolidează fără de lupte grele stăpânirea persică în întregul *Iran* până în *Bactria* și în *Munții Armeniei*, ba se coboară chiar și în valea *Indului*.

Cresu, vădând creșterea puterii lui *Cir*, se pune *Cresu aliat cu* pe gânduri, încheie alianță cu *Nabonet* din *Babilon* *Nabonet și A-* și cu *Faraonul Amasis*, ba 'n urma unui sfat pri- *masis* mit de la oracolul din *Delphi* cere ajutor chiar și de la *Spartani*, apoi, adunându-si oștirile, trece la 549 riul *Halis*, ca să frângă puterea lui *Cir* și să ridice din nou pe cumnatul său *Astiage* în scaun. După o bătălie crâncenă, dar nehotărîtoare, el se retrage

Sardes

inse la *Sardes*, ca să petreacă iarna aici și apoi, primăvara viitoare, să continue războiul. Cîr îl urmărește, asediază capitala *Sardes*, o cucerește și-l prinde viu pe *Cres*.

Ast-fel ajunge Cîr să împreune într'un singur stat cele două regate mari. Aici, ca 'n Iran, el vrea să-și consolideze stăpînirea mai mult prin înțeleaptă blîndeță decît prin puterea armelor; îl primește decî pe *Cres* între sfetnicii săi, cruță orașul *Sardes*, unde petrece toată iarna, ca să iee măsurile cunite pentru supunerea tuturor popoarelor din Asia Mică, apoi se întoarce însoțit de *Cres* în Persia, lăsînd la *Sardes* pe unul dintre generali săi, însărcinat a supune vara viitoare Asia Mică.

Lidienii se răscoală

Lidienii se răscoală înse, și Cîr trimite apoi contra lor pe *Mazares* și în urmă pe *Harpagos*, care pustiesc orașul *Sardes*, îi pedepsesc cu asprime pe Lidii și supun Asia Mică dimpreună cu coloniile grecești.

Pe cînd *Harpagos* conducea luptele pentru supunerea Asiei Mici, Cîr el însu-și făcea pregătirile contra lui *Nabonet*, aliatul lui *Cres*.

538

Desființarea regatului Babiloniei

La anul 538, în primele zile ale lunii August, două-deci de ani după urcarea sa în scaun, el și intră în Babilon, îl prinde pe *Nabonet*, desființează regatul Babiloniei și de aici înainte stăpînirea persică se întinde încetul cu încetul peste Mezopotamia și Siria pînă la hotarele Egiptului.

Despre cîderea Babilonului și despre moartea celui din urmă Rege al Babiloniei s'a păstrat o mulțime de tradițiuni, din care nu iese cu destulă siguranță la iveală decît că cucerirea Babilonului s'a făcut fără multă vîrsare de sînge și că Cîr și față cu Babilonienii a procedat cu înțeleaptă blîndeță. Ast-fel *Nabonet*, care s'a predat de bună voie, n'a fost ucis, ci trimis în Caramania, o provincie din sudul Iranului, unde și-a petrecut restul vieții; viața și averea Babilonenilor a fost cruțată de cuceritori,

iar popoarele stăpânite de Babilonenii îl priveau pe Cir, care le deduse Evreilor robiți voie de a se în-<sup>Restaurarea tem-
plului din Ieru-
salim</sup>toarce în patria lor și ajutor pentru restaurarea templului din Ierusalim, ca pe un eliberator trimis de Dumnezeu. Și în adevăr în timpul stăpânirii per-^{Fenicienii}siane atât *Evreii*, cât și mai ales **Fenicienii** se ridi-^{Sidonul}că din nou și în deosebi *Sidonul* devine încă o dată centrul comerțului maritim.

De aici înainte ochii lui Cir erau îndreptați spre **Egipt**.

Pe când înse el își făcea pregătirile contra lui **Amasis**, departe la hotarele despre meadă-noapte ale întinsei lui împărății se ivise un dușman supărător. Erau popoarele schitice din Turan și mai ales ^{Masageții}*Masageții*, care prădau mereu Bactria și provinciile învecinate cu ea.

Cir ia hotărîrea de a înfrîna pe acești năvălitori mai înainte de a porni războiul contra Egiptului. ^{Moare la 529}El moare înse la 529, după cum spun mai mulți dintre scriitorii grecești, într'un război purtat contra ^{Regina Tomiris}Reginei **Tomiris**, care, găsindu-i trupul pe câmpul de bătălie, îi taie capul și-l pune într'un vas plin de sânge omencesc, ca să-l sature de sânge.

După alte știri înse Cir a ajuns la adânci bătrânețe și a murit în mijlocul familiei sale. Sigur e numai, că în anul 529 s'a urcat în scaun **Cambise**, ^{Cambise}primul născut dintre fiii lui Cir, și că abia acesta a pornit la 525 războiul contra Egiptului

Cel din urmă Faraon al Egiptului, **Psametich III.**, numit și *Psamenit*, fiul lui Amasis, care murise în ajunul războiului, e învins în bătălia de la **Pelusi**, în care cad 20,000 de Perși și peste 50 000 ^{Pelusi}de Egipteni, și soarta Egiptului e hotărîtă pentru toate timpurile.

Ast-fel în timp de vre-o trei-zeci de ani cele patru state puternice ale vechimii, *Media*, *Lidia*, *Babilonia* și *Egiptul* cad unul după altul sub stăpânirea <sup>522 Cambise
moare</sup>Perșilor. și la 522, când Cambise moare, împărăția per-

sică se întinde din Bactria până 'n Abisinia și de la hotarele Indiei până la insula Cipru, cuprindând întregul Iran, întreaga Mezopotamie, Asia Mică, țările din munții Armeniei, Siria toată și Egiptul până de parte spre cataractele Nilului.

333

Dariu III
Dariu I Histaspes

521

485

Urmașii lui Cir stăpânesc împărăția aceasta până la 333, când Alexandru Machedon înfrânge oștirile lui **Dariu III.**, numit *Cođomanus*. Ceii mai însemnați dintre dênșii sunt **Dariu I Histaspes**, ginerele lui Cir, care domnește timp de 36 ani, de la 521 până la 485 i. d. Chr., și fiul acestuia, **Xerxe**, care domnește timp de 20 ani, de la 485 până la 465 i. d. Chr.

Amândoi acești Regi mari ai Persilor, voind să întindă stăpânirea persiană și asupra țărilor din Europa, se răsboiesc cu Grecii; dar pe când Grecii și în deosebi Atenienii se ridică în timpul acestor răsboaie, împărăția cea mare a Perșilor devine din ce în ce mai slabă.

II. EPOCA LUI PERICLE

I. TIRANII.

În timpul, când Cir înainta cucerind spre Europa, Grecii se răsboiau între dênșii, ca să întemeieze domnia poporului.

Aristocrații

Aristocrații, care dintru început stăpâniseră ca niște părinți înțelepți și blânzi, ajunsese încetul cu încetul să abuzeze de puterea lor. Unele dintre familiile vechi se sporisese, altele s'erăciseră și ear altele erau adese-ori strimtorate în urma lăcșului prea mare, în care trăiau. Ast-fel mulți dintre aristocrați, ca să poată trăi potrivit cu exigențele lor mari, storceau poporul cu camete mari, îl puneau la muncă grea ori îl nedreptățiau în judecări.

Din an în an deci nemulțumirea a crescut și luptele dintre popor și aristocrație au devenit tot mai înverșunate. În timpul acestor lupte în multe din statele grecești aristocrația a fost parte ucișă, parte alungați, parte siliți a primi o organizațiune mai democratică. Aproape toate aceste state au ajuns însă apoi să fie stăpânite de câte un tiran, un amic al poporului, care stăpâna—nu în virtutea vreunei legi, ci rădemat pe iubirea și încrederea masselor mari.

Ast-fel au fost *Chipsel* și urmașii lui, între care cei mai însemnați *Periandru* în *Corinth*, — *Cleistene* în *Sichion*, — *Teagen* în *Megara*, — *Trasibulos* în *Milet*, vestitul *Polierat* în *Samos* și mulți alții, care au fost ridicați prin încrederea și iubirea poporului la splendoare regală. În deosebi coloniile aproape toate ajunseseră să fie stăpânite de tirani.

Tiranii acestia, voină să se menție în pozițiunea lor, persecutau, se înțelege, fără de cruțare pe dușmanii lor, fie ei aristocrați, fie amici ai poporului. Ei aveau gardă de legegii, erau încungiuirați de spioni și executau fără multă judecată pe cei ce uneltiau în potriua lor. De aceea erau socotiți drept niște stăpanitori aspri și nemiloși. Domnia lor a fost înse în multe privințe bine-facătoare. Ei au ridicat comerțul și industria, erau mari protectori ai artei și ai științelor, și pe la curțile lor pline de strălucire regală se aduna floarea poporului elin.

Pericle s'a bucurat și el timp de vre-o două-deci de ani, poate ca nimeni înainte de densus, de iubirea și de încrederea *Ateni*ilor și a avut în timpul acesta îniriure hotărâtoare; el înse n'a fost tiran al *Atenei* și nici c'a făcut vre-o dată încercarea de a-și crea pozițiunea de tiran.

Dar în timpul, în care trăia densus, nici că mai era cu putință tiranismul în *Atena*.

Pericle a murit în anul 429 ca om de vră-e 70 de ani. El s'a născut deci pe la 500 i. d. Chr. vre-o

dece ani după-ce tiranul *Hipia* fusese alungat din *Hipia*

Tiranii

Periandru,
Cleistene, *Teagen*
Trasibulos
Polierat

Cleistene

710

Pericle.

Atena. În copilăria lui s'au petrecut războaiele dintre Greci și Perși, prin care Atena s'a ridicat în fruntea statelor din Grecia și în urma cărora tiranii au ajuns a fi urgisiți de Elini.

Sparta
combate demo-
cracia

Încă în timpul lui Solon aristocrația de prin toate statele grecești se rădăma pe puterea *Spartei*, care era interesată să combată democrația. Tiranii deci, care erau combătuți atât de aristocrație, cât și de democrație, se aliau între dânsii, ba mai căutau sprigin și la despoții din Asia Mică. Mai mulți dintre dânsii se aliașeră cu *Aliate* și cu *Cresu*, ear în urmă, după ce regatul Lidiei se desființase, căutaseră să obție spriginul Regilor din Persia.

Hipia se adăpostise și el la Regele Darius.

Cleistene

510
reforma organi-
satiunii lui So-
lon

El fusese alungat de **Cleistene**, un nepot al lui *Megacle* și fiul fiicei tiranului din *Sichion*. Ear Cleistene, puindu-se la 510 în fruntea statului atenian, a reformat organizațiunea lui Solon în sens democratic, suprimând drepturile rezervate de Solon pentru urmașii Eupatrișilor. Ast-fel el desființează atât clasele, cât și gîntile și-i împarte pe Atenieni după *dece cercuri teritoriale în 100 „deme“*, câte *dece* pentru fie-ște-care cerc, ear pe membrii *marelui consiliu* îi sporește la 500, hotărînd ca ei să fie aleși după *deme* dintre *toți* cetățenii. Dintre *toți* cetățenii se aleg prin *tragere la sorți* 500 judecători, ba mai târziu chiar și diregătorii de toate categoriile.

Drepturile primilor doi Archoni se reduc, ear Polemarchului i se dă un consiliu de război compus din *dece strategii* aleși pe un an.

Pentru ca să asigureze Atena contra tiranismului, Cleistene introduce, în sfîrșit, **ostracismul**, adică exilarea pe *dece* ani de *șile* a orî-și-cărui cetățean, pe care concetățenii seî îl socotiau ajuns la prea mare înriurire. Votarea se făcea în adunarea poporului pe mici bucăți de *hîrb* sau *ciob*, și acela, al cărui nume era scris pe 6000 bucăți, trebuia să părăsească Atena în timp de *dece șile*.

Căți-va dintre cel mai mari cetățeni ai Atenei au fost esilați prin ostracism, și cel d'antéiū dintre dênșii a fost chiar *Cleistene* el însu-și.

Aristocrații din Atena, vădându-se ast-fel des-poiati de drepturile lor, se pun prin capul lor **Isa- gora** în înțelegere cu Spartani; Cleistene, voind să ferească patria sa de război, părăsește de bună voie Atena. Spartani intră cu toate aceste în Atena, și Isagora, ales Archon, introduce ear legile lui Solon.

Isagora în înțe- legere cu Spar- tani

Astfel se produc nouă turburări în Atena, dar Cleistene se întoarce, democrația iese învingătoare și Spartani se retrag.

Voind să profite de situațiune, Hipsia se duce în anul 505 la Sparta și cere ajutor, ca să se întoarcă în Atena. După-ce reprezentații statelor din Pelopones, cu toate stăruințele Regilor și ale Eforilor din Sparta, refuză ajutorul, Hipsia părăsește Grecia și nu se mai întoarce decât în coada oștirilor lui Dariu.

Hipsia 505 la Sparta

Și Hipsia nu e singurul tiran grec, care vine cu oștirile persiene în Europa.

Încă înainte de căderea lui Hipsia, pe la 513 i. d. Chr., când Dariu I. face, contra lui expedițiune în Europa, Elinii din Asia Mică, cei de pe insulele Ionice și cei de pe coastele din nordul Greciei se află, conduși de tiranii lor, în tabăra Perșilor. Chiar și atenianul **Miltiade**, tiranul Perșilor. Chiar și atenianul **Miltiade**, tiranul Perșilor, sporise cu oștirea lui puterea Perșilor.

Dariu I contra Schiților

Miltiade

Oștirile lui Dariu trec *Helespontul* peste podul durat de Greci și înaintează spre *Dunăre*, peste care tot Grecii duraseră alt pod. Popoarele din ca- lea Perșilor se supun de bună voie; singurii *Geții* cei războinici se apără, dar sunt în urmă învinși.

Dariu trece He- lespontul și Du- nărea

Geții

Trecând înse *Dunărea*, aici unde ați e țara noastră, Dariu n'are noroc. Schiții îl poartă și-l hărțu- iesc timp de peste 60 zile pe șesurile cele întinse și în mare parte pustiite, în cât el perde mare par- te din oștirile lui și e silit să se retragă.

Histeu

Megabaze
Aminta regele
Macedoniei

Miltiade, înțelegând că puterea Perșilor e cel mai mare pericol pentru libertatea și independența Elinilor, propune ca Grecii rămași la Dunăre să dărâme podul, pentru-ca oștirile lui Darius să fie nimicite de Schiții ce le urmărează în retragerea lor. *Histeu* înse, tiranul din Milet, le arată tiranilor adunați, că dârșii numai rădemați pe puterea Persiei se pot sustine, și că ar fi resturnați cu toții de popor, dacă ar slăbi puterea aceasta. Ast-fel tiranii, puid interesele lor mai presus de ale neamului lor, nu dăramă podul. Darius se întoarce în Asia, ear unul dintre generalii lui, *Megabaze*, și-i supune pe Traci din nordul Greciei, între care și pe *Aminta*, regele *Macedoniei*, un străbun al lui Alexandru Machedon.

Miltiade pleacă peste câți-va ani din Chersones și se întoarce la Atena, unde conduce în urmă luptele de apărare contra Perșilor.

Acesta e timpul, în care *Hipia*, fiul lui *Pisistrat*, s'a dus să ceară ajutor de la *Darius I*.

2. LUPTELE CONTRA PERSILOR.

Miltiade Pericle era poate născut, când *Miltiade* s'a întors la Atena, era înse copil înțelegător la anul 490, când Atenienii conduși de *Miltiade* înfrâng pe câmpia de la **Marathon** oștirile persiene conduse de *Datis* și *Artaferne* și *Hipia*, venit cu oștirile persiene, moare fie de mâhnire, fie în urmă unei răni primite la **Marathon**.

Chimon Ca băiet, el cunoaște pe **Chimon**, fiul lui *Miltiade*, pe **Aristid**, iubitorul de dreptate, pe **Temistocle** cel genial și ambițios, vede făcându-se pregătirile pentru o nouă luptă de apărare prin sporirea flotei ateniene, *Pireu* și prin fortificarea portului *Pireu*, ear la 480 *Xerxe*, 480, dece ani după lupta de la **Marathon**, când *Xerxe*, fiul lui *Darius*, pornește cu oștirile lui nenumărate asupra Greciei, *Pericle* e om tiner, care poate să intre la timp de mare primejdie în rândul luptătorilor.

Și în mare primejdie se afla atunci Grecia.

După-ce oștirile persiene trec în timp de șapte zi- *Oștirile*
le și șapte nopți podul durat pe Helespont, Xerxe *Xerxe*
le numără și găsește, după cum spune Herodot,
1,700,000 oameni. În acela-și timp se coboare spre
meață-zi o flotă de 1200 trireme cu 250,000 oameni
și 3000 de corăbii mari încărcate cu provisiuni.
Ba, înaintând spre Grecia, aceste oștiri ne mai pome-
nite se sporesc cu încă vre-o 120 trireme ale Elinilor
de pe insule și din Asia Mică.

Pe când această putere cutropitoare năvălește spre
Grecia, Peloponesul trimite în contra dușmanului
vre-o 170, ear Atena 180 de corăbii. Ear cât pentru
apărarea orașelor, ea nici că mai era cu putință.
După-ce **Leonida**, regele Spartei, moare aparând cu *Leonida*
vre-o 1200 oameni strimtoarea de la **Termopile**, *la Termopile*
Atenienii deșertează orașul, pe care în urmă *Xerxe*
il dă pradă focului, și se retrag pe insula **Salamina**, *Salamma*
sub scutul flotei grecești.

Și totuși Grecii conduși de **Aristid** și de **Temis-** *Aristid și Temis-*
tocele înfrâng la Salamina puterea Perșilor și Xerxe *tocele la Salamma*
se întoarce rușinat în Asia, lăsând pe cumnatu-său
Mardoniu cu o oaste de 300,000 oameni în Tesalia. *Mardoniu*
Anul următor înse oștirea persiană e învinsă la **Pla-** *Platea, Pausa-*
tea de Pausania, Regele Spartei, și de **Aristid**, și *nia și Aristid*
Mardoniu cade mort pe câmpul de bătălie. Ba tot
atunci o altă oștire persiană de vre-o 100,000 de
oameni e înfrântă la **Micale** de către o mică ceată *Micale*
de vre-o 3500 Spartanii conduși de Regele **Leotichide**.

În aceste timpuri de mare mărime răsboinică și-a
petrecut Pericle tinerețele.

Când el a intrat în viața publică a patriei sale,
Grecia trecuse prin marile primejdii, din care mai ales
vitejia și buna chibzuială a Atenienilor o scăpaseră.

Un Atenian, Miltiade, câștigase în fruntea miciei
oștiri ateniene bătălia dela Marathon. Alt Athenian,
Temistocle, stăruise, ca Atena să-și sporească flota
de răsboiu și mai ales Atenienii Aristid și Temisto-

cle hotărîseră soarta luptei de la Salamina. Ba chiar și la Platea, unde 8000 de Atenieni au luptat alături cu 30,000 Spartani, gloria victoriei i se cuvenea mai ales lui Aristid.

Atena
primul stat grecesc

Ast-fel acum, după-ce oștirile persiene erau alungate, Atena ajunsese în virtutea faptelor petrecute să fie primul stat grecesc și atât coloniile, cât și multe dintre statele din Grecia stăruiau ca ea să se pună în fruntea poporului Elin și să conducă mai departe luptele pentru apărarea națională.

Susceptibilitățile
Spartei

Atenienii refasă onoarea aceasta fiind-că țin să nu atingă *susceptibilitățile Spartei*, care stetea în fruntea confederațiunii statelor din Pelopones și privea cu neîncredere la creșterea Atenei și la progresele ce făcea democrația. Ei însă, în ciuda sfaturilor primite de la Spartani, ridică în mare pripă și lucrând cu toții, bărbați, femei și copii, **ziduri de apărare împregiurul Atenei** și termină fortificațiunile Pireului.

Ziduri de apărare
împregiurul Atenei

După-ce această mare lucrare e terminată, *Ioni-enii*, atât cei de prin colonii, cât și cei din Grecia, convocați fiind de Aristid, își trimit reprezentanții la sanctuarul din **Delos**, unde se încheie în anul 476 **Confederațiunea ionică** sub conducerea Atenei.

De aici înainte Grecia e despărțită în două mari confederațiuni, cea peloponesiacă și cea ionică, una condusă de Spartani, ear alta de Atenieni.

Vistieria federală
de la Delos

După invoiile făcute la Delos, fie-ște-care dintre statele confederate avea să pună sub conducerea Atenei un anumit număr de corăbii pe deplin echipate și să plătească drept tribut o anumită sumă în *vistieria federală de la Delos*, pe care o administrau Atenienii prin niște cassieri numiți *Helenotamii* și aleși din mijlocul lor. Atena nu avea dreptul de a interveni în afacerile interne ale statelor confederate, dar ea rezolva prin arbitriul ei conflictele ivite între dênsele și executa în numele confederațiunii pe acele, care nu împliniau la termin în-datoririle primite față cu confederațiunea.

Profitând de această pozițiune a patriei sale, *Chimon curăță* *mon curăță* în timp scurt *Marea Egeică* și țermurii *Marea Egeică* ei *de Perși* și de Pirați, ba trece chiar în Asia Mică *de Perși* și înfrânge la 466 o mare oștire persiană. El înse profită de victoriile sale, ca să crească puterea Atenei și întemeiază mai multe colonii ateneine, ba cucereste și supune puterii ateniene insulele *Paros* și *Tasos*, care voiseră a ieși din confederațiune. Ast-fel se produce încetul cu încetul în rândurile confederațiilor oare-care nemulțumire contra Atenei, ceea ce-i întărește pe Ionienii din *Tasos* în hotărîrea lor de a cere ajutor de la Sparta.

La 465 înse, când Spartanii se pregăteau să le 465 vie într'ajutor, mare parte din Sparta e dărâmată de un cutremur și *Heloții* din Lacedemonia, profitând *Heloții* de învâlmășeala produsă în urma acestui cutremur, se răscoală și încep așa numitul al **treilea război mesenic**. *Al treilea război mesenic*

Aceasta e ocaziunea, la care *Pericle* iese înaintea oară la iveală.

Heloții, prea slabi pentru-ca să poată urma lupta în câmp deschis, se retrag în cetatea *Itome*, unde *Itome* s'răbunii lor se luptaseră odinioară cu atâta bărbăție, și Spartanii, care nu erau depriași cu luptele de asediare, cer ajutor de la Atena.

Pericle capul partidului democratic, stăruie dim- *Pericle* preună cu șoțul său *Efialte* ca Ateniienii să refuze *Efialte* ajutorul; *Chimon* înse îi înduplecă pe concetățenii săi și e trimis în fruntea unei cete de 4000 Ateniieni contra *Heloților*.

Dar Spartanii bănuitori se resgândesc și peste cât-va timp declară, că nu mai au trebuință de ajutorul ateniian. Ast fel *Chimon se întoarce* (461) *Chimon se întor-* mahnit și rușinat, perde toată trecerea, ear *Pericle*, care stăruise să nu i se trimită ajutor Spartei, devine încetul cu încetul cel mai iubit om în Atena și cel mai urgent de Spartanii.

Abia înse peste vre-o zece ani, după moartea

lui Chimon, ajunge Pericle să dispună neimpedecat de nimeni de puterea și de bogățiile Atenei.

Statele confederate toate, afară de insulele *Samos*, *Chios* și *Lesbos*, parte sunt supuse de Atenieni, parte se supun de bună voie. Ast-fel Atena nu mai conduce, ci stăpânește. Flota Atenei e puternică; corăbiile ateniene străbat mările; comerțul atenian e pretutindenea covârșitor: din toate părțile se adună bogățiile în Atena. La anul 454, în sfârșit, *Pericle mută și visteria federală de la Delos la Atena* și o așează în Acropole, sub scutul flotei din Pireu și al zidurilor de peatră.

Ca să-și asigureze apoi Atenei pozițiunea aceasta, *445* Pericle încheie în anul 445 un armistițiu pe 30 de *Pacea lui Pericle* ani, numit **pacea lui Pericle**, prin care Atena și Sparta își garantează una alteia hegemonia și libertatea de comerț, lăsându-li-se celor-alte state liberă voie de a se alipi fie către una, fie către alta din cele două confederațiuni.

Pacea aceasta nu ține înse de cât 14 ani.

431 Răsboiul peloponesiac In anul 431 isbutește **răsboiul peloponesiac**, care se urmează timp de aproape 30 de ani, până la *404* 404 i. d. Chr. și prin care atât Atena, cât și cultura elină ajunge la decadență. Doi ani după isbucnirea acestui răsboi moare și Pericle, lăsând Atena în cea mai tristă stare.

Sub „**epoca lui Pericle**” se înțelege mai ales timpul de la mutarea visteriei federale la Atena până la isbucnirea răsboiului peloponesiac.

Timpul acesta e pentru Eleni ceea ce pentru Egiptieni fusese timpul lui Ramses II., pentru Evrei timpul lui David și al lui Solomon, pentru Fenicieni timpul lui Hiram, car pentru Asirieni și Babiloneni timpul lui Așurbanipal și al lui Nabucadnesar, adică timpul celei mai mari înălțări culturale. Grecii, care sub conducerea unor căpetenii ca Miltiad, Aristid Temistocle, Leonida, Pausania și Chimon făcuseră minuni pe câmpul de bătălie, au cules pe timpul

când Pericle conducea afacerile Atenei, roadele faptelor mari și au întrecut în artă și în știință pe toate popoarele mai vechi ca dênșii.

3. CONTIMPORANII LUI PERICLE

Pericle și-a petrecut viața încungiurat de oameni, care se născuseră și ei după-ce Cleistene îi dăduse Atenei cea mai democratică organizațiune, își petrecuseră copilăria ori tineretele în timpurile de mari primejdii, văduseră luptele de la Marathon, de la Salamina și de la Platea, ba luaseră poate chiar parte la ele și ajunseseră să vadă Grecia eliberată de năvălitorii, asiatici. Ast-fel acela și gând, acea-și simțire, acela-și avânt îi cuprinsese pe toți Atenienii și Pericle era cel d'antăi om în Atena, fiind-că știa să spună ceea ce simțeau concetățenii săi, voia ceea ce doriau dênșii și știa mai bine ca orî-și cine să ezeceute voința comună a Atenei.

Om bogat, odraslă a nobilei familii, din care ieșiseră cetățenii ca Megacle și Cleistene, cel mai frumos dintre contimporanii săi, cap deschis, inimă avântată spre frumos și bine, orator atât de adimenitor, încât contimporanii săi îl comparau ca Zeu din Olimp, când îl vedeau urcându-se cu cununa pe cap la tribună, el stăpânia prin înfățișarea lui și în virtutea marilor calități, cu care era înzestrat. Ast-fel n'avea nevoie nici să se impună, nici să se susție, de oare-ce era destul să voiască, pentru ca concetățenii lui să-l aleagă în fie-ște-care an Archon ori Polemarch și să primească măsurile propuse de dênșul.

Temerea, că Perșii vor face mai curând ori mai târziu o nouă expedițiune contra Greciei, îi ținea dintru început pe toți Elinii în continuă încordare. Atât la curtea lui Xerxe inse, cât și în întreaga Persie se ivesc primele semne ale decadenței. Xerxe și mai marii lui își petrec viața în desfătări. Persienii odinioară atât de răsboinici se dădău vieții

lucsoase și cad în moleșire; guvernatorii săi *Satrapii* provinciilor devin din ce în ce mai puternici; multe dintre popoarele supuse se răscoală, ca să-și redobândească independența, între altele și Egipteni.

465 *Xerxes I* La anul 465 i. d. Chr. *Xerxes I* e ucis și fiul
Artaxerxes lui, *Artaxerxes I.* (Longimanul), care domnește
 425 timp de 40 ani, până la 425, are să se lupte contra popoarelor resculate, între care mai ales *Bactri*
 și *Egipteni* îi dau mult de lucru.

Incetul cu incetul dar Grecii se întăresc în gândul, că despre Persia cel puțin pentru un timp mai îndelungat nu-î mai amenință nici un pericol și mai ales după pacea de la 445 Pericle întrebuintează bogățiile Atenei, ba chiar și banii adunați în *visteria federală*, ca să fortifice Atena, s'o împodobească cu zidiri mărețe, să încurajeze lucrarea artistică și cea științifică și să cultiveze în Atena iubirea pentru artă și pentru științe.

Înțelegând, că ori-și ce lucrare omenească trebuie să fie sevârșită în tignă și cu toată inima, el s'a îngrijit, ca până chiar și cel mai sărac cetățean să se poată folosi de drepturile lui și a rânduitor ca cetățeniei să primească o anumită diurnă pentru participarea lor la adunări și ca serviciile aduse statului de dirigători și de oșteni să fie răsplătite cu anumite lefuri.

Diurnă pentru participarea la adunări, serviciile răsplătite.

Cu atât mai vârtos a purtat de grijă, ca artiștii, poeții și oamenii de știință să fie bine retribuiți pentru operele lor, pentru-ca, feriți de grijile zilnice, să poată lucra în toată tigna.

În același timp le dă mereu ocaziuni de a-și desfășura talentele.

După-ce ridică alătura cu vechiul zid de apărare al Atenei încă două ziduri și termină fortificațiunea Pireului, Pericle începe și termină mai multe temple, dintre care cele mai însemnate *Partenonul*
 și *Propileele*, amândouă sus în *Acropolea* încongiurată din trei părți de ziduri, pe stâncile ce se ridică de asupra Atenei.

Partenonul, Propileele și Acropolea

Propileele erau intrarea despre oraș a Acropolei, la mijloc și ce-va mai spre fund o mare zidire de marmoră cu cinci porți de intrare și cu colonade, iar la dreapta și la stânga câte o aripă ieșită spre oraș, încât rămânea un fel de curte la mijloc.

Partenonul, templul zeiței Atena, se afla dincolo de Propilee, la depărtare de vre-o 300 urme, în cea mai ridicată parte a Acropolei. Zidit tot din marmură, Partenonul era una din cele mai mărețe zidiri ale antichității, un templu lung de 228, lat de 102 și înalt de 66 urme, încongiurat de o colonadă înaltă și împodobit cu sculpturi.

În lăuntrul templului se afla una din cele mai mari opere de sculptură ale antichității, statua Atenei tăiată din fildeș și îmbrăcată în haină de aur.

Jos în oraș el a ridicat **Odeonul**, o măreață zidire pentru adunări și pentru fel de fel de reprezentațiuni. *Odeonul*

Ast-fel arhitectura și sculptura ajung la o dezvoltare ne mai pomenită și cei mai mari sculptori și arhitecți ai antichității sunt contemporanii lui Pericle. Între dênșii se ridică de-asupra **Fidia**, (născut la 488, mort la 432) amicul lui Pericle, care a executat sculpturile Partenonului și a condus lucrările la zidirea Templului ridicat lui Zeu în Olimpia, unde se afla cea mai mare dintre operele lui, statua de aur alui *Zeu olimpicul*. *Fidia* 488 432

Tot în timpul lui a ajuns și poesia elină la cea mai înaltă desfășurare a ei.

Doi dintre cei mai mari poeți lirici, **Anacreon** și **Pindar**, au fost contemporanii lui Pericle, și deși Anacreon a trăit mai mult la curtea lui Policarat din Samos, iar Pindar în Sicilia, amândoi au înrărit asupra vieții din Athena. *Anacreon* *Pindar*

Dar mai presus de toate a încurajat Pericle *Arta dramatică*, pe care o considera drept un mijloc pentru cultivarea bunelor moravuri și a virtuților cetățenești. De aceea teatrul era în Atena deschis pentru toți cetățenii, mare, ca să încapă lumea, și

cei mai bine văduți dintre Atenieni se prezentau pe scenă ori luan parte la coruri.

Trei din cei mai mari poeți dramatici ai Elinilor, *Eschil* (525-456), *Sofocle* (496-404) și *Euripid* (480-406) au trăit, au lucrat și au dobândit mari succese în timpul lui Pericle. În ziua luptei de la Marathon, diceau Grecii, Euripid s'a născut, Sofocle, conducea ca băiat de 15 ani corul triumfal, iar Eschil se întorcea ca bărbat de 45 ani de pe câmpul de glorie.

Anaxagora 500— Dintre filosofi *Anaxagora*, născut la 500 și mort 428. *Democrit* la 428, a fost amicul lui Pericle, iar *Damocrit* (466-370) *Socrat* (460-370) și *Socrat*, care s'a născut la 466, erau 466 în tinerețele lor admiratorii lui.

Contemporani ai lui Pericle au fost, în sfârșit, *Herodot* din Halicarnas (484-425) și Atenianul *Thuchidid* (465-390), cei mai însemnați dintre istoriografil Elinilor.

Timp de câte-vazeci de ani cele mai luminate capete se adunau în Atena și ochii tuturor Elinilor erau îndreptați spre Acropole, unde era centrul vieții culturaie a lumii de atunci. El ni era uniți în ceea ce privește viața culturală și Pericle nu mai avea decât o dorință: să-i uească și politicește în o mare confederațiune națională.

Silintele lui au rămas înse zadarnice.

Spartanii, vădend mărirea Atenei, căutau pretexte de a pune capet păcii lui Pericle, care fusese atât de binefacătoare pentru Atena. Mai nainte de toate înse ei voise să-l înlătore pe Pericle, care avea mulți pizmași și dușmani chiar și între Atenieni. Indemnat de acestia, *Aristofan* a început să pregătească prin comediile lui spiritele pentru o acțiune îndreptată contra lui Pericle, iar în urmă 432 pe la începutul anului 432 se cere ca Pericle să fie tras în judecată pentru-că ar fi tolerat niște abuzuri comise de cei mai de aproape ai săi, între *Hantip* care fiul său *Xantip*, filosoful *Anaxagora*, sculpto-

rul *Fidia* și *Aspasia*, mai întâi amica și în urmă *Aspasia*. soția lui *Pericle*. După-ce apoi toate aceste încercări indirecte rămân zadarnice. Spartanii cer ca *Pericle* să fie alungat din *Atena* și ca *Atena* să le dea tuturor Elinilor libertatea.

Atenienii refuză.

Pe la începutul anului 431 apoi 300 de tineri aristocrați din *Teba*, având înțelegere cu amicii lor din *Teba* *Platea*, năvălesc în acest orașel și răstoarnă guvernul democratic. Peste puțin înse democrații se îmbărbătează și parte îi omoară în luptă pe năvălitori, parte îi prind și îi execută. *Platea*

De oare-ce se prevedea, că aristocrația din *Pelopones* va căuta să răsbune moartea acestor tineri, *Atenienii* au luat sub scutul lor *Platea*, care făcea parte din confederațiunea ionică. *Atenienii* iau sub scutul lor *Platea*

Atât a fost destul, pentru-ca Regele *Archidam*, *Archidam* să treacă în *Atica* cu oștire de 60,000 oameni, care se afla pe istmul de *Corinth*.

Asf fel izbucnește războiul peloponesiac.

Pericle, rădămându-se pe flota *Atenei* și pe zidurile ei, chiamă populațiunea rurală a *Aticei* la *Atena*, și pe când lumea îngrămădită în *Atena* se adăpostește prin temple și pe sub ziduri, oștirile conduse de *Archidam* pustiesc *Atica*, dându-le foc caselor, pascând holdele, desrădăcinând viile și tăind măslini. *Războiul peloponesiac. Pericle* chiamă populațiunea rurală a *Aticei* la *Atena*.

Atenienii nu se apără deocamdată, dar flota lor înaintează spre *Pelopones* și pustiește coastele *Lacedemoniei* și ale țărilor unite cu dânsa.

La anul 430 se ivește apoi ciurma în *Etiopia*, *430 Ciurma* trece prin *Egipt* în cele-lalte provincii ale împărăției persiene, străbate insulele ioniene și ajunge în cele din urmă în *Atena*, unde se îngărămădisă atâta lume.

Veșându-se strimțorați între dușmanii neindurați și această boală groaznică, de care mureau o mulțime de oameni în fie-ște-care zi, *Atenienii* își perd

rostul și încep a-și petrece viața nesigură în o desfrânare ne mai pomenită.

Pericle Pericle îi îmbărbatează și-i mustră prin câte-va discursuri admirabile, dar în cele din urmă cade și el lovit de cele mai grele nenorociri. Ciuma îi răpește amândoi feciorii, și în Septemvrie 429 moare și el, om ca de vre-o 70 ani, în urma unor friguri, care-l munciseră timp îndelungat.

Când trăgea de moarte, amicii și admiratorii adunați la patul lui îi reamintiau, drept ultimă mângâiere, faptele mari, pe care-le sevîrșise în viața lui.

„Uitați, — le duse el — un lucru, la care țin foarte mult: *că din cauza mea nici un Atenian n'a îmbrăcat haine de doliu.*“

III. ALEXANDRU MACHEDON.

I. GRECII ȘI MACEDONIA

Trecând din Tesalia peste Olimp spre meadă-noapte, intrăm în **Macedonia**, o țară muntoasă și incungiurată din toate părțile de șiruri de culmi, care se ridică 2000 până la 2500 metri deasupra nivelului mării.

Locuitorii acestei țări scutite de ziduri firești în cele mai vechi timpuri erau păstori și vânători, care prădau din când în când prin Epir și Tesalia, și abia târziu au început unii dintre dînșii să cultive pământul prin văile mai largi ale râurilor, dintre care cel mai însemnat e *Strimonul*, adică *Struma*.

Macedonenii Macedonenii, după toate semnele, nu erau un popor, ci rămășițele mai multor popoare, care trecuseră pe lângă acești munți adăpostitori, cum au fost *Pelasgi*, *Tracii* și *Ilirii*. *Dorienii*, *Frigienii* și *Geții*.

În ceea ce privește limba, obiceiurile și cultul religios Macedonenii se asemeneau mai mult cu *Goții*; Regii Macedoniei erau înse socotiți între Elini, ba chiar între urmașii lui Heracle.

Abia înse după întemeerea Romei, cam pe la 600

i. d. Chr., unul din acești Regi, **Perdica**, ajunge *Perdica* să supună o mai mare parte din Macedonia și să întemeeze un regat mai însemnat cu capitala *Edesa* sau *Ega*.

Ega

Urmașul acestui Perdica e **Aminta I.** (540—498), *Aminta I (540-498)* care când cu expedițiunea lui Dariu I. contra Schiților recunoaște supremația Persiei.

Fiiul lui Aminta I., **Alexandru I.**, care domnește *Alexandru I* timp de 44 ani, până la 454, e între Regii Macedoniei primul amic al Grecilor. *454*

Om tânăr și inimos, el ucisese cu mâna lui pe niște soli persieni, care fuseseră prea îndrăzneți față cu tatăl său. Nu putea deci decât să-i admire și să-i iubească pe Greci, care, conduși de Mildiate, de Aristid, de Temistocle și de Pausania, se luptau cu atâta bărbăție contra Persilor. Silit în urmă de împregiurări, a intrat, ce-i drept, cu oștirile lui Xerxe în Grecia, dar în ajunul bătăliei de la Platea s'a ivit noaptea în tabăra lui Pausania, ca să-i îmbărbăteze pe Greci, ear după-ce Persii au început a se retrage prin Macedonia, el 'i-a bătut și s'a desfăcut de împărăția persiană.

De aici înainte soarta Macedoniei e legată de a Greciei.

Chimon și Pericle întind hegemonia Atenei încetul cu încetul până departe în Bisanzțiu; Macedonia un putea deci nici ea să rămâie ferită de înriurirea Atenei. La 463 Atenienii întemeiază la revărsarea Strimonului în mare colonia **Amfipoli**; ear după moartea *Amfipoli* lui Alexandru I., pe când feciorii lui se luptă între dênșii, Macedonia e silită să între ca tributară în *Macedonia* *in confederațiunea ioniană*.

Perdica II. unul dintre cei patru frați, ajungând în cele din urmă singur domnitor (454—413), profită de **resboiul peloponesiac** și nu numai redobândește independența Macedoniei, ci-și măi și întinde stăpânirea spre meadă-noapte.

in confederațiunea ioniană
Perdica II
(454 - 413)

Perdica II. vede Grecia cădând întocmai precum tatăl-său a vădut-o ridicându-se.

După moartea lui Pericle războiul peloponesiac se urmase spre paguba tuturor ce luau parte la el și fără-ca fie unii, fie alții dintre cei războiți să se poată socoti învingători. Ast-fel în anul 421, opt ani după moartea lui Pericle, se încheie așa numita pa-

Pacea lui Nichia

cea lui Nichia, în virtutea căreia situațiunea rămâne tot cea stipulată în pacea lui Pericle, adecă ambele părți își garantează hegemonia.

Pacea aceasta e înse de scurtă durată.

Căci pe timpul acesta trăiau în Grecia doi oameni, *Alcibiad Lisandru* care nu puteau să trăiască în pace, **Alcibiad și Lisandru**.

Alcibiad, odraslă a uneia din cele mai de frunte familii din Atena, nepot al lui Pericle și stăpân al unei bogății nemăsurate, e cunoscut în istorie ca cel mai frumos om. Înalt, mlădios, bine făcut și chipos, el era în același timp înzestrat cu cele mai alese calități sufletești, deștept și inimos, orator puternic și bun căpitan în războaie. El înse, deși ucenic al lui Socrat, n'avea în inima lui nici iubirea de oameni, nici lăpădarea de sine, nici bunul cumpăt al lui Pericle, și setea de mărire le covârșește toate într'ensul.

Deși stăruise deci și el pentru încheerea păcii, doi ani în urmă, ales fiind Polemarch, pleacă în fruntea unei oștiri în Pelopones, ca să silească orașul *Petrea* a intra în confederațiunea presidată de Atena.

Spartanii pun și ei mâna pe armă, și ast-fel, fără-ca războiul să fie declarat, Grecii să hărțuesc mereu între dênșii.

Alcibiad la Spartani Și totuși la 415 același Alcibiad, fiind silit să fugă din Atena, îi îndeamnă pe Spartani să pornească din nou războiul și să nu depună armele până ce nu vor fi de ajuns ei singuri stăpâni în întreaga Grecia, ba după-ce războiul se încinge, el mijlocește încheerea unei alianțe între Sparta și Regele Persiei.

Aceasta e starea Greciei, când *Perdică II*, moare

2. REGELE FILIP.

Filip se urcă 'n scaun la anul 360, ca tînăr de 23 ani, și după o domnie de 24 ani, la 336 i. d. Chr., om în floarea vieții, e ucis de către un curtean al său.

Doze-deci și patru de ani i-au fost înse destul, ca să ridice în fruntea Greciei Macedonia, pe care o găsisse ajunsă la cea mai desvîrșită decadență.

Ptolomeu, ucigașul, încurînd după plecarea lui *Ptolomeu*.
Perdica din Macedonia se despărțise de soția-sa, se căsătorise cu *Euridica*, văduva Regelui ucis, îl ucisesse și pe Alexandru II. (368) și se urcase el însuși în scaun, domnind de o cam dată ca epitrop al fraților lui Alexandru, *Perdica* și *Filip*.

Ast-fel pe când tînerul Filip petrecea în Teba, Macedonia era stăpînită de *Ptolomeu*, care acum nu-i mai era cumnat, ci tată mașter.

Trei ani în urmă, la 365 **Perdica III.**, al doilea ^{365 *Perdica III*} dintre feciorii lui Aminta, deci fratele lui Filip, îl răstoarnă apoi pe *Ptolomeu*, îl omoară și ia el însuși frînele guvernului. După cinci ani de domnie moare înse și *Perdica III.* în luptă cu niște resvrătitori din nordul Macedoniei, lăsând în urma sa un băiat nevîrstnic numit Aminta.

Filip ia la 360 stăpînirea ca epitrop al acestui nepot al său, dar o păstrează pentru sine. Căci pe când Aminta era mic și *Euridica*, acum văduva lui *Ptolomeu*, uneltia mereu, se mai iviseră încă doi pretendenți la tronul Macedoniei, *Pausania*, care era spriginit de Tracii din nordul Macedoniei și *Argeu*, un protegiat al Atenienilor.

Deși om încă tînăr, Filip, înzestrat din fire cu cele mai frumoase calități, își petrecuse copilăria în niște împregiurări grele, căștigase în Teba multe cunoștințe, făcuse multe experiențe și ast-fel era

om ajuns la deplină maturitate. El cunoștea, mai presus de toate, slăbiciunile oamenilor, mai ales ale contimporanilor săi greci, și știa să profite de ele, desbinând pe dușmanii săi prin intrigă bine țesute ori cumpărând pe unii dintre dînșii cu fel de fel de daruri.

Dar prima lui preocupățiune a fost organizarea puterii armate și sporirea vistieriei sale.

După-ce cu daruri și cu vorbe bune îi înduplecă pe Traci să părăsească cauza lui Pausania și-i face pe Atenieni să nu mai spriginească pe Argeu, el pornește contra Ilirilor și înfrânge oștirea lor.

Asigurat ast-fel despre nord, el începe să facă pregătirile lui contra Greciei, adunând *oaste și bani*.

Oastea o găsește în mijlocul connaționaliilor săi vînjoși, ear banii îi ia din minele de aur și de argint, pe care le deschide în valea Strimonului.

Luând drept model organizațiunea militară, prin care Pelopida ridicase Teba la primul rang între statele Greciei, Filip adună împregiurul său floarea nobilimii macedonene ca *gardă*, ca *stat-major*, ca *sfetnici* și *meseni*. Ast-fel în curînd călărimea macedoneană, compusă mai ales din tineri nobili, e temută pretutindenea, ear pedestrima organizată de Filip după modelul celei tebane, așa numita „**Falangă**“, a rămas singură în felul ei.

Călărimea macedoneană

Falanga

355

Olimpia

Cinci ani după urcarea sa în scaun, la 355, Filip ia de soție pe frumoasa și mândra **Olimpie**, fiica Regelui din Epir *Neoptolomeu*, înduplecă familiile nobile să se mute la Pela, și curtea Macedoniei devine una din cele mai strălucitoare.

Și pe când Macedonia crește, se întărește și se ridică, Grecii se hărțuiesc mereu între dînșii și cer, se înțelege, când unii, când alții intervenirea binevoitoare a lui Filip, amicul Greciei și admiratorul culturii eline.

Filip intervine ca amic, dar își întinde încetul cu încetul puterea nu numai în Tesalia și pe coastele

mării până spre Bisanziu, ci chiar și în partea de nord a Greciei până la Thermopile.

Un singur om a recunoscut la timp și în toată întinderea ei puterea covârșitoare a intervenirilor lui Filip: Atenianul **Demostene**, (născut la 384 și mort la 322), cel mai mare dintre oratorii antichității.

Demostene, 384

322

În mai multe discursuri rămase proverbiale, așa numitele „**Filipice**“, Demostene li-a arătat Atenienilor pericolul ce amenința Grecia despre Macedonia. Silințele lui au rămas înse zadarnice în fața darurilor lui Filip și a destoiniciei lui de a-și ține dușmanii în desbinare.

Filipice

Abia la anul 338, după-ce oștirile lui Filip trecuseră de mult Thermopilele, isbutește Demostene să pună la cale o alianță între Atenienii și Tebanii.

338

Oștirile aliaților se întelnesc în luna August a aceluia-și an cu Macedonenii la **Cheronea** și sunt nimicite.

Cheronea

În lupta de la Cheronea, care a hotărît soarta Greciei, a secerat *Alexandru*, ca tânăr de 18 ani, primii laurii resboinică.

Alexandru

După lupta de la Cheronea Filip le ȳice Grecilor : *Voi aveți un dușman mare, Regele Persiei, pe care nu-l puteți învinge voi singuri ; să ne unim deci în confederațiune elină-macedoneană, pentru-ca împreună să-l nimicim.*

Atenienii intră la învoială cu Filip ; Teba, trădată de o parte din cetățenii ei, cade în mâinile Macedonenilor ; Corinthul se supune ; Sparta e umilită : ast-fel anul următor un *congres* al statelor grecești adunat la Corinth hotărăște, ca Elinii toți să se puę sub conducerea Regelui Macedoniei și să adune corăbii, oaste și bani pentru un răsboi contra Persiei.

Elinii

*sub conducerea
Regelui Macedo-
niei.*

Filip n'ajunge înse să pornească acest răsboi.

El se despărțise de Olimpia, muma lui Alexandru, și se căsătorise cu *Cleopatra*, frumoșa nepoată alui Atal, unul dintre generalii Macedoniei.

Olimpia se întoarse apoi în Epir și mai ales după-

ce Cleopatra născuse și ea un băiat, care putea să-și discute lui Alexandru moștenirea, Filip era mereu supărat de intrigi și de încordări familiare.

Dorind deci s'o împace pe Olimpia, el îi dă fratelui ei în căsătorie pe fiică-sa, numită și ea tot *Cleopatra*.

Pausania

După-ce se întoarse victorios din Grecia, Filip serbează la Ega nunta fiicei sale și, pecând petrecerea vesel la această nuntă de împăcare, e ucis de tinărul Pausania, care fusese insultat de Atal și, plângându-i-se lui Filip, primise vorbe frumoase în loc de satisfacțiune.

Unii presupun, că Pausania a fost îmbărbătat și de Olimpia, căci dânsa, după moartea lui Filip, a pus sbiri să omoare pe copilul Cleopatrei chiar în brațele mamei lui și să silească pe Cleopatra a se gătui ea însăși cu încingătoarea ei.

3. IMPĂRĂȚIA LUI ALEXANDRU.

A. EUROPA.

Alexandru, fiul lui Filip cel chibzuit și al năvalnicei Olimpii, e cea mai uimitoare ivire în timpurile vechi, un om a toate biruitor, pe care numai moartea a putut să-l biruiască. Faptele lui s'au întipărit atât de adânc în amintirea urmașilor, încât chiar și astăzi, după două mii și două sute de ani, ele sunt pretutindenea povestite.

Ear ceea ce ne uimește în viața lui e răpediciunea, cu care faptele se sevîrșesc și urmează una după alta.

Eroul nostru național, Mihaiu-Viteazul, călca, precum spune un Italian, care-l veduse la Praga, răpede și apăsător și, mergând, se uita mereu cu ochii lui vioi când la dreapta, când la stânga și ear înaintea ca omul, care n'are vreme și grăbește.

Același lucru îl spusese alții cu aproape două

mii de ani mai înainte despre Alexandru, care în timp de vre o ȳcece ani a supus stȳpanirii sale tot ceea ce Ramses II, Sardanapal, Nabucadnesar și Cir stȳpaniseră unul după altul, — și încă ce-va pe deasupra.

Ear aceasta ca om de tot tȳnȳr, la o virstă, pe care partea cea cu desȳvirșire mare a oamenilor o petrece fără de grijă.

Băiat de 14 ani, Alexandru își câștigase sub conducerea cavalerului macedonean **Leonida** cele mai rare destoinicii ostășești, și Filip chiamă la curtea sa pe **Aristotel**, cel mai înțelept om din timpul său, ca să conducă mai departe creșterea lui Alexandru. Ear Aristotel, (născut la 384) atunci om de 42 de ani, era fiul unui medic din *Stagira*, care servise la curtea din Pela; astfel, de și Grec, și-a dat silința să ducă la cea mai deplină desfășurare frumoasele daruri firești ale elevului său.

*Leonida**Aristotel*

Tȳnȳr de 18 ani, Alexandru hotărește la Cheroinea, ca comandant al aripei din fața Tebanilor, soarta poporului elin.

Tȳnȳr de două ȳceci de ani, el se urcă în scaun dușmănit de întreaga lume.

Vȳȳȳnd isbăndile mari și numeroase ale tatălui său, Alexandru se plânsese adese ori, că tatăl său face atât de multe, încât lui nu îi mai rămâne nimic de făcut: acum, după-ce se urcase în scaun, avea să le facă toate.

Știrea despre moartea năprasnică alui Filip produse o bucurie nespusă atât în Grecia, cât și în țȳrile din nordul Macedoniei, în Tesalia și Asia Mică.

La Atena *Demostene* se îmbracă în haine de sȳrbătoare, când merge să le ducă concetățenilor săi adunați știrea aceasta; la Teba cea greu încercată patriotii își ridică capetele; Peloponesul umilit e cuprins de avânt rȳsboinc: Grecia întreagă se pregătește pentru lupta de independență. — In același timp se rȳscoală Tesalienii, Ilirii și Tracii, pe care

Atal îi supusese Filip, și *Atal*, pe care Filip îl trimisese în fruntea unei oștiri în Asia Mică, se resvrătește, contestând legitimitatea lui Alexandru. — Macedonenii, în sfârșit, se desbină în partide, ba chiar și oștirea macedoneană se clatină.

Alexandru adună pe mai marii Macedoniei și-i încredințează, ca nu cere de la Macedonenii de cât să-l urmeze la război; trece apoi cu o oștire mică, dar bine aleasă, peste stâncile muntelui Ossa în Tesalia și reînnoește cu Tesalienii surprinși învoielile făcute de Filip.

Alexandru trece Thermopilele

Din Tesalia Alexandru trece, în sfârșit, Thermopilele și pe când nimeni nu se aștepta se ivește cu oastea lui în fața Tebei.

Tebanii și Atenienii și dimpreună cu dânsii toți Grecii, cuprinși de spaimă, îi trimet lui Alexandru solii, și învoiala făcută la Corinth se reînnoește, Elinii îl recunosc pe Alexandru drept comandant al lor cu putere nețermurită în războiul proiectat contra Perșilor.

Elinii recunosc pe Alexandru comandant.

Singurii *Spartanii* refuză și de astă dată supunerea.

Mai înainte de a porni însă războiul acesta, Alexandru face o expedițiune spre Dunăre, ca să-i aducă la supunere pe Ilirii și pe Tracii.

Ilirii și Tracii.

Pe când el se lupta cu aceștia, Perșii făceau toate opintirile, ca prin bani și fel de fel de făgăduințe să-l ridice pe Grecii din nou contra lui. Fiind apoi Alexandru rănit în luptă cu Ilirii, se răspândește știrea, că el a căzut, și atât a fost destul, pentru ca Atenienii și Tebanii să se pună din nou în fruntea dușmanilor Macedoniei.

335

Alexandru încheie războiul din nord, îi supune și pe Ilirii, și în Octombrie 335, pe când oștirea macedoneană lăsată de dânsul în Cadmea era strimtorată de Tebani, se ivește din nou, ca prin minune, în fața Tebei.

Nici astă-dată înse el nu vrea să facă vărsare de

sânge, ci iartă chiar și pe Atenienii după-ce ei își declară din nou supunerea.

Singură *Teba*, care nu voise să se supună, a fost în virtutea unei hotărâri luate de vecinii ei prădată, arsă și risipită. Ear Tebanii care n'au căzut în luptă, vre-o 30.000 suflete, au fost vânduți ca sclavi.

Asigurându-și ast-fel stăpânirea în Europa, Alexandru se întoarce la Pela, face în timpul iernii pregătirile și în primăvara anului 334, ca om de 22 ani, pornește în fruntea unei oștiri de numai 30,000 pedestre și 5,000 călăreți în Asia Mică, fiind drumul pe care venise odinioară Xerxe, ca să cucerească Grecia.

b. ASIA ȘI AFRICA

Impărăția Persiei se afla pe timpul acesta în cea mai derăpănată stare.

Artaxerxe II. numit *Mnemon* a avut în timpul domniei sale de 43 ani (404-359) de lucru cu o mulțime de resvrătitori. Chiar în primii ani ai domniei sale, **Cir cel tânăr**, fratele lui mai mic, adunând ca Satriap al Asiei Mici comori mari și profitând de legăturile, pe care și le câștigase prin Lisandru în Grecia, s'a ridicat din Sardes și a pornit în fruntea unei oștiri compuse în mare parte din lefegii, pribegi și aventurierii greci, ca să se ridice el însuși în scaunul regal din *Susa*.

După-ce oștirea lui Cir e învinsă la *Cunacsa* (401), pe câmpiile Babilonului, și Cir rămâne și el mort pe câmpul de bătălie, se răsccoală orașele grecesci și unul după altul aproape toate popoarele din *Asia Mică*.

Puțin în urmă, pe la 370 î. d. Chr. se rescoală *Egiptienii* sub conducerea lui *Nectanabis I.* care domnește timp de vre-o zece ani ca Faraon independent. Acesta e timpul, în care Grecii le dau ajutor Egiptienilor, atât lui *Nectanabis I.*, cât și fiului-său

Tachos, care e în urmă alungat de *Nectanabis II.*, un ginere al lui *Nectanabis I.*

Om bătrân, *Artaxerxe II.* taie capul lui *Dariu*, celui mai mare dintre feciorii săi, care se conjurase contra lui, și moare după-ce feciorul său *Ochos* ucide pe frații săi *Ariaspe* și *Arsane*, ca să rămăe el singur moștenitor.

Și tot ast-fel se petrec lucrurile și mai departe în împărăția Persiei. *Ochos*, care domnește până *Artaxerxes III.* la 338 sub numele *Artaxerxe III.*, e cel mai crunt dintre Regii Persiei și inneacă rescoalele în sânge.

Fenicienii Ast-fel după ce *Fenicienii* se răscoală și ei și se *Sidonul* înesc sub conducerea *Sidonului* cu *Nectanabis II.*, *Artaxerxes III.* pustiește *Sidonul* trădat de comandantul oștirii lui, trece în Egipt, risipește oștirea lui *Nectanabis II.* și-i pedepsește cu toată asprimea pe Egiptieni. — Dar și dânsul e ucis de un om de credință al său; și în anul 336 i. d. Chr. când *Alexandru* se urcă în scaunul Macedoniei, fiind omoriți și feciorii lui *Artaxerxe III.*, scaunul Persiei trece la **Dariu III** numit *Codomanul*, un nepot al lui *Artaxerxe II.*

Dariu III. Codomanul.

Luptele dintre Macedonenii și Perși erau începute, când *Dariu* se urcase în scaun, căci *Filip* înainte *Atal.Parmenion* de moartea lui trimisese pe *Atal* însoțit de *Parmenion* cu oștire în Asia Mică, și după-ce *Atal* fusese ucis, *Parmenion* urma luptele contra Satrapului, ca să asigureze trecerea oștirilor macedonene peste Helespont. Perșii erau deci pregătiți de război, deși poate-că nu pțrimit cu putințele lor.

Alexandru își trece oștirea pe niște corăbii ce-l așteptau în Helespont, ia cu dânsul și trupele comandante de *Parmenion* și înaintează cam spre meadă-di.

334 Pe la sfârșitul lunei Maiu, 334, el sosește la riu-letul **Granicos**, unde îl aștepta o oștire persiană cel puțin încă o dată atât de mare ca alui, mai ales lefegii greci.

Aici la Granicos a câștigat Alexandru prima victorie pe pământul Asiei.

După o luptă scurtă, în care coiful lui Alexandru se vedea pretutindenea, unde iucăierările erau mai sângeroase, *Spitridate*, Satrapul Lidiei, și *Mitridate*, cumnatul lui Darius, rămân morți pe câmpul de bătălie, iar rămășițele oștirii persiene se risipesc.

De la Granicos Alexandru străbate 'n fruntea oștirii lui ca o furtună prin Asia Mică. Orașele de pe țărmurile Mediteranei și popoarele Asiei Mici, uimite și înspăimântate, parte urmează exemplul dat de *Sardes* și se supun de bună voie, salutând pe Alexandru ca pe un eliberator, parte sunt prea slabe și cad în curând sub stăpânirea învingătorului de la Granicos.

Alexandru întâmpină cu părintească blândeță pe cei ce se supun și iartă pe cei învinși.

Ast-fel în timp de câte-va luni, până în iarna anului 334, el puse capăt stăpânirii persiene în Asia Mică.

Sosind iarna aceasta în **Gordion**, capitala Frigiei Mari, el vede nodul făcut de Regele Mida II. la un car și află că după o veche proorocie acela va stăpâni lumea, care va ști să desfacă **nodul gordian**. Alexandru, om grăbit, îl taie cu sabia lui.

Nodul gordian

În timpul acesta Darius, om de o fire rășboinică și el, adună oștiri pe câmpiile Babiloniei, iar în vara anului 333 pornește cu toată curtea și cu mari comori spre Eufrat, ca să-l alunge pe Alexandru.

Acum s'a întemplat, că Alexandru, coborîndu-se pe căldurile cele mari spre meadă-đi, s'a scaldat în timpul nopții în apa cea rece a riului *Chidnos* și s'a îmbolnăvit de moarte, în cât numai purtarea de grijă a medicului Filip l'a scăpat.

Alexandru

la

Chidnos

În primele ăile ale lunii Noemvrie 333 cele doue oștiri se întelnesc, în sfirșit, la orașelul **Issos** în valea riulețului *Pinaros*.

Noemvrie 333

Issos

Vedând oștirile lui Darius, care erau de doue-spre-

dece ori mai mari ca ale lui Alexandru, Macedonenii se descuragiară; Alexandru înse îi îmbărbătează și, dând semnul pentru începerea luptei, se răpede el însuși cel dântăi călare în valurile riu-lui drept spre corturile lui Dariu. — Cât-va timp în urmă el e rănit în coapsă, dar Macedonenii se luptă cu atât mai înverșunați: Dariu se depărtează și oștirile lui cele mari sunt risipite în cele din urmă.

Comorile lui Dariu și familia lui întreagă cad în mâinile lui Alexandru, pe când Dariu el însuși scapă cu o mică parte din oștirea lui peste Eufurat.

Alexandru tratează cu multă cruțare, ca un adevărat cavaler, pe mama lui Dariu, pe soția și pe copiii lui; el înse refuză pacea, pe care i-o propune Dariu, care-i ofere comori mari și dimpreună cu mâna ficei sale toată Asia apuseană.

El înse nu-l urmărește pe Dariu, ci pornește spre apus, ca să treacă prin Siria în Egipt.

Siria. Egipt

Orașele feniciene i se supun de bună voie. Singur **Tirul** cel apărat de ziduri tari închide porțile în fața învingătorului de la Issos. Astfel încă în Noemvrie 333 *Tirul e asediat de Alexandru.*

Tirul e asediat de Alexandru.

Asediarea Tirului e una din cele mai mari fapte în istoria războaielor din timpurile vechi, și luptele de la Tir sunt cele mai sângeroase dintre toate cele purtate de Alexandru. — După șapte luni de zile înse, în Iulie 332, Tirul cade, tirienii rămași în viață sunt vânduți ca sclavi și orașul odinioară atât de puternic e risipit.

Gaza

Aceași soartă o are și **Gaza**, un oraș al Filistenilor, care numai după o asediare grea și mai îndelungată a fost supus.

Evreii

Evreii din *Samaria* și cei din *Iudea* s'au supus de bună voie, ear celelalte popoare din Siria până departe spre șesurile Arabiei au fost supuse de Alexandru în timpul asedierii Tirului.

Astfel încă în iarna aceluiași an, după scăderea apelor, Alexandru intră ca eliberator în Egipt.

Macedoneauul Aminta, un dușman al lui Alexandru, care fusese trimis de Dariu ca Satrap în Egipt, e părăsit de Egiptienii, care se supun de bună voie stăpânirii blânde alui Alexandru. *Aminta*

Abia acum se întoarce Alexandru spre răsărit, ca să-l urmărească pe Dariu, care în timpul acesta făcuse pregătirile pentru lupta hotărâtoare.

După-ce întemeiază la gurile Nilului orașul **Alexandria**, el pornește în fruntea oștirii lui întregite cu nouă trupe venite din Macedonia, trece peste Tir în Mezopotamia și pe la sfârșitul lunii Septembrie ajunge în fața oștirilor lui Dariu, care erau adunate la **Arbela și Gaugamela**, pe malul stâng al Tigrului, unde așă se află orașul *Mozul*. *Alexandria*
Arbela și Gaugamela

Era aici floarea popoarelor din Iran, din munții Armeniei, din Caucas, ba chiar ostășime din valea Indului, mai multe sute de mii pedestreme, 40,000 călărime și 200 de căruțe de răsboi.

Alexandru, deși oștirile acete erau de două-zeci-de-oră mai mari ca ale lui, ia hotărârea să intre în luptă, și'n ziua de **1 Octomvrie 331** câștigă cea mai strălucită din victoriile sale. *1 Octomvrie 331*

După lupta de la Arbela și Gaugamela Dariu scapă c'o mică parte din oștirile lui spre Ecbatana, iar Alexandru se întoarce la Babilou, unde petrece dimpreună cu Macedonenii lui timp de 30 zile serbând victoriile sale.

Astfel în timp de trei ani de zile și prin trei victorii mari, prima la Granicos, a doua la Issos și a treia la Arbela, Alexandru câștigă stăpânirea tuturor țării, în care se petrecuse istoria timpurilor de mai nainte — Ce-i drept, în puținii ani de viață ce-i mai rămân, el mai bate multe oștiri, trece multe strimtori, cucerește multe cetăți tari, e în mai multe rânduri rănit și de multe-oră își pune viața în primejdie: stăpânirea lui înse e întemeiată din ziua de **1 Octomvrie 331**.

Ridicându-se din Babilon, Alexandru înaintează spre **Susa**, capitala de atunci a Persiei, care il pri- *Susa*

Persepoli mește cu porțile deschise. Din Susa se întoarce spre **Persepoli**, trece peste troienii de zăpadă de pe culmile munților și-i bate din dos pe Persii, care-i închiseseră strimtorile și dă pradă focului palatele din vechea capitală, — drept răsbunare pentru pustiirile făcute de Xerxe în Grecia.

Ecbatana Apoi Alexandru se întoarce spre nord, ca să străbată la **Ecbatana**, unde erau odinioară îngrămădite comorile nemăsurate ale Regilor Persiei, și pe când el înainta prin strimtorile apărate de nobilimea Mediei și a Bactriei, Dariu e ucis de chiar ai lui credincioși, ca să nu cadă vii în mâinile lui Alexandru, pentru care avea multe simpatii.

Alexandru, vădându-l pe Dariu mort, l'a acoperit cu mantia sa regală, a plâns cu lacrimi sincere soarta lui și l'a înmormântat cu pompă regală la Persepoli, alături cu străbunii lui.

Moartea lui Dariu (Iul. 330)

După moartea lui Dariu (3 Iulie 330) mai marii Persiei îl recunosc apoi și ei pe Alexandru drept Rege al lor. Tot atunci sosește din Europa știrea, că **Antipater**, pe care Alexandru îl lăsase locțiitor în Grecia, a înfrânt la Megalopoli oștirea Spartei și i-a silit pe Spartani să se supună.

Antipater

Megalopoli

În următorii trei ani Alexandru supune după multe și grele lupte *Bactria*, *Partia* și *Aria*, trece râul *Iacsarte* și-i înfrânează pe *Schiti*, apoi în anul 326 se întoarce spre mează-și, ca să cucerească **India** cea bogată. N'ajunge înse să vadă împlinirea acestei dorințe. El trece, ce-i drept, *Indul* și pătrunde în *Pentșab*, învinge oștirile mai multor Regi din India, între care cel mai însemnat *Porsau* *Puru*, supune stăpânirii sale o însemnată parte din nordul Indiei, dar în anul 325 se întoarce ear la Susa, de oare-ce se iviseră neorînduții în mai multe părți ale împărăției lui.

La Susa se serbează apoi cea mai mare din toate nunțile câte au fost pe fața pământului: Alexandru ia de soție pe flica reposatului Dariu, *Stateira*,

și peste deuce mii dintre oștenii lui se căsătoresc de-odată cu el, luând fete din Persia și din alte țări ale Asiei, toate înzestrate din comorile, pe care Alexanru le luase la *Issos*, la *Susa* și la *Persepolis*, de unde aurul și argintul fusese cărat pe 10,000 de perechi de catiri și 3000 de cămilii.

Trei ani în urmă, la 11 Iunie 323, la vârsta de 32 ani și opt luni, Alexandru, bolnav de febră, moare în palatul lui Nabucadnezar, lăsând în urma sa o împărăție, care se întindea din India și din Bactria până în munții Caucasului și până în Etiopia, iar în Europa până la Dunăre.

El a fost înmormântat în **Alexandria**, orașul întemeiat de dânsul la gurile Nilului, unde atâta timp a fost apoi centrul lumii cuite.

IV. HANIBAL

I. CARTAGINEA ȘI SICILIA

Pecând orașele din Fenicia se mistuia în luptă cu cuceritorii din răsărit, Cartaginea cea așezată departe spre apas creștea neajungută de nimeni.

Ast-fel în curând după întemeierea ei ea a ajuns cea mai însemnată dintre coloniile feniciene, și în timpul lui Solon partea apuseană a Mediteranei era stăpânită de dânsa.

În curând înse Cartagenii au să se lupte cu o concurență grea. Chiar în timpul, când comerțul grecesc și mai ales cel atenian ia un puternic avânt, se ridică și orașele feniciene ajunse sub stăpânirea mai blândă a lui Cir. Era deci în natura lucrurilor, ca neguțătorii din Cartaginea să profite de expedițiunile pornite din Persia contra Greciei și de turburările interne ale Elinilor, pentru-ca să și asigureze stăpânirea.

Timp de aproape două sute de ani Cartagenii se războiesc mereu cu Sicilienii, și multe oștiri sunt nimicite, mulți eroi mari per în aceste războaie

fără ca fie uniți, fie alții dintre cei războiți să ajungă în deplina stăpânire a Siciliei.

La început coloniile grecești din Sicilia susțin ele singure lupta de apărare; în urmă primesc ajutor din patria mamă și din Epir; abia înse târziu, după ce Roma crescută le ia sub scutul ei, puterea Cartaginei e nimicită cu desăvârșire.

În aceste lupte iese, — vre-o sută de ani după moartea lui Alexandru Machedon, — la iveală unul dintre cei mai mari generali ai antichității, **Hanibal**, de al căruia nume se leagă una din cele mai strălucite faze în viața Romei.

Luptele aceste se încep în același timp, în care coloniile grecești din Asia Mică sunt supuse de Darius, și la 480, când Xerxe trece Helespontul, pleacă și generalul Cartaginean *Hamilcar* cu o mare oștire transportată pe 3000 de corăbii, ca să supună coloniile grecești din Sicilia.

Aici înse, ca 'n Grecia, Elinii ies învingători. Când oștirile lui Xerxe sunt nimicite la Salamina, **Gelon**, tiranul Siracusei, îi dă foc flotei cartaginenene, și la **Himera** oștirea cea mare a Cartagenienilor e nimicită, deși *Hamilcar* se aruncase, drept jertvă de sine, în flăcările flotei, ca să-i dispună pe deși în favorul Cartaginei.

După înfrângerea de la Himera Cartagenienii se mulțumesc cu coloniile feniciene din Sicilia, pe care le stăpâniseră mai înainte, ear Siracusa deveni centrul vieții eline din Sicilia. Atât *Gelon*, cât și frații săi *Hieron* și *Trasibulos*, care domnesc după moartea lui (476), ridică la mare strălucire curtea din Siracusa, la care petrec, ca oaspeți, câțiva dintre oamenii mari ai aceluși timp, între care *Pindar* și *Eschil*.

În anul 465 a.ș. Trisibulos e alungat din Siracusa, pretutindenea în orașele grecești din Sicilia se introduc aședămintele democratice și de aici înain-

te, —epoca lui Pericle, — Grecii din Sicilia se dezvoltă în pace și viața lor ajunge la mare înflorire.

Tot timpul acesta Cartagenienii lucrează, ce-i drept, pentru surparea Grecilor din Sicilia, dar nu fac o nouă încercare, ca să cucerească Sicilia. În dată înse ce izbucnește războiul peloponesiac, se desbină și Sicilienii între dânsii, și Cartagenienii își încep mai pe față acțiunea.

În anul 424 coloniile ioniene cer prin retorul *Gorghia* și primesc ajutor de la Atena contra coloniilor achice, care înclinau spre statele din Pelopones.

Gorghia

Cartagenienii profită de ocaziune și se fac stăpâni pe *Corsica* și *Sardinia*.

Corsica Sardinia

La 416 se ivesc noue desbinări și în martie 415 Atenienii iau hotărârea de a trimite în Sicilia o flotă comandată de *Alcibiad*, *Nichia* și *Lamach*.

Alcibiad, Nichia Lamach

Puțin în urmă înse *Alcibiad*, acusat de a fi profanat ȳei, e revocat și tras în judecată și trece la Spartani. Indemnați apoi de dânsul, Spartanii trimit și ei o flotă în Sicilia, ca să-i ajute pe amicii lor din Siracusa. Ast-fel războiul devine din ce în ce mai crunt și armata ateniană, condusă după moartea lui *Lamach* de *Nichia* și **Demostene**, strategul, în cele din urmă (410) e nimicită cu desăvârșire,

Demostene

Abia acum fac Cartagenienii a doua încercare de a cuceri Sicilia.

A doua încercare

Hanibal, nepotul lui *Hamilcar*, trece în fruntea unei oștiri mari în Sicilia și la 408 i. d. Chr. răsbună moartea bunicului său prin dărâmarea *Himerei* și prin întemeierea unei colonii cartaginene pe locul ei.

480

dărâmarea Himerei

Doi ani în urmă soțul lui, *Himilco*, puștiește **Agri-*gentul***, unul din cele mai frumoase orașe ale Siciliei, care avuse 200,000 de locuitori.

*Himilco, Agri-*gentul**

Aceași soartă o are orașul *Gela* încă un an în urmă.

Ear în Grecia se desfășura cea din urmă fasă a războiului peloponesiac.

Din norocire înse pentru Grecii din Sicilia oștiri-

le cartaginenene sunt secerate de o boală epidemică, și ast-fel războiul se urmează deocamdată mai demol.

În același timp se ridică în Siracusa un om, care știe să profite de împregiurări.

Dionisiu Acest om e **Dionisiu**, fiul unui mânător de ca-tiri. În mijlocul spaimei produse de știrea, că Agri-gentul a fost pustiit, Dionisiu restoarnă guvernul aristocratic și își crează însu-și pozițiunea de *tiran* în Siracusa.

Dionisiu e cunosct în istorie ca unul din cei mai neîn-durați tirani: el înse din banii storși a adunat o mare oaste de mercenari și a ridicat ziduri de apē-rare împregiurul Siracusei. Încheiând apoi și alian-țe, a silit la 394 pe Himilco să se retragă cu rușine.

394 Himilco se retrage

După retragerea Cartaginenilor Dionisiu ridică curtea din Siracusa la mare strălucire, cucerește mare parte din țermuriî Italiei, întemeiază mai mul-te colonii siracusane, între care *Ancona și Hadria*, și ast-fel devine unul din cei mai cunoscuți tirani ai timpului de atunci.

Ancona Hadria

El moare la 367, otrăvit, precum se credea, de către fiul său, **Dionisiu II.**, sau *cel tînēr*, tiranul bănuitor și insetat de mărire, la a căruia curte stră-lucită a fost oaspe și *Platon*, marele filosof.

Dionisiu moare

Domnia asupritoare alui Dionisiu II. produce în Siracusa turburări îndelungate, și în fața acestor turburări Cartaginenii fac a treia încercare de a cu-cerî Sicilia.

Hasdrubal, Ha-milcar,

Hasdrubal și Hamilcar, care stau de astă dată în fruntea oștirilor cartaginenene, nu proced înse ca predecesorii lor, ci intră la iuvoială cu mai mulți tirani din Sicilia asupra împărțirii statului siracusan.

În strîmtoarea aceasta Siracusa cere ajutor de la *Corinth*. Corinthenii trimit în anul 344 la Sira-cusa pe **Timoleon** în fruntea unei mici cete com-puse mai ales din oameni, care-l însoțiseră de bună voie.

344

Timoleon

Timoleon în timp de câți-va ani, până la 340, a-lungă atât pe Dionisiu, cât și pe cei-lalți tirani

restabilește pretutindenea regimul democratic, apoi risipește la *Crimisos* oștirea de șase-orî mai mare *Cri misos*. a Cartaginei și închee o pace, în virtutea căreia riul *Lycos* sau *Halycos* rămâne hotarul oriental al posesiunilor cartaginese din Sicilia și Cartaginea se obligă a nu sprigini pe nici unul din tiranii alungați.

Ast-tel în timpul, când Alexandru Machedon se răsboia prin țările de la răsărit, coloniștii greci din Sicilia trăiau în pace și mergeau, binecuvântând pe Timoloen, spre o nouă epocă de înflorire.

După moartea lui Alexandru Machedon se produc înse frământări grele în întreaga lui împărăție și mai ales în Grecia. În mijlocul acestor turburări se ridică la 317 în Siracusa un nou tiran, **Agatocle**, un *317, Agatocle* fost olar.

Ca să-și asigureze stăpânirea, Agatocle face o groaznică vărsare de sânge, în care per vre-o 4000 de cetățeni, atât fruntașii democrației, cât și mare parte din aristocrați.

Aristocrații scăpați se pun deci în înțelegere nu numai cu amicii lor din *Mesana*, ci până chiar și cu *Mesana* Cartagienii, ca să resbune moartea soților sîi. Trei ani în urmă Agatocle și Halmicar intră la învoială: Cartagienii mai câștigă orașele *Selin*, *Heraclia* și *Himera*, ear Agatocle primește, ca tiran al Siracusei, conducerea celor-lalte colonii grecești. *Agatocle și Halmicar.*

Acum înse, când puternicii din răsărit se răsboiau între dînșii, ca să împartă moștenirea rămasă de Alexandru Machedon, Cartaginenii nu puteau să fie mulțumiți cu o asemenea învoială.

Ei fac deci a patra încercare de a cuceri Sicilia.

Oștirile lor câștigă în anul 310 o nouă victorie- *310* la *Himera*, supun unul după altul mai multe orașe *Himera* grecești și ajung în cele din urmă să asedieze Siracusa. În strimtorarea aceasta. Agatocle plăse- *Agatocle, în Africa* muește un plan îndrăzneț: lăsând pe fratele său cu o parte din oaste în Siracusa, el însuși pleacă

cu cea-laltă parte a oștirii în Africa, pentru-ca să-i atace pe Cartagenii în patria lor.

Patru ani de zile el se luptă împrejurul Cartaginei, supune mare parte din țermurii Africei și, amenințând capitala, i silește pe Cartagenii să se retragă din Sicilia. Oștirile lui sunt înse în cele din urmă învinse, și la 306 el se întoarce la Siracusa, unde se iviseră turburări.

De aici înainte Agatocle nu mai e supărat de Cartagenii și e preocupat numai de întemeierea puterii lui. El mărită pe una din fiicile sale cu **Pyrhu**, Regele Epirului, se căsătorește cu fiica lui **Ptolomeu** și ast-fel ajunge unul dintre cei mai puternici regi.

289.

La 289 înse el e otrăvit, și după moartea lui se produce o anarhie ne mai pomenită în Sicilia.

Mamertinii. În mijlocul acestei anarhii „**Mamertinii**“, adică oamenii lui Mars, niște mercenari din Campania, care fuseseră în serviciul lui Agatocle, pradă Sicilia și se încuibă în cele din urmă în *Mesana*, unde întemează un stat de prădători.

După lupte grele și îndelungate Grecii îl chiemă într'ajutor pe Pyrhu, Regele Epirului, care se afla pe acel timp în Italia, purtând, *ca protector al Grecilor*, răsboiul contra Romanilor.

Pyrhu, Romanii Pyrhu intrerupe răsboiul cu Romanii și trece la 278 în Sicilia, dar după doi ani de zile se întoarce fără-ca să-i fi putut învinge pe Mamertinii sprijiniți de Cartagenii.

După retragerea lui Pyrhu Mamertinii pradă și *Hieron.* Cartagenii cuceresc, până ce **Hieron**, ales rege al Siracusei, nu ajunge să-i bată pe Mamertinii și să-i strîntoreze în *Mesana* (269).

2. RESBOAIELE PUNICE

a. ANTEIUL RESBOIŪ (264-241)

Pe când lumea elină se afla în continuă frământare, mai spre apus, la Roma se încheagă o nouă putere.

În timpul războiului pe'oponesiac Roma era un oraș nebăgat în seamă, ai căruia cetățeni se luptau între dênșii, ca să ajungă la o organizatiune mai liberală.

În curând după războiul peloponesiac Roma a fost apoi prădată de Galii; mică dar și neînsemnată era și pe timpul, când Filip s'a urcat în scaunul Macedoniei.

Ea începe a crește în timpul, când Macedonia se ridică în înfruntea țărilor din peninsula balcanică. Dar tot mică și neînsemnată e și când Alexandru pornește războiul contra Persiei.

În timpul acestui război crește Roma.

În curând după plecarea lui Alexandru din Macedonia, fratele Olimpiei și soțul Cleopatrei, la a căreia nuntă fusese ucis Filip, numit și el tot *Alexandru, din Epir.* pleacă din Epir cu oaste, ca să le vie într'ajutor Grecilor din Italia, care sufereau mult din partea **Samniților**. Plăsmuind apoi gândul de a-și *Samniții* întemeia aici un mare regat, el caută să închee alianță cu Romanii, care îi războieră pe Samniți despre apus. Ast-fel se întâmplă că la 331, după marea victorie de la Arbela și Gaugamela, când petrecea la Babilon, Alexandru Machedon primește și de la Romanii o solie. *Alexandru Machedon, și Romanii*

Opt ani în urmă înse Alexandru Machedon moare și în timpul turburărilor produse după moartea lui înființează Romanii un stat chiar mai mare ca cel plănuț de Alexandru din Epir.

După-ce îi înving pe Samniți, Romanii intră în conflict cu grecii din Italia, pe care îi ajutaseră, ear aceștia cer la 282 ajutor de la Pyrhu, Regele Epi-

rului, acela-și, care îi ajutase în urmă și pe Grecii din Sicilia contra Mamertinilor spriginiți de Cartaginei.

Ast-fel ajung Romanii să fie aliați ai Cartagine-
nilor pe care dânsii îi numeau și „Puni“ care se
luptau și ei contra lui Pyrrhu.

Pyrrhu e învins, și Romanii rămân stăpâni ai
Italiei.

Aceasta e situațiunea, când Mamertienii strim-
torati de Hieron cer ajutor de la Roma.

Senatul refuză a le de ajutor cetelor de prădă-
tori; Romanii adunați în for înse, fiind seamă, că
Mamertinii sunt frați de sânge ai lor și rîvnind la
Sicilia cea mănoasă, hotăresc să se dea ajutorul, o
hotărîre, pe care o primește apoi și Senatul.

*Romanii, prima
dată, 264 în
Sicilia.*

Ast-fel ajung Romanii să treacă, prima dată-
la 264 în Sicilia.

Simțind importanța acestei întreprinderi, Cartagi-
nienii își dau toată silința să-i oprească pe Roman,
Hanno. în cale. **Hanno**, comandantul oștirilor cartagiene
mijlocește încheerea unei păci între Mamertinii și
Hieron, ba i face chiar și pe Mamertinii să decla-
că nu mai au trebuință de ajutorul Romei: **C.**
Claudiu. **Claudiu** intră cu toate aceste în Mesana, îi covoacă
pe Mamertinii în adunare și îl silește pe Hanno să
ărăsească dimpreună cu trupele cartagiene orașul.

Cartagienii îl restignesc pe Hanno, taie pe toți
mercenarii lor italici, se unesc contra Romanilor
cu Hieron și asediază Mesana. Ei sunt înse bătuti
de consulul *Appiu Claudiu Caudez*, care le vine Ro-
manilor asediați într'ajutor

261, prima flotă

Anul următor apoi atât Hieron, cât și alte orașe
grecești din Sicilia se despart de Cartaginei, vechii
lor dușmani, și Cartagienii comandanți de *Hamlicar*
rămân ei singuri în fața Romanilor, care la 261
își construiesc, luând drept model o corabie car-
tagineană, *prima flotă* de război cu atâta grabire,
încât în timp de 60 zile ies 130 corăbii pe mare.

De oare-ce oștenii romani nu erau deprinși a se lupta pe mare, se construiesc niște poduri legate cu țitini de corăbiile romane și în timpul luptei aceste poduri se aruncă asupra corăbilor cartagiene, pentru-ca Romani, trecând peste poduri, să se poată lupta pept la pept, ca pe uscat. Cu ajutorul acestor poduri consulul **C. Duiliu** câștigă în anul 260 la

*C. Duiliu,
Milea*

Milea prima victorie maritimă a Romanilor. Deși înse anii următori Cartageninii sufer încă câte-va înfrângerii, soarta răsboiului rămâne nohotărită. Romani iau deci hotărîrea de a-i ataca pe Cartagenini, ca Agatocle, în Africa, și în primăvara anului 256 consulii **L. Manliu** și **M. Atiliu Regulus** trec Mediterana cu 330 corăbii, fie-ște-care cu câte 300 oameni, ducând cu densesii și 40,000 pedestrime, doi vre-o 140,000 oameni.

M. Atiliu Regulus.

După câte-va victorii strălucite Romani asediază Cartaginea și le pun Cartagienilor, care cer pacea, niște condițiuni pe cât de grele, pe atât de umilitoare. Cartagienii se îmbărbătează, adună oștiri nouă și însărcinează pe Spartanul **Xantip** cu conducerea apărării. Anul următor apoi oștirile romane sunt nimicite și Regulus cade în robia Cartagienilor.

Și trei ani de arîndul Romani sufer perderi mari. Flota lor e nimicită de o furtună; încercările, pe care le fac, ca să treacă din nou în Africa, sunt zădărnice; Cartageninii ies pretutindenea învingători: Romani cu toate aceste nu dau îndărăt și după-ce ei câștigă din nou câte-va victorii în Sicilia și amenință orașele **Liliben** și **Drepana**, Cartageninii cer printr'o solie trimisă la Romn încheerea păcii.

Liliban și Drepana.

Cu solia aceasta a fost trimis la Roma și Regulus. Deși își dăduse înse parola de onoare, că se va întoarce ear în robie, dacă pacea nu se va încheia, Regulus stăruie ca senatul roman să urmeze răsboinl. Ast fel el se întoarce la Cartaginea, unde e ucis cu cele mai groarnice chinuri.

Roma înse, patria lui, iese în cele din urmă biruitoare.

Timp de câțiva ani războiul se continuă fără de energie. La 242 înse se ridică în fruntea oștirilor cartagineze un om tânăr, **Hamilear „Barcas“**, adică „*Fulgerul*“, unul din cei mai mari generali ai Cartaginezilor, și de aici înainte luptele se înăspresc.

Cuprinși de avânt patriotic, Romanii adună în timp scurt prin subscripțiuni publice bani, din care se construiește o flotă de 200 corăbii, care pleacă cu o oaste de 60.000 oameni sub conducerea Consulului **C. Lutațiu Catul** spre Sicilia.

Invinși de această flotă română la insula *Egusa*, Cartaginezii cer la 242 din nou pacea, care de astădată se și încheie,

În virtutea acestei păci Cartaginea rămâne stat independent, dar se leagă a fi amic al amicilor Romei, iar Roma câștigă stăpânirea asupra Siciliei, care ast-fel devine *prima provincie romană*.

b AL DOILEA RĂZBOIU (218—202)

— Roma învinsă —

După încheerea păcii Cartaginea e încercată de o grea nenorocire. Vre o 70,000 mercenari, pe care nu-î putuse plăti, se răscoală, pradă și amenință existența statului cartaginean. Și pe când Hamilecar Barcas se luptă contra acestor prădători, Romanii ocupă (239—237) *Sardinia și Corsica* și fac din ele *adoua provincie romană*.

Dece ani în urmă, la 229, Romanii înfrânează pe *Ilirii*, care timp îndelungat cutreeraseră marea Adriatică prădând corăbiile și orașele de pe țărmuri.

Iar doi ani în urmă, la 226, Romanii pornesc războiul contra **Galilor**, care, ajutați de frații lor de peste Alpi, trecuseră cu oaste mare Apeninii și se opriseră la *Clusiu*. Și după un război sângeros, care s'a urmat patru ani de zile, Consulul **Marcel**, 222. risipește, în sfârșit, oștirile Galilor și la 222 supune stăpânirii romane tot pământul până în Alpi

Pe când înse Romanii organisau această nouă provincie, izbucnește un nou și cel mai înfricoșat război.

Insetat de mărire și jignit de concetățenii săi pismătareți, Hamilcar Barcas în curând după înăbușirea războalei trecuse în virtutea unei însărcinări extraordinare cu oaste însămnată în Spania, ca prin cuceriri făcute aici să despăgubească patria sa pentru pierderile suferite în primul război punic.

Dimpreună cu dânsul trecu apoi ginerele-său **Hasdrubal** și fiii săi **Hanibal**, **Hasdrubal** și **Mago**, *Hanibal*. „*puii de Leu*“, cum îi numea dânsul.

În timp de câțiva ani el cucerește mare parte din văile râurilor Guadiana și Guadalquivir; eară după moartea lui (228) ginerele-său *Hasdrubal* supune valea râului Ebro și întemeiază drept capitală **Cartagena**.

Cartagena

La 220, adevărat doi ani după ce Marcel supusese Galia, Hasdrubal e ucis și oștirile proclamă drept *Hasdrubal e ucis* urmaș al lui pe Hanibal, cel mai în vîrstă dintre feciorii lui Hamilcar.

Hanibal, mai înainte de a fi plecat din Cartagina fusese dus de tatăl-său în fața altarului, ca să jure ură neîmpăcată asupra Romei.

Acum, la vîrstă pe 28 ani, îi era dată putința de a arăta, că ține la acest jurămint.

Mai multe colonii grecești din Spania ceruseră de la Roma ajutor contra Cartagenienilor. Romanii înse, fiind angajați în războiul din Galia, se mărghiniră a încheia cu Hasdrubal o învoială, în virtutea căreia Cartagenienii n'aveau să treacă Ebrul, nici să atingă orașele grecești, care intraseră sub ocrotirea Romei.

Hanibal cu toate acestea nu numai trece Ebrul, ci asediază tot-odată și **Saguntul**, unul din cele *Saguntul*, mai înfloritoare orașe grecești din Spania.

Saguntinii cer ajutor.

Romani, ferindu se de răsboi, îi trimit lui Hanibal o solie. Acesta înse nici că vrea să-î vadă pe solii romani, ci le lasă vorbă să meargă la Cartaginea, ear în vreme-ce solia romană umblă prin Africa, el pustiește Saguntul.

Senatul roman trimite o nouă solie la Cartaginea, ca să ceară răspuns lămurit, dacă statul punic primește ori nu răspunderea pentru ceea ce a făcut Hanibal.

Vedënd, că răspunsurile Cartagenenilor sunt în doi peri, solul roman **Quintu Fabiu** își inchide toga și ȕice: Aici am și pace, și răsboi; alegeți!

„Dă-ne ce vrei! — îi răspunseră Cartagenenii.

„Ei bine! — ȕise atunci Romanul, — răsboi, să fie!“

218 al doilea răsboi.

Ast-fel s'a declarat în anul 218 î. d. Ch. al doilea răsboi punic, care a hotărît soarta omenirii pentru cele mai îndelungate timpuri.

Statul roman ajunsese în scurt timp la o mare întindere. Pnțerea lui era inse de curënd întemeiată și nu se consolidase încă din destul nici în Sicilia, nici în Grecia mare, nici mai ales în Galia. Hanibal urzește deci planul îndrăzneț de a trece din Spania peste Alpi în Galia supusă de curënd stăpânirii romane, pentru-ca, răsculându-î pe Galii, să se coboare spre meadă-ȕi și să ridice Italia întregă asupra Romei.

Romani bănuiau, ce-î drept, că Hanibal va trece în Italia; nici prin gând nu le trecea inse, că el va apuca drumul peste Alpi, de-oare-ce le părea lucru peste putință, ca cine va să treacă cu oaste înălțimile troienite ale Alpilor.

P. Corneliu Scipio.

Consulul **P. Corneliu Scipio** pleacă deci însoțit de fratele său *Gneiu* cu o parte din oștirile romane spre țermurii apuseni, ca să l oprească pe Hanibal, dac'ar fi voind să debarcheze. Pecând inse frații Scipioni staū aici, Hanibal trece Ronul, supune toată Spania până în Pirinei, apoi, alegând floarea

Hanibal trece Alpii.

oastei, vre-o 50,000 pedestrime, 9000 călăreți și 37 elefanți, trece Alpii.

El trece, dar luptându-se cu atâte greutate, încât nu mai are de cât vre-o 20.000 pedestrime și 6000 călăreți până în valea Padului.

Nu înse cu această oștire mică avea el să frângă puterea Romanilor și să sgargă statul roman: gândul lui era să ridice pe popoarele Italiei asupra Romei.

Sosit dar în valea Padului, el se pune în înțelegere cu Galii, dintre care unii se răsculară chiar mai înainte de a fi sosit el. Ast-fel frații Scipioni, care, primind știrea despre sosirea lui în Galia, grăbesc cu oastea lor spre meadă noapte, sufer lângă *Ticin* o grea înfrângere. Cât-va timp în urmă, în *Ticin*.
toamna anului 318, o altă oaste romană, peste 40.000 oameni, e nimicită mai spre meadă-și, la *Trebia*, unde Hanibal avea pe lângă trupele aduse *Trebia*.
din Spania și 64,000 de Gali.

După victoria aceasta, Hanibal se oprește cu trupele să se odihnească și să ierneze, apoi în primăvara anului 217 el trece Alpii în Etruria și face toate opintirile să spargă confederațiunea latină, trăgând pe Etrusci și pe Latini în partea sa.

Romanii pun în fața lui a treia oaste; în Mai 217 e înse nimicită și aceasta lângă lacul de *Trasimen*, unde 15,000 de Romani rămân pe câmpul *Trasimen*.
de bătălie și alți 15,000 cad în robia Cartagine-
nilor.

O spaimă nespusă îi coprinde pe Romani, când primesc știrea despre această a treia înfrângere, în urma căreia drumul îi era lui Hanibal deschis spre Roma. Ei ridică deci o nouă oaste și pun, ca **Dictator**, pe bătrânul **Quintu Fabiu Maxim** (*Cunc- Quintu Fabiu Maxim*.
tator) în fruntea ei.

Dar Hanibal, cunoscând virtutea romană, nu vrea să-i aducă pe Romani la desperațiune; el trece dar spre meadă-și, pentru-ca să-i ridice contra Romei

pe Samniți și pe Greci și apoi să se întoarcă în fruntea popoarelor din Italia la Roma.

Tocmai de aceea chibzuitul Fabiu nu primește bătălia, ci-l poartă pe dușman de ici până colo, ca să-l obosească și să le câștige Romanilor timp spre a mai stringe legăturile lor cu Etruscii, cu Sabinii și cu Latini. — Romanii înse, nemulțumiți cu aseastă tactică, îl shiamă pe Fabiu la Roma și la **2 August 216** e nimicită și a patra oștire romană la **Canac**, unde peste 70,000 de Romani rămân pe câmpul de bătălie.

2 August 216.

Canac.

Sosind la Roma știrea despre înfrângerea aceasta, de la un capăt la cel lalt a răsunit strigătul „*Hannibal ad portas*“, și nimeni nu mai credea, că statul roman poate să fie scăpat.

Nici acum inse Hanibal nu s'a întors la Roma.

Prin fiște-care din victoriile lui el trăsesc în partea sa câte-va din popoarele Italiei: acum, după victoria de la Canac, nu le mai rămăseseră Romanilor credincioși decât Latini și o parte din Etruscii, din Sabinii și din orașele greșești. In acela-și timp Sicilienii se uniseră sub conducerea Siracusei cu Cartageninii și **Filip III**, regele Macedoniei, intră în alianță cu Cartaginea.

Filip III.

Hanibal nu mai aștepta decât sosirea fratelui său **Hasdrubal**, care pornise cu oștirea din Spania, pentru-ca împreună să năvălească asupra Romei.

Hasdrubal.

Roma biruitoare.

După clipa de spaimă au urmat cele mai trimoase zile ale Romei. Partidele, care timp atât de îndelungat se aflaseră în luptă necurmată, se împacă în fața pericolului ce amenință patria, și Romanii adună legiuni nouă. Oamenii cu barba cărunță, băeții fără mustață, fugarii de prin oștirile învinse, tot ce putea să poarte armă a intrat în nouele legiuni. Făcătorii de rele au fost scoși de prin temnițe, sclavii au fost rescumpărați de la stăpânii lor,

ca să lupte pentru Roma. Roma întreagă s'a ridicat în picioare. Ear pentru-ca comanda să nu se schimbe în fie-ște-care an, acum ântéia oară Senatul a luat măsura ca Consulul, care se distinge în conduserea oștirii, să rămăie și după împlinirea anului său de serviciu, ca **Proconsul**, în truntea legunilor.

Și pe când se fac aceste pregătiri de apărare, sosește din Spania știrea, că frații *Scipioni* au nimicit oștirea, cu care Hasdrubal plecase spre Italia, și au supus o parte însemnată din Spania. *Frații Scipioni.*

Astfel Hanibal nu numai că nu înaintează, dar în anul 215 începe să se și retragă din fața nouelor legiuni romane. Popoarele din Italia încep a se depărta de dânsul; Filip III. întârzie cu trimiterea ajutorului; în Cartaginea se ridică din ce în ce mai multe voci contra lui.

Ear Romanii merg înainte. La 214 ei trec în Sicilia, asediază și iaă cu asalt Siracusa apărată de **Archimed**, care e ucis apoi de un soldat roman pe când își trăgea cercurile în nisip, și supun întreaga insulă. *Romanii trec în Sicilia.*
Archimed.

În același timp frații Scipioni întind stăpânirea romană în Spania. Și de aici, din Spania, se hotărăște soarta războiului.

În anul 212 frații Scipioni cad amândoi în luptă și anul următor Romanii, lucru ne mai pomenit în viața lor, trimit în Spania drept *Proconsul* pe un tânăr de 27 ani, pe **Publiu Corneliu Scipio**. *Publiu Corneliu Scipio.*

Abia acum se hotărăște Hanibal să pornească asupra Romei.

Roma răsună, ce-i drept, încă odată de strigătul „*Hannibal ad portas*,” dar peste puțin dușmanul înfricoșat se retrage fără-ca să fi intrat macar în luptă cu legiunile venite cu grăbire întru apărarea orașului, și Romanii au în scurt timp două victorii mari, una în Italia, unde intră în orașul *Capua*, alta

Scipion ia Car- în Spania, unde Scipion ia cu asalt capitala **Carta-**
tagena. **gena**, unde găsește mari comori.

In urma acestei victorii Scipion se face încetul
Hasdrubal. cu încetul stăpân în Spania ; Hasdrubal însă profită
Trece Alpii de împrejurări și trece la 207 Alpii, pentru-ca după
planul urdit de Hanibal încă din început să se co-
boare spre Roma. El intră în valea Padului, îi ri-
dică din nou pe Galii și înaintează spre Roma în-
spăimântată, dar oștirea lui e nimicită lângă râul
Metaur. **Metaur** (207), unde rămân 36,000 de oșteni cartagi-
neni pe câmpul de bătălie și Hasdrubal el însuși
își încheie viața plină de fapte.

De aici înainte Hanibal, timp atât de îndelungat
spaima Romei, își arată mărimea numai prin des-
toinicia, cu care se apără.

Tinărul P. Corneliu Scipio deșertează întreaga
Masinisa. Spanie de oștiri cartaginese, încheie legături cu **Ma-**
sinisa, Regele *Numidiei*, și ales fiind Consul (205),
trece războiul, ca Regulus, în Africa, pentru ca să-l
silească pe cartagenii a-l chema pe Hanibal din
Italia. În primăvara anului 204 el înfringe apoi oș-
Utica. tirile cartaginese la **Utica**.

Cartagenii cer pace, primesc condițiunile puse
de Scipio și astfel se încheie un armistițiu. Peste
puțin se ridică înse în Cartaginea la putere parti-
dul războinic, care-l chiamă pe Hanibal din Italia
și calcă armistițiu încheiat insultând pe solii Romei.

Astfel războiul se urmează cu îndoită înverșunare.

În anul 203 cei doi căpitani mari se întâlnesc, în
sfârșit, pe câmpia de la **Zama**.

Zama. Mai înainte de a începe lupta, Hanibal îi trimite
Hanibal și. lui Scipio vorbă, că dorește să-l vadă, și ei se în-
Scipion. tâlnesc pe o colină ce se afla între cele doue tabere.
Silinele puse de Hanibal pentru încheierea păcii ră-
mân înse zadarnice, lupta se încinge și oștirea car-
tagineană e nimicită.

Cu bătălia de la Zama se încheie și al doilea răz-
boi punic.

Slăbiți prin desbinări interne și sleiți de puteri, cartageninii, sfătuiți chiar și de Hanibal el însuși, cer pacea, pe care Scipio, numit de aici înainte **Africanul**, li-o și dă fără de întârziere.

Prin pacea aceasta Cartaginea renunță la toate posesiunile, pe care le avuse în Spania, în Sicilia și în alte insule din Mediterană, se învoește ca corăbiile ei toate, afară de dece, să fie nimicite, — îl recunoaște pe Masinisa Rege al Numidiei mărite cu tot ceea ce Cartaginea luase de la Regii de mai naite și se obligă a plăti un tribut mare și a nu mai purta război decât cu aprobarea Senatului roman.

Ear Roma e de aici înainte stăpâna Mediteranei și a țărmurilor ei.

După-ce-și întemeiază stăpânirea în Italia și în Spania, Romanii pornesc război contra lui **Filip** *Filip III.* III (V) din Macedonia, care se aliase cu Hanibal, și apoi contra Regelui Siriei, **Antioc** III., numit și *Antionc III. Cel Mare*, care-l ajutase pe Filip.

Hanibal face toate opintirile ca să ridice din nou Cartaginea. Fiind înse denunțat de partidul aristocratic la Roma și prevădând că Romanii vor cere extradarea lui, își părăsește la 195 patria și trece în Asia Mică, la Antioch III., care se pregătea de război contra Romanilor. Antioch III. e înse învins și el, și Hanibal fuge la **Prusia**, Regele *Bithinieș.* *Prusia.* Nici acesta nu cetează înse să refuze, când Romanii îl cer pe Hanibal. Astfel Hanibal bea în anul *Ha nibal bea-* **183** otrava, pe care o purta totdeauna la dânsul, *183 otrava.* că să nu cadă viu în mâinile Romanilor.

ELINIÎ ŞI ROMANIÎ

În timpul, când la Atena moare Solon, ear în Iran se ridică Cir, Eliniî erau un popor puternic prin număr şi prin cultură ear Roma era un regat mic şi neînsemnat.

Centrul vieţii naţionale eline era în Grecia, unde Eliniî erau împărţiţi în o mulţime de state, unele mai mici, altele mai mari, dar toate mult prea mici alătura cu statele mari ce se formaseră în Asia. Şi la însemnătate mai mare nici c'au ajuns decât, patru din aceste state: *Atena, Sparta, Teba şi Corinthul*.

Afară de Grecia Eliniî erau risipiţi prin insulele din Mediterana şi pe ţermuriî Mediteranei pretutindenea afară de coastele Feniciei şi ale Africei, care erau ocupate de Fenicienî şi în genere de semiţi.

Ast-fel, plecând din Grecia spre Helespont, atât în Tesalia, cât şi mai departe până prin Marea Neagră, ţermurul european era presărat cu coloniî greceşti, oraşe şi oraşele, dintre care-unele au ajuns în urmă la mare însemnătate.

Mai numeroase încă şi mai înfloritoare erau coloniile greceşti pe ţermurul Asiei Mici, atât de-asupra Mării Negre, cât şi mai ales spre meadă-qi, începând din Helespont până în faţa insulei Cipru. — Aici în partea aceasta şi mai ales în *Milet* şi *Efes*, în *Cipru*, *Rodos*, *Mitilena* şi *Lesbos* s'a petrecut o frumoasă parte din viaţa elină.

Spre apus Eliniî erau risipiţi pe ţermuriî Adriaticei până de parte spre Iliria, în partea de jos a Italiei, — Grecia mare, — în Sicilia şi pe coastele Spaniei. Şi altă parte frumoasă din viaţa elină s'a petrecut aici, mai ales în *Tarent* şi în *Croton*, în *Siracusa*, *Mesana* şi *Agrigent*, în *Saguntul* dărâmat de Hanibal.

Statele din Grecia d'întru început erau guvernate de Regi, care stăpânea în virtutea dreptului de moştenire. Incetul cu incetul înse aristocraţiei au ajuns puternici, şi în timpul lui Solon casele regale erau răsturnate. Chiar nici în Sparta, unde Heraclidî şi-au păstrat tronul, nu mai era un singur Rege puternic, ci doi Regi împărţiau stăpânirea între dênşii.

Nici stăpânirea aristocraţiei n'a fost înse dâinuitoare, de oare-ce massele asuprite s'au ridicat în cele mai multe state şiau

ajuns în cele din urmă să organizeze viața publică pe baza principiilor democratice.

Profitând de luptele produse între popor și aristocrație în aproape toate statele din Grecia și-a creat conducătorii mai ambițioși pozițiunea de tiran, și atât în timpul lui Solon, cât și mai ales după moartea acestui leguitor democratic numai puține dintre statele din Grecia au rămas scutite de tiranism.

Cu atât mai puțin puteau să fie ferite coloniile, care chiar de la întemeierea lor se organizaseră fără de Rege. Cei mai puternici tirani au trăit prin coloniile din Asia Mică, prin insulele din marea Egeică, în Grecia Mare și în Sicilia.

De și dar Elinii erau pretutindenea același popor și aveau aceeași cultură, aceeași limbă, aceleași obiceiuri și aceleași credințe religioase, fiind desbinați în o mulțime de state mici și guvernați în cele mai deosebite chipuri, nu puteau să desfășure o mare putere. De aceea oamenii mai luminați ai lor au născut în toate timpurile să-i unească.

Dintru început s'au format amphictioniile, cum era cea de la Antela și cea de la Delphi, un fel de confederațiuni de mai multe state mici. Legăturile dintre statele conferderate n'au ajuns înse să fie destul de strînse.

În urmă statele mai puternice, cum era Sparta, Atena, Teba și Corintul, au ajuns să predominescă în o parte mai mică ori mai mare din Grecia, ori tiranii au supus mai multe state stăpânirii lor. Nici stăpânirea tiranilor înse, nici predominarea statelor mai puternice n'a fost dăinuitoare.

Cei mai uniți au fost Elinii în timpul lui Pericle, când ei erau împreunați în două confederațiuni mari, cea peloponesiacă și cea ionică.

Răsboiul peloponesian e pornit din gândul de a împreuna toate statele eline în o singură confederațiune. După terminarea răsboiului Sparta și rămâne ca singură în fruntea Elinilor, dar predominarea ei nu era bine întemeiată și astfel în curând ear s'au produs desbinări.

Filip, Regele Macedoniei, profită de aceste desbinări și adună sub conducerea sa pe toți Elinii din peninsula balcanică.

Abia înse după moartea lui Filip se face o încercare pentru împreunarea tuturor Elinilor, și pe când Alexandru Machedon pleacă spre răsărit, cumnatul lui, Alexandru din Epir, caută

alianța cu Romanii, ca să-și întemeeze din Grecia mare un mare regat elin,

Chiar și dacă Alexandru Machedon n'ar fi plănuit această împreunare a tuturor Elinilor, nu mai încapă nici o îndoială, ca Elinii ar fi ajuns cu toții sub stăpânirea lui, dacă el n'ar fi murit atât de curând.

Murind el, Elinii au rămas mai risipiți decum fuseseră.

Atât în timpul scurtei lui domnii, cât și după moartea lui s'au stabilit o mulțime de Greci în Asia Mică, în Siria și în Egipt, și s'au format, unde mai înainte nu fuseseră Elini, multe centruri de viață elină. Cele mai însemnate din aceste erau **Antiochia**, capitala Selencișilor, și **Alexandria**, capitala Ptolomeilor, care până târziu după nașterea lui Cristos a rămas unul dintre cele mai mari și mai strălucite orașe eline.

Romanii ajung, în sfârșit, să împreune sub stăpânirea lor toate țările, în care trăiau Elinii, atunci cel mai cult dintre popoarele de pe fața pământului, și să curme luptele ce se urmaseră atâta timp.

Astfel viața poporului elin are două faze mari: una, în care Elinii ajung la cea mai frumoasă dezvoltare culturală și apoi decad prin desbinări interne; alta, în care ei stau sub stăpânirea romană și astfel nu mai au viață de sine și prin-urmare nici o istorie alor în adevăratul înțeles al cuvântului.

Roma înse, care în timpul lui Cir era atât de mică și de neînsemnată, are până la desființarea imperiului roman de la apus viața ei de sine. Astfel capitolul așezat deasupra forului roman e punctul din care avem să urmărim desfășurarea vieții omenescii în timp de o mie de ani, de la întemeierea republicii romane până la desființarea imperiului roman de la apus.

A. ELINII.

I. EPOCA DE DESVOLTARE-

Timpul lui Solon e timpul oamenilor înțelepți. Fie-ște-dare orașinea în timpul acesta să aibă înțeleptul său particular, care era consultat în toate împrejurările și își dădea părerile în niște sentințe scurte numite *gnome*. Nu toți înțelepții vor fi fost deopotrivă cu Solon; toți aveau înse mare trecere la popor și se bucurau de

favoarea tiranilor, ceea ce dovedește, că lumea de atunci era înseetată de cultură.

Cei mai însemnați dintre acești sfătuitoari erau **cei șapte înțelepți ai antichității**: *Solon* (Atena), *Tales* (Milet), *Pitacos* (Miletina), *Periandru* (Corinth), *Bias* (Priene), *Cléobulos* (Rodos) și *Cheilon* (Lacedemonia). Toți aceștia au trăit în timpul de la 620 până la 549 î. d. Chr.

În același timp a trăit **Pitagora**, care s'a născut pe la 580 în insula Samos și a murit la 500 în orașul **Croton**, unde a săvârșit partea cea mare din lucrarea lui.

Deodată cu acești înțelepți s'au ivit în Grecia și primii poeți mai însemnați ai antichității, cum a fost atenianul *Tirteu*, *Alcheu* și poeta *Sapho*, amândoi din Lesbos, *Ibicos* din Rhegion în Italia și *Anacreon* din Teos, cel mai tiner dintre aceștia. *Solon* el însuși a scris multe poezii frumoase.

Isop, un sclav din Tracia, ale căruia fabule le citim și adă cu multă plăcere, e și el contemporanul lui *Solon*.

În timpul acesta au început, în sfârșit, Grecii și mai ales Ionienii să scrie istorie, făcând pentru urmașii însemnarea faptelor petrecute.

Desvoltarea culturei, începută ast-fel, se urmează timp de vre-o sută și cincideci de ani, până la izbucnirea războiului peloponeziac.

Dintru început ea e favorisată de tiranii, care țin să impună prin strălucirea curțiilor lor, adună bogății însemnate, ridică zidiri mărețe și se consideră pe sine ca ocrotitori și prieteni ai artiștilor, ai poezilor și ai oamenilor de știință.

În urmă luptele de apărare națională contra năvălitorilor din Asia produc un puternic avânt, care se manifestă în cele mai frumoase opere de artă.

După alungarea Perșilor din Europa, în sfârșit, și mai ales după încheierea păcii lui *Pericle*, *Elinii* ajung prin lucrare pacinică și prin chivernisirea înțeleaptă alui *Pericle* în culmea dezvoltării lor culturale.

I. LUPTELE DE ORGANISARE

În timpul când *Serviu Tului* reorganisează societatea romană, *Cir* adună popoarele din Asia sub stăpânirea sa, ear *Elinii*, atât

în Grecia, cât și mai ales în Asia Mică sunt stăpâniți de tirani.

Chiar și în Atena **Pisistrat**, care fusese alungat mai întâiu la 558 și apoi la 549, se întoarce la 538 în fruntea unei cete de mercenari, înfrânge pe câmpia de la *Marathon* oștirea adunată de Atenieni cu mare pripă și rămâne până la moartea lui (527) stăpân a tot puternic.

Fii lui Pisistrat, **Hipia** și **Hiparch**, mai stăpânesc încă timp de vre o cinci-spre-zece ani, dar se fac urgisiți prin îngâmfarea lor. Ast-fel Hiparch e ucis, ear Hipia e în cele din urmă alungat din Atena.

În timpul acesta coloniile din Asia Mică își pierd încetul cu încetul independența.

Încă *Aliate*, tatăl lui Cressu, supune mai multe dintre ele, între altele *Smirna* și *Colofonul*. În timpul lui Cressu (563-549) *Tales*, înțeleptul din Milet, stăruise, ca Elinii să formeze cu toții un mare stat confederativ; stăruințele lui rămân înse zadarnice, și ast-fel Cressu supune toate coloniile eline din Asia Mică și le face tributare. Singur tiranul din *Milet*, care intră la învoială cu Regele Lidiei, scapă deocamdată de tribut.

După-ce Cressu își perde tronul și cade în robia lui *Cir* (549), coloniile eline trimit solii la *Cir* și declară, că sunt gata săi se supună în condițiunile, în care recunoscuseră și supremația lui Cressu. *Cir* însă cere o supunere mai deplină și nu intră la învoială decât cu Miletul.

Abia acum se pun Elinii să facă ceea ce *Tales* atât de demult îi sfătuisese, se pregătesc de apărare, se unesc cu toții și cer ajutor de la frații lor din Grecia, îndeosebi de la Spartanii. Dar unirea lor nu e dăinuitoare, ajutorul cerut nu vine și ast-fel *Harpagos* supune în anul 547 toate orașele eline din Asia Mică. In-sulele cad apoi una după alta și ele sub stăpânirea Persiei.

Deși aspră, stăpânirea aceasta n'a fost asupritoare. Elinii aveau să plătească, drept tribut, niște daruri anuale, trebuiau să-l însoțească pe Regele Persiei în războaie cunoaște și cu corăbiile și erau guvernați de tiranii aleși de către Regele Persiei din mijlocul lor; dar în interesele lor culturale și comerciale nu erau jigniți. Ast-fel unele dintre coloniile din Asia Mică au rămas și în timpul stăpânirii persiene în stare înfloritoare.

Cir după supunerea Asiei Mici purta războaie în Mesopotamia și în Siria, ear *Cambise* a petrecut timpul scurtei sale domnii

în Egipt: amândoi acești Regi aveau deci cuvinte de a-i cruța pe Elini.

Și încă mai multe cuvinte avea Darius Histaspes să-i cruțe.

Aflându-se în Egipt, Cambise pusese sbiri să ucidă pe fratele său *Smerdis*, care era foarte iubit de Perși. După-ce Cambise moare apoi pe când se întorcea în Persia, *Magii* din Meșia, voind să treacă stăpânire ear la Meși, răspândesc știrea, că *Smerdis* trăiește și proclamă Rege pe unul dintre dênșii, care seamăna mult cu *Smerdis* cel adevărat.

Darius s'a urcat în scaun numai după căderea acestui *Pseudo-Smerdis* și a găsit împărăția cea mare în plină răscoală, astfel că a trebuit să o recucerească parte cu parte. De aceea se ȳice că Darius Histaspes e reîntemeetorul împărăției persiene.

După-ce a înăbușit apoi rescoalele, Darius a pornit la 513 expedițiunea lui contra Schiților, în care avea multă trebuință de simpatiile Elinilor. Astfel el i-a cruțat pe Elini, și pe la începutul Domniei lui el era considerat ca un binevoitor al Elinilor și mai ales ca un sprijinitor al tiranilor.—De aceea aceștia l'au însoțit atât în expedițiunea lui contra Schiților, cât și chiar în războiul pornit contra Greciei.

Când Darius pornește contra Schiților, Hippias e încă tiran al Atenei. El însă numai cu cele mai mari opintiri se susține. — Un an mai înainte, la 514, doi tineri nobili, *Harmodius* și *Aristogiton*, uciseseră pe fratele său Hiparch, eară elră sbunase moartea fratelui său printr'o groaznică vĳsare de sânge. Ast-fel Atena era cuprinsă de o grea frământare.

Ca să și caute rađem, Hippias se încuscrește cu tiranul din Lamp-sac, care era favoritul lui Darius.

Cât-va timp în urmă, când Miltiade propune, ca Elinii să dă-rame podul de peste Dunăre, *Histeu*, tiranul din Milet îl apără pe Darius ca pe spriginitorul firesc al tiraniei.

Ast-fel pretutindenea în Grecia tiranii sunt combătuți și ca niște oameni care se rađemă pe străini, si la 511, după-ce *Cleistene* risipește oștirea lui Hippias tot pe câmpia de la *Marathon*, tiranii nu se mai pot susține decât sub scutul Persiei.

Doi ani în urmă, când *Cleistene* sevârșește reorganizațiunea lui democratică, e alungat la Roma cel din urmă Rege, *Tarquinius Superbul*.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ

1. Cei șapte înțelepți	620—545
2. Aliate moare	568
3. Solon moare	559
4. Cir se urcă în scaun	558
5. Cresu învins	549
6. <i>Căderea Babilonului</i>	538
7. Pisistrat învinge la Marathon	538
8. Cir moare.	529
8. <i>Cambise învinge la Pelusiu</i>	525
10. Dariu și Pseudo-Sonerdis	521
11. Hiparch ucis.	514
12. <i>Expedițiunea lui Dariu</i>	513
13. Hipsia învins	511
14. Cartageninii în Sicilia	510
15. <i>Roma republică</i>	509

2. LUPTELE DE APĂRARE NAȚIONALĂ

a. Marathon.

În timpul, când Hipsia e alungat din Atena, Elinii sunt amenințați de o dată din două părți: despre răsărit de către Regele Dariu, care voia să-și întindă stăpânirea în Europa, ear despre meadă-și de către Cartageninii, care voiau să se facă prin cucerirea Siciliei stăpânii Mediteranei.

Luptele susținute față cu acești doi dușmani sunt gloria războinică a Elinilor.

Orașele eline din Asia Mică, precum și insulele din apropierea coastelor asiatice se aflau sub stăpânirea Perșilor chiar mai înainte de a fi pornit Dariu expedițiunea lui contra Schiților.

Retregându-se acum spre Asia, Dariu lasă pe *Megabaze* cu o oști-re de 80,000 oameni în Europa, ca să desăvârșească supunerea popoarelor din peninsula ilirică. Ast-fel în timpul, când Atena e frământată de lupte interne, coloniile grecești de pe coastele europene cad și ele sub stăpânirea persiană. În urmă apoi insulele din Marea Egeică, între care *Samos, Chios, Lemnos, Lesbos*

și *Imbros*, sunt de asemenea silite să recunoască supremația Persiei.

În același timp Darius face din Egipt încercarea de a supune coloniile grecești din Africa și intră în legătură cu Cartaginezii, care mai ales după risipirea Sinodului deveniseră foarte puternici și-i amenințau pe Elinii din Sicilia.

Luptele de apărare se încep din Asia Mică și anume după înfrângerea celui **Histeu**, care stăruise, ca podul de peste Dunăre să nu fie dărâmat, și sub conducerea lui **Aristagora**, tiranul din *Milet*, care în toate timpurile intrase la învoială cu dușmanii Elinilor.

Fiind bănuț de Megabaze, Histeu e chemat la Susa, ca să ocupe aici, departe de lumea elină, o înaltă poziție la curtea lui Darius. El simțea însă, că onoarea aceasta e un fel de exil pentru dânsul. Măhnit dar în sufletul lui și stăpânit de dorul de țară, el își pune în gând să răscoală pe conaționali săi, căci era sigur, că Darius îl va trimite pe dânsul să suprimă răscoala.

Cât-va timp în urmă Aristagora, care era ginerele lui Histeu, se ceartă cu Megabaze și ajunge prin aceasta în pericolul de a fi disgrățiat de Darius.

Când se afla în stămtorarea aceasta, îi vine din Susa un sclav trimis de Histeu, care-i dăce să-l tundă până la piele. După ce-l tunde apoi, găsește pe capul sclavului, scrise de mâna socrului său, cuvintele: „Ridică-i pe Ionieni contra Regelui Persilor!”

Aristagora urmează sfatul, se pune în înțelegere cu alte orașe ioniene, renunță de bună voe la poziținea de tiran, și în anul 500 î. d. Chr. atât orașele din Asia Mică, cât și insulele se răscoală și se declară independente, alungând pe tiranii, care nu voiau să iee parte la răscoală.

Anul următor Aristagora trece apoi marea, ca să ceară ajutor de la Greci și mai ales de la Spartani.

Pe când înse coloniile din Asia Mică începuseră cu mare însufiețire lupta de eliberare națională, Grecii din patria-mumă se luptau între dânsii. Acesta e timpul, când *Isagora* resturnase cu ajutorul Spartanilor guvernul democratic al Atenei, când Sparta și Teba se aliaseră contra Atenei și când Histeu ceruse și era p'aci-p'aci să și obție ajutorul Spartei.

Ast-fel Aristagora se întoarce nemângăiat din Grecia. Singură *Atena* și *Eretria* se încumătă a le trimite răsculaților un mic aju-

tor. Deșcuragiatî dar și stîrmtorații de oștirile persiene, Ionienii se desbină din nou și după o grea luptă de apărare sunt supuși unei stēpăniri cu mult mai aspre ca cea de mai nainte.

Ear de aici înainte privirile Perșilor sunt îndreptate mai cu din adins spre Grecia.

Încă de mult Dariu își pusese de gînd să-i certe pe Atenienii, care-î deduseră adăpost lui Miltiade, și după cum spune Herodot un servitor avea însărcinarea de a-î dice în fie-ște-care di, când se așeđa la masă: *Stēpâne, adu-ți amînte de Atenieni!*

În urmă îl mai întărita asupra Atenienilor și Hipsia, care tre-cuse la Susa și se afla între mesenii lui.

Acum, în sfîrșit, după-ce Atenienii le și mai deduseră rēscula-țiilor ajutor, Dariu ia hotărîrea de a supune *Eubea și Atica*.

În anul 493 **Mardoniu**, ginerele lui Dariu pornește cu oaste mare despre Helespont; la muntele *Atos* flota lui e înse nimicită de o furtună. Ast-fel e silit să se retragă în Asia Mică, pentru ca să adune oaste nouă.

Un an în urmă apoi, după-ce face toate pregătirile, el trimite în Grecia crainici, prin care cere, drept semn de supunere, *pămînt și apă*. Statele din Grecia, înspăimîntate și desbinate între dēnesele, își declară supunerea. Singure *Atena și Sparta* nu numai că nu dau pămîntul și apa, dar îi șiucid și pe Crainici și anume Spartanii îi aruncă într'un puț, ca să-și iea pămîntul și apa, ear Atenienii îi imbrăncesc în prăpastia, unde se executau făcătorii de rele.

Cu toate aceste *Atena și Sparta* nu intră nici acum unite în luptă.

În anul 490 **Datis și Artaferne**, pornesc însoțiți de *Hipsia* cu o flotă de 600 corăbii de rēsboi și cu oștire de 100,000 pedes-trime și 10,000 călăreți de a lungul coastelor, supun insula *Naxos și Cicladele*, pustiesc *Eubea și dăramă Eretria*, apoi debar-chează și înaintează spre *Atena*.

Atenienii cer ajutor de la *Sparta*, ear Spartanii le rēspund, că sunt gata să-î ajute, numai înse după ce va fi lună plină.

Ast-fel Atenienii rēmân ei singuri în fața dușmanului puternic, care sosise în apropierea *Atenei* și se așeđase pe câmpia de la **Marathon**, și abia în ajunul luptei se mai sporise oștirea ateniană, 10,000 de luptători, cu încă o mie de **Plateeni**.

Îmbărbătați înse de **Aristid**, de **Miltiad** și de **Temistocle**, Atenienii atacă oștirea de țece-ori mai mare a Perșilor (12 Septem-

bre) și o nimicesc cu desăvârșire, încât Datis și Arta ferne scapă numai cu o parte din flotă în Asia Mică.

Adoua di apoi, pe când Atena serba această victorie strălucită, aș sosit 2000 de Spartani care nu mai aveau cu cine să se lupte.

b. Salamina și Himera

Prin victoria de la Marathon Atena se ridicase de o dată în fruntea Elinilor, de oare-ce nu se mai indoia nimeni, că Perșii vor face o nouă expedițiune contra Greciei și Atenienii dovediseră la Marathon, că dênșii sunt cei d'anteiū chemați a conduce apărarea națională.

Chiar nici în aceste timpuri grele înse Atena nu a putut scăpa de desbinări interne.

Miltiade, care condusese lupta de la Marathon, pleacă după retragerea Perșilor cu o flotă de 70 corăbii ca să pedepsească pe Grecii din *Ciclade*, care li se supuseră Perșilor fără de a mai încerca să se se apere. El se întoarce înse cu treaba nefăcută și greu rănit în pulpă.

Dușmanii lui, profitând de această nenorocire, cer tragerea lui în judecată, ba chiar moartea lui, și eroul de la Marathon e osândit să plătească drept pedeapsă 50 talanți ceea ce face vre-o 300,000 lei, și moare lăsând fiului său **Chimon** moștenirea de a plăti această sumă enormă pentru acele timpuri.

Câți-va ani în urmă al doilea dintre eroii de la Marathon, *Aristide*, omul iubitor de dreptate și patriotul neprihănit, e exilat prin ostracism, în urma stăruințelor lui *Temistocle* care în timpul acesta sporise, în luptă cu *Aristid*, flota *Atenei* și fortificase *Pireul*.

Pe când aceste se petreceau în Atena, *Dariu* făcea pregătirile pentru o nouă expedițiune contra Greciei. El moare înse la 485, pe când o parte însemnată din oștirile lui era dusă în *Egipt*, ca să înăbușască o răscoală.

Xerse, fiul lui *Dariu* și nepotul de fică al lui *Cir*, suprimă răscoala din *Egipt*, își desevârșește pregătirile, se pune în înțelegere cu **Cartagineii** și pornește din nou războiul contra Greciei.

În primăvara anului 480, când oștirile nenumerate ale lui *Xerse* trec podul de pontoane din *Xelespont*, pleacă și **Hamilear** din *Cartaginea* și trece în *Sicilia* cu o flotă de 200 corăbii și o oștire de 300,000 oameni transportați de 3000 corăbii mari.

Asia și Africa erau ridicate asupra Elinilor. Pe când Xerxe aducea cu densusul floarea tuturor popoarelor răsboinice, care locuiau începând din valea Indului până la izvoarele riurilor Oxus și Iaxarte, ear de aici peste munții Armeniei și Asia Mică până în Macedonia și Tracia și peste Mezopotamia și Siria până spre cataractele Nilului, Cartagenenii își adunaseră oaste de pe coastele africane, mai ales din Numidia și de prin insulele stăpânite de densii.

Grecii înse ies învingători, cu toate că nici astă dată ei n'ajung la unirea frățească.

Primind știrea, că Xerxe a pornit cu oaste mare din Sardes spre Helespont, statele din Pelopones și cele din Atica țin o adunare pe istmul de la Corinth și iau hotărîrea de a se lupta împreună. Argosul și Achaia refuză înse de a face cauză comună cu Sparta, ear Theba, orașele din Beoția și popoarele din Tesalia le trimit Perșilor pământ și apă.

Ba până chiar și oracolul din *Delphi* se pronunțase contra luptei de rezistență.

În același timp statele din Pelopones erau înclinate să se mărginească numai la apărarea Peloponesului, eară Sparta stăruia, ca Regii ei să aibă comanda atât pe uscat, cât și pe mare. Numai după-ce Athena se învoiește și la aceasta, se hotăresc toate statele adunate să facă cauză comună, și pe când **Leonida**, regele Spartei, pleacă cu o ceată de 4000 oameni spre **Termopile**, flota confederațiunii, 271 corăbii, înaintează sub conducerea Spartanului *Euribiade* spre Artemisia, unde se oprise flota cu mult mai mare a Persiei.

Leonida, care pe drum își sporise oastea cu încă vre-o 3000 de oameni, îl ține pe Xerxe timp de două zile la gura strîmtorii Termopile; un trădător, *Efialte*, le arată înse Persienilor poteca peste munți. Astfel ziua a treia, vădându-se apucat din față și din dos, Leonida ia hotărîrea de a-i ataca pe Perși. El le dă apoi celor ce nu erau gata să moară voie de a pleca, începe lupta cu vre o 1200 de soți hotărîți și află cea mai glorioasă moarte la gura strîmtorii, unde alătura cu vre-o 4000 de Greci au rămas morți peste 20,000 de Perși.

Ear Xerxe înaintează pustiind spre Athena deșertată de locuitorii ei.

În același timp flota grecească, care suferise mari stricăciuni

la Artemisiu, se retrage spre insula **Salamina**, unde se retrăsese poporațiunea Atenei sub scutul flotei ateniene de 180 corăbii.

După-ce Xerse prada Atica, îi dă foc Atenei și ia cu asalt Acropofea, ear flota cea mare a Persiei sosește în preajma Salaminei, statele din Pelopones stăruie din nou să se retragă și să se mărginească la apărarea Peloponesului, lăsând restul Greciei și în deosbî Atica pradă volniciei lui Xerse.

Temistocle scapă numai prin o apucătură vicleană patria sa de acest pericol.

Prevedând că'n apele de la Salmina, unde cărăbiile cele mari și numărase ale Persiei nu se puteau mișca cu lesnirea cuvenită, flota grecească putea să câștige victoria. Temistocle îi trimite vorbă lui Xerxă, să-î închiidă pe Grecii din toate părțile și apoi să-î atace, de oare-ce ei sunt desbinați între dênșii și acum e timpul să î invingă pe toți de o dată.

Câte-va zile în urmă apoi flota grecească, închisă din toate părțile, primește lupta și câștigă (20 Septembrie) la Salamina cea mai strălucită victorie navală, în urma căreia Xerse se retrage în Asia, ear Atenienii se întorc la casele lor arse și prădate

Aristid, care 'n zilele grele fusese revocat din esil în urma unei propunerii făcute chiar de Temistocle și se strecurase în ajunul luptei printre corăbiile dușmanilor, ca să iee parte la conducerea flotei, are acum și el mângâierea de a se întoarce în patria lui eliberată, unde moare la 467 ca om bătrân și iubit de toată lumea.

Pecând aceste se petreceau în Grecia, coloniștii greci din Sicilia susțineau lupta contra Cartagenienilor.

Și aci tot o apucătură vicleană hotărăște soarta războiului.

Pecând oștirile dușmane steteau lângă **Himera** față 'n față și **Hamilcar** aștepta călărimea aliaților sei din **Selinunțiu**, **Gelon**, tiranul Siracusei, prinde o scrisoare, prin care Hamilcar era vestit, că Selinuntinii vor sosi câte-va zile în urmă.

El trimite deci o parte din călărimea sa în tabăra cartagineană, și Hamilcar, crezând, că în adevăr călărimea aceasta sunt aliații sei din Selinunțiu, începe bătălia. În mijlocul luptei apoi călărimea siracusană își întoarce armele contra cartagenienilor și-î dă foc flotei cartaginenene.

Vedându-se astfel înșelat, Hamilcar se aruncă în foc, și oști-

rea cea mare a Cartaginenilor e nimicită, după-cum spun Grecii, chiar în ziua, în care Perșii au suferit înfrângerea de la Salamina.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ.

1. Histeu la Sparta.	505
2. Histeu și Aristagora	500
3. Mardoniu la Atos.	493
4. Grecii înving la Marathon	490
5. Xerxs se urcă în scaun.	485
6. Expedițiunea lui Xeree	481
7. <i>Termopile, Salamina, Himera</i>	480

3. INFLOAREA NAȚIONALĂ.

a. Înălțarea Ateni.

Victoria de la Salamina și cea de la Himera schimbă soarta Elinilor.

Cartaginenii înfrinți, la Himera, nu numai renunță pe un timp îndelungat la Sicilia, dar mai și plătesc 2000 de talanți drept despăgubire de război, ca să-și păstreze partea feniciană din insulă.

În Grecia luptele se urmează, ce-i drept, mai departe, dară Perșii nu se mai pot susține în fața Grecilor însuflețiți.

Primind știri despre lupta de la Salamina și despre retragerea lui Xerxe, cele mai multe din coloniile de peste coastele europene sunt gata să se pună sub conducerea Ateni, ca să scape de stăpânirea persiană.

Mardoniu, pe care Xerxe îl lăsase cu o oaste de vre-o 300,000 de luptători în Europa, face dar, înainte de toate, încercarea de a trage pe Atenienii în partea sa, stăruind ca Elinii să formeze sub protecțiunea Regelui Persiei o mare confederațiune națională cu Atena în frunte.

Deși înse multe din statele grecești inclinau a primi propune-

rea aceasta, Atenienii declară, că nu vor intra nici o dată la învoială cu Regele Persiei și trimit solie la Spartanii, care căutau fel de fel de pretexte de a se mărgini la apărarea Peloponesului.

Astfel Mardoniu mai adaugă la oștirea lui călărimea Tesaliei, trupele Regelui Alexandru din Macedonia și vre-o 50,000 Greci din statele de la nord, apoi trece din nou în Atica.

Atenienii se retrag și de astă dată pe insula Salamina și sunt atât de tari în hotărîrea lor de a se apăra, în cât omoară cu petre pe unul dintre consilierii, Lichida, care stăruise ca Atena să primească propunerile lui Mardoniu.

Vedînd hotărîrea aceasta, Mardoniu pustiște din nou Atena.

Abia acum pleacă **Pausania**, Regele Spartei, cu vre-o 30,000 de oameni spre fortificațiunile ridicate pe Istmul de Corinth, ceea ce-l face pe Mardoniu să se retragă în Beoția.

Cât va timp în urmă pleacă și **Aristid** cu 8000 de atenieni, mai vin ajutoarele trimise de statele din Pelopones și încetul cu încetul se adună în fața Persienilor tăbăriți la **Platea** o oștire grecească de peste 100,000 luptători. Cu toate aceste **Pausania** amână lupta prin fel de fel de șovăiri.

Intr'una din nopțile lunii Septembrie (479), în sfîrșit, se ivește la sentinelele grecești un călăreț, care dorește să le vorbească strategilor.

„Fiți gata, le ȳice apoi — căci Mardoniu a hotărît, ca mâne în zori de ȳi să înceapă lupta.“

Era Alexandru, Regele Macedoniei.

Astfel, fără de voia șovăitorului **Pausania**, s'a încins bătălia de la **Platea**, în care oștirile persiene au fost risipite. Mardoniu a rămas mort pe câmpul de luptă și Grecii iau o pradă bogată din tabăra persiană.

Și prin o stranie potrivire a soartei chiar în ȳua luptei de la **Platea**, **Leotichide**, cel lalt Rege al Spartei, nimicește la **Micale** o altă oaste persiană de peste 100,000 luptători.

De aici înainte Grecii se luptă pentru eliberarea trașilor sēi din Insule și din Asia Mică. Ancă în anul 477 **Pausania**, **Aristid** și **Chimon** ies în mare cu o flotă puternică, supun **Ciprul** și înaintează apoi până la **Bisanțin**, cheia bine fortficată a Mării Negre.

Înțelegerea nu putea inse să fie dăinuitoare între Atena și Sparta.

Spartanii stăruiau, ca pretutindenea, ca la Salamina și la Plataea. Regii lor să aibă comanda supremă, ear Atenenii și mulți alții dintre Greci nu se supuneau bucuroși. Îndeosebi pe mare superioritatea Atenei era prea învederată. Mulțumită stăruințelor lui Temistocle, flota Atenei era mai mare, corăbierii atenieni erau mai destoinici, comerțul maritim al Atenei era cel mai întins. Acum Temistocle isbutește să încunguiască Atena cu ziduri de apărare și să fortifice Pireul. Astfel mai ales insulele și coloniile din Asia Mică înclină spre Atena, fiind-să ea poate mai bine ca Sparta să-i ajute și ocrotească.

În ciuda tuturor uneltirilor pornite din Polopones se închiagă deci **confederațiunea de la Delos**, și mare parte din statele eline pun banii, corăbiile și oștirile lor la dispozițiunea Atenei.

Ajunsă în pozițiunea aceasta, Atena se face în timp de câțiva ani stăpâna mărilor. Una câte una insulele și coloniile de pe coaste sunt supuse. *Chimon* trece în cele din urmă în Asia Mică și câștigă mai multe orașe pentru confederațiunea de la Delos. La 466 apoi el atacă oștirea adunată de Perși la revărsarea râului **Eurimedon** în mare și câștigă atât pe mare, cât și pe uscat una din cele mai strălucite victorii.

După victoria aceasta stăpânirea Perșilor rămăsese de tot slăbită în Ionia.

Anul următor se produc înse în Grecia noue conflicte, care nu le mai lasă Atenienilor răgaz pentru întreprinderi făcute peste mare.

Multe din statele confederate cu Atena erau din ce în ce mai nemulțumite cu conducerea Atenienilor, care erau preocupați mai mult de înălțarea Atenei de cât de libertatea Elinilor. Ei erau aspri față cu aceia dintre Elini, care fie chiar și de frica oștirilor persiene nu intrau fără de șovaire în confederațiune. În același timp înființau pretutindenea colonii mili tare, care, ca *Amfipoli*, erau tot atâte puncte de rașem pentru stăpânirea Atenienilor.

Sparta profită de aceste nemulțumiri, și astfel în curând după victoria de la Eurimedon, în anul 465, Grecia intră în o nouă fază de frământării interne.

b). Predominarea Atenei.

În timpul, când Atenienii se luptă, ca să pună capăt stăpâ-

nirii persiene asupra Elinilor, coloniile din *Sicilia* se dezvoltă în pace și *Siracusa* ajunge sub tiranii *Gelon*, *Hieron* și *Trasibulos* unul din cele mai înfloritoare orașe. În anul 465 apoi Siracusanii îl alungă pe *Trasibulos* și orașele grecești din *Sicilia* se organizează toate pe baza principiilor democratice.

Tot pe la anul 465 se ivesc înse în Grecia primele semne de decadentă.

Încă în ajunul bătăliei de la Platea purtarea Spartanilor și mai ales a Regelui lor **Pausania** era șovăitoare. Doi ani în urmă, când cu expedițiunea făcută asupra *Bisanțiului*, *Pausania* îi trimite Regelui *Xerxe*, fără de știrea celorlalți strategii, câți-va dintre Persienii prinși în luptă, oameni de frunte, ba unii chiar rude ale lui *Xerxe*. Ear câți-va ani în urmă iese la iveală, că el s'a pus în tainică înțelegere cu Regele *Xerxe*, pentru-ca cu ajutorul Persiei să schimbe organizațiunea Spartei și să unească, ca vasal al Persiei, pe toți Grecii sub stăpânirea sa.

În același timp cel l'alt Rege al Spartei, **Leotichide**, învingătorul de la *Micale*, e dovedit de a fi primit mită de la Perși și moare în exil.

Astfel Eforii Spartei, temându-se de trădare, își dau toată siliința să dovedească vinovăția lui *Pausania*. Dovedit apoi, *Pausania* se refugiază în templul ridicat deului *Poseidon* în promontoriul de la *Tenaros*, unde după obiceiurile timpurilor de atunci nimeni nu putea să fie urmărit. El nici nu e, ce-î drept, urmărit, dar nici nu mai poate ieși și astfel moare, câte-va zile în urmă de foame.

Atenienii nu sunt nici ei mai norocoși ca Spartanii.

Urmărind pe *Pausania*, Spartanii găsesc dovedii suficiente, că și **Temistocle** intrase în tainică înțelegere cu Regele *Xerxe*, și stăruie, ca el să fie pedepsit deopotrivă cu *Pausania*. În urma acestor stăruințe *Temistocle* e exilat prin ostracism (470) și în urmă tras în judecată și osândit pentru trădare.

El scapă înse prin o mulțime de greutateți la *Artaxerxe*, care-l numește guvernator al țărmurilor anatolice El moare în anul 460 la *Magnesia*, ca om de 65 ani, precum cred unii curmându-și el însuși și firul zilelor.

Mai rămăsese în Grecia un singur om mare, fiul lui **Chimon**, învingătorul de la *Eurimedon*.

În anul 461, după-ce Spartanii declară, că nu mai au, în al

treilea războiu mesenic, trebuință de ajutorul Atenei, perde și Chimon trecerea, pe care o avuse mai înainte. Atenienii se aliază cu dușmanii Spartei și atât de tare căzuse Chimon în gândul compatrioților săi, în cât în bătălia de la **Tanagra** (457), unde el se prezentase de bună voie, ca să se lupte contra Spartaniilor, Atenienii nu-i dau voie să intre în rândul luptătorilor.

Astfel unul câte unul oamenii, care făcuseră gloria războinică a Elinilor, cad fie prin propriile lor slăbiciuni, fie prin uneltirile contemporanilor săi; *Miltiad* moare osândit de concetățenii săi; *Aristid* e exilat, *Temistocle* fuge pribeag, *Leotichid* pere în exil, *Pausania* își sfârșește viața refugiat într'un templu, ear *Chimon* pe la sfârșitul unei vieți pline de fapte războinice nu mai e suferit în rândul luptătorilor.

Noi, care trăim aici departe de pământul Greciei și peste două mii trei sute de ani în urmă, ne simțim cuprinși de înduioșare, când aflăm, că astfel au fost oamenii acestia și astfel a fost soarta lor; cât de adâncă trebuie să fi fost durerea patriotică a Elinilor, care trăiau atunci și acolo, unde se petrecuseră luptele mari ale neamului lor! ?

Biruiți de durerea aceasta, Elinii au pierdut încetul cu încetul toate iluziunile și toată încrederea în sine înșiși. Mari odinioară și puternici prin însuflețirea, de care fuseseră cuprinși, și prin pornirea lor spre unirea națională, ei au ajuns în curând mici și neputincioși, fiind-că nu mai aveau încredere unii într'alții și gândul lor era îndreptat spre foloase particulare și trecătoare. Alianțele se încheiau între dârșii de apă pe mâne și în vederea unor interese mici, și rënd pe rënd statele grecești s'au unit unele contra altora până chiar și cu Regele Persiei. Norocul Elinilor era numai, că Persia era ajunsă și ea în stare de decadentă, ear altă putere mai sănătoată nu se ivise încă în preajma poporului elin.

Din mijlocul Elinilor ajunși la starea aceasta se ridică, după căderea lui Chimon, tânărul **Pericle**, care nu numai îl oprește pe poporul elin din căderea lui, dar îl și ridică și-l ține sus timp de câte va decenii.

Sparta n'a voit odinioară să se împrejmuiască cu ziduri de piatră, căci apărarea ei erau pepturile Spartanilor. Pericle nu se mulțumește cu zidul ridicat de Temistocle împregiurul Atenei, el mai ridică încă două rânduri de zid alătura cu ei. Mută apoi la Atena vistieria confederală de la Delos și cheltuiește banii—

nu pentru răsboaie, căci virtuțile războinice periseră, ci pentru operele de artă, de care contemporanii lui erau însetați ca nici o dată mai înainte.

Și în adevăr ceea ce a rămas din îndelungata și mult sgudivita viață a poporului elin sunt numai operele de artă și de știință, ale cărora rămășițe ne încântă și astăzi, înalță sufletele și nobilitează inimile noastre.

Astfel, privind înapoi, ni-e ca și când toate cele petrecute ar fi fost numai pentru-ca câțiva oameni aleși să poată croi lucrarea culturală, care s'a urmat mai departe și în mijlocul frământărilor sociale ce s'au produs pe la sfârșitul vieții lui Pericle.

De aceea **pacea** încheiată de **Pericle** în anul 445 i. d. Chr. e cel mai însemnat eveniment al acestui timp sărac în fapte vrednice de amintire.

Pericle intră în rândul celor mai de frunte dintre Atenieni pe la anul 465, ca om de vre-o trei-zeci și cinci de ani. Câțiva ani în urmă, după căderea lui Chimon, el câștigă apoi învinsă hotărâtoare în Atena. Abia înse după încheierea păcii de la 445 el și Atenienii pot să lucreze în toată tigna pentru ridicarea nivelului cultural al poporului elin.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ.

1. <i>Platea și Micale.</i>	479
2. <i>Bisatul luat de la Perși</i>	477
3. <i>Chimon la Eurimedon</i>	466
4. <i>Trasibulos alungat.</i>	465
5. <i>Xerxe moare.</i>	465
6. <i>Răscoala Hitoiilor</i>	465
7. <i>Chimon cade</i>	461
8. <i>Vistieria federală la Atena.</i>	454
10 <i>Pacea lui Pericle</i>	545

4. CĂDEREA ELINILOR.

a). Războiul peloponesiac.

În anul 445 î. d. Chr, când Pericle încheie pacea, Elinii aproape toți sunt grupați în trei confederațiuni deosebite, una sub conducerea *Atenei*, alta sub conducerea *Spartei* și a treia sub conducerea *Siracusei*.

Cât în deosebi pentru confederațiunea ionică, ea se prefăcuse încetul cu încetul într'un stat confederativ. Statele confederate deveniseră unul câte unul tributare ale *Atenei* și nu mai aveau nici macar dreptul de a cere socoteală despre cheltuirea banilor adunați în vistieria federală, pe care Pericle o mutase (454) la *Atena*.

Acest stat federativ cuprindea vre-o 300 de state mai mari și mai mici și anume aproape tot ceea ce stăpânise mai înainte *Persia* insulele din *Marea Egeică*, aproape toate coloniile de pe țărmul european până la *Bisanțiu*, coloniile din *Asia Mică* afară de puține numai și câte-va state mai mici din *Grecia*, cum era *Platea*.

Cele-lalte state din *Grecia* făceau parte din confederațiunea peloponesiacă, care era mai întinsă, dar nu atât de puternică ca statul federativ atenian.

Coloniile grecești din *Sicilia*, în sfârșit, încă decând cu alungarea tiranilor steteau sub conducerea *Siracusei*, care întreținea relațiuni cu *Tarentul*, cel mai de frunte dintre orașele grecești din *Italia*.

Astfel nu mai rămăseseră răslețe de cât puține colonii mai mici, care erau risipite spre *Epir*, prin *Spania*, pe coastele *Africei* și în *Asia Mică*.

Gândul lui *Pericle*, dar în același timp și al *Spartanilor* era să împreune cele două și apoi cele trei confederațiuni sub o singură conducere.

Din gândul acesta e pornit războiul peloponesiac, care se urmează — cu puține intreruperi — timp de 27 ani, de la 431 până la 404, și se încheie cu derămarea zidurilor *Atenei*.

De aceea când *Spartanii* caută cu tot din adinsul o cauză de război, *Pericle* nu se dă nici el îndărăt: toți doriau ca să se hotărească odată într'un fel ori într'altul.

Tot de aceea atât *Atenienii*; cât și *Spartanii* au intervenit în luptă

tele din Sicilia. Chiar dintru început inse Atena e încercată de nenorociri grele.

Mai înainte de a porni războiul, Spartanii îi învinovătesc pe Atenieni de a fi călcat pacea încheiată la 445 și anume când le deduseră ajutor coloniștilor din *Corchira* contra Corinthului, când opriseră corăbiile *Megarenilor* din porturile confederațiunii ionice și când îi luaseră sub scutul lor pe *Plateeni* amenințați de aristocrația tebană. Ei se presintă în același timp ca apărători ai libertății și cer ca Atena să-i lase liberi pe toți Elinii.

Cu toate aceste Regele *Archidam* intră cu o oaste de 60 000 luptători în Atica și începe războiul ca cel mai crunt dușman, prădând fără de milă.

Pericle îl lasă să prade, pentru-ca Grecii, vedând prădarea aceasta, să se înstrăineze de Sparta, ear Atenienii ajunși în strimtorare [sa se îmbărbăteze ca odinioară, căud patria lor era prădată de cetele nenumărate ale Persiei.

Și nu mai incupe nici o îndoială, că Pericle, amânând lupta hotărîtoare, pregătea învingerea Atenei.

Dar se ivește ciurma și Pericle moare, ear în urma lui nu rămâne nici un om destoinic de a purta lupta mai departe.

Cu toate aceste după opt ani de zile, la 421, strategul atenian **Nichia** ajunge să închee o pace, care nu e în adevăr decât o renoire a păcii de la 445.

În timpul acestor opt ani se ivesc prima dată **Heteriile**, niște societăți mai mult ori mai puțin secrete, care propagau spiritul de demoralizare în societatea elină și denunțau prin niște spioni numiți **Sicofanți** pe cetățenii independenți, încât nu mai era nimeni sigur nici chiar între pereții casei sale.

Nu prin armele Spartei, ci prin aceste Heterii a căzut Atena și de o dată cu ea Grecia întreagă.

Încă mai înainte de a se fi încheat pacea lui Nichia, Atenienii e trimiseseră ajutor Ionienilor din Sicilia și-i siliseră pe Siracuzeni să închee la 424 *pacea de la Gela*, prin care se mențineau, că'n Grecia prin pacea lui Nichia, stările de mai înainte.

Cățiva ani în urmă isbucnesc înse nouă turburări în Sicilia, și în anul 415 Atenienii iau, după stăruințele lui **Alcibiad**, hotărîrea de a trimite în Sicilia o flotă comandată de Alcibiad, **Nichia și Lamach**.

În ajunul plecării acestei flote Atenienii sunt alarmați de ști-

rea, că peste noapte au fost ciuntite statuile dăului **Hermes** care împodobeau stradele și piețele orașului. Lumea era în fața acestei profanări cuprinsă de spaimă, fiind-că se știa, că sunt în Atena mai multe *Heterii*, care lucrează pentru resturnarea guvernului democratic și se dau cu socoteală, că de la aceste a pornit fapta ne mai pomenită.

În mijlocul acestei emoțiuni generale câți-va sclavi fac denunțarea, c'au vădut peste noapte cum câți-va oameni tineri, care se întorceau cu Alcibiad de la o veselie, fiind cu toții beți, au ciuntat statuile.

Dușmanii lui Alcibiad profită de denunțarea aceasta și cer ca Alcibiad să fie tras în judecată.

Alcibiad respinge acușatiunea și cere să se facă cercetare neîntârziată, pentru ca să poată pleca cât mai curând cu flota, și propunerea de dare în judecată e respinsă de Atenieni.

După plecarea flotei inse cercetările se reîncep și Atenienii prelucrați de Heterii hotărâsc darea în judecată și revocarea lui Alcibiad.

Chemat din fața Siracusei la Atena, Alcibiad se refugiază la Sparta și nu numai stăruie ca Spartanii să le trimită Siracusenilor ajutor și să reînceapă în Grecia războiul contra Atenei, ci mijlocește tot odată și încheierea unui tractat între Sparta și Persia.

Ast-fel războiul se încinge din nou și Atena trece în timp de două decenii prin cele mai grele încercări. Oștirile trimise de dănsa în Sicilia sunt nimicite; o însemnată parte din insule și din coloniile de pe țărmul Asiei Mici se desfac de dănsa; guvernul ei democratic e răsturnat și câți-va pușini, „oligarchi“, iau stăpânirea.

În aceste împrejurări grele democrații Atenei își aduc aminte de Alcibiad, care, certat cu Regele *Agis* din Sparta, trecuse în Asia Mică, ca să stăruie pe lângă satrapul **Tisaferne** contra Spartei.

Și încă o dată se ridică Atena. În anul 411 guvernul oligarhic e răsturnat, iar anul următor Alcibiad se pune în fruntea rămășițelor flotei ateniene și înfrânge flota peloponesiacă la **Chizicos** (410), apoi restabilește predominarea Atenei în mare parte din insulele și din coloniile, care se uniseră cu Spartanii. Ast-fel după șapte ani de pribegie el se întoarce (408) la Atena și

nu numai este iertat, ci primește tot-o-dată și comanda flotei ateniene.

Dar tot la 408 *Hanibal* resbună, în Sicilia, moartea bunicului său prin dărâmare **Himerei** și tot în acest timp vine la Sardes, ca satrap, **Cir cel tânăr**, dușmanul neîmpăcat al Atenei.

Pus în fruntea flotei peloponesiace, **Lisandru** se pune în legătură cu **Cir** și din banii primiți de la acesta nu numai își sporește flota, ci organizează tot o dată și *Heterii oligarhice* prin toate orașele și mai ales în Atena.

Prin aceste *Heterii* a surpat Lisandru puterea Atenei.

Vedând cum din zi în zi spiritele tot mai mult se îndreptază contra Atenei, Alcibiad lasă flota la insula Samos sub comanda lui **Antioch** și trece în Asia Mică, pentru-ca să dispună pe orașele de prin apropiere în favorul Atenei. Deși îi dăduse înseși lui Antioch poruncă hotărâtă să nu primească lupta, acesta, însetat de glorie războinică, se avântă și flota ateniană suferă la *Efes* o grea înfrângere.

Dușmanii lui Alcibiad profită de această nenorocire, cer din nou darea lui în judecată și isbutesc: revocat și înlocuit prin deosebită strategie, între care și **Conon**, Alcibiad se duce ear pribeag în Asia.

De aici înainte Atena e mereu sguduită de frământări interne și flota ei suferă una după alta mai multe înfrângeri. Astfel strategii, prin care fusese înlocuit Alcibiad, sunt și ei trași în judecată și singur **Socrat** se încumetă a nu se pronunța pentru osândirea lor la moarte.

În anul 405, în sfârșit, Lisandru surprinde flota ateniană la *Egospotamos* și o nimicește, apoi se coboară însoțit de capii *Heteriilor* spre Atena.

Ear în anul 404 î. d. Chr., când Lisandru scoate corăbille din Pireu pune pe Atenieni să dărâme ei însuși zidurile de apărare și ridică pe cei 30 de tirani, în Siracusa amenințată de **Hanibal** își întemeiază tiranul **Dionisiu** stăpânirea.

b. Înălțarea Tebei.

După înfrângerea puterii ateniene Sparta rămâne ea singură stăpână în Grecia, ear în Sicilia Dionisiu adună cete de mercenari, îi silește (394) pe Cartagenieni să se retragă și își întinde stăpânirea și asupra unei părți din Grecia Mare.

Nici una, nici alta din aceste două stăpâniri nu e însă dăinuitoare.

În Atena cei 30 tirani instituiți de Lisandru sunt răsturnați încă în anul 404, ear anul următor se fac reforme, prin care se restabilește pacea internă.

În alte state din Grecia, Spartanii se fac urgisiți atât prin spriginirea partidelor aristocratice, cât și prin îngâmtarea lor asupritoare. Ast-fel în vreme-ce Atena se reculege, Sparta perde simpatiile Elinilor.

În acela și timp Sparta se incurcă într'un *răsboi cu Persia*

În anul 401 **Cir cel tânăr** pornește din Sardes cu oștire mare, mai ales mercenari greci, și înaintează peste Mesopotamia spre Susa, ca să răstoarne pe fratele său *Artaxerxe Mnemon*. El cade înse în bătălia de la **Cunacsa**, nu departe de Babilon, și oștirile lui se risipesc.

O parte din aceste oștiri, *10,000 de Greci*, se retrage apoi sub conducerea lui **Xenophon**, istriograful, și se întoarce luptând cu multe greutate în Ionia.

Noul satrap al Persiei, **Tisaferne**, pornește deci asupra orașelor ioniene, care se dăduseră în partea lui Cir, și Sparta intervine ca protectoare a Elinilor.

Pe când Spartanii se luptă cu oare care succes în Asia Mică, în Grecia amărăciunea crește mereu contra Spartei și Atena găsește din ce în ce mai mulți aliați. În anul 394, în sfârșit, cele mai însemnate state din Grecia, *Atena, Teba, Argos și Corint*, se aliază contra Spartei, și **Agesilaș**, Regele Spartei, e silit să se întoarcă din Asia Mică.

Astfel timp de șapte ani Spartanii se răsboiesc atât în Grecia cât și în Asia Mică, dar fără ca vre-una din puterile răsboite să iasă învingătoare, și abia în anul 397 Spartanul **Antaleida** obține de la Regele Artaxerxe o *pace generală*, în virtutea căreia orașele din Asia Mică și câte-va insule, între care și *Ciprul*, rămân, ca mai înainte, tot sub stăpânirea Persiei, ear cele l'alte state grecești sunt declarate de *autonome*.

Însărcinată de Artaxerxe cu executarea acestui tractat de pace, Sparta stăruie ca ori-și-ce confederațiune să fie disolvată, între altele și *confederațiunea beotică*, în fruntea căreia stetea **Teba**.

Tebanii slăbiți se supun, deși partidul democratic face pre-

gătiri de rezistență; în anul 383 însă Spartanii intră fără de veste în *Cadmea*, cetatea Tebei, și instituiesc în înțelegere cu aristocrația tebană un *guvern oligarhic*.

Fruntașii partidului democratic, vre-o 400 de inși, părăsesc Teba și găsesc adăpost la Atena.

Timp de patru ani democrații pribegiți lucrează în înțelegere cu soții lor rămași la Teba, ca să pregătească spiritile pentru răsturnarea guvernului oligarhic, și în timpul acestei lucrări ies la iveală mai ales doi bărbați **Pelopida**, între pribegiți, și **Epaminonda**, între cei rămași în Teba.

În anul 379 pribegii se întorc din Atena și se strecoară în zori de zi unul câte unul, îmbrăcați în veșminte țărănești și intrând pe deosebite porți în Teba, apoi îi surprind în înțelegere cu soții lor pe oligarhi și-iucid, deschid temnițele pline de democrați și silesc pe oștenii lăsați de Spartani în *Cadmea* să părăsească orașul,

Căpeteniile partidului aristocratic se refugiază la Sparta, care începe apoi războiul pentru supunerea Tebei.

Pe la începutul acestui război comandantul oștirii spartane, *Sifrodia*, face încercarea de a-i surprinde pe Atenienii, cum odinioară fuseseră surprinși Tebanii; însă încercarea lui nu izbutește.

Atenienii cer de la Spartani pedepsirea lui, ear după ce nu o obțin fac toate pregătirile de apărare și nu numai se aliază din nou cu Teba, ci reușesc să înființeze o *confederațiune maritimă* contra Spartei, în care intră în scurt timp vre-o 70 de orașe și insule, între care *Chios*, *Rodos*, *Mitelena*, *Eubea* și *Bisanțiul*.

Și ear se urmează războiul timp de șapte ani fără ca vre-una dintre părțile războite să iasă învingătoare. În anul 371, în sfârșit, se întrunește la Sparta un *congres de pace*, la care trimit reprezentanți nu numai toate statele grecești, ci tot o dată și Macedonia, și Persia.

Atena, Sparta, Regele Persiei și cele mai multe din statele grecești încă mai înainte de întrunirea congresului luaseră înțelegere, ca să se confirme pacea lui *Antalcida*, rămânând în Grecia numai confederațiunea maritimă a Atenei alături de cea peloponesiacă. Confederațiunea beotică urma decii să fie dizolvată. De aceea Tebanii trimit la congres, drept conducător al reprezentanților săi, pe **Epaminonda**, unul dintre cei mai chib

zuiți oameni pe acele timpuri și în același timp un bărbat hotărât și vrednic de încredere.

De oare-ce Epaminonda nu se învoiește, ca confederațiunea beotică să fie disolvată, pacea se încheie fără de Teba și Regele spartan *Cleombrotos* primește însărcinarea de a pleca cu oștirea lui 10,000 pedestrași și 1000 călăreți asupra Tebei.

Epaminonda se întoarce a casă, se pune în fruntea Tebanilor și cu o oștire de 6000 pedestrași și 400 călăreți nimicește oștirea Spartană la *Leuctra* (Iulie 371), unde cade și Regele *Cleombrotos*.

După victoria de la *Leuctra* Teba devine în curând cel mai nsemnat stat din Grecia. Statele din nordul Greciei parte intră de bună voie în confederațiunea beotică, parte sunt supuse și silită a primi conducerea Tebanilor. În *Tesalia* și în *Macedonia* se produc apoi turburări, și Tebanii intervin, ca să-și întemeze nrîurirea și în aceste țări. În același timp statele din *Arcadia* se unesc în o confederațiune democratică arcadiană cu centrul în *Megalopoli*, și ast-fel Sparta e combătută chiar și din *Pelopones*.

În toamna anului 370 Epaminonda și Pelopida intră apoi în fruntea unei oștiri de 15,000 de oameni în *Pelopones* și sunt primiți cu atâtă căldură, în cât oștirea lor în scurt timp se sporrește la 70,000 de oameni.

Spaima e atât de mare în *Lacedemonia*, încât Spartanii ce mândri le promet *Heloților* libertatea și primesc vre-o 6000 de *Hiloți* în oastea lor.

Pelopida și Epaminonda lasă înse Sparta la o parte, trec spre meadă-și, adună prin soli trimiși până în *Sicilia*, *Italia* și *Libia* rămașițele *Mesenienilor* și reîntemeiază statul *Mesenia* cu capitala în *Mesina* zidită la poalele *Itomei* sub scutul oștirii tebane.

Dând apoi noului stat o organizație democratică, ei părăsesc *Peloponesul*.

Atenienii, vădând succesele democraților din Teba, părăsesc tradițiunile patriei lor și închee alianță cu Sparta.

Acesta e timpul, când în *Sicilia* moare *Dionisiu* (367), ear în *Macedonia* *Ptolomeu* ucide mai întâiu pe *Aminta II*, apoi pe *Alexandru II* și *Filip* e dus ca ostatec la Teba.

În vreme-ce Epaminonda face o nouă expedițiune în *Pelopones*, Pelopida trece mai întâiu fără de oaste și apoi însoțit de-o mică

ceaă de Tebanî în Tesalia și în Macedonia, ca să pună capăt turburărilor ce se iviseră în aceste țări.

Răsboiul se termină la 362 prin lupta de la **Mantinea**. (August 362), unde Epaminonda cade lovit de lancea unui dușman După-ce medicii îl încredințează, că are să moară îndată-ce ferul va fi scos din rană, el rămâne cu ferul în trupul lui și privește muncit de cele mai grele chinuri de pe o înălțime mersul luptei, până-ce nu primește știrea, că Tebanii au ieșit învingători. Atunci apoi scoate cu mâna lui ferul și moare sfătuind pe amicii săi se închee pace

În anul 361 se și închee apoi o pace, în virtutea căreia lucrurile rămân în starea, în care se aflau la încheerea răsboiului.

TABELA CHRONOLOGICA

1. Archidam pradă Atica	431
2. <i>Pericle</i> moare.	429
3. Pacea de la Gela	424
4. Pacea lui Nichia	421
5. <i>Alcibiad</i> la Sparta	415
6. Chizicos.	410
7. Hanibal dărâmă Himera.	408
8. Lupta de la Efes.	407
9. Lupta de la Egospótamos.	405
10. <i>Dionisiu</i> și cei 30 tirani.	403
11. Cir cel tânăr. Cunaxa.	401
12. Cartageninii se retrag din Sicilia.	394
13. Teba, Atena și Corintul se aliază.	394
14. Pacea lui <i>Antalida</i>	387
15. Guvernul oligarhic în Teba	383
16. Pelopida se întoarce la Teba.	379
17. Congresul de pace la Sparta.	371
18. <i>Dionisiu</i> moare.	367
19' Facea între Teba, Sparta și Atena	261

5. PREDOMNIREA MACEDONIEI.

a. Filip și Alexandru.

În anul 460, când Filip se urcă în scaunul Macedoniei, Grecia era despărțită în trei confederațiuni, cea peloponesiacă, cea maritimă și cea beotică, o parte din coloniile asiatice se afla sub stăpânirea Persiei, iar coloniile din Sicilia și câte-va orașe din Italia se aflau sub conducerea Siracusei stăpânite de Dionisiu cel tânăr.

Macedonenii erau pe timpul acesta un popor plin de vigoare, dar încult. Abia de aici înainte Filip, care în timpul petrecerii sale la Teba primise cultura elină, face ca cultura aceasta să străbată și în Macedonia. După-ce se căsătorește cu Olimpia, el mută reședința la Pela, adună pe frunțașii Macedoniei la curtea sa și întemeiază în Macedonia un centru de viață culturală elină.

Filip înse nu câștigase la Teba numai cultura, ci totodată și convingerea, că Elinii, pentru care avea altfel multe simpatii, nu sunt destoinici de a se conduce ei înșiși pe sine. Astfel în curând după urcarea sa în scaun el începe prăgătirile pentru supunerea Greciei prin cucerirea coloniei ateniene *Amfipoli*.

Puțin în urmă coloniile *Chios*, *Rodos* și *Bisanțiul*, îndemnate de Tebanii și ajutate de Perși, se ridică contra Atenei, și în timpul războiului purtat de Atenieni contra acestora Filip cucerește prin trădare orașul *Pidna* și întemeiază orașul **Filipi**.

Aceste trei orașe așezate la revărsarea Strimonului în mare sunt punctul de răzăm pentru întemeierea stăpânirii macedonene atât asupra Tesaliei, cât și asupra coastelor europene. De odată cu aceste orașe Filip câștigă apoi și bogatele mine de aur din valea Strimonului.

Filip înse numai chemat de Grecii ei înșiși intră în Grecia.

Ajunsă la putere, Teba scoate din nou la iveală *amfictionia din Delfi*, și în anul 357 adunarea amfictionilor îi acuză pe **Phochieni** de a fi ocupat o parte din pământul templului din Delfi și-i osândește să plătescă o mare pedeapsă în bani, iar dacă nu vor plăti suma, la care erau osândiți, să fie supuși ai templului. De oare-ce Phochienii refuzau a se supune, rămânea ca Tebanii să execute hotărîrea amfictioniei. Astfel izbucnește în anul 355 războiul sfînt, care se urmează până în anul 346.

Philomelos, un bogat Phochian, se pune în fruntea compatrioților săi, adună o ceată de mercenari și ocupă templul din Delfi. După-ce el moare apoi într'o luptă (354), soțul lui, *Onomarch*, adună din comorile templului noue cete de mercenari și susține mai departe lupta contra Tebanilor aliați cu Locri și cu Tesalienii, îi supune pe Locri, pradă Beoția, ba intră în cele din urmă cu cetele lui în Tesalia.

Tesalienii cer ajutor de la Filip.

Astfel, ca apărător al templului pe la Delfi, intervine Filip în uptele interne ale Greciei. El se face încetul cu încetul stăpân în Tesalia, risipește la 352 cetele de mercenari într'o luptă, în care cade și *Onomarch*, apoi înaintează spre Grecia.

Acesta e timpul, în care **Demosten**, oratorul atenian, își ridică ântea oară glasul contra lui Filip, și spaima e atât de mare în Grecia, încât Atenienii și Spartanii trimit trupe pentru apărarea Termopilei și nu se sfiesc a se însoți cu Phochienii, care pângăriseră templul din Delfi.

Filip se retrage, dar prin **pacea** încheiată la 346 câștigă dreptul de a le veni aliaților săi într'ajutor, când ei ar mai fi vre-o dată atacați.

În virtutea acestei păci Filip putea ori-și când să intervină în afacerile interne ale Greciei, de oare-ce statele grecești se războiau mereu între dâensele, și nu-i era nici o dată greu să găsească între dâensele unu ori mai multe, care îi cer ajutorul.

Deocamdată înse el poartă războiul cu popoarele de la nord, ear după-ce îi supune pe Traci și îi înfrânează pe Schiți, urmează a-și supune coloniile grecești de pe coastele europene, dintre care cele mai multe, între ele și Bisanzliul, cad în mâinile lui prin trădare.

În timpul acesta (344) izbucnesc în Sicilia turburările, în urma cărora Corinthienii trimit la Siracusa pe *Timoleon*. Astfel pe când în Grecia se stabilește predominarea Mecedoniei, Grecii din Sicilia își alungă tiranii și scapă pe un timp mai îndelungat de Cartagenieni.

În anul 339 se încheie în Sicilia pacea, prin care cartagenienii se obligă a nu mai trece riul Licos și a nu sprigini pe tiranii alungați, ear un an în urmă, la 338, Demosten mijlocește în Grecia încheerea alianței între Teba și Atena contra lui Filip,

și Filip se face prin victoria de la **Cheroneia** (Aug. 338) stăpân în Grecia.

Statele grecești reprezentate în *Congresul de la Corinth* (337) recunosc toate, afară de Sparta, pe Regele Macedoniei drept conducător al Elinilor. După moartea lui Filip (336) și după-ce se răspândește știrea falsă despre moartea lui Alexandru, unele dintre ele, în frunte cu Atena și cu Teba, se abat, ce-î drept, de la hotărârile acestui congres, dar Atena se supune, Teba e dărâmată, și hotărârile congresului de la Corinth rămân temelia predominării macedonene în Grecia.

În anul 331, în sfârșit, după-ce sunt învinși de Antipater la **Megalopoli**, Spartanii se supun și ei și primesc hotărârile aceste, prin care Elinii renunță la independența lor politică.

b. Impărțirea împărăției lui Alexandru.

Alexandru Machedon nu era Grec; el se simțea înse urmaș al Haraclișilor, fusese crescut de Aristotel și era un mare admirator al culturii eline. Tot ast-fel și căpeteniile oștirii lui, deși aproape toți Macedonenii, erau oameni cu cultură elină. Oștenii, lui, în sfârșit, nu erau numai Macedonenii, de oare-ce statele grecești dăduseră și ele contingente de oaste pentru expedițiunea pornită contra Persiei. Ast-fel prin expedițiunea aceasta cultura elină a fost dusă departe în țerrile Asiei, comerțul grecesc s'a întins până spre India și poporul elin s'a răspândit în Asia Mică, în Siria și în Egipt, unde se produc încetul cu încetul nouă centre de viața elină.

După moartea lui Alexandru (323) sfetnicii răposatului și căpeteniile oștirilor iaă înțelegere, ca **Perdica**, căpetenia corpului de gardă, căruia Alexandru îi dăduse pecetea sa, să guverneze în întreaga împărăție până se va naște urmașul legitim al lui, dacă ar fi să fie băiat.

Meleagru, căpetenia pedestrimii, proclamă însă Rege pe **Filip Archideu**, un frate timpit al lui Alexandru, și numai după-ce Meleagru e ucis se face o înțelegere mai deplină.

În virtutea acetei înțelegeri **Selencos**, fiul lui **Antioch**, rămâne în fruntea statului major, — **Casandru**, fiul lui **Antipater**, primește conducerea cetelor de nobili, **Antigon** primește guverna-

mentul Phrigiei **Ptolomeu**, fiul lui *Lagos*, pe al Egiptului, **Lisimach** pe al Traciei, ear **Antipater** rămâne guvernator în Macedonia și Grecia.

Trei luni de zile după moartea lui Alexandru Regina *Roxana* naște apoi un băiet, *Alexandru cel tînăr*.

De aici înainte puternicii împărăției se războiesc mereu între dînșii. În anul 321 Perdica moare într'un război purtat contra lui Ptolomeu, și după-ce oștirea proclamă pe **Antipater** drept urmaș al lui, se face o nouă împărțire a puterilor, Cei nemulțumiți cu această împărțire se aliază apoi între dînșii, și ast-fel se încinge un război general, în care nu mai e vorba de împărțirea puterilor, ci de desfacerea împărăției în mai multe state deosebite. — Unul după altul dar moștenitorii lui Alexandru sunt înlăturați: Filip e omorit de Olimpia, Alexandru cel tînăr e omorit de sbirii lui Casandru, ear *Heracle*, un fiu natural al lui, e otrăvit de *Polisperchon*, care-l proclamase Rege după moartea lui Alexandru cel tînăr.

Războiul se urmează în toate părțile împărăției și abia douăzeci și doi de ani după moartea lui Alexandru, în anul 201 i. d. Chr., se închee prin marea bătălie de la **Ipsos** (Asia Mică.)

După bătălia de la Ipsos învingătorii impart împărăția în 4 state mari.

1. **Ptolomeu** (Lagi) primește **Egiptul** și insula Cipru;
2. **Seleucos** (Nicator) primește **Asia** din Ind și Ixarte până în munții Antitaurului și în Egipt, adică Iranul, Mesopotamia, Siria și Fenicia.
3. **Lisimach** primește **Tracia** și **Asia Mică**; și
4. **Casandru** primește regatul **Macedo-grec**, adică Macedonia și Grecia, care era stăpănită de **Demetriu**, fiul lui *Antioch*.

Pentru-ca în viitor să nu se mai producă conflicte între aceste state, se mai crează în Asia Mică un șir de mici regate independente, *Pontul*, *Armenia*, *Copadochia* și *Chilichia*.

Pe când în țările de la răsărit se desfășură războiul pentru această desfacere a împărăției lui Alexandru, în Sicilia se ridică **Agatocle** în fruntea Siracusei (317) și Cartageninii ajung să asedieze Siracusa, ear **Grecii** din Italia se luptă ajutați de **Romani** și de **Alexandru** din Epir contra Saminților, pe care Romanii îi silesc la 304 să renunțe la cuceririle ce făcuseră în *Grecia Mare*.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ

1. Filip se urcă în scaun	360	i.	d.	Chr.
2. <i>Alexandru Machedon se naște</i>	356	"	"	"
3. Răsbiul sfânt izbucnește	355	"	"	"
4. Pacea între Filip și Greci	345	"	"	"
5. Timoleon trece în Sicilia	344	"	"	"
6. Pacea dintre Timoleon și Cartagineni	339	"	"	"
7. <i>Lupta de la Cheronea</i>	338	"	"	"
8. <i>Alexandru se urcă 'n scaun</i>	336	"	"	"
9. Lupta de la Megalopoli	331	"	"	"
10. <i>Alexandru moare</i>	323	"	"	"
11. Agatocle ia puterea	317	"	"	"
12. <i>Lupta de la Ipsos</i>	301	"	"	"

6. STAPÂNIREA ROMANĂ.

Romani, în timpul lui Alexandru Machedon popor viguros, dar încă mic, încult și neînsemnat, vin în mai deaproape atingere cu Elinii pe la anul 332, când *Alexandru din Epir* întrase în negoțieri cu dânsii, ca împreună să-î războiască pe Samniți.

Alexandru din Epir e ucis în anul 331, Alexandru Machedon moare opt ani în urmă, iar Romanii urmează ei singuri războiul contra Samniților și-l încheie după lupta de la Sentin (295) prin supunerea Samniților.

Căți-va ani în urmă **Tarentinii** intră în conflict cu Roma, care îi scăpase pe Grecii din Italia de plaga Samniților, și cer ajutor de la **Pirhu**, Regele Epirului. Pirhu, unul dintre marii căpitani ai aceluia timp, trece în anul 281 în Italia ca protector al Elinilor și se luptă timp de doi ani contra Romanilor. În anul al treilea trece apoi, tot ca protector al Elinilor, în Sicilia, iar după-ce se întoarce din nou în Italia e învins, la 275, în lupta de la **Benevent** (mai înainte Malventum) și se retrage cu rămășițele oștiri sale.

După lupta de la Benevent Romanii sunt stăpâni asupra *Greciei Mari*.

Ear câți-va ani în urmă, la 264, izbucnește primul război punic. La începutul războiului *Hieron*, Regele Siracusei, care atâta timp se luptase contra Mamertinilor, era aliat al Cartageninilor. În curând însă Grecii din Sicilia se dau în partea Romanilor, ear după încheierea păcii de la 241 Sicilia devine prima provincie romană.

Ast-fel ajunge o însemnată parte din poporul elin sub stăpânirea romană.

Vre-o zece ani de zile în urmă coloniile grecești de pe coastele orientale ale Mării Adriatice cer de la Romani ajutor contra corsarilor din Iliria, și în anul 229 stăpânirea romană se stabilește și pe aceste coaste, începând de la Corchira în sus.

Încă vre-o două-zeci de ani în urmă, când Hanibal amenință Roma, coloniile grecești de pe coastele Spaniei se pun sub ocrotirea lui Scipio, ear la 203, după încheierea păcii cu Cartaginea, Grecii din Spania rămân și ei sub stăpânirea Romei.

De aici înainte privirile Romanilor sunt îndreptate spre răsărit,

Încă în timpul războiului punic **Filip V.** Regele Macedoniei se aliază cu Hanibal și neliniștește orașele grecești ajunse sub protecțiunea Romei. Ast-fel în anul 214 Romanii se unesc cu dușmanii Macedoniei, între care erau și Lacedemonienii, ca să apere Grecia față cu asupritorul Filip. Războiul înse abia după terminarea celui punic se urmează cu toată hotărârea, și în anul 197 **T. Quinctiu Flaminiu** nimicește la **Chinoschefale** (Tesalia) oștirea lui Filip.

Victoria de la Chinoschefale e pentru Romani ceea ce pentru Macedonenii fusese victoria de la Cheroneia. Macedonia pierde tot ceea ce stăpânise în Tracia, în Asia Mică, în Marea Egeică și în Grecia, recunoaște independența tuturor Elinilor, le predă Romanilor flota de război și se obligă a nu mai purta război fără de învoirea senatului roman.

Și aici dar, întocmai ca în Grecia Mare, în Sicilia, în Spania și în Marea Adriatică, Romanii se ivesc ca eliberatori, și Flaminiu regulează relațiunile dintre statele grecești, restabilește pretutindenea pacea și buna înțelegere, apoi retrage oștirile romane din Grecia (194).

Doi ani în urmă însă oștirile romane ear trec în Grecia, ca să alunge pe **Antioch III.**, numit și Cel Mare, Regele Siriei, care

intrase însoțit de Hanibal în Eubea și înainta spre Termopile, ca să turbure pacea stabilită de Flaminiu.

Bătut la *Termopile*, Antioch se retrage în *Asia Mică*, și oștirile lui sunt nimicite în anul 190 la *Magnesia* de Scipio Africanul.

După înfrângerea suferită la *Magnesia* urmașul lui Seleucos perde tot ceea ce stăpânise în *Asia Mică* și în Europa, plătește mari despăgubiri de război și se obligă a nu mai purta în mediterană război fără de învoirea senatului roman. Aici, ca în Grecia, Romanii nu iaș ei ănsi-și nimic în stăpânire, ci declară coloniile eline independente și regulează hotarele statelor și relațiunile dintre ele.

Dar pacea era între Greci peste puțină.

În curând după retragerea oștirilor romane Grecii ear încep a se război între dănsii, Filip caută și găsește aliați și Romanii trec de a treia oară în Grecia. După-ce Filip V. moare, fiul lui, **Persen**, e bătut în anul 168 de **L. Emiliu Paul** la *Pidna*, cade în mâinile Romanilor și e dus înaintea carului triumfal al învingătorului la Roma, unde moare câțiva ani în urmă. Ear Macedonia, din care odinioară eșiseră stăpânitorii lumii, e împărțită în mai multe republici.

Aceasta însă nu e de cât o stare de tranzițiune.

Pe când Romanii se războiau în Grecia și în *Asia Mică*, Cartagenii făceau toate opintirile, ca să adune noue puteri și să scape din greaua pozițiune ce li se crease după înfrângerea de la Zama, ear **M. Porciu Cato** își încheia toate discursurile rostite în senatul Romei cu cuvintele „*Censeo enim Carthaginem asse delendam*—(Sunt deci de părerea, ca Cartagina are să fie dărâmată). În anul 149 izbucnește deci al treilea război punic, care se încheie în anul 146 cu dărâmarea Cartaginei și cu prefacerea posesiunilor cartagine în provincie romană.

După izbucnirea acestui război Macedonenii se răscolă, și **Q. Ceciliu Metel**, care suprimă răscolul, prefacă la anul 148 Macedonia în provincie romană.

Doi ani în urmă Achaii le declară război Spartanilor și statele grecești, grupate în două confederațiuni, ear se războiesc între dănsule. Metel trece în Grecia, ca să restabilească pacea, ear după-ce silințele lui rămân zadarnice, Grecia e prefăcută și ea la anul 146 în provincie romană.

De aici în nainte, timp de vre o șaptezeci de ani, Elinii trăiesc în pace, unii sub stăpânirea Romanilor, ear alții ca ocrotiți ai lor.

În curând însă după dărămarea Cartaginei se ivesc în Roma și în Italia niște lupte interne, care se urmează cu scurte întrerumperi timp de vre-o sută de ani.

În timpul acelor lupte statul roman e amenințat de mai multe ori în existența lui.

Regele din Pont, **Mitridat VI.**, profită de această stare sdruncinată a statului roman și își întinde încetul cu încetul stăpânirea atât asupra orașelor de pe coastele Mării Negre, cât și spre răsărit până în Armenia. Senatul roman îl oprește în virtutea păcii stabilite după bătălia de la *Magnesia* de a-i mai război pe vecinii sei. El însă adună oștiri mari, își construiește o flotă puternică și își câștigă aliați în Egipt, în Siria, în insulele din Marea Egeică și în Grecia, apoi supune nu numai Asia Mică și insulele din marea Egeică, ci totodată și Grecia.

Oștirile lui sunt însă nimicite de **L. Corneliu Sulla** în anul 86 la *Cheroneia*, apoi în anul 85 la *Orchomenos*, și nu-i rămâne decât să li se supună poruncilor primite din Roma.

Dar luptele interne se urmează în Roma, și Mitridat adună nouă puteri, se aliază cu ginerele său **Tigrane**, Regele Armeniei, și începe în anul 74 din nou războiul contra Romei. El e bătut mai întâi de **Lucul**, apoi în anul 66 oștirile lui sunt nimicite la *Nicopoli*, lângă Eufurat, de către **Gneiu Pompei**.

După bătălia de la *Nicopoli* Tigrane se supune, Mitridat se duce pribeag și-și curmă (63) viața, ca să nu cadă în mâinile Romanilor, iar Pompei înaintează până în *Caucas*, apoi se întoarce spre Siria și spre Egipt, ca să restabilească ordinea și aici.

Ast-fel în anul 62 i. d. Chr. Elinii ajung toți sub stăpânirea romană, care se întinde până în Eufurat.

Stăpânirea romană a fost aspră, dar binevoitoare.

Romanii abia după primul război punic au început să primească cultura de la Elinii ajunși sub stăpânirea lor. De aici înainte fiii patricienilor aveau cu toții dascăli greci, și în timpul, când au trecut în Grecia, Romanii, întocmai ca odinioară Macedonenii, erau conduși de oameni cu cultură elină, care admirați operele de artă ale Greciei, se închinau zeilor elini și aveau simpatii pentru poporul elin.

Romanii însă, oameni reci și chibzuiți, erau conduși în rela-

țiunile lor către alte popoare de principiul „*In hostem suprema auctoritas esto* — (față cu dușmanul nu trebuie să fii îndurător). Ast fel ei au fost nemiloși și față cu Grecii, de câte-ori aceștia s'aun resculat ori s'aun unit cu dușmanii Romei. Tot-deauna insee Elinii aun fost lăsați de Romani să trăiască după obiceiurile lor și să caute nejiigniți de treburile lor comerciale.

TABELA CHRONOLOGICĂ.

1. Aiexandru din Epir moare	331	i. d. Ch*
2. Bătălia de la Sentin	295	" " "
3. Lupta de la Benevent	275	" " "
4. <i>Sicilia provincie romană</i>	241	" " "
5. Romanii pe coastele Adriaticei	223	" " "
6. Zama	203	" " "
7. Lupta de la Chinoschefale	197	" " "
8. Lupta de la Magnesia	190	" " "
9. Lupta de la Pidna	168	" " "
10. <i>Macedonia provincie romană</i>	148	" " "
11. <i>Grecia provincie romană</i>	146	" " "
12. Lupta de la <i>Orchomenos</i>	85	" " "
13. Lupta de la Nicopoli	66	" " "
14. Stăpânirea romană până la Eufrat	62	" " "

B. ROMANII

Statul roman a existat timp de 1229 ani, de la 753 i. d. Chr. până la 476 d. Chr. Timp de 244 el a fost guvernat de *Regi*; timp de 480 ani, de la 509 până la 29 i. d. Chr. el a fost *republică*; timp de 505 ani, de la 29 i. d. Chr. până la 476 d- Chr. el a fost *imperiu*.

Regele era la Romani nu numai cap al statului, ci totodată șicea mai înaltă autoritate religioasă: el îi judeca pe Romani în ultima instanță, el cărmuia statul în timp de pace, el conducea oștirea romană în războaie și el săvârșea marile acte religioase.

Alungat fiind cel din urmă Rege, Tarquiniu Superbul, Romanii desfac puterea regală în două părți: pentru săvârșirea ceremoniilor religioase aleg un mare preot numit **Rex sacrificulus**, ear pentru supravegherea judecăților, pentru cărmuirea statului și pentru conduce reaoștirii în război aleg doi **Consuli** sau *Pretori*.

Rex sacrificulus sau sacrorum era ales *pe viață* de către **Pontifex maximus**, căpetenia preoților, în înțelegere cu colegiul preoțesc, ear soția lui, **Regina Sacrorum**, săvârșia funcțiunile, pe care le săvârșise mai înainte Regina.

Pontifex maximus era ales de către popor tot pe viață, la început dintre Patricieni, ear mai târziu dintre cetățenii mai bătrâni, care nu mai aveau și altă direcătorie.

Consulii erau aleși de popor pe un *singur an*, — la început dintre Patricienii mai maturi, ear în urmă dintre toți cetățenii, și nu puteau să fie realeși în al doilea an.

Ei erau inviolabili în timpul funcționării lor; după-ce trecea înse anul, ori-și-care cetățean putea să le ceară socoteală despre cele făcute de dênșii ca Consuli.

Consulii cărmuiau statul roman și îl reprezentau față cu alte state; ei erau presidenții senatului; ei convocau adunările poporului; ei propuneau legile și le publicau; ei conduceau judecățile în toate pricinile dintre cetățenii romani: nici un act mai însemnat nu puteau înse să săvârșească fără de învoirea senatului și a adunării poporului, fiind-că stăpânirea lor era scurtă și după încheierea anului erau trași la răspundere.

Ei mai atirnav, afară de aceasta, de la Rex sacrorum și de la Pontifex maximus, care erau întrebați tot dea-una, când vorba era de săvârșirea unui act mai însemnat, și nu o dată s'a întâmplat, că o lege propusă de Consuli și votată de popor să remaie nepublicată ori un război dorit de Consuli să nu fie declarat, fiind-că Pontifex maximus aflase că semnele nu sunt bune.

Cu totul alta era pozițiunea Consulilor, când ei se aflau în fruntea oștirii. In dată-ce ieșeau din Roma cu oaste, ei erau **imperatorii**, adecă poruncitori și nu mai aveau să asculte de nimeni ci toți trebuiau să li se supună.

Poporul și senatul puteau înse să-i cheme a casă, și Consulul perdea imperiul îndată-ce intra în Roma.

Ear dacă interesele Romei cereau, ca după împlinirea anului să nu se facă schimbare în conducerea oștirii, Consulul, care se distingea pe câmpul de război, rămânea, ca *Proconsul*, în fruntea oștirii.

In timpuri grele, în sfârșit, Senatul și Poporul alegeau pe unul dintre Consuli, ear cel-lalt Consul proclama pe colegul său **Dictator**. Dictatorul avea întreaga putere regală, atât pe câmpul de război, cât și în oraș, dar numai pe timp de cel mult șase luni.

Aceasta e organizațiunea, cu care statul roman a crescut mare și puternic. Garanția libertăților cetățenești era, că diregătorii Romei și purtătorii puterii lumești erau aleși pe un singur an, ear după împlinirea acestui an ori-și-care cetățean putea să le ceră socoteală despre ceea ce au făcut ca diregători.

Singur **Censorul** era ales pe cinci ani, de oare-ce listele membrilor senatului și ale cetățenilor se făceau din cinci în cinci ani. Censorul, care făcea aceste liste, ștergea pe unii și punea în locul lor pe alții, după buna lui chibzuială. Abia după împlinirea celor cinci ani i se putea cere socoteală, de ce a șters pe unii și a pus pe alții.

In anul **133** se face prima spărtură în organizațiunea aceasta.

In curând după prefacerea Greciei în provincie romană, Italia și mai ales Roma era agtată de adencă nemulțumire. Cetățenii romani se sporiseră și pe când marea mulțime a lor sărăcise de nu mai ezea nimic, câte-va familii câștigaseră moșii mari, pe care le lucrau cu sclavi.

Încă în anul **377**, când s'a ales primul Consul din rendul plebeilor, *Gaiu Liciniu Stolo*, unul dintre tribunii aceluși an, isbuti

se a face să se primească o lege, în virtutea căreia, nimeni nu putea să stăpânească din agrul public al Romei mai mult ca 500 jugăre.

Acum, după 244 de ani, **Tiberiu Grachu**, un tiner înimos, dar prea de tot avântat, fiind ales tribun, face propunerea ca nimeni să nu poată stăpâni mai mult ca 500 jugăre pentru sine și câte 250 jugăre pentru fiște-care din feciorii săi, ear restul agrului public să fie împărțit între cetățenii săraciți, câte 30 jugăre de fiște-care, ca moșie de veci, pe care înse n'o pot vinde, nici dăruî.

El înse nu putea să facă această propunere în adunarea poporului, de oare-ce *M. Octaviu*, cel-lalt tribun, nu era învoit cu ea. Nu-î remânea deci decât să aștepte până-ce nu va pute să fie ales tribun alătura cu un alt coleg, cu care se poate înțelege. El înse face ca poporul să aleagă alt tribun în locul lui *M. Octaviu*, ba stăruie chiar ca el însu-și să fie ales și pe al doilea an. El e ucis în forul roman încă mai nainte de a se fi făcut votarea, dar spărtura e făcută, și de aici înainte Roma trece din sguduire în sguduire spre organizațiunea monarchică.

În anul 122 **Gaiu Grachu**, fratele lui Tiberiu, e ales și pe al doilea an tribun și e ucis și el pe când voia să reformeze organizațiunea Romei.

Încă 16 ani în urmă **Gaiu Mariu**, un fecior de plugar, e ales cinci ani de a rândul (105—100) Consul, ear în anul al șaselea el se unește contra poporului cu bogații, care-l silesc apoi să părăsească Roma.

Cinci-deci și trei de ani în urmă, în anul 46 i. d. chr. **Gaiu Iuliu Cesar** e proclamat de popor Dictator pe timp de deuce ani și tot odată Censor, ear anul următor senatul îl proclamă *Dictator, Consul și Imperator* pe viață, *Censor, Tribun și Pontifex maximus*.

Ast-fel se împreună toate puterile statului roman într'o singură voință, și când Iuliu Cesar voiește, voiește Roma.

El nu poartă coroană și nu are tron, dar Roma a încetat a fi republică.

După-ce Iuliu Cesar cade în anul 44 i. d. Chr. lovit de pumnarele republicanilor, se ridică **C. Iuliu Cesar Octavian**, nepotul și moștenitorul lui, care învinge în timp de 14 ani pe rivalii săi și rămâne de la anul 30 i. d. Chr. singur stăpânitor al Romei.

I. R E P U B L I C A.

(509—30 i. d. Chr.)

I. Creșterea statului roman

a I T A L I A

(1.509—295)

Alungat din Roma, Tarquiniu Superbul face trei încercări de a-și redobândi tronul. Mai întâi el e ajutat de Etruscii din *Veii* și *Tarquiniu*, apoi de *Porsena*, Regele *Clusiu*, și în cele din urmă de *confederațiunea latină*.—Nu se știe hotărît, dacă Romanii au fost ori nu învinși în luptele lor cu Etruscii; ei însuși și spun, că n'au fost nici învinși, nici învingători. Pe Latini înse i-au învins Romanii, și Tarquiniu nu s'a mai întors la Roma.

Din știrile privitoare la aceste lupte rezultă, că statul roman avea o întindere de tot mică și că Roma perduse după alungarea lui Tarquiniu înrîurirea, pe care o avuse asupra celor trei popoare din centrul Italiei. Abia în anul 493 se încheie între Romani și Latini o alianță de apărare contra *Volscilor*, care, profitând de luptele ce se iviseră între Patricieni și Plebei, voiau să facă cuceriri pe teritoriul roman. În urmă apoi se unesc cu *Volscii* atât *Equii*, cât și *Veienții*.

Romanii se luptă contra acestora timp de peste șase-șeci de ani, și cu toate că buna înțelegere între Patricieni și Plebei nu se stabilește nici după publicarea celor *XII. table* de legi (450), ei nu numai că nu perd nimic, dar mai și câștigă pe ici pe colo câte o bucatică de teritoriu, unde așează *coloni de oșteni*, prin care apără hotarele și propagă spiritul roman.

Încetul cu încetul înse Roma se împacă, *Volscii* și *Equii* se retrag, și la 406, peste o sută de ani după întemeierea republicei Romanii asediază orașul *Veii*, pe care dece ani în urmă, la 396, îl ia cu asalt și-l pustiește.

Pe când înse Romanii se pregătesc să înainteze în Etruria, se ivește *Brenu* în fruntea *Galilor* la *Clusiu*.

Etruscii cer ajutor de la Roma, pe care atâta timp o războiește, ear Romanii îi trimit *Brenului* o solie, prin care îl invită să se retragă. Unul dintre soli, *Fabiu*, om pătimăș, ia parte la o

încăierare dintre Galii și Etruscii și ucide pe unul dintre fruntașii Galilor.-

Aflând despre această nesocotire a pozițiunii de sol, Brenul cere ca Romanii să i extradeze pe soli, ear după ce poporul refuză extradarea, el părăsește Clusiul, înaintează în fruntea Galilor spre Roma, îi bate pe Romani la răsăritul râului *Alia* în Tibru și pradă Roma (390).

Anul următor Brenu primește știrea, că *Venetii* au intrat în Galia și intră la învoială cu Romanii, care îi plătesc 1000 punți de aur ca să se retragă. Când ei se plâng că greutățile sunt false, căpetenia Galilor strigă *Vae victis!* (Vai de cei învinși) și-și mai aruncă și spada în cumșpână.

Ast-fel a fost Roma certată pentru păcatul de a nu fi voit să jertvească pe călcătorii obiceiurilor de atunci, și ziua înfrângerii de la *Alia* a fost pusă în calendar ca zi de jale și de grea spășire

După retragerea Galilor statul roman abia se mai putea susține. Pe când se urmau lucrările pentru rezidirea orașului prădat și pustit, luptele dintre Patricieni și Plebei izbucnesc cu nouă înverșunare. Ast-fel Latiniile se desfac de alianța încheiată cu Roma, ear Etruscii, în frunte cu orașul *Tarquini*, reîncep luptele contra Romei.

Acesta e timpul, în care Patricienii, vădând pericolul, primesc (377—367) legile propuse de *Gaiu Liciniu Stolo* și se învoiesc, ca diregătorii Romei, până chiar și unul dintre Consuli, să fie aleși și din rândul Plebeilor.

De aici înainte statul roman, tare prin unirea cetățenilor săi, crește cu răpediciune.

În anul 356 primul Dictator proclamat dintre plebei, *C. Marcu Rutil*, înfrânge oștirea etruscă înaintată până la Tibru și se întoarce cu 8000 de prizonieri la Roma.

În anii următori Latiniile, învinși și ei, sunt siliți a se ține de legăturile încheiate cu Roma.

În anul 342 *Campanii* și mai ales bogații orașenii din *Capua*, strimtorați fiind de *Samniții*, se pun sub protecțiunea Romei.

Romanii îi invită pe *Samniții* să înceteze a mai prăda *Campania*; acestia inse, drept răspuns la această invitare, năvălesc încă mai numeroși peste munți.

Ast-fel izbucnește primul război cu *Samniții* (342—340), în care *Samniții* sunt învinși la *strimtoarea caudină* și siliți a intra în alianță cu Roma.

Romanii încheie războiul acesta, de oare-ce Latiniî profitaseră de el, pentru ca să se desfacă din nou de Roma. Când Romanii stăruie asupra învoielilor făcute, Latiniî cer ca unul dintre consulii Romei să fie ales dintre Latini și ca orașele latine să fie primite și ele în triburile Romei. Campanii, pe care Romanii îi scăpaseră de Samniții, se unesc apoi și ei cu Latiniî.

Aliații sunt bătuiți de **Manliu Torquatu** în lupta de la **Vesuviu** (340) apoi, la 338 la *Trifanum*.

După aceste victorii Romanii nu îi supun pe Latini și pe Campanii, ci îi declară de *soți* (socii) ai Romei, ear pentru-ca să se asigureze pe viitor, iaă pe ici pe colo de la densesi câte o bucată de pământ, pe care așează colonii militare.

Ast-fel în anul 338, când soarta Greciei se hotărește în bătălia de la Cheroneia, statul roman e un oraș cu câte-va sate înpregiurul lui, care înse are predominarea din munți până în mare și din Etruria până la Capua.

Și totu-și Roma era pe timpul acesta cel mai însemnat dintre statele din centrul Italiei.

Samniții, ne mai putând trece spre apus, își urmează prădările spre orașele bogate din Grecia Mare. Grecii cer ajutor de la frații lor de peste mare.

Acesta e timpul, când *Alexandru din Epir* intră în tratări cu Romanii, ca să-i războiască împreună pe Samniții. Romanii înse nu calcă învoielile făcute la 340 cu Samniții.

În anul 327 înse Samniții ocupă, în înțelegere cu Tarentinii, colonia grecescă de curând înființată **Neapoli**. Romanii îi invită să se retragă, și după ce ei stăruie, izbucnește **al doilea război cu Samniții**, care se încheie în anul 304, un an mai înainte de desfacerea împărăției lui Alexandru.

La începutul acestui război Romanii intră întâia-ora în mai de aproape, atingere cu popoarele de pe cîlna orientală a Apenninilor, dintre care *Lucanii* și *Apulienii* se aliază cu densesi.

După cinci ani de luptă Samniții cer pacea; Romanii înse nu li-o acordă decât cu condițiunea, că vor recunoaște supremația Romei. În fața acestei condițiuni Samniții își adună din nou puterile și se pregătesc pentru renoirea războiului.

Sosind la Roma știrea, că orașul *Luceria* din Apulia e împreșurat Consulii *Spuriu Postumiu* și *Titu Veturiu* trec cu oaste prin *strîmtorile caudine*, ca să le vie Lucerienilor într'ajutor. Aici,

în valea cea strîmtă și apătoare, oastea romană e surprinsă apoi de Samniți și bătută din toate părțile, încât nu-î rămâne decât să capituleze. Invingătorii nu se mulțumesc înse a le lua Consulilor jurământul, că Roma va renoi alianța încheiată la 340 și a lua armele de la oștenii romani, ci-î mai și fac pe aceștia să treacă unul câte unul pe sub **furcile caudine** (321).

De aici înainte războiul se urmează cu mai mare înverșunare până în anul 305, când cea din urmă oaste a Samniților e nimicită la **Bovianum**, și Roma își întinde stăpânirea peste munți până la Marea Adriatică.

În timpul acestui război îndelungat au ieșit la iveală mai ales doi dintre conducătorii oștirilor romane, *Fabiu Maxim* și **Papiriu Cursor**, care au răsbunat rușinea pățită în strimtoarea caudină, dar n'au isbutit să închee războiul.

Pe când Romanii se luptau contra Samniților, Campanii s'au ridicat și ei contra Romei, iar Etruscii și Tarentinii îi îmbărbătau pe Samniți și îi ajutau pe sub mână.

Acum, după-ce Samniții sunt supuși, se formează contra Romei o coalițiune, în care intră alături cu Samniții resculați *Etruscii*, *Umbrii*, ba chiar și o parte din *Galii*.

Ast-fel în anul 298 izbucnește al **treilea război cu Samniții** care se încheie în anul 295 cu bătălia de la **Sentin**, unde se luptă 60,000 Romani, dintre care trei mii rămân pe câmpul de război.

După victoria de la **Sentin** Romanii sunt stăpânii Italiei, centrale, și din Galia până în Grecia Mare nu mai e nici un popor destoinic de a se pune în potriiva Romei.

II. 295—222

După lupta de la **Sentin** Samniții mai fac câte-va opintiri desnădăjduite, dar sunt din nou învinși de către **L. Papiriu Cursor** fiul, și abia în anul 290 se încheie pacea, prin care Samniții recunosc, ca confederați supremația Romei.

Pecând Romanii încheie pacea aceasta, se pregătește o nouă coalițiune contra Romei.

Lucanii, ne mai fiind ocupați în războiul cu Samniții, încep să prădeze prin Grecia Mare. Orașul **Turii**, care suferea mai mult de aceste prădări, se pune deci și el, ca odinioară Capua, sub scutul Romei. Invitați apoi de către Romani să înceteze a

mai prăda, Lucanii calcă învoielile și se aliază cu **Tarentinii**, cu orașele din **Etruria**, cu **Umbrii**, cu **Samniții**, și cu vecinii lor despre meadă-noapte, între care mai ales **Boii** și **Gali** din **Senonia**. Ba chiar și o parte din **Sabinii** se unește cu acești dușmani ai Romei.

Simțindu-se tari prin această alianță, Lucanii îi țin prinși pe solii Romei, ear în anul 285 asediază orașul **Areții**, bat oștirea romană, care alergase să-l despresoare, și prind 13,000 Romani.

Aflând, că înfrângerea aceasta e datorită mai ales Galilor senonici, cu care Roma încheiase alianță după lupta de la **Sentin**. Romanii cer de la Gali senonici satisfacțiune. Aceștia însă îi jertvesc pe solii romani deilor săi,

Astfel în anul 283 Consulul **P. Dolabela** pornește cu oaste mare asupra orașului **Sena**, capitala Galilor senonici, pustiește atât acest oraș, cât și satele Galilor, îi stârpește ori alungă pe Gali și așează aici colonii miitare romane, prin care asigurază stăpânirea romană la hotarele din valea Padului.

Anul următor se ridică tot nordul Italiei și pornește în frunte cu Etruscii și cu Umbrii asupra Romei. Ostirile cele mari ale aliaților sufăr însă o grea înfrângere la trecerea lor peste Tibru și războiul se încheie cu supunerea Etruriei și a tuturor popoarelor de la Nordul Romei până în Galia.

În același timp mai multe orașe grecești, între care **Locri**, **Croton** și **Rhegion**, se pun, ca **Turii**, sub ocrotirea Romei și primesc de bună voie garnisoane romane.

Nu mai rămăsese în sudul Italiei de cât o parte din Grecia Mare, asupra căreia nu se întindea suprematia romană. Din partea aceasta însă Roma se știa asigurată printr'un tractat de pace și de alianță, pe care-l încheiase cu **Tarentinii**.

În ciuda acestui tractat partidul democrație din Tarent dă navală asupra unei mici flote pe dece corăbii romane, care căutase adăpost în portul orașului, taie o parte din oștenii romani și prinde pe cei ce nu scăpaseră, apoi pustiește orașul Turii și îi taie ori vinde ea sclavi pe locuitorii lui, drept pedeapsă pentru că se uniseră cu „barbarii“ din Roma.

Romanii, care abia terminaseră războaiele cele grele cu popoarele de la nord și se fereau de un nou război, cer prin o solie trimisă la Tarent respectarea tractatului, punerea în libertate a celor robiți și rezidirea orașului Turii, Tarentinii îl iaă însă în

bătăie de joc pe solul roman, care nu vorbea bine grecește, ba un caraghios aruncă cu noroiu în haina lui cea albă.

„*Haina aceasta, — dice apoi L. Postumiu, solul Romei, — are să fie spălată în sânge?*” — și în anul 282 izbucnește războiul, care la 269 se termină cu supuerea Greciei Mari. Tarentinii cer ajutor de la Pirhu, Regele Epirului, pe acel timp unul din cei mai războinici monarhi, și în anul 281 Pirhu trece în Italia cu o oaste de vre-o 26,000 luptători și două-deci de elefanți, ca să ridică pe popoarele italice de curând supuse asupra Romei.

Romanii își adună toate puterile și renoesc legăturile lor cu Latinii, cu Etruscii și cu Samniții, dar în anul 280 ei sufer o grea înfrângere la **Heracleia**, unde războierii romani sunt sparte de elefanții înfuriați.

După înfrângerea aceasta, Lucanii; Samniții și orașele grecești se dau în partea lui Pirhu, iar garnisoana romană din Rhegion, compusă din Campani, face în Reghion un stat de pradători ca cel întemeiat de conaționali lor, Mamertinii, în Sicilia. — În același timp se clatină și Etruscii, ba chiar și unele din orașele atine. Astfel Romanii înclină a primi pacea, pe care li-o oferea Pirhu cu condițiunea, că vor renunța la predominarea lor și vor ncheia alianță cu dânsul. Dar **Apiu Claudiu** (Cecu), bătrânul lipsit de vedere, se iverse în mijlocul lor și-i îmbărbătează. Roma își adună din nou puterile și anul următor Pirhu câștigă, ce-i drept, o nouă victorie la **Ausulum**, dar floarea războierilor lui rămâne pe câmpul de bătălie și el esclamă: *Încă o victorie ca aceasta și sunt pierdut!*

El amână deci continuarea războiului cu Romanii și trece la 279 în Sicilia, ca să-i ajute pe Grecii contra Mamertinilor uniți cu Carthageninii.

Romanii profită de această depărtare și aduc iar la supunere pe popoarele și pe orașele, care se desfăcuseră de Roma, iar în anul 275 Pirhu, întors din Sicilia, suferă o grea înfrângere la **Be-nevent** și se retrage din Italia.

După retragerea lui Pirhu nu le mai rămâne Romanilor de cât să reguleze relațiunile dintre Roma și popoarele din Italia după buna lor chibzuială.

În anul 264, când izbucnește primul război punic, regularea aceasta e făcută, iar după încheierea acestui război Roma e putere maritimă, care predomină în Mediterană.

Dar spre meadă-noapte mai erau încă Galii din valea Padului, care amenințau pacea Italiei.

În anul 226 Galii aceștia se pun în înțelegere cu frații lor din Alpi și din valea Ronului, care trimit în valea Padului o oaste de 50.000 pedestrimi și 20.000 călăreți, niște oameni uriași și rivitori la bogățiile Italiei. Unindu-se cu aceștia, Galii din valea Padului trec Apeninii și tăbăresc la Clusiu.

Italia întreagă e cuprinsă de spaimă și spaima crește după ce oștria adunată de Etrusci și de Sabinii e nimicită și Galii pradă neimpedecați de nimeni întreaga Etrurie.

Pe când înse ei se pregăteau de retragere, ca să-și ducă prada la loc sigur și apoi să se întoarcă din nou, două oștiri romane îi iaă lângă *Telamon* la mijloc (225) și-i nimicesc, încât 40 000 dintre dênșii rămân morți pe câmpul de bătălie, ear 10.000 cad în mâinile Romanilor.

După victoria aceasta Romanii înaintează în valea Padului, și în anul 222 Consulul M. **Marcel** nimicește cele din urmă rămășițe ale oștirilor galice, ear *Gneiu Scipio* ia cu asalt **Mediolanul** și **Comul**, cele mai tari dintre centrele de apărare ale Galilor.

Ast-fel în anul 222 i. d. Chr. 111 ani după bătălia de la *Iso*s Italia toată, până în culmilele Alpilor, ajunge sub stăpânirea Romanilor chemați de providență să înfrêneze popoarele, care nu știaă să trăiască în pace și să le țină sub stăpânirea ei.

Ce-i drept, în timpul, când Hanibal sguđuie diu temelii statul roman, atât Galii, cât și alte popoare din Italia se mai ridică în potriua Romei, dar în anul 222 stăpânirea Romei e întemeiată și în valea Padului, și după victoria de la Zama Romanii își asigurază stăpânirea prin colonii militare și prin drumuri, care pun Galia în legătură directă cu Roma.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ

1. Ploclamarea republicei	509 i. d. Ckr.
2. Renoirea alianței cu Latinii	493 " " "
3. Cele XII table de legi	450 " " "
4. Pustiirea orașului Veii	396 " " "

5. <i>Galif pustiese Roma</i>	390	"	"	"
6. Legile lui Liciniu Ștolo	367	"	"	"
7. Primul răsboi cu Samniții	342	"	"	"
8. Lupta de la Vesuviu	340	"	"	"
9. Furcile caudine	321	"	"	"
10. Bătălia dela Rovianum	305	"	"	"
11. <i>Bătălia de la Sentin</i>	295	"	"	"
12. Bătălia de ia Ausculum	279	"	"	"
13. <i>Bătălia de la Benevent</i>	275	"	"	"
14. <i>Supunerea Gatiei</i>	222	"	"	"

b. SICILIA ȘI SPANIA

Sicilia cade sub stăpânirea romană în virtutea păcii încheiate la anul 241 i. d. Chr. între Romanii și Cartageneni. După înfrângerea suferită de Romani la Canae (216) Sicilienii se dau înse în partea Cartagenenilor. În anul 214 dar același **M. Marcel**, care supusese Galia, trece cu rămășițele legiunilor de la Canae în Sicilia, sediază *Siracusa* și o ia după o apărare de aproape doi ani de zile, apoi îi alungă încetul cu încetul pe Cartageneni din Sicilia. Ast-fel în anul 210 Sicilia trece din nou sub stăpânirea romană.

Tot în timpul acesta ajunge și Spania sub stăpânirea romană.

După-*ce frații Scipioni*, care supuseseră o parte însemnată din Spania, mor în anul 214, tânărul P. Corn. **Scipio Africanul** ia **Cartagena** saă Noua Cartagine, capitala posesiunilor Cartagine, unde găsește o pradă bogată și prinde peste 10,000 de Cartageneni.

Scrietorii romani povestesc, că între cei prinși era și o tînără de rară frumusețe, mireasa unui bogat tînăr din Spania. Părinții ei îi ofer lui Scipio o mare sumă de bani, c'a s'o pună în libertate. Acesta înse, om generos, sporește zestrea miresei cu banii ce'i se oferiseră și-i trimite mirelui mireasa. Cu aceeași generozitate i-a întimpinat Scipio și pe fruntașii din Spania, care fuseseră aduși de Cartageneni ca ostateci la Cartagena. El îi pune în libertate și le face deosebite daruri prețioase. Ast-fel el câștigă inimile popoarelor din Spania și aceste îl ajută în luptele lui contra Cartagenenilor, care sunt respinși de pretutinde-

nea și în anul 206 perd și orașul *Gades*, cea din urmă fortăreața a lor.

După încheerea păcii cu Cartagenii, Romanii împart Spania în două provincii.

Stăpânirea romană era și în Spania, ca pretutindenea, chibzuită și bine-voitoare. Unii dintre diregătorii însărcinați de Senatul roman să administreze cele două provincii din Spania au abusat înse de pozițiunea lor, ca să se îmbogățească, și ast-fel popoarele din Spania nu o dată s'au ridicat contra stăpânilor.

În anul 150 i. d. Chr. *Serviu Sulpiciu Galba*, Pretorul trimis în Spania, le promite *Lusitanilor* nemulțumiți, că le va da locuri mai bune de cât acele, pe care le stăpâniau pe țărmul drept al riului Tago, dacă se vor domoli. Când înse aceștia, vre-o 7000 de oameni, vin la dânsul, el îi desarmează și parte îi taie, parte îi vinde ca sclavi. *Caton* cel asupra stăruie, ca Galba să fie tras la răspundere; când înse cestiunea vine în discuțiune, unii dintre cetățenii Romei sunt mituiți de Galba, ear alții se moaie în fața bocetelor copiilor lui aduși în for și ast-fel Galba scapă de pedeapsă.

Vedându-se lăsați la bunul plac al diregătorilor, Lusitani se adună împrejurul unui țăriat numit *Viriat*, care timp de deuce ani (149-139) se luptă contra Romanilor și domnește ca un rege asupra unei părți din Spania. Romanii isbutesc înse în cele din urmă să cumpere cu bani pe câți-va dintre cei mai de aproape ai lui, care îlucid pe când dormea (139).

Nici moartea lui *Viriat* nu pune înse capăt răscoalilor din Spania.

Resculații se concentraseră la **Numanția**, în valea riului Duero și combăteau de aci stăpânirea romană cu atâta îndărătnicie, încât timp de aproape deuce ani oștirile romane, bătute mereu, n'au putut să străbată înainte.

În anul 134 Senatul trimise în sfârșit în Spania pe *Scipio* (cel tânăr) *Emilian*, nimicitorul Cartaginei, numit în urmă și **Numantinul**, care după o asediare de câte-va luni îi silește pe Numantinii munciți de foamete și de boale să se predea și pus-tiește și Numanția (133).

După căderea Numanției Spania întregă e suprusă și administrată cu mai multă cruțare.

TABELĂ CHRONOLOGICĂ

1. Sicilia provincie romană.	241	i. d.	Chr.
2. Lupta de la Canae.	216	" "	"
3. Sicilia supusă din nou	210	" "	"
4. Scipio ia Cartagena	210	" "	"
5. Viriat se pune în fruntea Lusitanilor.	149	" "	"
6. Viriat ucis.	139	" "	"
7. Căderea Numantie.	133	" "	"

c. MACEDONIA ȘI GRECIA

La împărțirea făcută după bătălia de la Ipsos (301) Macedonia și Grecia avea să rămâie sub stăpânirea lui **Casandru**. Acesta înse moare în anul 297 mai înainte de a și fi asigurat stăpânirea asupra Greciei. *Filip* (III), cel mai mare dintre feciorii lui, moare și el câte-va luni în urmă, ear frații acestuia, *Antipater* și *Alexandru*, se ceartă asupra Tronului.

Unul dintre frați cere ajutor de la **Demetriu**, care se întoarse în Grecia, ear cel-alt obține intervenirea Regelui **Pirhu** din Epir, care-i și împacă pe frați împărțind Macedonia între dênșii.

În curând înse Demetriu vine și el cu oaste în Macedonia și e proclamat Rege de către Macedonenii. El domnește apoi timp de șapte ani, de la 294 până la 287 și face în timpul acesta progrese însemnate în Grecia. Vădend înse atât succesele, cât și pregătirile lui, *Lisimach*, *Ptolomeu*, *Seleucos* și *Pirhu* se aliază contra lui. Macedonenii îl părăsesc, și el e silit să părăsească Macedonia, pe care *Lisimach* și *Pirhu* o împart apoi între dênșii.

Câți-va ani în urmă moare Ptolomeu și lasă drept urmaș al său pe *Ptolomeu Filadeful*, al doilea dintre feciorii săi. Primul născut **Ptolomeu Cheraunul** (Fulgerul) simțindu-se jignit de această preferire a fratelui său, se retrage la *Lisimach*, care îi era cumnat. Aici izbutește apoi să ucidă pe unul dintre feciorii lui *Lisimach*, pentru-ca tronul să treacă la altul, care îi era nepot,

apoi trece în Asia Mică și ridică pe Seleucos asupra lui Lisimach.

Lisimach perde în anul 281 bătălia și rămâne mort pe câmpul de luptă.

Vedându-se ast-fel stăpân asupra Traciei și Macedoniei, bătrânul Seleucos, care de 50 de ani nu-și văduse patria, ia hotărârea de a-și încheia viața ca Rege al Macedoniei și-i lăasă fiului său *Antioch* tronul Siriei. Pe când se întorcea înse în Europa, Ptolomeu Cheraunul îl înjughie pe din dos, și apoi ajunge în anul 280 el însuși Rege al Macedoniei și al Traciei.

Ast-fel în timp de două-zeci de ani Macedonia trece sub patru deosebite dinastii.

Stăpânirea lui Ptolomeu e scurtă. Încă în anul 280 el cade în luptă cu **Gali**, care în timpul acesta a prădat Macedonia și Grecia, apoi a trezent în Asia, unde a și rămas și a trăit timp îndelungat sub numele de **Galatei**.

În timpul acestor sguđuiri se ridică în scaunul Macedoniei **Antigon Gonata**, fiul lui Demetriu un domn înțelept și bine-voitor. Dar nici el n'o stăpânește îndelung. În anul 274 Pirhu, întors din Italia, îi trage pe frunțașii Macedoniei în partea sa și îl alungă din Macedonia.

Abia doi ani în urmă, după ce Pirhu e ucis într'o încăerare din Argos, Antigon Gonata se întoarce ear la tronul său și domnește până la 239.

Nepot al acestuși Antigon e **Fillip III (V), 1** care intră în alianță cu Hanibal și e bătut în anul 197 la **Chinoschefale** de către *T. Quinctiu Flaminiu*.

El moare în anul 179 blestemând pe fiul său **Perseu**, care provocase prin uneltirile lui moartea fratelui său Demetriu.

Blestemul se prinde : un-spre-zece ani în urmă, la 168, Perseu suferă greaua înfrângere de la **Pidna** și e dus apoi de **L. Emiliu Paul** dimpreună cu familia sa la Roma.

Vre-o două-zeci de ani în urmă, când isbucnește al treilea război punic, un aventurier numit **Andrisc**, care se pretindea fiu natural al lui Perseu, se pune în fruntea Macedonenilor, unește

1) Filip IV, un unchiu al acestuia, n'a domnit, ear Filip III, fiul lui Casandru, de mulți nu e socotit.

mai multe din statele Macedonone și începe lupta pentru independența Macedoniei. În anul 148 înse el e învins de *Q. Ceciliu Metel*, care preface apoi *Macedonia în provincie Romană*.

Soarta Greciei e legată în tot timpul acestor lupte de a Macedoniei.

Ast fel acum, după-ce Macedonia era provincie romană, nu mai putea nici Grecia să-și păstreze independența.

Pe când Metel organisa Macedonia, Grecii se răsboiaă între dênșii.

Romanii își dau toată siliuța să-î împace. Ei trimit în Grecia o solie, care convoacă o adunare la Corinth și invită pe statele grecești să desfacă *confederațiunea achaică*, care se răsboia cu Sparta, și să trăiască fie-ște-care stat de sine și după propriile lui legi și obiceiuri. Solia Romană e înse insultată. Romanii trimit cu toate aceste o nouă solie în Grecia: și aceasta se întoarce fără ca să-î fi putut împăca pe Greci. Ba după plecarea acestei solii, **Critolaū**, care se afla în fruntea oștirii confederative, face ca adunarea de la Corinth să declare răsboiul.

Ast-fel Metel pornește cu oastea romană din Macedonia, dar mai nainte de a intra în Grecia, le trimite și el Grecilor o solie, prin care-î încredințează despre simpatiile sale și-î invită să se molcomească.

Remăind zadarnică și această încercare, el risipește oștirea confederațiunii și înaintează cu cruțare spre Pelopones. Senatul trimite înse în locul lui pe Consulul *Luciu Mumiu*, un om aspru și nemilos, care dărâmă Corinthul, inecă mișcarea Grecilor în sânge și preface în anul 146 și Grecia în provincie romană (**Achaia**).

O încercare mai fac încă Grecii de a scăpa de sub stăpânirea romană.

În anul 87 î. d. Chr. când **Mitridat** trece în Grecia, el găsește aliați mai ales în *Boeția*, în *Atena*, în *Achaia* și în *Lucedemonia*; dar **Sulla** supune din nou Grecia, ia în anul 86 cu asalt *Atena* și o pradă, înfrânge apoi la *Cheroneia* și la *Orchomenos* (85) oștirile lui Mitridat și de aici înainte Grecii se împacă cu soarta lor.

TABELA CHRONOLOGICA

1. Bătălia de la Ipsos	301 i. d.	Chr.
2. Demetriu Rege al Macedoniei	294	" " "
3. Pirhu și Lisimach impart Macedonia	287	" " "
4. Ptolomeu Cheraunul Rege	280	" " "
5. Pirhu rege al Macedoniei	274	" " "
6. Antigon Gonata moare	239	" " "
7. Lupta de la Chinoschefale	197	" " "
8. Lupta de la Pidna	168	" " "
9. <i>Macedonia provincie romană</i>	148	" " "
10. <i>Grecia provincie romană</i>	146	" " "
11. Risipirea Atenei.	86	" " "

d. AFRICA

Dărâmarea Cartaginei.

În virtutea păcii încheiate după bătălia de la Zama Cartaginea era stat independent, avea înse să-î inapoieze lui **Masinisa** tot ceea ce Cartagenienii luaseră de la Regii de mai înainte ai **Numidiei** și nu putea să poarte război fără de învoirea Senatului roman.

Profitând de aceste două condițiuni, Masinisa ia în posesiune mai multe părți din teritoriul cartaginean, și pe când Cartagenienii se plângeau la Roma, că unele din teritoriile ocupate de dânsul nu făcuseră nici o dată parte din regatul Numidiei, el trimitea la Roma fel de fel de știri despre pregătiri făcute de Cartagenieni pentru un nou război.

De oare-ce în Africa hotarele țărilor nu erau bine stabilite, era foarte greu de a constata, în care parte e dreptatea. Senatul roman trimite deci în cele din urmă la Cartaginea pe **Caton**, un dușman al Cartagenienilor, dar om aspru și drept, ca să se încredințeze despre adevărata stare a lucrurilor. Cartagenienii înse nu vor să dea răspuns la întrebările amănunțite ale lui Caton. Ast-

fel Caton, întorcându-se la Roma, îi descrie poporului adunat în for starea cea înfloritoare a Cartaginei și firea cea îndărătnică a Cartagenienilor și își dă silința să-i convingă pe Romani, că pacea numai prin dărămarea Cartaginei poate să fie asigurată.

Cartagenienii aveau înse susținatori puternici la Roma, între care mai ales **Scipio Nasica** avea mare trecere.

În anul 154 partidul democratic din Cartaginea răstoarnă guvernul aristocratic, care stăruia pentru întreținerea bunelor relațiuni cu Roma, și ridică la cârmă pe **Hasdrubal** și **Cartalo**, doi dușmani ai Romei. Acestia adună oaste din Libia și din alte părți ale Africei, sporesc corăbiile de război și le echipează, ba exilează vre-o 40 cetățeni, care erau socotiți amici ai Romei.

Romanii cer prin o solie trimisă la Cartaginea, ca să se pună capăt pregătirilor de război și ca cei exilați să fie revocați în patrie. — Solii romani sunt înse insultați și trebuie să fugă din Cartaginea.

Puțin timp în urmă (152) izbucnește apoi războiul între Cartagenienii și Masinisa, căruia senatul român îi dă voie să lupte cu propriile lui puteri și cu propriul lui risc. Hasdrubal, bătut în mai multe rânduri, e silit în cele din urmă să capituleze cu niște condițiuni de tot grele.

Primind știre despre aceasta, Cartagenienii îl osândesc pe Hasdrubal dimpreună cu soțul său Cartalo la moarte și trimit o solie la Roma, ca să ceară iertare.

În Roma înse hotărîrea era luată.

Pe când Hasdrubal cel osândit la moarte se întorcea la Cartaginea în fruntea unei oștiri de 20,000 oameni, doi Consuli înaintau spre Africa în fruntea unei oștiri de 80,000 pedestri și 4000 călăreți, fiind însărcinați să dărâme Cartaginea.

Solilor sosiți la Roma li se dă deci răspunsul, că Cartagenienii n'au să fie atinși nici în libertatea, nici în teritoriul, nici în legile, nici în averea lor, dacă vor trimite în Sicilia drept ostateci 300 copii din familiile de frunte și vor urma întru toate după dispozițiunile luate de Consulii trimiși în Africa.

Cartagenienii dau ostateci, apoi întreabă prin o deputațiune trimisă în tabăra romană de la Utica, ce au să facă mai departe.

„Să aduceți,—răspund Consulii Romei,—aici în tabăra aceasta toate armele voastre, toate munițiunile de război, tot aparatul flotei voastre!“

„Dar, — întreabă unul dintre deputați, — cum să ne mai apărăm față cu Hasdrubal după- ce o vom fi făcut aceasta ? !“

„Aceasta e treaba Romei! — răspunde Consulul, — și câte-va zile în urmă Cartageninii trimit în tabăra romană un lung șir de care, pe care era încărcată întreaga armatură pentru 200,000 de luptători, — dovadă neîndoiasă, că făcuseră, în adevăr, pregătiri pentru un mare război.“

„Acum, — dic deci Consulii după- ce iau în primire aparatul de război, — să vă luați tot avutul, să părăsiți orașul și să vă alegeți la depărtare de cel puțin 80 stadii de la mare vre-un alt loc pentru ridicarea unui nou oraș, de oare- ce Cartaginea are să fie dărâmată.“

Cartageninii, oameni de fire năvalnică, își perd rostul, când primesc știre despre aceasta hotărîre a Romei; ei omoară pe deputații, care le aduc știrea aceasta, pe diriguitorii, care deduseră ostatecii și armele, și pe Italicii ce se aflau în oraș, apoi fac și noapte pregătiri de apărare și îl cheamă pe Hasdrubal cu oștirea la Cartaginea. Ear ca să câștige timp, cer de la Consuli un răgaz de 30 zile, pentru- ca să trimită o nouă solie la Roma.

Consulii, deși știa, că ei fac pregătiri, le încuviințează răgazul acesta, de oare- ce sperau, că în timp de 30 zile se vor răzgândi.

Când inse oastea romană se ridică și înaintează spre oraș, Cartageninii o așteptau gata de luptă (149).

Luptele se urmează împregiurul Cartaginei peste un an de zile, și Romanii sufăr una după alta mai multe înfrângerii, fără ca să fi ajuns măcar și numai la asediarea Cartaginei. În anul al doilea Romanii trimit dar în Africa pe **Scipio Emilian** (*Africanul* și *Numantinul*), care asediază orașul și după opintiri de aproape doi ani de zile îl ia, așa dicând, casă cu casă.

Intrați o dată în oraș, Romanii mai aveau să ia castelul așezat din sus de oraș. Ne putând inse înainta printre casele cu cinci și șase etaje, din ale căror ferestre erau loviți cu furia desnădăjduirii, ei se urcă pe case, dau jos acoperișurile și ast- fel din casă în casă și puind scânduri peste stradele laterale, înaintează luptând mereu cu cei ce se aflau sub dênșii până la castel. Apoi Scipio poruncește să li se dea foc dărâmăturilor rămase în urmă și toți cei ce mai rămăseseră prin case se aruncă în marea de flacări.

Șapte zile în urmă cei retrași în castel cer, în sfârșit, și primesc iertare.

La începutul războiului Cartaginea avuse o populație de vre-o 700.000 suflete; mai rămăseseră acum în castelul Byrsa vre-o 30.000 bărbați și 25.000 femei.

Apoi Romanii dărâmă orașul, trag brazde de plug peste rămăsurile și prefac în anul 146 teritoriul Cartaginei în provincie romană (**Africa**).

Vre-o 140 de ani în urmă Impăratul August dă voie să se rezidească Cartaginea, care devine din nou unul din cele mai însemnate orașe. Ear patru sute de ani în urmă trec **Vandalii** în Africa și întemează aici regatul lor.

Numidia.

Masinisa murise mai înainte de a fi ajuns Romanii să dărâme Cartaginea, și după moartea lui Scipio împărțise stăpânirea Numidiei între *Micipsa*, *Gulusa* și *Mastanabal*, feciorii răposatului.

Dintre acești trei frați rămâne în cele din urmă Micipsa el singur, care, mai înainte de a muri, dispune printr'un testament aprobat și de senatul roman, ca feciorii lui, *Adherbal* și *Hiempsal*, să stăpânească dimpreună cu nepotul său *Iugurtha*, fiul lui Mastanabal.

Iugurtha ucide înse pe Hiempsal și cu toată intervenirea Romanilor îl războiește pe Adherbal și în anul 112 îl prinde în orașul Cirta și-l execută cu mari chinuri, măcelărind și mulți neguțători romani ce se aflau în Cirta.

Silit de poporul indignat, senatul îi declară decă războiul lui Iugurtha. Deși suferă înse mai multe înfăngerări, Iugurtha mituie atât pe Consulul *L. Calpurniu Bestia*, cât și pe mai mulți dintre senatorii romani. Ast-fel obține pacea în niște condițiuni de tot favorabile pentru densusul.

Senatul nu cutează să aprobe pacea. Ba tribunul *Memiu* propune și poporul hotărăște ca cei mituiți să fie trași în judecată și Iugurtha să fie citat ca martor la Roma.

Și atât era de stricată Roma în timpul acesta, încât Iugurtha vine și mituiește chiar pe unul dintre tribuni. Ast-fel când i se pun în fața poporului adunat în for întrebările, tribunul mituit strigă: „*veto!*” și cercetarea nu se mai poate face.

Cât va timp în urmă *Masiva*, un nepot al lui Masinisa, care avea drepturi asupra tronului din Numidia, e ucis chiar în stradele Romei și sbirul care îl ucisese, mărturisește că a fost plătit de *Vomilcar*, un om de încredere al lui Iugurtha, ca să sevirșească fapta. Iugurtha găsește mijloace, ca să-l scape din temniță pe *Vomilcar*.

Acum, în sfârșit, se ia hotărîrea pentru continuarea războiului și Iugurtha e poftit să părăsească Roma (110).

Purtat contra unui dușman îndarjit, care-î purta pe Romani prin locuri deșerte și necunoscute, războiul acesta e lung și greu. Ast-fel chiar la începutul războiului, în anul 109, oștirea romană, purtată prin deșerturi ajunge în cele din urmă să capituleze și Iugurtha îi face pe oștenii romani să treacă, ca odinioară în strimtorile caudine, pe sub furci.

Romanii trimit deci în Africa pe consulul *Metel*, unul din cei mai buni oșteni și tot-odată om aspru și onest.

De aici înainte Iugurtha suferă una după alta mai multe înfrângeri, dar el află în strimtorarea lui aliați, între alții pe *Bochu*, Regele Mauritaniei (Marocul de azi), și ast-fel războiul ia o întindere din ce în ce mai mare.

Gaiu Mariu, un fecior de țeran, care se ridicase, ca oștean până la treapta de legat, adevărat subcomandant, în oastea din Africa, se întoarce deci la Roma, îl învinovățește pe *Metel* în fața poporului și isbutește să ia el însuși comanda oștirilor romane din Africa.

Mariu încheie războiul în toamna anului 105.

După-ce Iugurtha e bătut în mai multe rânduri, *Bochu* se pune în înțelegere cu **Corneliu Sulla**, care trecuse ca Questor în Africa, și îl dă pe aliatul său în mâinile Romanilor. Dus apoi de Mariu la Roma, Iugurtha pere de mâna călăului.

Ear Numidia e împărțită între mai mulți Regi ocrotiți de Romani și numai o parte mai mică a ei rămâne sub stăpânirea directă a Romanilor, ca parte din provincia „Africa.“

TABELĂ CHRONOLOGICĂ.

1. Hasdrubal și Cartalo iaă puterea.	154	i.	d.	Chr.
2. Răsboiul cu Masinisa.	152	"	"	"
3. Romanii declară răsboiul.	149	"	"	"
4. Dărâmarea Catarginei	146	"	"	"
5. Iugurtha la Roma.	112	"	"	"
6. Romanii pornesc din nou răsboiul	110	"	"	"
7. Iugurtha dus la Roma	104	"	"	"

e. EGIPETUL

Egiptul în curând după împărțirea împărăției lui Alexandru Machedon ajunsese unul din cele mai puternice state ale lumii de atunci.

Ptolmeu Soter, un stăpânitor energic și înțelept, pe care încă Alexandru Machedon îl trimise se guvernator în Egipt, abia în anul 282, adică patru-deci de ani după moartea lui Alexandru renunță la domnie. El avuse deci timp să organizeze Egiptul și să-l eleniseze. Ast-fel fiul său, **Ptolomeu Filadelful**, care a domnit timp de 35 ani, de la 282 până la 247, avea în vistiera lui peste 3000 de milioane de lei, putea să iasă la răsboiul cu 200,000 până la 300,000 pedestrime, 40,000 călăreți și 1500 corăbii, și în curând stăpânirea Ptolomeilor s'a întins pe Nil în sus până în *Munții Abisiniei*, ear în Asia peste *Palestina* și *Fenicia* până la *Damasc*.

Dar preocuparea de căpetenie a acestor Ptolomei era să eleniseze Egiptul și să facă din *Alexandria* centrul lumii eline, Orașele Egiptului s'a umplut deci în curând de Grecii, care mijlocul comerțului între Egipteni și cele-lalte țări atât spre apus, până în Spania, cât și spre răsărit, până în India. În curând s'a introdus apoi limba elină și la dregătorii din Egipt.

Ear *Alexandria*, când Romanii se răsboiau cu Pirhu, era cel mai mare oraș de pe acel timp și creștea mereu, încât în timpul lui Ptolomeu Filadelful ajunsese mai mare și mai frumos decum fusese odinioară Teba cea cu 100 de porți. Chiar în urmă, după-ce Egiptul ajunsese din nou la decadentă și căzuse sub stăpânirea romană, *Alexandria* avea vre-un milion de locuitori.

Cel mai însemnat așezământ al *Alexandriei* era **Museul** întemeiat de Ptolomeu Soter și adus la desăvârșire de către Ptolomeu Filadelful, un om cult și mai presus de toate iubitor de

artă și de științe. Aici în Museu se păstra cea mai mare bibliotecă a antichității și erau locuințe pentru poeți și pentru oamenii de știință, pe care Ptolomeii îi adunau la curtea lor.

După acești doi Ptolomei mai urmează încă 11 alții în tronul Egiptului. Numai **Ptolomeu (II) Evergetes** (247–221) mai păstrează înse întreaga putere.

Încă Ptolomeu Filadelful recunoscuse, că în Roma se ridică o nouă putere. În anul 273, după ce Pirhu se retrăsese din Italia și Romanii luaseră sub stăpânirea lor Grecia Mare, el îi trimite senatului roman o solie, prin care îi oferă Romei alianța și prietenia sa. Romanii trimit apoi și ei solie la Alexandria, și de aici înainte Romanii sunt mai înainte „amici,” apoi ocrotitori și în cele din urmă stăpâni ai Egiptului.

În anul 221, când se urcă în scaun **Ptolomeu (IV) Filopator**, Romanii sunt stăpâni pe întreaga Italie, ear în anul 216, când Romanii suferă înfrângerea de la Cănae, Ptolomeu Filopator, un om desfrânat, se resboiește cu Antioch III., și suferă o grea înfrângere, în urma căreia pierde tot ceea ce Egiptul stăpânise în Asia. Ast-fel Romanii, ieșind învingători din războiul lor cu Hanibal, intervin în favorul Egiptienilor, și după ce Ptolomeu Filopator moare în anul 205, ei primesc epitropia asupra lui **Ptolomeu (V) Epifan**, fiul răposatului, un băiat de 4 ani.

Și apoi de câte-ori Egiptienii se află în strimtorare, Roma intervine în favorul lor, de câte-ori ei se ceartă, Roma îi împacă.

Al decelea Ptolomeu, **Alexandru II.**, e ridicat (81) în scaun de către Sulla și, fiind puțin timp în urmă ucis, lasă prin testament tronul și comorile sale poporului roman. Romanii iaă însă numai comorile, iar tronul i-l dau lui Ptolomeu XI **Aulete**, un nepot al lui Alexandru II.

Murind în anul 51, acest Aulete dispune, ca copiii săi **Dionisiu**, un băiat de 13 ani, și **Cleopatra**, o fată de 17 ani, să domnească împreună, ca soț și soție.

În curând după urcarea în scaun alui Dionisiu izbucnește înse războiul civil dintre **Pompeiu** și **Iuliu Cesar**. În timpul acestui război Dionisiu, adimenit de **Arsinoe**, o altă soră a sa, și de **Fotino**, un sfetnic ambițios, alungă pe Cleopatra, care trece apoi cu câți-va credincioși ai săi în Siria, ca să adune oaste. Regele o urmărește cu oastea lui.

Aceste se petreceau în anul 48 i. d. Chr., când Iuliu Cesar nimi-

cise la **Pharsal** cele din urmă rămășițe ale oștirii lui Pompeiū Triumvirul învins, care scăpase cu câte-va corăbii spre Egipt, zărind la Pelusiu oștirea lui Dionisiu, cere prin o solie să fie primit în tabăra egiptiană. Dionisiu înse, sfătuit de sofistul *Teodot*, îl invită în tabără, dar pune pe câți-va dintre cei trimiși în întimpinarea lui să-l omoare îndată-ce va fi pus piciorul pe uscat.

Cât-va timp în urmă Iuliu Cesar vine apoi la Alexandria, ca să curme neînțelegerile, și Teodot îl primește oferindu-i capul lui Pompeiū. Iuliu Cesar înse nu laudă iapta, ci-l plânge cu durere pe soțul său de odinioară și face lui Pompeiū o înmormântare pompoasă. El o chiamă apoi pe Cleopatra la Alexandria și dispune, ca ea să domnească în virtutea testamentului alături de Dionisiu.

Nemulțumiți cu această dispozițiune, partizanii lui Dionisiu se răscolă, și Iuliu Cesar, care venise însoțit numai de puțină oaste (vre-o 4000 luptători), are să susțină în Alexandria timp de aproape un an cele mai grele lupte. În anul 47, în sfârșit, Dionisiu se înecă după o bătălie percută în Nil și liniștea se restabilește. Mai înainte de a se întoarce la Roma, Iuliu Cesar, deși prinsese slăbiciune pentru Cleopatra cea frumoasă și tină, dispune, ca fratele mai mic al lui Dionisiu să împartă domnia cu Cleopatra.

Trei ani în urmă Iuliu Cesar e ucis și un nou război civil izbucnește în Roma. În timpul acestui război (42) moare și al doilea coregent (otrăvit) și Cleopatra rămâne ea singură stăpână a Egiptului.

Căștigând apoi inima lui **Antoniu**, unul dintre noii triumviri, ea stăpânește timp de peste zece ani nesupărată de nimeni.

În anul 30 i. d. Chr, în sfârșit, **Octavian** risipește la **Actiu** oștirea lui Antoniu. Cleopatra îl trădează pe Antoniu și se încearcă să câștige inima lui Octavian; încredințându-se apoi, că silințele ei sunt zadarnice, ea se otrăvește, ca să nu fie dusă în triumf la Roma.

Perind astfel cea din urmă odrașlă din viața lui Ptolomeu, Egiptul rămâne sub stăpânirea Romei.

TABELA CHRONOLOGIGA.

1. Ptolomeu Soter renunță la domnie	282 i. d. Chr.
2. Ptolomeu Filadeful se aliază cu Roma	273 " " "
3. Ptolomeu Filopator bătut de Antioch	316 " " "
4. Romanii epitropi ai lui Pt. Epifan.	205 " " "
5. Alexandru II., îi lasă Romei moștenirea	81 " " "
6. Dionisiu și Cleopatra	51 " " "
7. Iuliu Cesar în Alexandria.	49 " " "
8. Antoniu ia pe Cleopatra sub ocrotirea sa	40 " " "
9. Cleopatra se otrăvește	30 " " "

f. ASIA.

Asia ajunsese după moartea lui Alexandru Machedon sub stăpânirea lui **Selencos Nicator**, adecă învingătorul, fiul lui *Antioch*.

La împărțirea puterilor Seleucos primise guvernamentul Babiloniei. În timpul războaielor izbucnite între mai marii împărățirei înse **Antigon** și fiul său **Demetriu** au ajuns să se facă ei stăpâni în Asia. Numai înse pe un timp scurt. Primind un mic ajutor de la Ptolomeu și bizuindu-se pe simpatiile Babilonenilor, Seleucos se întoarce ear spre răsărit, intră la **1 Octomvrie 312** în Babilon și aduce apoi la supunere și Iranul. De aceea urmașii lui, Seleucișii, numără anii de la **1 Octomvrie 312**, ziua intrării lui în Babilon.

După lupta de la **Ipsos**, adecă începând cu anul **11** din era **Seleucișilor**, Seleucos stăpânește Asia începând din **Antitaur** până în **Bactria** și în valea Indului.

Douăzeci de ani în urmă, în anul **281 i. d. Chr.** sau **31** al erei Seleucișilor, Seleucos risipește în Frigia oștirile lui **Lisimach** și mai adaugă la împărăția sa Asia Mică, Tracia și Macedonia. El moare apoi ucis mișelește de către **Ptolomeu Cheraunul**.

Acest mare stat se numia „**împărăția Seleucișilor**“, „**Siriană**“ și „**Siro-Babilonică**“, avea o întindere de vre-o **6 milioane** kilometri pătrați și era împărțit în **72** de satrapii. Capitala împărăției era dintru început în **Babilon**, apoi în **Antiochia**, un oraș întemeiat de Seleucos pe riul *Oronte*. În **Seleucia**, un alt oraș mare, întemeiat tot de Seleucos pe riul Tigrul, se înmormântau Seleucișii.

Statele mici, care mai exista în Asia Mică și spre Caucas, atirnaū de marea împărăție a Seleucișilor.

Seleucișii, întocmai ca Ptolomeii, și'au dat multe silințe să eleniseze statul stăpanit de dēnșii și au întemeiat o mulțime de orașe ca centre de viață elină. Ast-fel în curēnd popoarele semitice din Siria, din Asia Mică și din Mesopotamia au primit cultura elină și aici, ca'n Egipt, limba grecească se introducea atât în comerț, cât și la diregătorii. Popoarele ariene din Iran și din India, care aveaū cultura lor proprie, n'au primit inse cultura elină.

Cele mai însemnate două centre de cultură elină, Antiochia și Seleucia, aveaū pe timpul împărățiilor romani populațiune de peste 500,000 suflete, și Antiochia a fost mai tâdiū reședința de iarnă a mai multor împărăți romani.

Puternică la început, împărăția Seleucișilor a pornit în curēnd spre decadentă și descompunere. Adunând bogății mari din țările mănoase ale Asiei, Grecii s'au dat la lux și la corupțiune și s'au moleșit, ast-fel nu mai erau destoinici să țină la un loc deosebitele popoare din împărăție.

Ancă în timpul celor d'ântēiū doi urmași ai lui *Antioch I* (280-261) și *Antioch II.* (261-247) mai multe dintre popoare se declară independente.

India își redobândise independența în curēnd după împărțirea împărăției lui Alexandru. Eliberatorul ei este **Candragupta**, bunicul lui *Așoca*.

Iranul iese și el câte-va decimii deăinn urmă de sub stăpanirea Seleucișilor. Aici se formează în timpul de la 260 până la 250 trei regate.

Media se constituie pe bazele vechelor tradițiuni cu Magii în frunte.

Bactria se declară sub fostul satrap *Teodot* regat independent (254).

Regatul Parthiei, în sfirșit, e întemeiat de către **Arsache I** care năvălește în anul 256 în fruntea unor cete de Schiți și-și ia domnia ca urmaș al Regilor din Persia. Acest regat se ridică apoi sub *Arsache VI Mitridate* (175—136 la putere covirșitoare, încât stăpânește Iranul întreg și-i oprește pe Romani în mer-sul lor spre răsărit.

După moartea lui Antioch II, în timpul Regilor *Seleucos II.*

(247-227) și *Seleucos III*, statul sirian e slăbit de lupte interne, ear urmașul acestora **Antioch III**. *Cheraunul*, numit și „*Cel mare*“ (222 – 187), intră în răsboi cu Romanii.

Antioch III. înfrânge oștirile egiptiene și cucerește (216) Palestina și Fenicia. Puțin în urmă (212 – 205) el face o expedițiune în Iran și în India, de unde se întoarce încărcat de pradă. Intorcându-se, în sfârșit, din țările de la răsărit, el supune Asia Mică și trece, ca moștenitor a lui Seleucos Nicator, în Macedonia,

Chemați într'ajutor de către Egiptieni și de către ceilalți ocrotiți ai lor, Romanii îl invită pe Antioch III, prin o solie să rămăie pe pace. Antioch III. trece înse în Europa, ca să-l ridice pe Greci, și e alungat în Asia Mică, unde suferă în anul 190 înfrângerea de la **Magnesia**.

După lupta de la Magnesia împărăția Seleucișilor se susține, întocmai ca a Ptolomeilor, numai pentru-că Romanii nu vor desființarea ei.

Antioch III. trebuie să le inapoieze Ptolomeilor Palestina și Fenicia și să renunțe la Asia Mică, pe care Romanii o împart între amicii și protegiații lor, dintre care cel mai puternic Regele **Pergamului**.

Acesta rămăie un credincios amic al Romanilor, și nepotul lui, **Atal III**. murind fără de moștenitori, le lasă prin testament Romanilor regatul său (130).

Din acest regat înse romanii nu păstrează decât o parte, ca provincie, „*Asia*“, ear restul îl împart între vecini.

Câte-va decenii în urmă **Mitridat VI**. cucerește și provincia aceasta; el însă e învins de **Sulla** în anul 85 la **Orchomenos** și renunță la toate cuceririle lui.

Două-zeci de ani în urmă Mitridat se aliază cu **Tigrane** și începe un nou răsboi contra Romei. Oștirile aliașilor sunt, înse nimicite în anul 74 la **Chizicos**. Mitridat adună nouă oștire, dar și aceasta e nimicită de către **Pompeiū** opt ani în urmă la **Nicopoli** (66) lângă Euftrat.

După lupta de la Nicopoli, Pompeiū înaintează până în Caucas apoi se întoarce spre Siria și regulează relațiunile din Asia, desființând și împărăția Seleucișilor, care era sbuciumată de lupte interne.

Pompeiū crează în Asia cinci deosebite provincii romane: **Asia Bithinia**, **Siria**, **Chilichia** și **Creta**.

Cele-lalte țări le imparte între mai mulți **Principi tributari**. Astfel hotarele stăpânirii romane se întind în Asia până în Caucas și până în Eufrat, și vecinul despre răsărit al Romanilor era Regele Parthiei, care nu o dată a trebuit să sufere umiliri, fiind-că intra în conflict cu *Tigrane* din Armenia, protegiatul Romei.

TABELA CHRONOLOGICA

1. <i>Iuceputul erei Seleucișilor</i>	312 i. d. Chr.
2. Lupta de la Ipsos	301 " " "
3. Moartea lui Lisimach	281 " " "
4. Regatul Partiei se întemeiază	256 " " "
5. Antioch III. pleacă în India.	212 " " "
6. <i>Lupta de la Magnesia</i>	190 " " "
7. Atal III. Provincia Asia	130 " " "
8. Mitridat învins	85 " " "
9. Lupta de la Chizicos	74 " " "
10. Lupta de la Nicopoli	66 " " "
11. Cinci provincii în Asia	62 " " "

g). GALIA, GERMANIA ȘI BRITANIA

Flaccu și Măriu

După lupta de la Zama Romanii rămân stăpâni atât în Spania cât și în valea Padului său Galia cisalpină. Aceste două provincii erau despărțite una de alta prin Alpii maritimi, prin Pirinei și prin **Galia transalpină**, care se întindea din Alpi până în Pirinei.

Romanii n'au căutat cu toate acestea să-și asigureze un drum peste Alpi și prin Galia transalpină spre Spania, de oare-ce comerțul dintre Italia de nord și Spania îl mijlocea **masilienii**.

Încă pe la 600 i. d. Chr., când Aliate, tatăl lui Cresu, îi răstoia pe coloniștii greci, o însemnată parte din Phochieni trecuse din Asia Mică în Galia și întemeiasă aci colonia **Masala** așezată aproape de gurile Ronului.

Colonia aceasta crescuse în curând și întemeiase încă câte va alte colonii grecesci, prin care răspânda cultura elină printre Gali și Iberi. În timpul războaielor punice, Masala, numită de Romani *Masilia*, era rivala Cartaginei și ast-fel se deduse în partea Romanilor. Acum dar, după-ce Roma ieșise învingătoare, Masilia se ridicase cu atât mai repede.

În anul 154 Masilienii fiind nelinisciiți de *Liguri*, cari stăpâneau partea despre Alpi a Galiei, cer și obțin ajutorul Romei. Vre-o trei-zeci de ani în urmă un alt popor, *Saluvi*, neliniștește Masilia. Chemați și de astă-dată într'ajutor, Romanii trimit în Galia pe **M. Fulviu Flaccu**, care supune popoarele așezate între Alpi și Ron și dăruiește orașului Masilia teritoriul ocupat mai înainte de Saluvi. De oare-ce înse alte popoare din Galia le vin Saluviilor într'ajutor, războiul se prelungește și Romanii, eșiiți învingători, prefac partea despre miază-zi a Galiei, la anul 121 în provincie romană, numită după orașul cheltic „*Narbo*“ „*Galia Narbonensă*.“

Câți-va ani în urmă se ivește despre Dunăre un popor pribeag, **Cimbrii**, primii năvălitori de viță germană, niște oameni bălanî, înalți și spătoși, îmbrăcați în piei și înarmați cu spade mari și cu ghioage grele, care duc în care acoperite cu piei întinse familiile lor.

Ei bat în anul 113 la poalele orientale ale Alpilor o oaste romană, apoi se unesc cu **Helveții** din Alpi și trec spre Rin și peste Rin în Galia, unde cetele lor, sporindu-se mereu, bat mai multe oștiri romane și pradă provincia narbonensă timp de mai mulți ani.

Romanii, cuprinși de spaimă, trimit o oaste mare ca să'i oprească în înaintarea lor spre Italia, dar și aceasta e nimicită în anul 105 lângă Ron.

Acestea se petreceau în timpul când **Mariu** isbutise să pună capăt războiului pornit contra lui Iugurtha. Și atât de mare era teama Romei, încât Romanii trec peste lege și tradițiuni și îl aleg și realeg pe Mariu Consul timp de cinci ani de zile, cât el a condus luptele contra Cimbrilor, care în anul 104 se unesc cu **Teutonii**, un alt popor de viță germană.

Mariu reorganizează oștirea romană primind în ea fără deosebire de stare nu numai Romani, ci tot-o-dată și tineri din toată Italia și din țările confederate, apoi trece în Galia, restabilește

stăpânirea Romană și face pregătiri. În anul 102, în sfârșit, el risipește la **Aquae Sextiae**, în valea Ronului, cetele de Cimbrii și Teutonii și dă pradă focului nenumăratele care ce remaseseră pe urma lor.

O altă parte din Cimbrii trece înse dimpreună cu *Helveții* pe alt drum în valea Padului, pradă țara și orașele bogate și abia anul următor (101) e nimicită de Mariu și *Q. Lutațiu Catul*.

După nimicirea acestor prime cete de viță germană se restabilește liniștea la hotarele despre meadă-noapte ale statului roman. Dar numai pe un timp oare-care. Mai departe spre meadă-noapte popoarele se află în frământare necurmată și din când în când câte unul atinge hotarele romane ori e împins chiar peste ele.

Iuliu Cesar

În anul 61 î. d. Chr. Pompeiū, Iuliu Cesar și Crasu, cei mai-cu trecere trei oameni din Roma, iaū înțelegere să nu se combată unul pe altul, încheiă apoi *primul triumvirat*, și Iuliu Cesar e ales în anul 59 Proconsul pentru ambele Galii și primește pe timp de cinci ani comanda celor 4 legiuni ce se aflaū în aceste două provincii.

Încă mai 'nainte de a se fi petrecut aceste, **Ariovist**, căpetenia **Guebilor** trecuse cu mult popor Rinul și se așezase în **Galia**, supuind pe stăpânii de mai 'nainte ai pământului.

Acum un alt popor, **Helveții**, se pregătește de luptă, dă pradă focului orașele (22) și satele (400) pe care le avea în Alpi și pornește spre meadă-ți, ca să și cucerească o nouă patrie în **Galia**.

Primind știre despre această emigrațiune, Iuliu Cesar pleacă în anul 58 cu grăbire din Roma și, sosit în **Galia**, nu le dă voce **Helveților** să treacă prin provincia romană. **Helveții** trec cu toate acestea prin strimtorile din munții **Jura** și se coboară în **Galia**. Astfel Iuliu Cesar îi urmărește, îi bate la **Bibracte** și i silește să se întoarcă iar în patria lor și să și rezidească orașele și satele.

Incuragiați de această victorie a Romanilor, **Galii** supuși ori amenințați de **Ariovist** trimit soli în tabăra de la **Bibracte** și cer să fie luați sub ocrotirea Romei.

Iuliu Cesar îl invită prin o solie pe **Ariovist** la o întâlnire. Regele german îi răspunde înse, că n'are decât să vie la dânsul,

dacă dorește să-î vorbească. Iuliū Cesar îi trimite o nouă solie, prin care-l invită să-î lase pe ocrotiții Romei în bună pace. Ariovist nu numai îi răspunde cu mândrie, că el face cum vrea, ci începe totodată să și prade unele ținuturi de pe țărmul stâng al Rinului.

Astfel Iuliū Cesar, deși avea puțină oștire, pleacă cu ea asupra lui Ariovist.

Vădându-se în fața oștirii romane, Ariovist cere el însuși o întâlnire, pune înse condițiunea, ca ambii să aducă cu dînși la locul de întâlnire numai călărime. Iuliū Cesar primește și condițiunea aceasta, deși el n'avea decât călărime din Galia; om cu prevedere înse, el alege pe cei mai buni dintre oștenii romani și-î pune pe caii Galilor. Și în adevăr Germanul urdise planul de a-l ucide pe Iuliū Cesar. Pecând ei negociaū, călărimea germană dă năvală asupra celei aduse de Iuliū Cesar; în curând se încredințează înse, că nu se luptă cu Galii, ci cu Romanii, și căută dimpreună cu Regele ei scăparea în fugă.

În urma acestei încercări mișelești oastea cea mică alui Iuliū Cesar se îndârjește, îi urmărește pe Germanii, îi atacă în cele din urmă și-î bate de-î stinge. Ariovist, rănit și el, scapă peste Rin, dar moare în curând de rănilor primite.

După această victorie Iuliū Cesar se întoarce la Roma. Aici înse el primește știrea, că popoarele despre Rin, în frunte cu **Belgii**, au încheiet o alianță, au adunat o oștire de 300,000 luptători și au pornit spre Galia, ca să frângă puterea romană.

Cesar adună în pripă încă două legiuni din Italia, trece cu ele în Galia și iese în anul 57 cu vre-o 45,000 de luptători în calea năvălitorilor. El înse nu atacă oștirea lor de șase-ori mai mare, ci se oprește la un loc bine ales și-și apără oastea cu șanțuri, apoi îi hărțuiește mereu pe dușmanii ca să-î obosească. Încercările aliaților de a-l scoate din pozițiunea lui rămân zadarnice. Astfel, rămând în cele din urmă fără de provisiuni, ei iaū hotărîrea de a se retrage, ca să se întoarcă apoi pregătiți pentru un război mai îndelungat.

Iuliū Cesar îi lasă să plece și să se despartă, apoi îi urmărește și nimicește una câte una într'un întreg șir de lupte cetele lor.

Prin aceste lupte, care se urmează până în anul 56, Iuliū Ce-

sar se face stăpân pe Galia întreagă, din Alpi până în Pirinei și până în Marea Atlantică.

În anul 55 înse trec nouă cete de Germani în Galia, ba Iuliū Cesar se încredințează, că atât Germanii, cât și Chelții din Britania își dau multe silințe, ca să-i ridice pe Galii contra stăpânirii romane.

Astfel triumvirul ia hotărârea de a face o expedițiune peste Rin în Germania și alta peste mare în Britania, ca să i înspăimânte atât pe Germani, cât și pe Britani.

El face în anul 55 amândouă aceste expedițiuni; pe când înse Germanii se retrag în codri din fața legiunilor romane, Britanii se apără cu atâta horărire, încât Iuliū Cesar abia într'oadouă expedițiune, făcută în anul 54 cu oaste mai mare, ajunge să-i silească a da ostatici și a se lega să plătească tribut.

Cu toate acestea, după întoarcerea legiunilor în Galia, răscoala izbucnește.

Neavând destule provisiuni, Iuliū Cesar e nevoit să ierneze legiunile sale la mai multe locuri. Una din aceste legiuni e surprinsă și nimicită de Galii, ear alta scapă numai mulțumită intervenirii grabnice a lui Cesar, care fusese vestit destul de curând despre cele ce se petreceau. Astfel Iuliū Cesar petrece un an de zile în luptă cu resculații, trece din nou în Germania, ca să alunge cetele ce le veniseră Galilor într'ajutor, și abia în iarna anului 53 poate să se întoarcă la Roma.

Pe când el petrecea la Roma, Galii se pregăteau pentru o mare luptă. Un om vrednic și înțelept, **Vercingetorix**, Regele Arvenilor, se pune în fruntea lor și ridică încetul cu încetul aproape 350,000 luptători, dintre care 24,000 călăreți.

Iuliū Cesar se întoarce în primăvara anului 52 în Galia cu legiuni nouă și cu o oștire de vre-o 60,000 de luptători îi hărțuiește mereu pe Galii și-i strimtoează în cele din urmă în cetatea **Alesia** (în Burgund). După ce oștirea cea mare a Galilor e risipită de legiunile romane, Vercingetorix se predă în mâna lui Iuliū Cesar, care-l ține timp de cinci ani în lanțuri, apoi îl duce înaintea carului său triumfal la Roma, unde moare sub barda călăului.

Ear Galia e supusă în iarna anului 52 și de la 51 înainte e provincie romană.

TABELĂ CRONOLOGICĂ

1. Masilienii cer intervenirea Romei	154 i. d Chr.
2. Galia narbonensă prov. romană.	121 " " "
3. Cimbrii și Helveții se ivesc	113 " " "
4. Cimbrii și Tentorii se unesc	104 " " "
5. Lupta de la Aquae Sextiae	102 " " "
6. Iuliu Cesar se duce în Galia.	58 " " "
7. Iuliu Cesar în Germania și Britania.	55 " " "
8. Vercingetorix se predă.	52 " " "
9. Galia transalpină prov. romană	51 " " "

2 Viața Romei.

a. Familia.

Temelia vieții sociale romane era familia produsă din însoțirea sub scutul și binecuvântarea religiei între un bărbat liber și o femeie născută din părinți liberi. Însoțirea aceasta se numea „**Conubium**,” iar actul religios, prin care ea se consfințează, „**confarratio**.”

Prin conubiul Romanul câștiga o putere (*potestas*) nețermurită asupra soției, asupra copiilor și asupra averii familiare. Ca „**pater familias**” el era aingurul judecător al membrilor familiei și putea să facă cu copii tot ceea ce voia dânsul. Consiliul de familie compus din rudeni și autoritățile religioase puteau să-l mustre ori să-l excomunică, dacă abusa de puterea lui, dar puterea statului nu străbătea peste pragul casei și pentru viața comună familia era o singură persoană reprezentată prin capul ei.

Tocmai de aceea „**pater familias**” era el singurul răspunzător pentru faptele sevărite de membrii familiei, și singur el putea să fie tras în judecată.

În virtutea acestei răspunderi „**pater familias**” putea să pedepsească până chiar și cu moartea pe cei supuși puterii sale.

Astfel **Ianius Brutus**, primul Consul al Romei, a osândit la moarte pe fiii săi, care luaseră parte la conjurațiunea urdită în favoarea lui **Tartquinius**, și i-a decapitat în virtutea puterii sale părintești.

Ca un fel de membri ai familiei erau socotiți și **sclavii**, care erau parte prinși în război, parte cumpărați, parte născuți din părinți sclavi. Ei erau socotiți deopotrivă cu celelalte lucruri, care constituiau averea familiei, se căsătoriau numai cu învoirea stăpânului, și copiii lor rămăneau tot sclavi ai stăpânului.

Dreptul de conubiū prin confareațiune îl aveau numai cetățenii pe deplin liberi ai Romei. Ei purtau drept semn de distincțiune o mantie albă numită *toga* și de aceea se numeau **togați**.

Orî și-ce altă căsătorie se numea *concubinatus*, și copiii născuți din asemenea căsătorii, deși erau legitimi, nu erau socotiți în rîndul cetățenilor cu drepturi depline.

În curgerea timpurilor Romanii li au acordat și unora din orașele latine aliate cu dînsii dreptul de conubiū cu Roma, și astfel tinerii romani puteau să se însoțească prin confareațiune și cu fete din acele orașe.

Cînd un „*pater familias*“ socotea că fiul său e destul de matur, ca să și poată urma viața de capul lui, făcea în for o declarațiune ceremonioasă, prin care îl **emancipa** pe fiul său. Fiul emancipat intra în rîndul cetățenilor, punea *toga* și nu mai stetea sub puterea părintească, ear dacă era căsătorit orî se căsătorea, devenea însuși *pater familias*.

Fetele, măritându-se, treceau sub puterea soțului lor, orî sub a socrului, dacă soțul nu era emancipat.

Sclavii emancipați se numeau **libertini**, dar nu erau socotiți în rîndul cetățenilor liberi ai Romei.

b. Forul.

Famiile înrudite alcătuiau împreună o *viță* sau **ginte** (*gens*), care avea un sanctuar comun și-și înmormînta reparații la același loc.

Cîte de ce gînti alcătuiau împreună o **curie**, care avea un loc de întrunire, sărbători comune și își alegea cîte un purtător de grijă numit **Curio**. Membrii curiei erau datori să se ajute unii pe alții în toate împrejurările vieții.

Dintru început cetățenii Romei erau împărțiți în trei-deci de curii, cîte de ce pentru fiște-care **trib**, și părinții familiilor ce constituiau cele 300 de gînti, adunați după curii la un loc, erau poporul roman (*populus*).

Pe una dintre colinele de la stânga Tibrului se afla **Capitolul**, șanctuarul comun al celor trei triburi, ear în valea de sub capitol era locul de întrunire al poporului. Această vale îngustă, joasă și la început rovinooasă, se numea „**forum**.” Impregiurul forului s'au aședat apoi locurile de întrunire ale celor trei-deci de curii.

Romanii își petreceau timpul liber mai ales prin curii și în for, unde steteau de vorbă, totdeauna gata de a servi cauzele publice.

Dintru început căpeteniile ginților din tribul *Ramnes*, adecă o sută de părinți bătrâni, constituiau **senatul** Romei. În urmă senatul a fost sporit la 300 părinți, câte o sută pentru fie-ște-care trib. În timpul republicei, în sfirșit, au fost primiți în senat și Plbeii, care nu se numiau înse *patres*, ci „conscripti.”

Senatorii nu erau aleși, ci numiți la început de Rege și în urmă de Consuli, câte unul pentru fiește-care gintă, om bătrân și cu trecere. În anul 463, în sfirșit, s'a făcut o lege, în virtutea căreia se alegea pe timp de cinci ani un **Censor**, care făcea listele atât pentru senat, cât și pentru curii după ginți și familii.

Ast-fel în timpul republicei censura era cea mai înaltă directorie, de oare-ce Censorul avea supraveghiarea moravurilor publice și putea să șteargă din liste pe toți cei cu purtări rele.

De acea drept Censori se alegeau numai oameni cu mare trecere și nimeni nu putea să fie mai mult ca o singură dată Censor.

Unul dintre cei mai aspri Censori ai Romei a fost **M. Porciu Cato**, numit și *Cato Censorius*, care a șters (184) pe câți-va dintre oamenii de frunte ai Romei din lista senatorilor.

Senatul ținea ședințele lui sub președenția Consulilor.

Tot Consulii convocau și adunarea poporului, care se numea „**comiția**” (plur.) În comiții aveau glas (*vox*) toți cetățenii *to-gați*, iar votarea se făcea parte după capete, parte după curii.

În Senat votarea se făcea după capete și era începută de cel mai cu vață dintre senatori, care se numia *Princeps*, adecă „*în-cepător*” sau cel d'intéi. După căderea republicei Imperatorii erau, ca membrii ai Senatului, *Principi*.

c). **Clienții și Plebeii.**

În Roma nu putea nimeni să trăiască răsleț, afară de ori-și-ce legături familiare. Dacă deci vre-un om liber din Italia voia

să se așeze în Roma, el ruga pe vre unul dintre *părinții* romani să-l primească, ca pe un membru al familiei sale, sub ocrotirea sa. Primirea aceasta se făcea cu sancțiune religioasă și cetățeanul ocrotitor se numea **patron**, iar veneticul ocrotit era **client**.

De oare-ce numai Romanii, care făceau parte din cele trei-șeci de Curii puteau să fie „*patres*“ și **patroni**, ei se numiau **Patricieni**.

Relațiunile dintre patroni și clienți erau statornice, încât copiii clienților erau și ei clienți patronului și fiii patronului erau și ei patroni ai clienților familiei.

Clienții erau oameni liberi, dar nu aveau dreptul de conubiu și nu puteau să agonisească avere nemișcătoare. Ei trăiau deci în Roma ca neguțători, ca meșteșugari ori ca plugari, care lucrau pământurile patronilor săi. Patronul era dator să ajute pe clienții săi și să-i represinte, când ei aveau vre-o judecată ori veniau în atingere cu diregătoriile Romei. Clienții erau datori să însoțească pe patronul lor în război și când voia să iasă cu alaiul la plimbare. Dacă patronul cădea în robie, clienții aveau să-l răscumpere de la dușmani. Când el era în strimtorare, ei trebuiau să-l ajute. Când vre-o fată a patronului se mărita, clienții îi făceau zestre ori sporeau zestrea ei.

Afară de patroni și de clienți mai trăiau atât în Roma, cât și mai ales prin satele ce se țineau de statul roman o mulțime de oameni liberi, care aveau dreptul de a câștiga avere nemișcătoare, dar nu făceau parte din cele trei-șeci de curii, n'aveau dar nici dreptul de conubiu, nici vot în adunările poporului roman.

Acestia, parte supuși, parte foști clienți, steteau sub patronatul statului roman și se numiau **Plebs**, adică *gloată*, în deosebire de poporul constituit din cetățeni.

Plebeii erau datori să plătiască biruri și să-l însoțească pe poporul roman la război, dar altfel nu luau parte la viața poporului roman. În zilele de tîrg inse ei se adunau câte o dată în for, ca să se sfătuiască în ceea ce privește daraverile lor comune și să-și aleagă niște căpetenii și povățuitori. Aceste adunări se numiau **comiții tribute** în deosebire de **comițiile curiate** ale Patricienilor.

Încetul cu încetul Plebeii s'au sporit și unii dintre dînșii agoniseră averi însemnate ori erau oameni cu vrednicii mari. Încă **Serviu Tului** a schimbat deci organizațiunea cea veche, a im-

părțit tot teritoriul roman în 30 de triburi, dintre care 26 rurale, și i-a împărțit și pe Plebeii în aceste triburi *teritoriale*.

Plebeii fac deci și ei parte din poporul roman, când se proclamă republica, au glas în adunarea poporului, dacă au avere destulă, dar nu au dreptul de conubiu și nu pot să fie diregători în Roma.

După prima secesiune (494) ei câștigă dreptul de a-și alege **tribunii**. Tribunii stăruie apoi mereu să se lărgască drepturile Plebeilor. Astfel încetul cu încetul ei câștigă și conubiul, și dreptul de a fi diregători. Ear după votarea legilor lui **Liciniu Stolo** încetează încetul cu încetul ori-și ce deosebire între Patricieni și Plebeii.

d). Nobilimea.

Fiind siliți de împregiurări a le acorda Plebeilor toate drepturile, Patricienii își păstrează organizațiunea întemeiată pe nașterea. Ei se întrunesc prin curiile lor, iau hotăriri în ceea ce privește afacerile lor comune, își aleg curionii și se spriginesc unii pe alții la alegeri, pentru-ca numai *dintr'ăi lor* să fie aleși diregători mai înalți. Ba *rex sacrificulus*, *principele* Senatului și câțiva dintre înalții dignitarii religioși se designau tot-de auna numai dintre membrii familiilor patriciene.

Organizați astfel, urmașii patricienilor de odinioară se considerau pe sine ca **nobilii** sau **optimați**.

După tradițiune și după lege Censorii aveau să treacă în lista senatorilor numai cetățenii, care au ocupat vre-una din cele mai înalte diregătorii ori au părinți și străbuni ce ocupaseră asemenea diregătorii. Astfel se formase în Roma un fel de *clasă senatorială*, cetățenii care erau ori puteau să fie senatori, aproape numai urmași de ai Patricienilor, de oare-ce Plebeii n'aveau străbuni trecuți prin cele mai înalte diregătorii și numai pe ici pe colo răsbiau la alegerile pentru aceste diregătorii.

Tot în rândul nobilimii erau socotiți și **cavalerii** (*equites*), tinerii din clasele mai bogate, care serviau ca călăreți în oaste. Urmașii Patricienilor făceau tot ceea ce le stetea prin putință, ca Censorii să iee și 'n clasa aceasta pe cât se poate de mulți dintre tinerii lor.

Aceste două clase stăpânesc forul, încât numai rar se întâmplă, ca vre-un om, care nu face parte din ele, să se ridice până la cele mai înalte direcătorii. Acesta se numește apoi „*homo novus*“, adică „*om nou*“, și e primit în cele din urmă și el în rândul optimaților.

e. Oastea romană

După organizațiunea lui Serviu Tului toți aceia dintre locuitorii Romei și ai teritoriului roman, care erau primiți în cele 30 triburi și aveau glas în adunarea poporului, făceau parte din oastea romană. De la vârsta de 18 până la vârsta de 45 ani ei ieșiau în câmp, ear de aici înainte până la 60 ani aveau să apere Roma, când se întâmpla să fie amenințată de dușmani.

Serviciul de apărare era înse împărțit după cele cinci clase, de aceea armata se numea și **clasis**, adică clasă; mai târziu înse „*Classis*“ se numea flota de război făcută cu cheltuiala „*Clasicalor*“. „*Clasici*“ erau înse mai ales cetățenii bogați ai primei clase, care ieșiau la război în deplină armatură și serviau cu cheltuiala lor. Celelalte patru clase primiau partea mai scumpă a armaturii de la stat. Cei seraci ieșiau la război fără de arme, ca să întregescă rândurile, luptându-se cu armele celor căduți ori răniți în luptă.

Cavalerii erau luați din clasele mai bogate și serviau fără de soldă, dar își primiau caii de la stat. Dacă ei își risipeau averea ori nu erau cu purtări bune, Regele, Consulii și, mai târziu, Censorii îi scoteau din lista cavalerilor.

Organizațiunea aceasta a rămas aproape neschimbată până în timpul războinului pornit asupra lui Iugurtha, când **C. Mariu**, ales Consul, crează o lege, în virtutea căreia se primesc în oștirea romană, cu drepturi și datorii egale, pe lângă toți cetățenii romani nu numai toți bărbații din țările confederate italiene, ci până chiar și provincialii.

Dacă deci mai înainte toți Români erau oșteni și mai presus de toate oșteni, de aici înainte s'a format în statul roman o clasă de oameni *legionari*, care-și petreceau toată viața în tabără și pe câmpul de război.

Un corp de armată mai mare, 3000 până la 4000 luptători,

comandat de un *legat*, se numea **legiune**. În urma reorganizării făcute de Mariu legiunile s'au sporit și s'au reorganizat și ele.

f. Judecățile.

Judecătorul suprem era dintru început în Roma Regele, care trăgea în judecată pe toți cei ce turburau liniștea publică, amenințau ori păgubiau statul roman, îi osândia în înțelegere cu sfetnicii aleși anume pentru judecăți și-i pedepsea mai ales cu moarte.

Dacă inse vre un om particular era jignit fie în persoana, fie în averea, fie în onoarea lui, Regele îl chema pe vinovat în judecată numai dacă cel jignit o cerea aceasta. Atunci apoi se făcea o cercetare amănunțită, ca să se constate, în care parte e dreptatea, se pronunța sentința și Regele executa sentința pronunțată.

Pentru-ca să-i cheme pe cei trași în judecată, să-i prinďă, dacă nu vin de bună-voie, și să execute sentințele, Regii aveau mai mulți **lictorii**, un fel de servitori, care purtau drept semn al însărcinării lor pe umăr o legătură de fuștee (*fascēs*) cu o bardă în ele. Eară când Regele ieșia în for, licitorii mergeau înaintea lui, ca să-i deschidă drum prin mijlocul poporului.

După proclamarea republicei puterea judecătorească a trecut la Consulii, care dintru început se numiau Pretorii. Se hotărăște inse, ca orii-și-care cetățean roman să aibă dreptul de *provocațiune* la popor, adecă se poată cere ca sentința pronunțată de Consul să nu fie executată mai nainte de a o fi aprobat și adunarea poporului. Astfel în timpul republicei suprema instanță judecătorească era adunarea poporului.

În anul 449, după crearea celor XII table de legi, Consulii se numesc numai ca judecători Pretorii. Ear de la 367 înainte, în virtutea legilor lui Liciniu, se alege un **Pretor** anume, și Consulii nu mai au putere judecătorească.

Consulii păstrează cu toate aceste licitorii ca un fel de gardă de onoare, și când dênșii ies în for, 12 licitorii merg unul după altul înaintea fiește-căruia dintre dênșii. Ba Dictatorul are chiar 24 licitorii. Pretorii au, din contra, la început 2, în urmă patru și apoi șase licitorii, deși sunt socotiți în *rang deopotrivă cu Consulii*.

Având deci vre-o pricină, cetățeanul roman, fie Patrician, fie Plebeu, se ducea la Pretorul, care-și avea tribuna în for, și cerea ca împlicatul să fie chemat în judecată, adică citat. După ce amândouă părțile se înfățișau și nu ajungeau la împăcare, se alegeau judecători dintre cetățenii romani, care cercetau cauza și se pronunțau, în care parte e dreptatea, eară Pretorul rostia sentința și lua măsuri pentru executarea ei.

Această procedură se urma înse numai între cetățenii romani. Clientii numai prin patronii lor puteau să ceară intervenirea Pretorului și, ca împlicinați, tot numai prin patronul lor puteau să se înfățișeze și să dea răspuns. În asemenea cazuri patronul se numea „*advocatus*,” adică chemat dimpreună cu clientul lui.

De oare-ce străinii se înmulțiseră în Roma, în curând se alegeau doi Pretori, unul *Praetor urbanus*, pentru cetățenii romani, ear altul, *Praetor peregrinus*, pentru aceia dintre locuitorii Romei, care nu erau cetățeni.

Și mai târziu, după-ce poporațiunea Romei se sporise, s'a sporit și numărul Pretorilor.

g. EDUCAȚIUNEA ROMANĂ.

Romanii erau oșteni și cetățeni, care trăiau din roadele pământului, pe care-l stăpâneau. Singura ocupațiune potrivită cu dignitatea unui cetățean era la dênșii plugăria, și cu deosebire Patricienii erau numai plugari. Meșteșugari, neguțatori și artiști erau în Roma Clientii, Sclavii, Străinii și puțini dintre Plebeii. Ear dirigătoriile erau la Romani onorifice și dirigătorii romani nu numai ca nu primeau nici o leafă, dar mai aveau să și facă mari cheltueli din avutul lor.

Astfel și creșterea romană desvolta în tinerime virtuțile și destoiniciile, pe care trebuie să le aibă un bun soț, un bun părinte, un bun oștean, un bun cetățean și bun chivernisitor al moșiei părintești. Ea se făcea în familie, sub povățuirea părintelui și a mamei. Școli nu existau la Romani. În casa părintească băiatul se deprindea cu ordinea, cu disciplina și cu ostenele, își întăria trupul și se făcea inimos, ca să iasă cu timpul un bun oștean. Tot aici se cultiva în inima lui pietatea către străbuni și iubirea către patrie. De la tatăl și de la mama sa el

învață apoi, care sunt drepturile și datoriile cetățeanului roman. În timpurile cele bune ale republicei tinerii se deprindeau, în sfârșit, a trăi, ca niște plugari, în cea mai mare simplitate. Ear știința de carte, la început puțină, o primiau mai ales dela sclavi pregătiți ori cumpărați anume spre acest scop.

Ajunși mai măricei, băieții familiilor mai de frunte, care aspirau la pozițiuni mai însemnate în viața publică, erau admiși să asiste ca auditori la adunări și la consultațiuni.

De oare-ce foarte mulți din cetățenii Romei nu cunoșteau legile în toate amănuntele lor, cei mai mulți dintre densusi, având vre-o pricină, cereau statul vre-unui șt utor de drepturi mai înainte de a se duce la înfățișare. Acești știutori de drepturi erau foști Pretori, foști Coasuli, în genere, cetățeni cu mare trecere, și se numiau **jurisconsulti**. Tinerii romani asistaă ca auditori prin curțile lor, când ei dedeau sfaturi, și astfel se pregătiaă pentru viața forensă.

Dar educațiunea se complecta mai ales după-ce tinerii, ajunși la vârsta de 18 ani, puneau toga și intrau atât în oaste, cât și în for.

După-ce Romanii au venit în atingere cu Grecii, dascălii lor erau mai ales Greci, de la care tinerimea romană a învățat grecește și a primit cultura elină. Dar tot acești dascăli grecești au adus la Roma și pornirea spre lux și spre desfrânare, prin care cetățenii romani au ajuns în cele din urmă la moleșire.

Virtuțile cele mari ale Romanilor s'au păstrat cu toate aceste în tot timpul republicei, *Patriotismul* a rămas în inimile Romanilor tot deauna atât de covârșitor, încât Romanii, ori-și-cât s'ar fi luptat ei între ei, nu s'au unit nici o dată unii contra altora cu dușmanii Romei. *Bărbăția* romană a fost atât de statornică, încât Romanii, tot-deauna oameni chibzuiți, nici chiar în cele mai mari strimtorări n'au fost vicleni, fățarnici ori de rea credință. — *Iubi-rea de dreptate* a Romanilor a fost atât de covârșitoare, încât Romanii au rămas învățătorii tuturor popoarelor în ceea ce privește dreptatea omenească.

DESVOLTAREA ROMEI.

a. Stăpânirea Patricienilor.

509 — 367

După proclamarea republicei stăpânirea statului roman a rămas în mâinile Patricienilor. Plebeii erau dator să plătească biruri și să iasă la război cu armatura și cu merindea lor, iar în schimbul acestor datorii aveau numai dreptul de a lua cu puține voturi parte la adunările poporului. Conducerea în oaste, cât și stăpânirea în oraș le aveau numai patricienii.

În timpul războaielor grele și îndelungate, pe care Roma le-a purtat cu Tarquiniu, cu Etruscii și cu Porsena, Patricienii îi cruțaseră pe Plebei. După-ce înse Tarquiniu moare în anul 495, Patricienii încep să-i despoaie pe Plebei.

Patricienii sunt aceia, care alungaseră pe cel din urmă Rege. Patricianul *Iunius Brutus* avuse destulă tărie, ca să dea un grozav exemplu prin decapitarea feciorilor săi.

Iar pe Porsena Romanii nu-l înving cu puterea, ci prin virtuțile lor.

Când oștirea cea mare a Regelui din Clusiu sosește la Tibru, Romanii, care se aflau pe malul drept al râului, trec în fuga mare peste pod. Un om înse, *Horatiu Cocle*, vădând că Etruscii vin și ei pe urma Romanilor, ca să treacă podul, se pune la capul podului cu încă doi soți și-i ține pe dușmani în loc în vreme-ce Romanii dăramă podul, apoi se aruncă în valuri și trece și el în not pe cel lalt mal.

Un alt Roman cu virtute, **Muciu**, numit în urmă *Scevola* (stângaciul), cere voie de la Senat să se furișeze în tabăra dușmanilor, ca să-l omoare pe Porsena și să scape pe concetățenii săi de asediu și de foamete. El înse greșește și ucide în loc de Porsena pe un servitor al acestuia. După-ce apoi Porsena se încearcă a scoate prin torturi mărturisiri din gura lui, Muciu își pune dreapta în focul de jertvă ce ardea în apropiere, drept dovadă, că nu sunt torturi, care ar pute să-l moaie, și amenință pe Porsena, spuindu-i că trei sute de tineri ca dânsul au jurat să facă unul după altul încercarea de a-l ucide.

În fața unei asemenea hotăriri Porsena se retrage, luând cu

densul, drept ostateci, zece fete și zece băieți din familiile patriciene. Una dintre fete înse, **Clelia**, se străcoară printre paznici și scapă dinpreună cu soațele ei înotând prin valurile Tiburului.—Senatul le trimite pe fugare înapoi, dar Porsena, uimit de virtutea Cleliei, le dă și băieților voie de a se întoarce la Roma.

După aceste și multe alte asemenea fapte Patricienii se simțiau în drept de a stăpâni ei singuri Roma. Stăpânirea lor trecea înse marginile vieții publice.

În timpul războaielor foarte mulți dintre Plebei, ajunși în strimtorare, se împrumutaseră de la Patricienii bogați, care le luau camete mari. Ne mai putând plăti cametele, datornicii își vânduseră puținul pământ, pe care l avea u, și rămăseseră oameni fără de căpătăiu. Ba unii dintre densesi ajunseseră chiar sclavi ai creditorilor.

Un an după moartea lui Tarquiniu. Plebeii, 18,000 de luptători, iau hotărîrea de a întemeia un oraș nou, se opresc, pe când se întorceau dintr'un război, în *Muntele sacru*, și nu-și schimbă gândul decât după-ce **Meneniu Agripa**, un om iubit de densesi, le spune pilda despre brațe și stomach și le pune în perspectivă **tribunii** aleși de Plebei și dintre Plebei.

Impăcându-se astfel Patricienii și Plebeii, statul roman e destul de tare, pentru-ca în anul 493 să-i poată sili pe Latini la renoirea legăturilor cu Roma,

Patricienii, nemulțumiți cu această mărginire a drepturilor lor, încep din nou lupta, și în anul 491. **Gaiu Marciu**, care se distinsese la asediarea orașului *Corioli* și de aceea era numit și **Coriolan**, cere ca Plebeii să renunțe la drepturile ce il se acordaseră. El e tras în judecată, osândit și nevoit să părăsească Roma. Om pățimaș, Coriolan se unește cu dușmanii patriei sale și asediază cu o oaste de *Volsi* Roma. Incercările și rugămintele compatrioților săi de a-l face să se retragă rămân zadarnice; când înse **Veturia**, muma pribeagului, și **Volumnia**, soția lui, ies dinpreună cu doi copii ai lui, ca să-l roage, el se retrage mahnit și și petrece restul vieții în exil.

Căți-va ani în urmă (486), **Spuriu Casiu**, unul dintre Patricienii cu mare trecere, fiind ales Consul, face să se voteze o lege, în virtutea căreia o parte din agral public avea să fie împărțită între Plebei și Latini. După-ce îi trece înse anul, el e tras

în judecată, osândit la moarte și imbrâncit după stanca tarpeică. Ear legile votate după propunerea lui rămân literă moartă.

Lupta astfel începută se urmează peste o sută de ani; și în tot timpul acesta Roma e slabă. Ea este mereu atacată de vecini, și virtuțile reșboinice și cele cetățenești ies la iveală mai sale în luptele de apărare.

Astfel în anul 458, când Roma era strîmtoară de *Aecqui, L. Quinctiu Cincinat*, un serman plugar, care ținea coarnele plugului, când i-a venit știrea, că a fost proclamat Dictator, scapă Roma prin buna sa chibzuială și prin vitejia sa.

În anul 451 se face prin instituirea **Decemvirilor** încă un pas înainte pentru mulțumirea Plebeilor.

Apiu Claudin face înse, ca Decemvirii să fie aleși pe al doilea an, ear după ce trece și acest an, Decemvirii rămân chiar și fără ca să mai fie aleși în fruntea statului. Ast-fel se produc noue turburări în Roma, și în anul 449 Plebeii se retrag din nou în Muntele Sacru. În urma acestei noue secesiuni Plebeii câștigă dreptul de *provocațiune*, în virtutea căruia nici o hotărîre a diregătorilor nu se putea executa, dacă cel interesat cere să se pronunțe și adunarea poporului.

Puțin timp în urmă, în anul 445, Plebeii câștigă dreptul de **conubiu**, ear în anul 443 se crează o lege, în virtutea căreia Plebeii pot să înainteze în oștire până la cel mai înalt rang (tribuni militari cu putere consulară).

În acela-și timp se crează și **Censuratul**.

Abia înse câte-va decenii în urmă, după ce Roma e pustită de Gali (390), ajung Plebeii să obție toate drepturile cetățenești.

În anul 377 i. d. Chr. Tribunalul **C. Liciniu Stolo** propune, ca unul dintre Consulii să fie ales dintre Plebei, ca nimeni să nu poată stăpini din agrul public mai mult ca 500 jugăre și ca Plebeii, care se împrumutaseră de la Patricieni, să scadă din capete cametele plătite, iar restul să-l plătească în trei rate anuale.

După lupte urmate în timp de deuce ani aceste legi sunt primite, și Patricienii se mulțumesc a lua de la Consulii puterea judecătorească, ca să i-o dea Pretorului ales din mijlocul lor. În urmă se aleg înse și Pretorii dintre Plebei, care sunt admiși

încetul cu încetul în toate direcțiile, și numai câte-va dignități religioase rămân rezervate pentru urmașii vechelor familii patriciene.

b SUPUNEREA ITALIEI

367 — 272.

Uniți odată, Romanii resping pe vecinii, care voesc să profite de strimtorările lor, dar nu 'i supun, ci-î înduplecă să intre în alianță cu Roma. Abia după ce ei nu se țin de învoielile făcute, pe ici pe colo Romanii dărîmă câte un oraș, duc pe locuitorii lui la Roma ori îi vînd ca sclavi, ocupă teritoriile de ale vecinilor, ca să întemeieze pe ele colonii militare, ori îi silesc pe cei învinși să recunoască supremația Romei. Nicî o dată înse Roma n'a stăpînit Italia în întelesul, cum a stăpînit Sicilia ori Galia; nicî o dată Italia n'a fost provincie romană: Latinii, Etruscii, Sabelii și Grecii din Italia au fost confederații și soții Romei și au avut în toate timpurile și mai ales după romanisarea lor o pozițiune aproape egală cu a cetățenilor romani.

Latinii încă de mult erau confederații Romei.

După-ce Romanii îi resping pe Etruscii și, chemați într'ajutor de către Capuanii, ajung să predomnească și în Campanie, **Latinii** cer să fie recunoscuți de o potrivă cu cetățenii Romei și ca unul dintre Consulii să fie ales dintre dînșii. Cu alte cuvinte ei voiau să obție de la Romani ceea ce obținuseră Plebeii de la Patricieni.

Campanii se unesc și ei cu Latinii.

Astfel se produce războiul, care se încheie cu lupta de la **Vesuviu** în anul 340.

În lupta aceasta **P. Deim Mus**, Consulul plebeic, cere și primește binecuvîntarea Pontificelui, ca să se deie pe sine jertfă deilor, apoi să răpede călare spre dușmani. El moare, dar Roma învinge.

În urma acestei învingeri confederațiunea latină e disolvată, dar cele mai multe din orașele latine își păstrează independența și au conubiu cu Roma, dar nu și înrte ele. Aceste se numiau *municipii*, își alegeau ele însăși direcțiile, își croiau ele însăși legile, dar aveau să-î însoțească pe Romani în război și să plătească, după împrejurări, oare-care tribut.

Altele au primit **dreptul de latinitate**, adică erau considerate ca părți din statul roman, și locuitorii lor, având censul, erau primiți de Censori în triburi (2) și puteau să voteze în Comiții.

Cam în același fel s'a regulat apoi și pozițiunea Campanilor față cu Roma, numai că pentru Latini judecătorul suprem era pretorul Romei.

Far Etruscii și Samniții, după încheierea primului război cu Semniții (340), erau aliații Romei.

Ast-fel, când Alexandru din Epir. chemat de Greci, trece în Italia și conduce lupta de apărare contra Samniților, Români nu primesc alianța, pe care li-o oferea Alexandru. Abia după moartea acestuia, când mai multe dintre orașele grecești se pun sub protecțiunea Romei și Samniții calcă învoielile făcute la 340 prin ocuparea Neapolei, Români se hotărăsc să pornească al doilea război contra Samniților. Și de astă-dată popoarele sabelice, în-deosebi Lucanii și Apulienii, intră de buna lor voie în alianță cu Roma.

Samniții sunt învinși după o luptă de cinci ani și siliți a recunoaște supremația Romei. Ei însă se rescolă, caută aliați și îi fac în anul 321 pe oștenii romani să treacă pe sub **furcile candine**.

După rușinea aceasta Români se întetesc și poartă războiul atât contra Samniților, cât și contra aliaților lor, între care cei mai însemnați sunt *Etruscii, Umbrii, Hernicienii și Tarentinii*.

Războiul acesta, greu și îndelungat se încheie cu lupta de la **Sentin** (295), în care **P. Deciu**, fiul lui Deciu Mus, urmând exemplul tatălui său, se jertfește și el pentru patrie.

După victoria de la Sentin luptele se mai urmează timp de încă câțiva ani, dar numai pentru desevărsita supunere a popoarelor ce se ridicaseră asupra Romei.

În anul 282, când izbucnește războiul cu Tarentinii, relațiunile popoarelor acestora față cu Roma nu sunt încă regulate. Regularea se face abia după ce Regele Pirhu, învins în anul 275 la **Benevent**, se retrage din Italia.

Roma stă de aici înainte în fruntea popoarelor din Italia, care își păstrează, în genere, independența în ceea ce privește viața lor internă, dar sunt datoare să'i însoțească pe Romani în război

cu oaste ținută pe cheltuiala lor. În deosebi orașele grecești îi dau Romei flota de război cu întregul ei aparat.

Familiiile mai de frunte precum și locuitorii mai multor orașe, care păstrează credința față cu Roma, capătă, întocmai ca coloniile militare, dreptul cetățenesc, ori dreptul de latinătate; cea mai mare parte din Italia răman înse confederați și soți cu drept municipal.

Acesta e timpul, în care străbate în Roma cultura elină cu toate consecvențele ei și în care urmașii familiilor patriciene se constituiesc în clasă de nobleță. Ei învață grecește, prind gust pentru operele de artă elină și se depătează încetul cu încetul de la moravurile cele aspre ale străbunilor săi. Romanii sunt aristocraia Italiei, ear urmașii vechilor patricieni se simt aristocrați ai Romei

C. RĂZBOAIELE PUNICE.

264—146.

Primul război punic, care se începe în anul 264, stă în strinsă legătură cu pozițiunea, pe care și-o câștigase Roma în Italia, și cu simpatiile, pe care Romanii începuseră să le aibă pentru Elinii.

Ajunsă o dată puternică, Roma era chemată într'ajutor pretutindenea, unde se iveau conflicte, și mai ales de către Elinii, care pretutindenea erau cei mai slabi.

După încheierea primului război punic (241) li se pune apoi Romanilor o problemă până acum necunoscută în statul roman: Roma are o provincie, care trebuie să fie stăpânită, administrată și exploatată.

După supunerea Galilor din valea Padului (222) Roma are două provincii, ear după al doilea război punic (203) se mai crează în timp de vre-o cincideci de ani, până la risipirea Cartaginei (146), încă trei provincii.

În ceea ce privește viața internă aceste provincii au, în geare, pozițiunea municipiilor din Italia, adică cei supuși au diregătorii lor și legile lor. Dar conducerea supremă o are un diregător trimis din Roma și anume un fost Consul ori un fost Pretor, care cărmuiește ca **Proconsul** ori **Propretor**, comandază oastea de ocupațiune și are în provincie și suprema putere judecătorească.

Alătura cu acest cap al provinciei stă **Questorul**, care e vistiernicul provinciei și adună veniturile vănilor, ale minelor și ale averilor luate de la răsvrătitori, precum și birurile, pe care Roma le ia, când se află în strimtorare.

În curând după organizarea provinciilor atât veniturile, cât și birurile se dedeau în arendă, iar arêndașii, numiți **Publicani**, erau și ei dintre cetățenii mai de frunte ai Romei.

Deși dar provinciile nu erau încărcate de sarcini grele, ele aveau să ție legiunile de ocupațiune și erau stoarse de Proconsulii și Propretorii, de Questori și Publicani, precum și de întreaga ceată de diregători subalterni, care veniau cu aceștia. Ast-fel Roma nu mai era tot cea de odinioară.

Romanii, odinioară săraci, ținea să ajungă în diregătorii, pentru ca să aibă mulțumirea de a se distinge prin fapte însemnate și de a fi onorați de concetățenii lor; acum ei ținea ca să se ridice în Roma, pentru ca apoi să fie trimiși în vre-o provincie, ca să-și adune bogății. Iar ridicarea aceasta atirna de la poporul adunat în for. De aceea rivnitorii se însoțiau între dênșii și făceau toate opintirile, ca să câștige masele cele mari în favorul lor.

Unii dintre dênșii arangează cu cheltuiala lor mari **serbători plebeice**, alții dau **mesesuri** pentru popor, iar alții scot **fiare selbatice și gladiatorii** în circ, pentru-ca poporul să-și petreacă timpul, privind cum fiare și oamenii se luptă și se sfășie. — Dintru început gladiatorii erau făcători de rele osândiți la moarte; în urmă înse bogății scoteau pe cei mai voinici dintre sclavii lor în circ.

Ast-fel poporul roman, adunând bogății și primind cultura elină, se ridică încetul cu încetul din starea patriarchală, în care se afla pe timpul războaielor din Italia, dar, ridicându-se, el perde una câte una și virtuțile patriarchale.

În luptă cu acest curent de decadentă morală iese la iveală **M. Porciu Cato**, care se pune în fruntea celor ce țin la moravurile vechi ale Romei și combate cu multă asprime apucăturile grecești ale contemporanilor săi. Născut în anul 234 la Tusculum, M. Porciu Cato, e tânăr de 17 ani, când Romanii suferă înfrângerea de la Canae și ia parte la războiul pornit de Romanii cu noua putere contra lui Hanibal. El moare în anul 149, după ce Romanii pornesc al treilea război punic. Ast-fel timp de peste șase-deci de ani el ia parte la viața Romei atât în for, cât și pe

câmpul de război, și vede Roma crescând și ridicându-se, dar în același timp și perdând moravurile ei.

În fața lui sunt urmașii Patricienilor în frunte cu **Scipionii** admirați pe acel timp pentru virtuțile și pentru cultura lor superioară. În deosebire **Scipio Africanul**, care în Spania și în Africa frânsese puterea Cartaginei, iar în Asia Mică risipise oștirile lui **Antioch III**, a stăpânit timp îndelungat forul.

Ales Censor (184), Cato primește numele de **Censoriu** pentru asprimea, cu care revizuieste listele senatorilor și ale cavalerilor, ștergând din ele pe toți cei compromiși prin purtări desfrânate ori prin exploatarea neomenoasă a Provinciilor.

În urmă el cere chiar darea în judecată a lui Scipio Africanul, acuzat de a fi sustras el cu fratele său o parte din comorile luate de la Anchioch III. Ast-fel învingătorul de la Zama și de la Magnesia își petrece zilele bătrânețelor retras la o moșie a sa.

Așa cad cei mai aleși dintre cetățenii Romei, și ceea ce mai ține sus pe Romani sunt războaiele purtate în Grecia și Macedonia, în Asia Mică, în Africa și în Spania. După terminarea acestor războaie decadența morală se dă pe față într'un lung șir de sguduirii sociale.

d CĂDEREA REPUBLICEI

146 - 30 i. d. Cr.

Luptele agrare

În timpul războaielor, prin care Romanii au câștigat stăpânirea lumii, Optimații au câștigat bogății mari, iar masele mari ale poporului roman au ajuns la sapă de lemn.

Plebeii perduseră aproape toți pământurile, pe care le căpătaseră în virtutea legilor lui Liciniu, iar Patricianii, care nu aveau dreptul de a vinde moșiile lor, cumpăraseră încetul cu încetul și pământurile Plebeilor. Astfel pământul Romei era împărțit aproape întreg în moșii mari. În virtutea legilor lui Liciniu Patricienii erau dator să le dea cetățenilor săraci de lucru pe moșiile lor; ei cu toate acestea își lucrau pământurile numai cu sclavi, cari prin numeroasele războaie se sporiseră și erau eftini.

Astfel forul roman era plin de *proletari*, adică oameni fără de

căpătaiū, care trăiaū din buna-voința celor ce rîvniaū la voturile lor.

Mulți dintre cetățenii Romei înțelegeau pericolul și stăruiau să se iee măsuri pentru ajutorarea sărăcimii. Astfel chiar **Scipio Emilian** ¹⁾, același, care dăramase Cartaginea și Numanția, împarte câte-va din moșiile sale și sumele mari, pe care le primise de la Regele Siriei, între oștenii, cu care-și câștigase victoriile.

Partea cea mare a Optimaților voia înse, ca marea mulțime a cetățenilor să fie oameni săraci, pentru u-ca să poată fi cumpărați cu prețuri mici. De aceea Scipio, ca să împedee cumpărarea, ajungînd Consul, face să se creeze o lege pentru introducerea *votului secret*.

În același fel lucrează un alt optimat, *Tiberiu Semproniu Grachu*, care câștigase, ca Propretor, simpatia provincialilor din Spania.

Scipio Emilian ia de soție pe Sempronia, fiica lui Tiberiu Semproniu Grachu, și ast-fel se închee cele mai strînse legături între aceste două familii înrudite și cu *A. Metel*, care a supus Macedonia și Grecia.

Frații Grachi, care fac o hotărîtă încercare de a ridica masele, sunt fiii lui Tiberiu, frații Semproniei, cumnații lui Scipio, adecă floarea nobilimii romane. Muma lor **Cornelia**, una din cele mai distinse și mai frumoase matroane, rămîind văduvă, e pețită de Regele Egiptului și refuză această onoare, pentru-că să-și poată petrece viața cu creșterea celor trei fii ai săi.

Cel mai mare dintre acești fii, **Tiberiu**, e ales tribun pe anul 133 și, sprijinit atât de popor, cât și de cei mai de frunte dintre optimați, propune ca să li se dea cetățenilor sărăciți câte 30 jugăre de pămînt ca moșie de veci, *pe care n'o pot vinde*, și să se împartă între dînșii moștenirea remasă de *Atal*, Regele Pergamului.—El cerea dar ca statul roman să facă și el ceea ce făcuse Scipio Emilian.

Ne mai încapînd îndoială, că adunarea poporului va primi aceste propunerii, optimații trag în pratea lor pe *M. Octaviu*, cel'alt tribun, care oprește printr'un *veto* ! discutarea legilor propuse.

¹⁾ Fiul lui Emiliu Paul, învingătorul din Macedonia, adoptat de Scipio Africanul.

Tiberiu își pierde acum bunul cumpăt, cere și obține înlătura-rea lui M. Octaviu și alegerea unui alt tribun și apoi votarea legilor propuse de amândoi. Tot atunci Tiberiu Semproniu Grachu, fratele său **Gaiu**, și socru-său *Apriu Claudiu* sunt însărcinați a conduce lucrările de executare, adică să măsoare agrul public, să-l parceleze și să-i dea fie-ște-căruia moșia cuvenită.

Pentru-ca nu cum-va vre-un tribun să-l împedece în această lucrare, el stăruie să fie ales tribun și pe al doilea an. Optimații înse protestează contra acestei nouă călcări de lege și produc o turburare, în urma căreia alegerea nu se poate face.

Țiindu-se o nouă adunare, cetățenii de prin triburile rurale, ocupați cu munca câmpului, nu mai vin la Roma, ear Optimații, hotărâți de a face alegerea peste putință, vin toți în păr și, conduși de *Scipio Nasica*, produc o nouă turburare, dau năvală și Tiberiu Grachu e ucis dimpreună cu vre-o trei sute dintre soții săi.

„Așa să piară toți cei ce vor mai voi ca dēnsul!“ a strigat Scipio Emilian, care a primit știrea despre moartea cumnatului său pe când se afla în fața Numanției. Căci voia și dēnsul, ca statul roman să împartă pământuri și bani între săraci, dar nu s'a pomenit, ca în Roma un om să fie scos din diregătorie mai înainte de a i se fi împlinit anul ori să fie ales doi ani de a rēndul. Intorcându-se deci ca învingător din Spania, Scipio obține (129) de la popor o hotărâre, în vitutea căreia executarea legilor în Grachu se suspendă.

Puțin în urmă casnicii lui îl găsesc apoi mort în iatacul lui de dormit, și nu se știe nici până în ziua de astă-zi, cum s'au curmat—așa de o dată—dilele marelui cetățean și oștean Scipio Emilian Africanul și Numantinul.

De aici înainte partidul democratic stăruie pentru *votul secret* și pentru dreptul poporului de a alege tribun pe acela-și om mai mulți ani de a rēndul, ear după-ce le obține aceste, el cere să li se acorde tuturor *confederațiilor* din Italia drepturile cetățenești.

În anul 123 fratele lui Tiberiu, **Gaiu Grach**, ales tribun, stăruie din nou să se execute legea egrară, să se facă grânare pentru popor, să se întemeeze colonii în Africa și să se reformeze așezămintele judecătorești. Ales apoi și pe al doilea an, el își pune de gând se reformeze întreaga organizațiune a statului roman, ca să le facă loc într'ēnsul și confederațiilor.

Asta nu le mai venea la socoteală nici prolețarilor din for, care țineau, ca ei singuri să se bucure de toate foloasele împreunate cu dreptul de a vota în forul roman. Ast-fel adunarea respinge propunerea făcută de Gaiu Grach.

În același timp optimații isbutesc să tragă în partea lor pe **Liviu Drusu**, al doilea tribun, care propune ca să li se dea sêracilor pământuri, pe care *le pot vinde*, și ca aceste pământuri să nu fie luate numai din agrul public, ori din Africa, ci de pe la Latinii confederați de prin apropierea Romei.

Și poporul primește legile propuse de Liviu Drusu, ear pe Gaiu Grachu nu-l mai alege și pe al treilea an.

Cât-va timp în urmă se încinge pe stradele Romei o luptă, în care pier vre-o 3000 de democrați. Gaiu scapă peste Tibru, dar vedând perdută cauza, pentru care se luptase, îi dă unui sclav al său pumnalul, și sclavul îl ucide, ca să nu cadă viu în mâinile optimaților.

Mariu și Sulla.

Dupa moartea lui Gaiu Grachu nobilimea e stêpana Romei. Ea îi cruță pe prolețarii din Roma și-i adimenește prin ospete mari și prin serbări populare, dar restul Italiei și provinciile sunt lăsate pradă lăcomiei. Optimații adună bogății ca diregători ori ca însărcinați ai senatului, cavalerii se constituiesc în companii de publicani, neguțătorii și capitaliștii din Roma își fac afară de Roma treburile nesupărați de diregătorii mituiți.

Ear legile propuse de Liviu Drusu nu se execută, ba în anul 111 se crează o lege, în virtutea căreia urmașii Patricienilor rămân proprietari ai pământurilor, pe care până atunci le avuseră numai ca posesori cu drept de moștenire.

Masele din Roma, care se obicnuiseră a-și petrece viața pe nemuncite, erau mulțumite că statul împărția grâu între cei sêraci. Știrile sosite din Numidia produc înse noue turburări în forul roman, și 'n 111 Senatul se simte nevoit a-i da poporului satisfacțiune, chemându-l pe Iugurtha la Roma, ca să mărturisească, dacă a mituit ori nu pe comandantul oștirii romane.

O nouă satisfacțiune i se dă poporului în anul 110, când Iugurtha e invitat să părăsească Roma și senatul ia hotărîre pentru continuarea războiului. Deși înse Optimații trimit în Africa

pe **A. Metel**, cel mai destoinic comandant al lor, timp de câțiva ani Roma pate multă rănire și suferă mari pierderi. Astfel Optimatii cad prin păcatele lor, partidul democratic se întărește din nou și alege Consul pe **Gaiu Mariu**, atunci om de 49 ani.

Feciorul de țeran, care ajunsese astfel prin vrednicile lui ostășești în fruntea statului roman, face în oaste ceea ce Gaiu Grachu a voit să facă în for și primește în legiunile romane până chiar și pe libertinii destoinici de a purta arme.

Trecând apoi în Africa, Mariu risipește oștirii lui Iugurtha, dar pe Iugurtha el însuși îl prinde **L. Corneliu Sulla**, unul dintre fruntașii Optimatiilor, atunci Questor trimis în Africa. Astfel și gloria se împarte.

Ancă fiind în Africa Mariu, lucru ne mai pomenit în viața Romei, e ales pe al doilea an Consul, și își câștigă noue titluri de glorie prin nimicirea Cimbrilor uniți cu Helveții și cu Teutonii. Astfel în ciuda tuturor opintirilor făcute de Optimatii în anul 100, după întoarcerea lui la Roma, Mariu e ales și de *a șesea-ora Consul*.

Ancă în Galia Mariu declarase cetățenii romani pe Latini din legiunile sale. Acum el își pune de gând să facă și în for ceea ce făcuse în legiuni. Din nenorocire înse pentru dânsul conducătorii partidului democratic, *L. Apuleiu Saturnin* și *C. Serviliu Glaucia*, sunt doi oameni stricați, care adună împregiurul lor lăpădăturile Romei și terorizează forul.

Saturnin, ales tribun, face să se voteze o lege, prin care li se acordă legionarilor, fie ei cetățenii ori confederați, pământuri în Galia, cât și în alte provincii. Când vorba e să se iee măsurii pentru executarea acestei legi, se încing noue lupte în stradele Romei. Mariu se vede nevoit să se pună el însuși în fruntea Optimatiilor și să conducă luptele, în care per fruntașii partidului democratic.

Ajunși astfel din nou stăpâni în Roma, Optimatii nu-l mai aleg pe Mariu, care apoi în anul 99 părăsește Roma. Perdând astfel nădejdea de a mai scăpa din starea grea în care se aflau, confederații se organizează și se răscoală.

Răsboiul cu soții și cu confederații devine din zi în zi mai primejdios pentru Roma. Astfel Mariu se ridică din nou în fruntea unei oștiri, și după-ce el și Sulla câștigă câte-va victorii, partidele se impacă și se crează o lege, prin care se acordă drep-

mul cetățenesc atât Italicilor, care nu se resculaseră, cât și aceleora dintre resculați, care în timp de două luni vor depune armele.

În urma acestei legi se curmă încetul cu încetul războiul, prin care au perit vre-o 400 000 de oameni și atât Italia, cât și Roma au ajuns la o ne mai pomenită sărăcie.

După încheierea războiului, în anul 88, Sulla e ales Consul și primește comanda oștirii ce avea să pornească contra Regelui **Mitridat**. Mariu înse face ca adunarea poporului, compusă mare parte din cetățeni noi, să iee comanda de la Sulla și să-l însărcineze pe dânsul cu conducerea oștirii.

Primind știre despre această hotărîre, Sulla se întoarce în fruntea legiunilor sale la Roma, intră cu o făclie aprinsă în oraș și amenință, că va da foc, dacă cine va se va opune. Astfel cetățenii se retrag prin casele lor. Mariu fuge dimpreună cu fruntașii democrației, ear legiunile lui Sulla tăbăresc în for.

Stăpân al Romei, Sulla face ca adunarea să proscie pe Mariu dimpreună cu fiul său și cu alți de ce fruntași ai democrației și schimbă după placul său organizațiunea Romei, apoi pleacă în anul 87 în Grecia.

Pe când Sulla se lupta în Grecia contra lui Mitridat, Mariu umbla pribeag și fără de căpătăiu prin Africa și căuta adăpost și scăpare din fața nenumăraților sbiri ce-l urmăreau, ca viu ori mort să-l ducă la Roma. Pe mare și pe uscat, prin ruine părăsite și pe pustiul african el era urmărit și de nenumărate-ori viața i-a atîrnat ca într'un fir de păr. Om de șapte-deci de ani, greoi și slăbit de foame și de osteneli, el umbla ziua întreagă gâfâind și dormea nopțile pe pământul uscat de arșița soarelui. Și totuși până chiar și în starea aceasta el era atât de puternic în înfașisarea lui, încât a oprit mâna călăului care avea să-lucidă.

El e prins în cele din urmă de o ceată de călăreți, legat cu o funie și dus la *Minturn*, unde un sclav, unul dintre Cimbrii prinși de dânsul, e însărcinat să-l omoare.

Mariu, legat cot la cot și aruncat în temniță, se încrunță, când vede tășul spadei, și strigă: *Omule! tu te încumezi să omori pe Gaiu Mariu!?* Sclavul scapă spada și fuge, ear diregătorii, care deduseră porunca, se înspăimintă și-l fac pe Mariu scăpat.

În timpul acesta se produc în Roma noue vărsări de sânge.

L. Corneliu Cinna, ales chiar cu învoirea lui Sulla Consul,

face după plecarea lui Sulla propunerea, ca Mariu să fie revocat în patrie și ca atât noii cetățeni, cât și libertinii să fie primiți în triburi ca cetățeni cu drepturi depline. Asupra acestei propunerii se încăieră cetățenii, încât forul și stradele de dimpregiurul lui se umplu de trupuri moarte, vre-o zece mii.

Cinna, proscris și el, fuge dimpreună cu mulți dintre soții săi din Roma și-l chiamă pe Mariu în Italia.

Astfel încă în anul 87, mai înainte de a fi câștigat Sulla victoria de la Cheroneia, Mariu se întoarce în Italia, adună o oaste de vre-o 6000 mii de luptători, mai ales libertini, sclavi și oameni fără de căpătăi, și înaintează sporindu-și mereu oastea spre Roma. Strimtorați apoi și de Cinna și de vecinii nemulțumiți și munciți de foamete, Romanii se predau.

Răsbunarea lui Mariu e groaznică.

După-ce gloatele adunate de densusul pradă orașul timp de cinci zile și omoară fără de milă sute și mii de Optimați, între care cei mai vrednici cetățeni ai Romei, Mariu e ales de a șaptea oară Consul. Stăpânirea lui e înse tristă și scurtă. Muncit de muștrări, el e lipsit de dulceața somnului, își petrece viața în neastâmpăr, se dedă beției și moare în primele zile ale anului 86.

Ear Sulla, deși proscris, urmează de capul lui războiul contra lui Mitridat, îl închee, apoi în anul 83 se întoarce în fruntea oștirii sale în Italia.

Pe când democrații, care stăpâneau Roma, fac toate pregătirile de apărare, Optimații scăpați din vărsarea de sânge de la 87 ies cu cetele lor în calea lui Sulla.

Astfel se încinge **primul război civil**.

Sullanii debarchează la Brundisium și înaintează încetul cu încetul spre Campanie, apoi trec în Etruria și abia de aici se întorc spre Roma. Oștirile democratice parte sunt învinse, parte trec în tabăra lui Sulla. În ziua de 1 Noemvrie 82, în sfârșit, Sulla risipește la **poarta Collină** cele din urmă cete democratice și intră în Roma.

Ajuns de adoua-oară stăpân al Romei, Sulla cere să fie proclamat **Dictator pe timp nehotărît** cu însărcinarea de a reorganiza statul și de a restabili ordinea.

Timp de trei ani de zile apoi Sulla a fost stăpânul și groaza Romei, a schimbat și reschimbat legi după bunul lui plac și a omorât pe cine a voit el, fără-ca să-i dea cui-va socoteală. Nu

mai era în Roma nimeni sigur de viață, nici de avutul lui.—De aceea, după-ce mii muriseră, *O. Metel Piu* l'a provocat într'una din ședințele senatului să facă și să publice o listă de proscripțiune, pentru-ca să se știe o dată, cui îi este și cui nu-i este rânduia moartea, și să nu fie toți cetățenii cuprinși de frică.—Listele au fost făcute și afișate în for, dar în fie-ște-care și se puneau noue nume pe ele.

În anul 79, în sfișit, el se retrage la moșia lui de la *Cumae*, unde moare în anul 78 în urma desfrânărilor, la care se deduse.

GNEU POMPEIŪ

După moartea lui Sulla statul roman rămâne istovit. O seamă de oameni se îmbogățise din averile celor proscriși de Sulla, dar mulțimea cea mare atât în Roma, cât și în Italia și în provinciile ajunsesse în mare miserie. În acela-și timp Italia și provinciile erau pline de oameni fără de căpătăiu, proscriși ce nu mai aveau în lumea aceasta decât viața, care le era și ea amenințată în fie-care clipă.

Patrioții mai chibzuiți prevedeau, că în curând se vor produce noue turburări, și de aceea stăruiau, ca Optimații să renunțe la reformele făcute de Sulla și să restabilească starea de mai înainte.

Între acestia era și Gueiu Pompeiū, unul dintre Optimații, care-l întimpinaseră pe Sulla la Brindisiu și se întorseseră apoi cu dânsul la Roma.

Silintele acestora au rămas înse zadarnice. Ba se mai organizează atât în Italia, cât și mai ales în Roma o mulțime de *Sodalități*, niște asociațiuni ca Heteriile din Grecia, care îi terorizează pe cetățenii la alegeri și exploatează în cel mai neomenos mod atât Italia, cât și provinciile.

Astfel în timp de câți-va ani statul roman suferă patru încercări grele: *Sertoviu*, unul dintre cei mai destoinici soți ai lui Mariu, proscriș și fugar, adună oaste în Spania și amenință Roma; *Sclavii se rescoală*, și *Spartac*, căpetenia lor adună vre o șapte-zeci de mii de luptători, cu care pustiește, Italia; *Pirații*, sporiți cu mulțime de fugari romani, se fac stăpâni ai Mediteranei și pradă corăbiile și orașele de pe țărmuri, încât Roma în mai multe rânduri e amenințată de foamete;

Mitridat, Regele din Pont, se aliază cu **Tigrane**, și face o nouă încercare să sguduie satul roman.

Omul, sub a căruia conducere scapă Roma de aceste primejdii, e Gneiu Pompeiu.

După-ce Sertoriu organizează cele doue provincii din Spania și infrânge una după alta mai multe oștiri consulare, optimații se văd nevoiți a-i da lui Pompeiu comanda legiunilor din Spania.

Timp de aproape trei ani de zile, de la 75 până la 72, Pompeiu, atunci om de abia 30 de ani, îl răsboiește pe Sertoriu, care e ucis în cele din urmă de câți-va dintre soții lui, între care cel mai de frunte *Perperna*.

Spania nu era încă pacificată, când vre-o șapte-zeci de Sclavi scapă conduși de Tracul **Spartac** din școala de gladiatori de la Capua, îi chiamă pe Sclavi din toată Italia la luptă și se fac în scurt timp stăpâni pe Campania plină pe Sclavi. Sporiți apoi la vre-o 70,000 de luptători desnădăjduiți, ei bat în mai multe rânduri oștirea romană și pradă Italia, din care voia să scape. Incuragiați înse de aceste succese, ei părăsesc gândul de a scăpa din Italia și unii dintre dênșii o ia spre Roma. Astfel *M. Liciniu Crasu* bate mai multe din cetele răslețe ale lor, ba într-una din lupte cade și Spartac el însuși.

Cele din urmă cete de sclavi au fost nimicite de Gneiu Pompeiu, care se întorcea cu legiunile sale din Spania. Astfel Pompeiu și Crassu se întorc împreună la Roma, și opresc oștirile la porțile cetății și sunt aleși amândoi Consuli pe anul 70.

Ajuns Consul, Pompeiu se unește cu partidul democratic și înlătorează una câte una reformele impuse de Sulla.

Drept răsplată Pompeiu, în ciuda tuturor opintirilor făcut de Optimații conduși de consulul *Calpurinu Piso*, primește în anul 67 dictatura asupra Mediteranei și asupra țărmurilor ei, pentru-ca în fruntea unei flote de 500 corăbii și ajutat de 15 legați să nimicească cetele de Corsari sau *Pirați*, care se constituiseră în stat unitar și intraseră în alianță cu Mitridat.

În timp de trei luni de zile Pompeiu ia apoi ori nimicește vre o doue mii de corăbii, omoară vre-o 10,000 de Corsari în luptă și face 20,000 de robi, încât Corsarii dispar cași-când n'ar fi fost nici o dată pe apele Mediteranei.

Mai rămânea încă Mitridat.

Încă în anul 74, pe când Pompeiu se lupta contra lui Serto-

rii, Consulul **L. Liciniu Lucul** plecase cu oaste însemnată în Asia Mică. În timp de șapte ani, cât stătuse în Asia Mică, el câștigase mai multe victorii, înaintase până peste munții Armeniei, îl fugărise pe Mitridat și adunase bogății fabuloase, dar tot nu isbutise să închee războiul. Astfel în anul 67 î. e. n. se ia comanda, și tribunul **C. Maniliu** propune, ca Pompeiul să fie trimis ca Dictator contra lui Mitridat, care se întorsese din nou în Pont și făcea pregătiri pentru renoirea războiului.

Susținută și de **M. Tului Cicero**, care la ocaziunea aceasta se ivește înaintea oară în viața publică, propunerea e primită, și Pompeiul pleacă în Asia, unde stă timp de 5 ani, până în anul 62 î. e. n.

În timpul acesta el supune și organizează Asia până în Eufurat, apoi se întoarce și în Septemvrie 61 își face intrarea triumfală în Roma.

Asemenea triumf nu mai văduse Roma.

Din dorii de din urmă până seara carele încărcate cu comori adunate din Asia treceau de alungul stradelor spre Capitol. Erau arme, opere de artă, vase și unelte de argint ori de aur, giuvaericele și coroane de aur împodobite cu mărgăritare și cu pietre scumpe, bogății nemăsurate. În același timp oamenii de ai triumfatorului purtau pe stradele Romei niște table mari, pe care era scris, că el a luat 1000 casteluri și orașe, a urcat vămile cu 35 milioane, a împărțit între legionarii săi 16.000 de talanți și a sporit visteria statului cu 20.000 talanți (aproape 100 milioane lei).

În ziua adoua apoi a intrat Pompeiul el însuși, atunci om de 46 ani, aducând înaintea carului său triumfal 324 robi din case regale și din rëndul comandanților. Erau cinci feciori și două fete ai lui Mitridat, Tigrane Regele Armeniei cu soția și cu fiica sa, Aristobul, Regele Iudeei, cu un fecior și două fete, și mulți alți fruntași ai popoarelor din Asia.

Astfel Roma, sgduită în timpul celor din urmă două decenii, se ridică ear mare și mândră.

Iuliu Cesar

Gaiul Iuliu Cesar (Caesar), născut în anul 100 (12 Iulie) î. e. n., era fiul unuia dintre fruntașii partidului democratic și odraslă dintr-o veche familie patriciană, care și deriva originea

de la Troianul Enea. El își petrecuse copilăria în timpul luptelor dintre Marius și Sulla, se căsătorise cu fiica lui *Cinna* și fusese proscris de Sulla.

După moartea lui Sulla el se întoarce la Roma, dar abia în anul 68, ca tânăr de 32 ani, ajunge să fie ales Questor în Spania. Intors apoi din Spania ca om văduv, ia în căsătorie p' o verișoară a lui Pompeiū.

Pe când Pompeiū se răsboia în Asia, Iuliu Cesar câștigă simpatiile poporului atât prin serbările, pe care le arangia cu cheltuiala sa, cât și prin hotărîrea, cu care combătea aristocrația. Astfel în anul 62 el e ales Pontifex Maximus, iar anul următor ajunge Pretor urban.

În timpul preturii lui Cesar se dă pe față **conjuratiunea catilinară**.

Desfrăul, lăcomia și iubirea de pompă erau pe timpul acesta atât de mari, încât foarte mulți dintre cei mai bogați cetățeni ai Romei își risipiseră averile și se ruinaseră trupește și sufletește. Iuliu Cesar el însuși, ale căruia averi le confiscase Sulla, era îndatorat cu peste 30 milioane de lei.

În mijlocul acestei decadente morale și materiale, **L. Sergiu Catilina** adună impregiurul său o mulțime de oameni stricați, care nu mai aveau nimic de pierdut, și urzește planul de a răsturna prin o răscoală guvernul democratic al Romei, pentru-ca apoi să poată învingătorii să stăpânească în felul lui Sulla și să se îmbogățească din averi confiscate și din exploatarea dirigătorilor. De aceea Catilina face toate opintirile să fie ales Consul pe anul 63. El înse nu reușește, și astfel ia cu soții săi înțelegere, ca unul dintre dînșii să răscoale deosebite părți din Italia și din Provinciile, iar alții să omoare pe M. Tului Cicero, care fusese ales Consul, și apoi să pună foc în mai multe părți ale orașului, pentru-ca în învâlmășeala aceasta să se facă stăpâni în Roma.

Cicero, află înse de la **Fulvia**, amica unuia dintre conjurați, care sunt hotărîrile lui Catilina și denunță senatului într'un mult admirat discurs uneltirile conjuraților.

În urma acestui discurs Catilina părăsește Roma, se proclamă Consul și adună o ceată de vre-o 8.000 de oameni fără de căpătâiu, iar soții lui rămași în Roma sunt dovediți, osândiți la moarte și executați. Puțin în urmă cade apoi și Catilina pe câmpul de bătăie de la *Pistoria*.

Iuliu Cesar, om cheltuitor și încărcat de datorii, și **M. Crasu**, care agonisise în timpul lui Sulla bogății fabuloase, erau bănuți de a fi avut știre despre uneltirile lui Catilina. Bănuiala aceasta afla însă puțină creștere, și așa Iuliu Cesar e trimis în anul 61 ca Propretor în Spania, ca să înăbușască răscoalele stîrnite de soții lui Catilina.

În timpul, când Pompeiū se întorcea la Roma, Iuliu Cesar câștigă victorii în Spania, de unde s'a întors apoi glorios și încărcat de bani.

În anul 60, când el se întoarce din Spania, Roma se afla tot în stare agitată. Optimații conduși de Lucul și de **M. Porciu Cato**, un strănepot a lui Cato Censoriu, făceau toate opintirile, ca să micșoreze autoritatea lui Pompeiū, și isbutiseră a zădărnici încercarea democraților de a-l alege pe Pompeiū Consul. Ast-fel Pompeiū se unește cu Iuliu Cesar și cu M. Crassu, pentru-ca împreună să stăpânească Roma.

Această unire a celor trei puternici oameni din Roma e cunoscută în istorie sub numirea de **triumvirat**.

În urma invidiei făcute Iuliu Cesar e ales Consul pe anul 59, iar în anul 58 pleacă, ca Proconsul, în Galia și, pentru-ca legăturile să fie mai strânse, Pompeiū ia în căsătorie pe Iulia, fiica lui Iuliu Cesar.

Primul triumvirat

Pe când Iuliu Cesar se reșboia în Galia, Pompeiū și Crassu stăpâneau forul.

Prima lor grijă este să înlăture pe cei mai îndărătnici dintre capi opozițiunii. Ast-fel *Lucul*, amenințat cu darea în judecată pentru comorile adunate în Asia, se retrage. *Cicero* e exilat pentru vina de a fi executat, ca Consul, pe soții lui Catilina, iar **M. Porciu Cato** e trimis în insula Cipru, ca să pedepsească pe Regele *Ptolomeu*, care intrase în conflict cu Senatul, și apoi la Bizanțiu, ca să pună capăt turburărilor interne ce se iviseră în acest oraș.

Triumvirii rămași în Roma nu sunt cu toate aceste destoinici de a stăpâni forul, și **Publiu Clodiu**, omul de încredere al lui Pompeiū, ales Tribun, numai terorisând cetățenii prin bande de bătăuși poate obține votarea legilor, pe care le propune. Ast-fel pe când Iuliu Cesar își câștigă glorie prin victoriile sale din Ga-

lia, Pompeiū perde toată autoritatea în Roma. În anul 57 Cicerō, chemat înapoi din exil, e primit de popor cu mare însufletire, și puțin în urmă se întoarce și M. Porciu Cato din Orient.

După inițiativa luată de Iuliu Cesar triumvirii se întâlnesc deci în anul 56 la *Luca* și reînnoesc legăturile lor. În virtutea acestei învoeli Crasu urmează să fie trimis, ca Proconsul, în Siria cea bogată, iar Pompeiū și Iuliu Cesar, amândoi Proconsuli pe 5 ani, au să fie autorizați a aduna oaste din provincii, din Italia, ba chiar și din Roma.

După-ce poporul, ademenit prin ospete și prin serbări publice, le votează aceste, Pompeiū stăpânește Roma prin oștirea adunată din Italia. În anul 52 el e ales chiar *Consul fără de coleg*, adică singur stăpânitor al Romei.

În același timp Crassu, trecut în Siria, pleacă cu legiunile sale contra **Partilor**, care trecuseră Eufratul și cuceriseră o parte din Armenia. El suferă înse o grea înfrângere în anul 53, oștirea lui e risipită. Înșelat apoi mișește de către Partii, care îi făcuseră propuneri de pace, el e ucis de niște sbiri.

Primind știre despre moartea lui Crassu, Pompeiū își pune în gând să înlătureze și pe Iuliu Cesar. El se unește deci cu optimații din senat și face ca senatul să ia o hotărîre, prin care Iuliu Cesar e chemat la Roma și invitat a-și disolva legiunile.

Tribunul *Curio* înse, pe care Iuliu Cesar îl câștigase în partea sa, cere ca și Pompeiū să-și disolve legiunile. Ast-fel nu se ia de-ocamdată nici o hotărîre.

Cât-va timp urmă unii dintre Optimații îl invită pe Pompeiū să ridice legiunile din Italia și să plece contra lui Iuliu Cesar, ca apărător al republicei.

Pompeiū primește însărcinarea cu toate că atât Curio, cât și **M. Antoniu**, urmașul lui în tribunat, pune *veto* contra acestei procederi nelegiuite.

Ast-fel în primele zile ale anului 49 i. d. Chr. Iuliu Cesar, vădînd că încercările lui de înțelegere rămân zadarnice, rostește cuvintele *Alea jacta est*, trece în fruntea unei cete de 5000 pedestrași și 300 călăreți **Rubiconul** și înaintează spre Roma.

Senatul și diregătorii Romei, vădînd că Pompeiū nu-și făcuse pregătirile, mută reședința la Capua, iar după-ce Iuliu Cesar se apropie de Roma, toți optimații trec dimpreună cu Pompeiū în Grecia, Ast-fel în timp de câte-va săptămîni Iuliu Cesar

supune Italia fără vărsare de sânge și intră în primele zile ale lunii Aprilie în Roma.

În timpul acesta Pompeiū aduna oaste în Grecia, iar *Domițiu Ahenobarb*, adunase oastea în Spania și își dedea silința să rescoale Galia de curând supusă.

Iuliu Cesar lasă dar pe **M. Emiliu Lapid** în Roma, îi dă lui **M. Antoniu** comanda trupelor din Italia și încă pe la mijlocul lunii Aprilie trece prin Galia în Spania și în timp de câte-va luni îi silește pe Pompeiani să capituleze

În toamna aceluiași an el trece apoi Marea Ionică, ca să înfrângă puterea lui Pompeiū, care adunase la **Dirachiu** o oaste mare și organizase la *Tesalonic* un fel de Senat roman, compus din fruntașii fugarilor. Iarna toată înse și primele luni ale anului 48 Cesar se căsnește în zadar să'l scoată pe Pompeiū din tabăra lui de la Dirachiu, ba suferă el însuși pierderi.

De aceea își ridică în cele din urmă remășițele oștirii și pleacă spre Tesalonic.

Pompeiū îl urmărește și-l ajunge în apropierea orașului **Pharsal**. Aici se hotărăște soarta Romei.

Pompeiū, care avea o oștire de 45,000 pedestrime și 5000 călărime atacă pe Iuliu Cesar, care se apăra cu vre-o 20,000 pedestrime și 1000 călărime, oaste muncită de foame și istovită de oboseală.

În ziua de 6 Iunie 48 Iuliu Cesar învinge și din oștirea lui Pompeiū 15,000 rămân morți pe câmpul de bătălie, iar vre-o 34,000 se predă.

Ca pretutindenea și aici Iuliu Cesar iartă pe cei învinși.

Puțin timp în urmă Pompeiū, ajuns fugar, e ucis, iar soții lui se risipesc și numai o parte dintre dinșii scapă sub conducerea lui Cato, care rămăsese cu flota la Dirachiu, și trec în Africa.

Urmărind pe Pompeiū, Iuliu Cesar sosese la Alexandria, unde ajunge în marea strimtoare și e nevoit să se lupte aproape un an de zile, apoi se întoarce prin Roma în Africa.

Metel Scipio și Proconsulul *Varo* adunaseră aici oaste de peste șase-șeci de mii de luptători și mai erau ajutați și de Iuba, Regele Numidiei. Iar Iuliu Cesar sosise în Africa cu o oaste de 3000 pedestrași și 150 călăreți și abia aici își mai sporește oastea cu câte-va mii de luptători.

Cu toate acestea în ziua de 6 Aprilie 46 el câştigă una din cele mai strălucite victorii lângă oraşul **Tapsos**, unde alătura cu 50 cesariani rămân pe câmpul de luptă vre-o 50,000 de pompeiani.

După lupta de la Tapsos Cato, care se afla cu Senatul la Urica, se sinucide, iar Senatorii eară'şi primesc ertare.

Abia acumă îşi face Iuliu Cesar intrarea triumfală în Roma.

Chiar mai înainte de a fi sosit el la Roma el este proclamat Dictator pe zece ani, Censor şi Principe în senat. În acelaşi timp se hotărăşte, ca carul lui triumfal să fie tras de şase cai albi şi însoţit de 72 lictori şi ca în capitol să i se ridice în faţa lui Zoe o statuă cu inscripţiunea *Semiđeului*.

Triumful ţine patru zile de-a-rëndul şi abia acum aduce el la Roma trofeele şi robii din Galia, Germania şi Britania, din Egipt şi din Numidia. Iar triumful se încheie cu un mare ospet; legionarii primesc fie-şte-care câte 50 Denari (vre-o 4000 lei); iar veteranilor li se împart pământuri.

Moartea lui Iuliú Cesar

Cetăţenii Romei, oamenii în mare parte sărăciţi ori stricaţi prin o viaţă desfrănată, încă în timpul fraţilor Grachi nu mai erau capabili de a conduce statul roman. Trecuseră cu toate aceste aproape o sută de ani fără ca vre unul dintre fruntaşii Romei să fi isbutit a'şi crea poziţiunea de singur stăpânitor al statului roman. Romanii ţineau la tradiţiunile părinţilor săi şi numai un om cu totul extraordinar putea să frângă spiritul lor republican.

Asemenea om era Iuliu Cesar.

Neînvins pe câmpul de resboi, Iuliú Cesar era tot-odată înţelept om de stat, mare legiuitor, orator eminent, istoriograf şi filolog admirat până în zilele noastre, ba până chiar şi unul dintre marii arhitecţi ai timpului său. Ori şi unde se iveră, el era cel dântăi, şi de aceea era admirat de toţi, dar nu era iubit, şi susţiiitorii republicei se deduseră în partea lui Pompeiú, care era mai mic ca Iuliú Cesar, deşi era numit *cel mare*.

După-ce Iuliú Cesar îşi serbase triumful şi ajunsese prin voiaţa poporului uimit de faptele lui singur stăpânitor al Romei, Republicanii se adunaseră în Spania, unde feciorii lui Pompeiú, *Gneiú* şi *Siat*, adunaseră rămăşiştele oştirilor bătute şi le sporiseră cu cete adunate din Spania, pribegi, sclavi şi făcători de rele.

Iuliu Cesar pleacă deci în toamna anului 46 din nou în Spania și în Martie 45 îi întâlnește pe republicanii la **Munda**, un orașel așezat pe țărmul despre meadă-ți al peninsulei.

Aici s'a petrecut cea mai sângeroasă dintre luptele lui Iuliu Cesar. Gândul republicanilor nu era să'l învingă, ci să'l omoare pe Dictator, și peste o sută de săgeți se isbiseră în coiful lui. Strivite de furia și de numărul covârșitor al dușmanilor, legiunile începuseră a se retrage, când Iuliu Cesar și-a aruncat coiful și cu capul gol, cu sabia ridicată s'a avântat în primul rând al luptătorilor și-a reînceput lupta.

După lupta de la Munda, în care au căzut 33,000 Pompeiani, rămășițele oștirilor pompeiane sunt nimicite în orașul Munda și în Corduba, unde cad alte vre-o 34,000, apoi Iuliu Cesar se întoarce iar la Roma și serbează un triumf asupra tuturor dușmanilor săi.

De aici înainte Iuliu Cesar e monarch în puterea cuvântului.

Dictator pe viață, consul pe zece ani, Censor și Imperator cu drept de moștenire, tribun și mare pontifce, el are dreptul de a purta mantie de purpură și cunună de lauri pe cap, de a pune statua sa în toate templele alătura cu zeii și de a ședea în senat, ca Principe, pe un scaun de aur.

Ajuns în pozițiunea aceasta, el introduce un întreg șir de reforme democratice, prin care îmbunătățește starea poporului nu numai în Roma, ci tot-odată și în Italia și în provincii. El corectează, ca mare pontifce, calendarul și introduce calendarul așa numit Iulian, pe care noi l'am păstrat până în ziua de azi.

Dar preocuparea lui de căpetenie era organizarea oștirii romane. Erau trei popoare, pe care ținea să le mai învingă și să le sileasca a recunoaște supremația Romei: *Getii* și *Dacii*, care prădau adese-orî prin Macedonia și Tracia, și *Parții*, care și întinseseră stăpânirea până în Eufrat și insultaseră Roma prin uciderea neomenoasă a triumvirului Crasu.

Pe când se făceau pregătirile pentru aceste răsboaie, unii dintre admiratorii lui Iuliu Cesar, între care și Consulul *M. Antoniu*, susțineau că numai sub conducerea unui Rege ar putea Romanii să obțină succese fața cu Parții și stăruiau să i se dea lui Iuliu Cesar toate atributele regale pe cât timp el se află în Asia.

În fața acestei încercări republicanii se conjură să'l ucidă pe Iuliu Cesar, ca ast-fel să scape republica. Între conjurați se aflau

mai mulți dintre aceia, pe care Iuliu Cesar îi iertase ori îi ridicase în pozițiuni înalte, ba chiar și unii dintre oamenii, pentru care avea multă slăbiciune, cum era **Marcu Brutu**, ginerelul lui M. Porciu Cato. Capul conjurațiunii era **C. Casiu Longin**, un om ambițios și îndărătnic, pe care Iuliu Cesar îl făcuse Pretor.

În ziua de 15 Martie 44, i. d. Chr., când senatul avea să-i dea Dictatorului titlul de Rege, conjurații execută planul lor, și Iuliu Cesar, cel mai mare om al Romei, cade lovit de 23 pumnaluri sub statua lui Pompei.

Al doilea triumvirat.

Moartea lui Iuliu Cesar a dat monarhiei sfințenia, pe care n'o avuse mai înainte.

Uciagașii, considerați în primul moment drept niște eliberatori ai patriei, în curând au trebuit să simță, că Roma îi osândește. Senatul se pleacă, ce-i drept, în fața faptei împlinite și nu-i urmărește, dar el declară legale toate măsurile luate de Iuliu Cesar.

După-ce primise de la senat însărcinarea de a porni pe timp de trei ani cu oaste asupra Partilor, Iuliu Cesar, tot în virtutea unei hotărâri luate de senat, luase dispozițiunea, ca în timpul petrecerii lui în Asia **M. Antoniu**, **Lepid** și **Dolabela** să conducă afacerile interne ale Romei. Dolabela se dă în partea conjuraților. M. Antoniu înse, profitând de încrederea, prin care îl distinsese fostul Imperator, care-l mai numise și executor al testamentului său, se face dimpreună cu Lepid stăpân în Roma. El face, înainte de toate; înmormântarea lui Iuliu Cesar, și ține în fața poporului adunat un discurs, prin care ridică masele din tor asupra uciagașilor. Astfel aceștia fug în grabă din Roma.

Iuliu Cesar numise în testamentul său moștenitor, ba chiar fiu adoptiv al său pe **Gaiu Octavian**, un nepot al surorii sale. Norocosul Octavian, atunci om de nou-spre-zece ani, ia deci numele de **C. Iuliu Cesar Octavian** și primește moștenirea din mâinile lui M. Antoniu.

Dintru început M. Antoniu, combătut cu multă înverșunare de către conjurații, cu care se unise și **Cicero**, vrea să-l înlătore pe Octavian; pe la începutul anului 43 înse ei amândoi se unesc cu Lepid și constituiesc al doilea triumvirat și pornesc războiul civil contra conjuraților.

Octavian pleacă cu legiunile, care iubeau într'ensul pe moște-

nitorul lui Iuliu Cesar, înaintează spre Roma și e ales Consul mai înainte de a fi împlinit vârsta de 20 ani. Recunoscut apoi ca fiu adoptiv al lui Iuliu Cesar, el primește însărcinarea de a răsbuna moartea tatălui său adoptiv.

Tiumvirii iaă din nou înțelegere, fac liste de proscritiuni, și timp de câte-va luni ear domnește, ca în timpul lui Sulla, teroarea în Roma. Intre cei proscriși e și M. Tului Cicero, care e ucis apoi de sbirii triumvirilor.

Republicanii scăpați din aceste persecuțiuni trec în Macedonia, unde M. Brutu și Casiu Longin adunaseră o oaste de vre-o 100,000 luptători.

Tot cam atât de mare era și oștirea, cu care M. Antoniu și Octavian pleacă în eara anului 43 contră lor.

Cele două oștiri se întâlnesc în toamna anului 42 la **Filipi**, unde cea din urmă oștire republicană e risipită, ear Casiu și M. Brutu se sinucid, ca să nu cadă vii în mâinile învingătorilor.

După victoria de la Filipi M. Antoniu pleacă în Orient, ca să pedepsească pe Principii și pe orașele, care le deduseră conjurațiilor ajutor, ear Octavian se întoarce la Roma, ca să le împartă legionarilor pământuri în Italia.

Sosind la *Tarsos*, Antoniu chiamă la sine pe cei vinovați, între care și pe Regina Cleopatra, care era cu atât mai vinovată, cu cât dânsa fusese protegiată de Iuliu Cesar, se aflase la Roma pe timpul, când el a fost ucis, ba avea chiar un băiat, *Cesarion* care, după chiar a ei mărturisire, era fiul lui Iuliu Cesar. Tocmai de aceea înse ea pleacă la Tarsos pe o corabie bogat împodobită, se presentă în fața lui M. Antoniu gătită ca deșta Afrodita și își desfășură toate farmecele, ca să-l adimenească. Și silințele ei nu rămân zadarnice: triumvirul își petrece restul vieții mai ales în Alexandria.

Fulvia, soția lui, voind a-l sili să se întoarcă la Roma, intră în conflict cu Octavian, alungă pe Lepid din Roma, ba declară în cele din urmă chiar triumviratul desfăcut. Ast-fel se produce un nou război civil; în curând înse Fulvia moare, ear Antoniu se împacă cu Octavian și, pentru ca legăturile lor să fie mai strînse, ia de soție pe *Octavia*, sora acestuia.

Nici Octavia nu e înse mai norocoasă ca Fulvia.

Căutând pretext de a se depărta din Roma, M. Antoniu pornește războiul contra Partilor, ca să răsbune moartea lui Crasu.

El petrece înse timp de aproape doi ani fără-ca să câştige vre-o victorie, ba în cele din urmă închee războiul cu o retragere ruşinoasă.

Şi încă mai ruşinoasă e purtarea lui după-ce se întoarce în Siria, unde-l aşteptase Cleopatra. El se desface de Octavia, apoi porneşte pe răspunderea lui un nou război, ca să pedepsească pe *Artavasde*, Regele Armeniei, care făcuse cauză comună cu Partii.

Artavasde, părăsit de Partii, se predă, şi *M. Antoniu* cucereşte Armenia. Invingător apoi, el serbează un triumf, înse nu la Roma, ci în Alexandria. Ba cu ocaziunea acestui triumf proclamă pe Cleopatra „Regină a Regilor,” declară pe *Cesarion* coregent al ei şi dăruieşte copiilor, pe care îi avuse cu Cleopatra, atât Armenia, cât şi încă câte-va provincii romane.

Şi pe când el le făcea aceste, tinărul *Octavian* îşi dădea silinţa să adune împregiurul său pe cei mai distinşi dintre cetăţenii Romei, pentru-ca dimpreună cu dânsii să vindece relele, de care suferea patria, şi să ţină în frâu popoarele de la Nord.

Astfel *Octavian* devine incetul cu incetul singur stăpânitor al Romei, moştenitor întru toate al lui *Iuliu Cesar*.

În anul 32 senatul şi poporul roman îi declară război Cleopatrei învinovăţite de a fi stricat prin farmecele ei minţile lui *Antoniu*.

M. Antoniu ridică din Egipt şi din Asia o oaste de 100,000 luptători şi scoate în mare o flotă de 500 corăbii mari, ca să apere pe Cleopatra; în loc înse de a începe războiul, el perde timpul cu petreceri. Astfel *Octavian* adună şi el vre-o 80,000 oameni şi o flotă de 250 corăbii, pe care o pune sub comanda lui *Agripa*.

Cele două oştiri se întâlnesc în toamna anului 31 la **Acţiu** (*Action*), în preajma insulei *Chefalonis*. *M. Antoniu*, odinioară cel mai distins dintre legaţii lui *Iuliu Cesar*, învingătorul de la *Filipi*, cedând unui capriciu al Cleopatrei, începe lupta pe mare, deşi corăbiile lui nu se puteau mişca prin strimtoarele de la *Acţiu*. În timpul luptei Cleopatra, care se afla cu vre-o 60 corăbii la loc adăpostit, pleacă de o dată spre ţărmul african, ear *M. Antoniu* îşi părăseşte oastea şi se ia după dânsa. Astfel *Agripa* câştigă o victorie strălucită asupra flotei părăsite de comandantul ei.

Oștirea de pe țărături așteaptă timp de șapte zile întoarcerea lui Antoniu, apoi trece de bună voie sub comanda lui Octavian, care o primește cu îngăduința stăpânitorului înțelept.

Umilit astfel prin propriile sale slăbiciuni, căzută de la înălțimea, la care se aflase, și trădat de Cleopatra, care umbla să câștige bună-voința lui Octavian, M. Antoniu se retrage într'un castel singuratec de pe țărmul mării și petrece aici până în vara anului 30, când Octavian vine cu oaste la Alexandria. Antoniu încearcă să se apere, dar e părăsit de oștirile lui. Mai primind apoi și știrea, că Cleopatra și-a curmat firul vieții, el se injunghie cu spada sa și moare cât-va timp în urmă în brațele Cleopatrei, care, vedându-l mort, spera cu atât mai virtos să câștige afecțiunile lui Octavian.

Octavian ținea înse să le dea Romanilor satisfacțiunea de a o vedea pe Cleopatra înaintea carului triumfal. Astfel Regina îndrăzneată, vedând că nu află îndurare, moare, precum se dicea, de mușcătura unui șarpe veninos, pe care și-l pune în ea însuși pe sin.

Ear Egiptul rămâne provincie romană.

II. IMPĂRĂȚIA

Statul roman încetează a fi republică în anul 30 i. d. Chr., când C. Iuliu Cesar Octavian el de capul lui, fără de a fi fost autorizat de popor ori de senat, declară Egiptul provincie romană guvernată de un locțitor al său.

Poporul roman primește acest act de suveran ca un lucru de sine înțeles, ba îi mai dă învingătorului pe lângă puterea de „Imperator“ și titlul de August, adică preamărit, și Octavian, ca monarch, e știut în istorie în deosebi sub numele August, Chiar luna, în care el și-a făcut în anul 29 intrarea triumfală în Roma, a primit acest nume al lui.

August nu schimbă organizațiunea republicană a Romei și nu primește nici insigniile regale, nici titlul de Domn, ci stăpânește ca Consul, Imperator, Principe, Mare Pontifice, Censor și Tribun.

Din pietate către marele său părinte adoptiv el ține să fie numit mai ales *Cesar*, și până în ziua de astăzi „Cesar“ va să dică un mare și puternic de sine stăpânitor.

Ancă mai înainte de a-și fi creat pozițiunea de monarch Octavian adunase împregiurul său pe cei mai distinși dintre contemporanii săi. Acum aceștia erau sfetnicii lui, *Consiliul Principelui*. El cerea sfaturile lor și le asculta, dar nu era ținut să le și primească. Cu toate aceste dănșii erau cei mai cu trecere dintre cetățenii Romei.

Ca Censor, Cesarul compunea senatul după placul lui, ear ca Consul și Tribun convoca senatul ori comițiile, când voia se publice vre-o lege ori să anunțe vre-o hotărîre în formă mai sərbătorească.

Diregătorii erau, tot ca în trecut, aleși de comiții, dar atirnaū cu toții de Cesarul, care ocupa el însu-și cele mai înalte pozițiuni și 'și numia colegul în consulat.

În acela-și timp Cesarul numea pe viață doi diregători, în mâinile cărora era concentrată toată puterea: unul era *Prefectul orașului*, care mănținea ordinea atât în Roma, cât și în Italia ear altul *Prefectul pretoriului*, comandantul legiunilor din Roma și din Italia.

Cesarul își rcservase, în stîrșit, dreptul de grațiarie, și astfel provocațiunea nu se mai făcea la popor, ci la Cesar.

Mai deplină era stăpânirea Impăratului afară de Italia, în Provinciile Romei.

Statul roman se întindea în timpul acesta în Europa până la Rin și la Dunăre, în Asia până în Eufrat, ear în Africa până la deșerturile cele mari. Purtarea de grijă alui August era, ca numéroasele popoare din această împărăție să nu mai fie asu-și prite ca mai înainte. De aceea numea el însu-și pe diregătorii trimiși în Provinciile și îi ținea în o aspră disciplină.

În curgerea timpurilor organizațiunea împărăției romane se schimbă în multe privințe: aședămintele republicane sunt înlăturate și puterea se concentrează tot mai mult în mâinile Impăratului, care în curênd nu mai convoacă comițiile și consideră senatul ca o adnnare de servitori supuși.

Nefiind ordinea succesiunii bine stabilită, după moartea Impăraților se produc adese-ori turburări, în mijlocui cărora legiunile și mai ales cele din Roma și din Italia, *Pretorienii*, proclamă Impărat pe vre-anul dintre favoriții lor.

Astfel statul roman, ajuns mare și puternic prin virtuțile rășboinice ale Romaniilor, e stăpânit, după-ce Romaniii ei însi-și se

moleșesc, de cetele de barbari răsboinici, care intră în legiunile romane, și mulți dintre Impărații romani sunt oameni nevrednici și incapabili de a purta cărma unui stat atât de mare ca cel roman.

Cu toate aceste timp de vre o trei-sute de ani împărăția romană nu numai se susține întreagă, ci mai și crește în întinderea ei, și abia pe la 270 d. Chr. Impăratul **Aurelian**, un fiu de țeran din *Sirmiu*, începe să restrângă hotarele împărăției prin retragerea legiunilor și a diregătorilor romane din *Dacia*.

De aici înainte împărăția romană scade și pornește spre descompunere. În mai multe rânduri ea e stăpânită de mai mulți împărați de o dată, și Roma nu mai e singura capitală a ei. În anul 330, în sfârșit, Impăratul **Constantin** mută reședința la *Bisanțiu*, numit de aici înainte *Constantinopol*, iar în anul 395, după moartea Impăratului **Teodosiu**, împărăția se împarte în două state, unul de apus, cu capitala în Milan, Ravena și Pavia, iar altul de răsărit, cu capitala în Constantinopol.

Sunt deci în viața împărăției romane două epoce mari, prima de la *August* până la *Aurelian*, adică de la 30 i. de Chr. până la 270 d. Chr., în care statul roman crește ori se menține, iar a doua de la *Aurelian* până la căderea împărăției de la apus, adică de la 270 până la 476 d. Chr., în care statul roman s'ăbește și se descompune.

EPOCA I.

30 i. d. Chr. - 270 de Chr.

I. August și urmașii lui.

30 i. d. Chr. 8 d. Chr.

a) AUGUST

C. Iuliu Cesar Octavian August domnește timp de 44 ani, de la 30 i. d. Chr. până în anul 14 după nașterea lui Christos.

Mântuitorul nostru s'a născut deci în anul 31 al domniei lui August și era băiat de 14 ani, când August a murit.

Timpul acesta e socotit drept epoca de aur în viața Romei. Obosiți de îndelungatele lupte interne, Romanii au primit fără

de îndărătnicie stăpânirea cumpătată și bine voitoare a primului lor Împărat.—Legiunile romane, compuse din voinici adunați de prin toate țările, au fost trimise dar în provincii și pe la hotare, ca să apere împărăția față cu popoarele barbare. Ast-fel la hotarele despre meadă-noapte de a lungul Dunării, în Alpi și de-a lungul Rinului erau vr'o 15 castră mari și bine întărite, în care peste 150,000 de legionari stăteau totdeauna gata de luptă. Alte legiuni stăteau de a lungul Eufratului, prin Siria, în Egipt și în Africa, iar în Marea Mediterană o flotă numeroasă susținea ordinea.

Prin aceste măsuri August a asigurat pacea atât în lăuntru împărăției, cât și în afară. Mai erau, ce-i drept, atât în Alpi, cât și de a lungul țermului stâng al Dunării popoare, care nu voiau să recunoască stăpânirea romană: aceste însă au fost supuse printr'un șir de răsboaie, care nu puteau să turbure dezvoltarea pacinică a Romei. August e acela, care a stabilit stăpânirea romană în Alpi și anume în *Rhaetia*, *Vindelicia* și *Noric*, a întins-o în *Pannonia* până la Dunăre și a asigurat-o, prin supunerea desăvârșită a Ilirilor și a Tracilor, în *Mesia*.

Ferit de răsboaie grele, August își îndreptează toată purtarea de grijă asupra stărilor interne. El durează drumuri, ca să ridice comerțul și să pună Roma în comunicațiune cu cele mai depărtate provincii, clădește aqueducte pentru Roma, ridică zidiri mărețe și ia măsuri, ca mulțimea ingrămădită în Roma să aibă totdeauna hrană ieftină.

Din când în când apoi el adună oamenii fără de căpătai, care se îmbuldeau spre Roma, și îi risipește prin coloni întemeiate în provinciile mai mănoase și ast-fel răspândește cultura romană până în cele mai depărtate unghiuri ale împărăției.

Abia în acest timp de lucrare pacinică ajunge cultura romană la înălțimea celei eline. Artiștii năvălesc din toate orașele grecesci spre Roma, unde găsesc de lucru, iar oamenii de știință din Grecia și din Alexandria se mută la Roma și întemeiază aici fel de fel de școli. Ast-fel arta, poezia, filosofia și științele ajung la cea mai deplină a ior înflorire, și câți-va dintre cei mai însemnați scrietori ai Romei sunt contemporani și protegiații ai lui August, ai amicului său *Mecena* și ai ginerelui său *Agripa*.

Premergătorii acestei epoci de înflorire au fost contemporanii ai lui Iuliu Cesar ca istoriograful M. *Terențiu Varo* (116-27), M. Tu-

liu *Cicero*, care a lăsat și scrieri filosofice, și poezii *T. Lucrețiu Caru* (98-55) și *A. Valeriu Catul* (87—54).

Cei mai însemnați dintre contemporanii lui August erau poezii *P. Virgiliu Maro*, născut lângă Mantua în anul 70 și mort în anul 19 i. d. Ch., *Quintu Horatiu Flacu*, născut în anul 65 la Venusia și mort în anul 8 i. d. Chr.) *Sextu Propertiu*, născut în anul în anul 49 i. d. Chr. și mort în 15 d. Chr., și *Ovidiu Naso*, născut la 43 i. d. Chr. și mort la 17 d. Chr. în exil (la Tomi, în Dobrodjă).

Dintre prosatorii acestui timp cei mai însemnați au fost *Corneliu Nepos* (94—24) și *Titu Liviū*, marele istoriograf, care s'a născut în anul 59 i. d. Chr. și a murit în anul 17 d. Chr.

Norocos însă în toate privințele, August a fost nenorocit în familia sa. El s'a despărțit de prima sa soție, apoi de a doua și de a treia, *Scribonia*, și a luat ca a patra soție pe *Livia* cea frumoasă, pe care soțul ei, *Tiberiu Claudiu Nero*, i-o cedase de bună voie, De la aceste patru soții August a avut o singură fiică, *Iulia*, care s'a măritat după *Vespasian Agripa*.

Moștenitorii direcți ai lui August erau decî fiii *Iuliei*, *Gaiu*, *Luciu* și *Agripa*. *Livia* înse ține ca să ridice pe propriul ei fiu, *Tiberiu Cladiu Nero* în scaunul împăralesc. Mai întâiu ea face ca *Iulia* să se despărță de soțul ei și să se mărite după *Tiberiu*, apoi obține de la August exilarea fiicei sale, care era ea femeie ușuratică, și adoptarea lui *Tiberiu*.

Astfel după-ce August moare, *Tiberiu Claudiu Nero* se urcă în scaun ca fiu adoptiv al repositului împărat și stăpânirea trece la familia *Claudie*.

b) CEI PATRU CLAUDII

Roma e stăpănită de *Claudii* timp de 54 ani, de la anul 14 până în anul 68 d. chr. *Claudii*, urmași ai *Liviei*, au fost toți oameni pătimiși și plecați spre desfriu și spre vărsare de sânge. Astfel și cei patru împărați ieșiți din familia aceasta au stăpănit cu o strășnicie ne mai pomenită și au făcut atâte vărsări de sânge, încât mulți diutre istoriografi îi socotesc atinși de o nebunie, care se moștenește crescând din tată în fiu.

1.—*Tiberiu* (14—37) era om de 56 ani, când s'a urcat în scaun.

În timpul stăpânirii lui August el își câștigase mare trecere prin victorii câștigate în luptă cu Germanii atât la Rin, cât și în Alpi. Se temea cu toate acestea, ca nu cum-va să fie resturnat de membrii familiei Iulia, care se bucura de multă iubire în Roma. De aceea el instituiește la curtea sa un tribunal însărcinat a judeca crimele *de lesă majestate*, și organizează **garda pretoriană**, a căreia căpetenie, Prefectul Pretoriului **Eliu Seian**, umple Roma și toată Italia de groază.

Seian își pune de gând să se ridice el însuși în scaunul împăralesc, de aceea denunță pe membrii familiei imperiale, care îi steteau în cale și-l face pe Tiberiu cel prepuielnic să i exileze ori să-i omoare. Din ce în ce mai posomorit apoi, Tiberiu se retrage în cele din urmă în insula Capri, ca să-și petreacă bătrânețele în liniște. Pe când înse el petrecea aici, Seian, stăpân la Roma, își câștigă partizanii printre Senatori și în rândurile pretorienilor, otrăvește pe *Drusu*, singurul fiu al lui Tiberiu, și face ca cei mai cu trecere dintre membrii familiei imperiale să fie exilați ori uciși de sbiri.

În anul 32, în sfârșit, după-ce face multă vărsare de sânge, Seian e dat de gol și cade în mâinile calăului.

Tiberiu de aici înainte pierde toată simțirea omenescă și timp de câțiva ani nu mai e nimeni în Roma sigur de viața și avutul său.

În anul 37 el cade greu bolnav și moare sufocat de nepotul său *Gaiu* și de căpitanul pretorienilor *Macro*, care îl înăbușesc sub perinele din patul lui.

2. **Caligula** (37-41). *Gaiu Cesar* era nepot al lui Tiberiu și fiu al lui *Germanic*, cel mai mare general al acestor timpuri și cel mai iubit dintre membrii familiei imperiale. El petrecuse mare parte din copilăria sa prin castru unde, legionarii îl porecliseră. „*Caligula*“, un fel de „*Papugilă*“.

Acest Caligula a fost un fel de smintit, care a săvârșit în timpul scurtei lui domnii cele mai groaznice și mai nebunatice fapte.

Om desfrânat și iubitor de petreceri sgomotoase, el a risipit în timp de un an comorile adunate de Tiberiu, peste 400 milioane de lei, apoi ca să adune bani pentru sărbători publice și pentru orgii a început să proscie pe cei bogați, să-i omoare și să confiscase averile lor. În urmă s'a proclamat pe sine însuși *deu*, și-a

ridicat altare și temple și tăia pe toți cei ce nu voiau să i se închine.

După-ce nici averile confiscate nu'i mai sunt destule, el începe să iee o parte din averile celor bogați, pentru-ca să egalizeze stările oamenilor, pune biruri mari și cere, ca în toate testamentele să i se facă și lui parte

Astfel serbările publice erau în timpul lui atât de dese, încât li se urise Romanilor de ele, și circul era adese-orî aproape deșert. Supărat de aceasta, Caligula a strigat într'una din zile, c'ar dori ca Romani să aibă un singur cap, pentru ca să'i poata tăia cu o singură lovitură. Ba el silea pe cei mai de frunte dintre cetățenii Romei să intre în arenă cu gladiatorii și într'una din zile, vedând că fiarele din circ nu s'au săturat cu osândiții, pe care îi sfîșiaseră, el le-a poruncit pretoreinilor să arunce în arenă câte-va persoane din public.

În anul 41 (24 Ian.), în sfârșit, el e ucis la teatru dimpreună cu soră-sa Cesonina, care îi era totodată și soție.

3. **Tiberiu Claudiu** (41—54), urmașul lui Caligula, e fratele lui Germanic. Om pântecos, greoi și neajutorat, el era luat, ca un fel de năuc, în bătaie de joc de către curtenii din Roma. După moartea lui Caligula însă pretorienii intrați în palat îl găsesc pîit în dosul unei perdele și, socotind că asemenea stăpân le trebuie lor, îl proclamă Impărat.

Ei însă s'au înșelat.

Soția noului Impărat era **Mesalina**, cea mai desfrînată femeie, și pe când el își petrecea timpul cu studii asupra trecutului Romei, Mesalina cărmuia statul în înțelegere cu libertinii favoriți și serba orgii în palatul împărătesc.

În anul 48, pe când Claudiu petrecea la Ostia, Mesalina prinde slăbiciune pentru *Gaiu Silanu*, unul din cei mai frumoși bărbați ai Romei, îl face să se despartă de soția lui și să se căsătorească cu dînsa, pentru-ca apoi să'l răstoarne pe Claudiu și să domnească ei împreună.

Narcis, secretarul lui Claudiu, aleargă însă la Ostia, îl vestește pe stăpânul său și atât Mesalina, cât și Silanu dimpreună cu soții lor sunt uciși de sbiri.

Anul următor Claudiu ia de soție pe nepoată-sa, fiica fratelui său Germanic și sora lui Caligula, pe **Iulia Agripina**, un fel de monstru cu chip de femeie.

Ajunsă împărăteasă, Agripina își pune în gând să ridice pe fiul ei din prima căsătorie, *Luciu Domițiu Ahenobarbu*, în scaunul împărătesc și ucide ori exilează pe toți cei ce'i stau în cale. Mai întâi ea 'l căsătorește, băiat de 15 ani, cu *Octavia*, fiica de 10 ani a lui *Claudiu*, apoi face ca împăratul să'l adopteze. Ca fiu adoptiv al împăratului fiul Agripinei ia numele **Nero Claudiu Drusu**.

De aici înainte Agripina lucrează ca să înlătore pe fiul lui *Claudiu*, *Britanic*, și chiamă pe filosoful *L. Aneu Seneca* din exil, ca să conducă educațiunea viitorului împărat.

În anul 54 apoi ea pune pe *Locusta*, o otrăvitoare din *Galia*, să'i dea lui *Claudiu* ciuperci bine gătite, și pe când *Britanic* plângea moartea tatălui său dimpreună cu mumă-sa mașteră, *Nero* aleargă în castrul pretorienilor, care îl proclamă împărat.

4. **Nero Claudiu** (54—68), fiul Agripinei, e cel mai crunt dintre împărații Romei.

Om tînăr, *Nero* își petrecea timpul în aventuri și orgii nocturne, în vreme-ce afacerile statului sunt conduse de *Seneca* și de *Burru*, căpetenia pretorienilor.

Agripina a ridicat însă pe fiul ei în scaun, pentru-ca dînsa să fie stăpână. Ast-fel dînsa nu numai uneltește răsturnarea lui *Seneca*, ci ține să și stăpânească pe fiul ei. Acesta însă în cîrînd părăsise pe *Octavia* și ajunsese rob al *Actei*, o libertină frumoasă. Agripina îi face muștrări, iar *Nero* ucide, drept răspuns, pe *Palas*, favoritul mumei sale.

De aici înainte muma și fiul sunt în luptă urmată cu toată răutatea de inimă a neamului lor.

După-ce Agripina amenință, că va face destăinuri asupra morții lui *Claudiu*, *Nero* pune pe *Locusta* să'l otrăvească pe *Britanic* (55).

Puțin timp în urmă nenorocitul împărat prinde slăbiciune pentru *Popea Sabina*, o femeie ambițioasă, care stăruie să o iee de soție. De oare-ce aceasta nu era cu puțință câtă vreme trăia Agripina, în anul 59 *Nero* chiamă pe mumă-sa la *Baiae* și pune sbiri s'oucidă.

Chinuit apoi de remașcări, el își petrece viața în niște orgii, care trec toată inchipuirea și taie pe toți cei ce'l supără ori îi stau în cale. Inchipuindu-și că are mari talente de actor, el juca pe scenă și silea pe fiii și pe ficele primeior familii din *Roma*

să joace alături cu densus. Și moartea era răsplata celor ce nu'l aplaudau ori nu'i păreau destul de sinceri admiratori ai lui. Ast-fel în timp de câți-va ani a căzut toți cei mai de aproape ai lui, între care Octavia, Burrus și Seneca. Atât de mare era setea de sânge a lui, în cât oprea adese-ori trecătorii din drum și'i trimitea la perdate.

Iu anul 64 izbucnește în Roma un foc, care mistuie dimpreună cu palatul Cesarilor aproape trei pătrimi din oraș și se zicea că focul a fost pus din însărcinarea lui Nero, care-și pusese în gând să rezidească Roma și să-i dea numele *Nira*. Și în adevăr Nero a și rezidit orașul mai frumos de cum fusese, Cu deosebire măreț și frumos era marele palat zidit de densus, *domus aurea*, (casa de aur), cea mai vastă zicire a antichității. Ca să acopere cheltuelile de zidire și să împodobească palatul acesta și piețele Romei, Nero a făcut un jaf ne mai pomenit prin Italia și prin Provinciile. Mai ales de prin orașele grecești a fost duse cele mai frumoase opere de sculptură la Roma.

Cu toate aceste lumea nu înceta a șopti, că Nero e cel ce a pus foc orașului. De aceea Nero, profitând de denunțările Ovreilor, i-a scos pe Creștinii din Roma vinovați de a fi pus focul și a făcut un groaznic măcel printre Creștinii.

Iu anul 65, în sfârșit, mulți dintre cei mai de frunte cetățeni ai Romnii se conjurară, ca să-l ucidă pe Nero și să ridice în scaun pe *C. Calpurinu Piso*. Conjurații sunt tradați, și, asumuțat de Popea Sabina, Nero stirpește o mare parte din familiile de frunte ale Romei. Puțin timp în urmă moare înse și Popea Sabina în urma unei lovituri brutale, pe care o primise de la Nero.

Doi ani în urmă Galii, ne mai putând suporta jugul, se recoală sub conducerea lui *Iuliu Vindex*, un armaș al Regilor din Aquitania, și proclamă Impărat de *Serviu Supliciu Galba*, guvernatorul Spaniei. Guvernatorul Lusitaniei *M. Salviu Otho*, fostul șot al Popeei, și trupele de la Rin, comandate de *Virginu Rufu*, îl recunosc apoi tot pe Galba de Impărat. Iu același timp Roma e bântuită de foamete, și poporul cere moartea lui Nero. Ast-fel senatul, primind știre că legiunile din Galiile vin spre Roma, se îmbărbătează și-l declară pe Nero dușman al patriei.

Părăsit în cele din urmă și de Pretorienii, Impăratul odinioară atât de puternic fuge îmbrăcat ca sclav din Roma, dar e urmă-

rit de sbiri si moare, om de trei-zeci și unu de ani, înjunghiat de un sclav al său.

3. GEI TPEI FLAVII

70—96 d Chr.

Serviu Sulpiciu Galba, un moșneag cinstit, dar posomorit și nu prea darnic, nu-î mulțumește nici pe protrorienii, nici pe Romanii iubitori de petreceri. După o domnie de vre-o jumătate de an el e ucis și în locul lui se ridică *M. Salviu Otho*. În același timp inse legiunile de la Rin proclamă Impărat pe comandantul lor *Aulu Viteliu*. După o domnie de două luni Otho se sinucide, și puțin timp în urmă Viteliu se întoarce la Roma ca Impărat recunoscut atât de senat, cât și de pretorienii.

Viteliu, un om mândăcios și iubitor de petreceri, care cheltuia sume enorme pentru bucate (câte 400,000 sesterții pentru fle-care masă) nu domnește de cât 11 luni de zile. Legiunile din Egipt și cele din Siria proclamă Impărat pe *Titu Flaviu Vespasian*, care în timpul acela se afla sub zidurile Ierusalimului. Părăsit apoi atât de Romanii, cât și de pretorienii, Viteliu e ucis de o ceată de oșteni.

Titu Flaviu Vespasian, (70—79) fiul unui mare proprietar din preajma Romei, se ridicase prin vrednicia lui până la scaunul împărătesc. Om de 61 de ani acum, el cunoștea toate sguduirile, prin care trecuse Roma în timpul celor din urmă vre-o cinci-zeci de ani. Primul lui gând a fost deci să vindece rănilile. Ast-fel el a introdus buna rânduială atât în armată, cât și la dirigătorii, a pus capăt nedreptăților ce se faceau pe la judecătorii și a început să facă economii.

Pe când Vespasian se întorcea la Roma, ca să se urce în scaunul împărătesc, fiul său *Titu* a urmat luptele sub zidurile Ierusalimului și încă în anul 70 Titu pune prin risipirea Ierusalimului capăt anarchiei ce exista de vre-o 10 ani în Siria.

În același timp *Petiliu Cerealis* înăbușește răscoala stîrnită de un anume *Claudiu Civilis*, care ridicase contra stăpînirii romane o însemnată parte din popoarele de la gurile Rinului și anume atât pe *Batvii* de la dreapta Rinului, cât și mare parte din Galii.

Același Petiliu Cerealis se luptase mai înainte să înăbușească

o răscoală stîrnită pe timpul lui Nero în *Britania*, unde *Vespasian* trimite în anul 78 pe înțeleptul cărmuitor *Iuliū Agricola*, care pune capăt nemulțumirilor și asigurază stăpînirea romană.

2- *Titu Flaviu Vespasian* (79—82), cel mai mare dintre feciorii lui *Vespasian*, fusese după întoarcerea sa din *Palestina* mîna dreaptă a tatălui său. Om frumos și înzestrat cu cele mai mari daruri firești, el promitea să fie un bun stăpînitor. Impărăția romană n'a avut înse parte de domnia lui de cît vre-o două ani de zile. Chiar și în acest timp scurt înse risipitorul *Ierusalimului* a sevîrșit atâte fapte bune și înțelepte, în cît el a ramas în amintirea omenirii ca un fel de prototip al stăpînirii binecuvîntate.

Titu, mai nainte om aspru și iubitor de petreceri, știind că ochii tuturor sunt îndreptați asupra Impăratului, după urcarea sa în scaun s'a făcut cel mai cumpătat și mai îngăduitor și milos om. Atât de mare era iubirea lui de oameni, încât el dicea, că a perdut ziua în care n'a făcut vre-un bine.

În curînd după urcarea lui în scaun, la anul 79, s'a întîmplat marea cutremur de pămînt, în urma căruia au perit orașele *Popeii* și *Herculanul*.

3. *Titu Flaviu Domițian* (81—96), fratele mai mic al lui *Titu*, în tinerețele lui om iubitor de artă și de știință și unul dintre scriitorii mai însemnați ai Romanilor, după urcarea lui în scaun a devenit din ce în ce mai îngâmfat și mai crunt.

În curînd după urcarea lui în scaun el pornește două răsboaie, unul contra *Germanilor* resculați, altul contra **Dacilor** care predaū sub conducerea Regelui lor *Decebal* orașele din *Moesia*.

În *Germania* el suferă mai multe înfrîngerî. Se întoarce cu toate aceste în triumf la *Roma*, aducând înaintea carului său triumfal o mulțime de oameni cumpărați, pe care-i îmbrăcase în haine germane.

Mai rușinos încă a fost răsboiul lui cu *Dacii*. Bătut în două rînduri, el încheie o pace, prin care se leagă a le plăti *Dacilor* tribut și a le trimite meșteșugari, ca să-și facă arme, să zidească cetăți și să exploateze minele. Și astă dată înse el serbează un mare triumf și ridică monumente întru amintirea victoriilor sale în *Dacia*.

În anul 96 Impărăteasa *Domiția*, temîndu-și viața de soțul

ei, care se făcea din Ți în Ți mai crunt, pune pe curtenii să curme Țilele lui Domițian chiar în palatul său.

3. Răsboaiele Romanilor

a). **Parții**, cel mai puternic dintre vecinii împărăției romane, temându-se de resbunarea Romei, îi trimit Impăratului August atât pe oștenii romani prinși când cu răsboiul purtat de Antoniu contra lor, cât și trofeele luate de la Crasu și de la Antoniu. Astfel bunele relații se restabilesc între cele două state vecine.

După moartea lui August inse Parții devin din nou agresivi și impun în Armenia ca Rege pe un favorit al lor. Astfel în timpul lui Nero Armenienii cer ajutorul Romei, și **Domițiu Corbulo**, trimis de Nero în Armenia, înfrânge în mai multe bătălii puterea Parților și restabilește autoritatea Romei în Armenia.

b). **Germanii și Dacii**, vecinii împărăției de a lungul hotarelor de la Rin și de la Dunăre, încă din timpul lui Iuliu Cesar erau considerați ca popoare răsboinice și primejdioase. Iuliu Cesar, care făcuse atât în Germania, cât și în Britania expedițiunii, avea de gând să-i răsboiască și pe Daci. El moare înse mai înainte de a fi putut începe lupta contra vecinilor de la Nord, și abia vre-o douăzeci de ani după urcarea în scaun a lui August, în anul 12 i. d. Chr., **Drusu**, fratele lui Tiberiu, și soțul **Antoniei**, fiicei lui Antoniu și a Octaviei, își pune în gând să întindă stăpânirea romană peste Rin.

Resboaiele cu Germanii sunt îndelungate; Drusu înse și, după moartea lui, **Tiberiu**, îi supun încetul cu încetul pe **Batavi** și pe **Frisi**, și întind stăpânirea romană până în riul *Ems* și până în coastele mării.

Abia înse **Germanic**, fiul lui Drusu și nepotul lui Iuliu Cesar și al lui Antoniu, asigurază stăpânirea romană pe Țermurul drept al Rinului.

Asupriți de guvernatorul roman **Quintiliu Varu**, Germanii se rescoală sub conducerea lui **Arminiu** (Herman), Ducele *Cherusilor*, și nimicesc în *Pădurea de Teutoburg* o oștire romană de 50.000 luptători (9 d. Chr.)

Tiberiu face în anul 12 o expedițiune contra lui Arminiu, dar nu ajunge să pacifice Germania.

Puindu-se apoi Germanic (14 d. Chr.) în fruntea legiunilor,

poartă trei răsboaie contra lui Arminiu, care e rănit în lupta de la *Idistaviso*.

Temându-se de victoriile lui Germanic, care era iubit atât de legiuni, cât și de popor, Tiberiu chiamă în anul 17 pe nepotul său la Roma și-l trimite în urmă în Orient, ca să restabilească ordinea în Palestina și să poarte războiul contra Partilor.—Și pe când făcea pregătirile, Britanic moare în anul 19 la Antiochia, otrăvit de guvernatorul Siriei.

În Germania după plecarea lui Germanic se stîrnesc lupte interne, în care pere și Arminiu.

În același timp *Marbod*, căpetenia **Marcomanilor** și rivalul lui Arminiu, intră la învoială cu Romanii, se retrage la Ravena și supremația romană se stabilește și peste Dunăre până în munții Moraviei.

Nu mai rămăsese dar la stînga Dunării de cât un singur popor mai puternic, **Dacii**, care nu voiau să recunoască autoritatea Impăraților Romani.

c). **Britania** după retragerea lui Iuliu Cesar rămăsese neîntinată, și stăpînită de o mulțime de principii, care se războiau mereu între dînsii. În anul 43 d. Chr., în sfîrșit, Impăratul *Claudiu* face o expedițiune în Britania și supune în timp de vre-o 15 zile mare parte din Anglittera de astăzi. Întru amintirea victoriilor raportate în expedițiunea aceasta fiul, pe care i-l născuse *Mesalina*, a primit numele *Britanic*.

Generalii lui *Claudiu*, între care și *Vespasian*, întind stăpînirea romană asupra întregii insule. Asupraîși înse de publicanii și de dirigătorii romani, Britanii se rescoală în timpul lui *Nero*. Trimis de *Nero* contra lor, *Petiliu Cerealis* înăbușește răzcoala, dar spiritele nu se domolesc de cât după-ce *Vespasian* trimite pe *Iuliu Agricola* în Britania.

4. Creștinismul.

Nașterea și viața lui *Christos* sunt taine nepătrunse de mintea omenească, și istoria bisericii creștine se începe după moartea trupeză a întemeietorului ei.

Cei unispre-dece ucenici constituiesc în Ierusalim dimpreună cu părinții și cu frații trupezii ai lui *Christos* prima comunitate creștinească, ai căreia membri se sporesc din zi în zi.

Acești primi creștini păstraū legile lui Moise și se închinaū alături cu cei-lalți Evrei în templul din Ierusalim; ei înse, pētrunși de învățăturile lui Christos, nu făceau deosebire între Evrei și alți oameni, ci socoteau pe toți oamenii deopotrivă frați și fii ai aceluia-și singur Dumnezeu. Puind apoi fericirea vecinică mai presus de toate bunătățile acestei lumi trecătoare, ei nu vor să ție seamă nici de ranguri, nici de averile lumești, ci trăiesc ca niște frați în comunitate de avere. De aceea ei sunt persecutați de cei-lalți Evrei, care-i socoteau pe urmașii lui Avraam drept popor ales al lui Dumnezeu și țineaū mai presus de toate la cele lumești.

În curēud dar unul dintre cei mai zeloși creștini, **Stefan**, protomartirul, e osândit de mai marii Evreilor și moare ucis cu petre, iar creștinii fug aproape toți de la Ierusalim și se risipesc.

Abia de aici înainte ucenicii lui Christos sunt *Apostoli*, adecă propeveduitori în puterea cuvēntului. Ei răspādesc învățăturile lui Christos și credința în Dumnezeu, botează pe toți cei ce vin la dēnșii, fie ei de ori-și-ce neam, și astfel întemeiază în mijlocul lumii vechi și cădute o societate nouă, în care se împreună toate popoarele și toate stările prin iubire frățească și prin credința în Dumnezeu.

Pe timpul acesta înse Evreii erau risipiți prin cele mai multe dintre centrele de cultură ale Impărăției romane.

Astfel creștinii, ori-și-unde se organizaū, veniau în atingere cu Evreii, care îi denunțau ca pe niște turburători ai ordinii sociale. Biserica creștinească cu toate aceste crește și se întărește. În Siria, în Asia Mică, în Grecia, în Egipt și în Italia se întemeiază pretutindene prin orașe comunități creștinești, care stau în legătură unele cu altele, în cât pe la începutul domniei lui Caligula creștinii sunt luați drept o societate, care uneltește în taină răsturnarea stēpānirii romane și reformarea societății.

Cel mai zelos și totodată cel mai destoinic propagator al religiunii creștinești a fost Apostolul **Pavel**, un Evreu de la *Tarșos* din Asia Mică, om cu cultură elină-romană și cetățean roman, care mai nainte îi prigonise cu multă înverșunare pe creștinii. Numit mai nainte *Saul*, el se botează în anul 36 și doi ani în urmă începe să propoveduiască la *Damasc*, pe acel timp unul din cele mai mari orașe ale Siriei. Prigonit de Evreii de aici, el fuge

apoi la Ierusalim și de aici trece la **Antiochia**, unde lucrează timp de mai mulți ani.

Timp de vre-o două-șeci de ani el cutreeră apoi însoțit de ucenici zeloși Siria, Asia Mică și Grecia. În anul 61, în sfârșit, Evreii din Ierusalim cer osândirea lui; Pavel înse scapă de astă dată apelând, ca cetățean roman, la Impăratul. Dus la Roma, el mai trăiește până în anul 64, când moare în prigonirea făcută de Nero, dimpreună cu Apostolul **Petru**, care trecuse încă în anul 44 la Roma.

După prima prigonire făcută de Nero Impărației romani, mai ales *Vespasian* și *Domitian*, fac în mai multe rânduri încercarea de a-î stărpi pe creștini. Tocmai înse statornicia în credință a creștinilor face ca omenirea să recunoască originea mai presus de fire a învățăturii lui Christos, și pe la sfârșitul domniei lui *Domitian* societatea creștinească e întemeiată în întreaga împărăție romană.

Dintru început creștinismul era considerat ca un fel de sectă mosaică, și Evreii botezați stăruiau, ca aceia dintre creștini, care nu erau născuți în legea lui Moise, să țină în sfințenie și legile lui Moise. Cu cât înse păgânii botezați se sporesc, cu atât mai virtos iese la iveală caracterul *universal*, pe care Christos i l'a dat bisericii creștine. Pe la anul 45, prima dată în *Antiochia*, creștinii adunați împrejurul Apostolului Pavel se numesc pe sine și sunt numiți și de alții *Christiani*, adică următorii ai lui Christos. Ear în adunarea ținută în anul 51 de Apostoli la Ierusalim, — primul „*conciliu apostolic*,” se enunță, că păgânii botezați n'au să se supună la toate legile lui Moise.

5. Traian și urmașii lui.

—96—180.—

După moartea lui *Domitian* senatul, în înțelegere cu Impărăteasa *Domitia*, proclamă Impărat pe *Cocceiū Nerva*, un bătrân senator, om de o rară bunătate de inimă.

Nemulțumiți cu noul Impărat, care ținea la buna rânduială și nu cheltuia nici pentru sărbări publice, nici pentru ospătarea poporului, pretorienii erau neliștiți și legiunile de pretutindenea se arătau nemulțumite. Impărăția întreagă era ca'n stare de descompunere. Simțindu-și deci slăbiciunea, *Nerva* adoptează, după înțelegere luată cu senatul, pe *M. Ulpium Traian*, un vred-

nic oștean, care pe timpul acela se afla în fruntea legiunilor de la Rin.

După o domnie de vre-o doi ani de zile Nerva moare apoi, în anul 98, lăsând în scaun pe fiul său adoptiv, care îi fusese co-regent.

1. **M. Ulpiu Nerva Traian** (98 – 117) a fost cel mai bun, cel mai iubit și cel mai puternic dintre Impărații Romei. Oștean înzestrat cu cele mai mari destoinicții, care putea să stea alături de Iuliu Cesar, el era totodată și cărmuitor înțelept, și om cu rară bunățate de inimă.

M. Ulpiu Traian, născut în colonia *Italica* din Spania, era fiul unui vrednic oștean, care se ridicase și el până la cele mai înalte trepte în oastea romană. Mulți dintre Romani, odrasle din vechile familii ale Romei, îl priviau ca pe un fel de parvenit. Restabilind deci disciplina în legiuni și introducând buna rânduială în finanțe, la direcțorii și la judecătorii, el își pune în gând să-și câștige plorie prin executarea planului croit de Iuliu Cesar și să poarte un război contra Dacilor și altul contra Partilor.

Războiul contra Dacilor se începe în anul 100. După ce Traian nu le mai trimite Dacilor tributul, pe care aveau să-l primească în virtutea învoielilor făcute cu Domițian, **Decebal**, Regele Dacilor, își caută aliați, se pune în înțelegere până chiar și cu Partii și trece cu oastea lui bine pregătită Dunărea, ca să prade Moesia. El e respins apoi de Traian, care în iarna anului 100 își trece legiunile peste Dunărea înghețată în Banatul Timișorii de astăzi și în ciuda iernii grele înaintează spre *Sarmisegethuza*, capitala Daciei.

După lupte de vre-o doi ani Decebal cere pace, renunță la tribut și se obligă a nu mai purta războiul contra Romanilor și a nu se uni cu dușmanii Romei. Câte-va legiuni romane rămân cu toate acestea pe țărmul stâng al Dunării, ca să asigureze pacea încheiată.

Nemulțumit cu pacea, Decebal face pregătiri și caută din nou aliați. De aceea în anul 105 Traian trece din nou Dunărea, de astădată înse partea cea mare a oștirii romane trece pe podul de peatră, pe care Traian îl durase peste Dunăre, din jos de *Porțile de fer*, și intră în centrul Daciei prin valea Oltului și pe Jiu.

După ce Dacia sunt învinși și *Sarmisegethuza* e pustiită, Decebal și cei mai de frunte dintre Daci își curmă firul vieții, Traian

preface Dacia în provincie romană și o colonisează cu oșteni și cu alți oameni veniți din întreaga împărăție romană și mai ales din Italia.

Urmași ai acestor coloniști aduși de Traian suntem noi Români.

Cucerirea Daciei a fost un eveniment atât de mare, încât Traian a primit după întoarcerea sa la Roma solii de felicitare din toate părțile lumii, până chiar și din India, și a serbat victoriile sale timp de 123 zile de a rândul. Tot întru amintirea victoriilor din Dacia s'a ridicat *columna lui Traian*, un stâlp de 110 urme, de asupra căruia se afla statua colosală alui Traian, iniocuită adă cu statua Apostolului Petru.

Răsboiul cu Parti se începe în anul 114 și se urmează până la moartea marelui Împărat. În acest război Traian răzbună moartea lui Crasu și întinde stăpânirea romană peste Eufurat și peste Tigru, cucerind *Armenia*, *Mezopotamia* și *Asiria* de la *Cosroe I*.

Și încă în timpul, pe când Traian se războia în Dacia, legiunile din Siria supun *Arabia petroasă* și o prefac în provincie romană.

Ast-fel în timpul lui Traian împărăția romană ajunge la cea mai mare întindere a ei.

Tot atât de mare ca în războaie a fost Traian și în timp de pace. Chivernisitor bun, el a putut să ridice zidiri mărețe și să încurajeze arta și știința fără de a pune biruri grele în sarcina cetățenilor și să întemeeze așezăminte pentru ajutorarea săracilor fără ca să lase în părăgînire alte așezăminte. O deosebită purtare de grijă avea Traian pentru lesnirea comunicațiunii, și atât drumurile, cât și podurile durate de densusul în întreaga împărăție au întrecut tot ceea ce se făcuse mai înainte.

Traian, ajuns la vârstă de patru-zeci și doi de ani când s'a urcat în scaun, era om înalt, chipeș și frumos la făptură, nu iubitor de petreceri, dar de o fire deschisă și veselă și gata de a ține seamă de slăbiciunile contimporanilor săi. De aceea urciioasele reprezentațiuni de circ n'au încetat nici în timpul stăpânirii lui, și creștinii au fost prigoniți și de densusul, deși mai puțin ca mai înainte.

După moartea lui Împărații Romei erau salutați de senat la

urcarea lor în scaun cu cuvintele: *Să fii mai norocos ca August și mai bun ca Traian*“.

2. **Publiu Eliu Hadrian** (117—138), nepotul de soră și fiul adoptiv al lui Traian, dorind a se bucura în toată tigna de bunătațile stăpânirii, încheie pace cu Parții, recunoscând drept rege pe Cosroe I. și înapoiând atât Asiria, cât și Mesopotamia, ba voește să părăsească și Dacia, și numai la stăruințele sfetnicilor săi se mărginește a ridica scândurile de pe podul lui Traian, pentru-ca barbarii să nu poată trece pe el în Moesia.

Hadrian petrece mare parte din timpul domniei lui călătorind prin provinciile împărăției sale și mai ales prin Grecia, unde ridică mai multe temple.

Om iute la fire, Hadrian a săvârșit adese-orî și fapte, care le reaminteau Romanilor timpurile lui Dioclețian.

În timpul lui a fost înăbușită și răscoala ce se produsese încă pe timpul lui Traian în Palestina, și după înăbușirea acestei răscoale (135) Hadrian desființează statul Iudeei și îi risipește pe Evrei în toată împărăția.

3. **Antoniu Piul** (T. Aureliu Fulviu Antoniu), fiul adoptiv al lui Hadrian, e cel mai blând și mai milostiv dintre împărații Romei. Bun părinte, bun soț și mai presus de toate stăpânitor plin de iubire către supușii săi, el și-a petrecut viața priveghiând cu neadormire, ca dirigătorii să și facă datoria și ca nimeni să nu sufere vre-o nedreptățire. Ast-fel în timpul stăpânirii lui atât Roma și Italia, cât și cele mai depărtate provincii au ajuns la bună stare și la cea mai mare a lor înflorire.

4. **Marcu Aureliu Antoniu Filosoful** (161—180), ginerele și fiul adoptiv al lui Antoniu, era om iubitor de știință, blând, cumpătat și iubitor de pace. Tocmai în timpul lui însă popoarele de la meadă-noapte se pun ca nici odată mai înainte în mișcare și dau pe toată întinderea hotarelor de la Rin și de la Dunăre năvală asupra împărăției romane. Ast-fel Marcu Aureliu petrece mare parte din timpul stăpânirii lui răsboind pe Germani.

Nu mai decât la începutul domniei lui, în anul 162, Romanii intră în răsboi cu Parții. După lupte de vre-o doi ani răsboiul acesta se încheie cu dărîmarea orașului *Seleucia* și cu o pace favorabilă pentru Romani.

Căți-va ani în urmă, pe la anul 169, popoarele de pe țărmul stîng al Dunării, între care mai ales **Marcomanii**, **Quații** și

Iasigii, strimtorate de Goții care porniseră spre meadă-și din Scandinavia, trec Dunărea și înaintează prădând până spre Italia. Marcu Aureliu poartă trei războaie grele contra lor, moare însă fără de mângaierea de a fi oprit pe popoarele de la Nord în mersul lor spre meadă-și.

6. Luptele de apărare.

După moartea lui Marcu Aureliu statul roman se mai susține, ce-i drept, timp de aproape o sută de ani în întregitatea lui, dar numai făcându-le concesiuni popoarelor de la Nord. În timpul acesta se succed în scaunul împăresc vre-o două-șeci de împărați, cei mai mulți uciși după o domnie scurtă.

Tot în timpul acesta se ivește despre răsărit un nou dușman. Un Persian, *Ardșir* sau *Artaxerxe*, ajuns din om de rënd căpetenie a oștirilor partice, răstoarnă pe Regele *Artaban* și reînfințează regatul Persiei. Acest nou regat al Persiei, numit și al *Sasanișilor*, în curënd după întemeerea lui (226) devine cel mai puternic dușman al împărației romane.

Și pe când avea să se lupte atât cu acest dușman, cât și cu popoarele de la Nord, împărația romană era slăbită de lupte înterne și cărmuită de împărați slabi, iar oștirea romană era compusă din cete de barbari.

Încă Iuliu Cesar crease o gardă de voinici adunați de pe la popoarele germane de pe țărmul stâng al Rinului. În urmă garda de pretorienii a fost și ea compusă mai ales din Germani, Iliri și Traci. În timpul acesta, în sfirșit, legiunile toate erau aproape numai barbari insetați de pradă și înclinați spre turburări și spre vărsări de sânge. Roma numai e stăpănită de Impărați, nici de senat, ci de aceste cete de barbari, care îi ridică și îi răstoarnă după capriciile lor pe Impărați și dau adese-orii tronul celor ce le promite mai mult.

1, **Comod** (180—192), fiul lui Marcu Aureliu, numit și *Porfirogenitul*, era om de vre-o două-șeci de ani, când s'a urcat în scaun. El nu continuă războiul început de tatăl său, ci le face, ca Domițian, concesiuni dușmanilor, pentru-ca să-și poată petrece tignit la Roma. Om inclinat spre desfrânări și spre vărsări de sânge, el a fost în mai multe rënduri amenințat de conjurațiuni; tocmai aceste l'au făcut înse și mai crunt.

Comod era om frumos, înalt și de o rară putere trupească, făcut oare-cum anume, ca să conducă legiunile contra barbarilor, în loc înse de a-i resboi pe aceștia, el se lupta, ca **Gladiator**, în circ, pentru-ca lumea să admire puterea lui și destoinicia, cu care rēpunea fiare și oameni.

În anul 192 el moare otrăvit de *Marcia*, o favorită a lui.

2. **Pertinax**, un bătrân senator, pe care senatul îl proclamă și pretorienii îl recunosc Impărat după moartea lui Comod, își dă silința să vindece relele prin reforme și prin introducerea buneii rēndueli, dar după domnie de abia 87 zile el e ucis de pretorienii chiar în palatul lui.

3. **Septimiu Sever** (193—211), un Roman născut în Africa, se urcă în scaun numai după-ce învinge mai mulți rivali proclamați de legiuni și de pretorienii. El petrece anii primii ai domniei sale purtând resboaie, ca să pedepsească pe cei ce susținuseră ori susțineau pe rivalii lui. Astfel el și-a descărcat mânia și asupra senatului și a sporit garda de pretorienii.

El poartă două rēsboaie, unul contra *Parților* (198—202), altul (208—211) în *Britania*. De și înse Romanii i-au ridicat un arc de triumf în amintirea acestor rēsboaie, adevărată glorie el n'a câștigat nici în Orient, nici în *Britania*.

4. **Caracala** (Marcu Aurel Antoniu), fiul lui Septimiu Sever, domnește la început dimpreună cu fratele său P. Septimiu *Geta*, în anul 212 înse pune sbiri să omoare pe fratele său și domnește apoi el singur încă cinci ani, până la 217. Inclinat spre vērșări de sânge, Caracala devine în curēnd urgisit în Roma, el pleacă deci în Orient și acordă tuturor supușilor *drepturile cetățenești*. În anul 216 el face o expedițiune contra *Parților*, ear în anul următor moare ucis de un sbir al lui **Maeriu**, unul dintre prefectii lui.

După moartea lui Caracala legiunile proclamă Impărat pe **Maeriu**, un om moleșit, care e rēsturnat și ucis un an în urmă de către *Basian*, un băiat ca de vre-o 15 ani, care se pretiudea fiu al lui Caracala și fusese ales, după moartea lui Caracala, preot al zeului *Elagabal* din Emesa în Siria.

5. **Heliogabal** (219—222), acest preot al zeului păgānesc, a fost cel mai desfrēnat dintre Impărații romāni. Imitānd pe *Sardanapal*, el se îmbrāca adese-ori ca femeie și trăia întru toate ca femeile. După o domnie de trei ani el e ucis de pretorienii.

6. **Alexandru Sever** (222—235), un văr al lui Heliogabal, e băiat de vre-o 17 ani, când mumă-sa și bunică-sa îl ridică în scaun, ca să domnească ele în locul lui. Luând înse în urmă el însuși frânele guvernului, Alexandru Sever e un domn blând, cumpătat și iubitor de arte și de științe.

În timpul domniei lui s'a reîntemeiat, în anul 226, regatul Persiei, și **Artaxerxe**, după ce se proclamă „*Rege al Regilor*“, își pune în gând să restabilească stăpânirea lui Darius și cere ca Români să-i înapoieze tot ceea ce stăpâneau în Asia.

Astfel Alexandru Sever poartă (231—233) *primul război contra Persilor*, care se încheie cu retragerea lui Artaxerxe.

După întoarcerea sa din Asia, Alexandru Sever îi resboiește pe barbari la Dunăre și la Rin, unde moare ucis de legionarii resculați.

7. **Maximiu Trax** (235—238), un barbar incult și de rară putere trupească, proclamat de legiuni împărat, continuă războiul contra barbarilor și-l încheie cu onoare, apoi se întoarce în Italia și face groaznice vărsări de sânge, ca să stărpească pe dușmanii săi și să adune bogății. Astfel atât legiunile, cât și senatul se ridică contra lui, și de o dată se ridică mai mulți împărați. Atât aceștia cât și Maximin mor în anul 238.

8. **Cele din urmă frământări** ale împărăției romane, care urmează după moartea lui Maximin, sunt continuarea luptelor începute în timpul Domniei lui Maximin.

Gordian, un băiat de vr'o 15 ani, ridicat în scan, poartă războiul contra Persilor, și e omorât în anul 244 de legionari departe pe țărmurile Eufratului.

În locul lui se ridică **Filip**, un arab, care e omorit și el după o domnie de cinci ani.

Senatorul **Deciu**, pe care legionarii îl ridică în locul lui Filip, e bun cărmuitor și bun oștean; în anul 251 înse, după o domnie de abia doi ani, el moare dimpreună cu doi feciori ai săi într'un război purtat contra Goților, care trecuseră prin Dacia în Moesia și înaintaseră până peste Balcani.

După moartea lui Deciu se ridică de o dată trei împărați: **Galu**, care le promite Goților tribut, ca să se retragă, **Emilian**, guvernatorul din Moesia, care îi alungă pe Goți peste Dunăre, și **Valerian**, comandantul legiunilor de la Rin.

Valerian (253—260) e unul dintre stăpânitorii mai vrednici

ai Romei. El înse are să se lupte atât în Europa cu **Goții**, cu **Alemanii** și cu **Francii**, cât și în Asia cu **Sapor**, fiul lui **Artaxerxe**, care se făcuse stăpân în Mezopotamia, în Armenia și în Siria. Pe când dar el se răsboia la Rin și în Asia, în Roma domnia **Galien**, fiul moleșit și desfrânat al lui. În același timp mai mulți comandanți de legiuni ori guvernatori de prin provincii se proclamaseră pe sine **Impărați**.

Profitând de această stare dărăpănată a împărăției romane, **Goții** au trecut din nou Dunărea și au prădat atât orașele din peninsula balcanică până departe în Grecia, cât și țărmurile Asiei Mică.

În anul 260 **Valerian** cade, prin trădare, în mâinile Persilor și își petrece zilele bătrânețelor într'o robie grea.

Galien (260—268) nu face nimic pentru eliberarea tatălui său și nu se preocupă de afacerile statului roman, ci-și petrece viața cu ospete și cu distracțiunii literare și teatrale. Astfel statul roman pornește spre descompunere și se ridică de o dată vre-o 30 de **Impărați**, încât **Galien** nu mai stăpânește decât în Italia.

În Orient Persii, după-ce **Valerian** cade în robie, ridică, drept **Impărat**, în fruntea oștirii romane pe **Chiriad**, un Grec din **Antiochia**, apoi înaintează prădând până în Siria. La întoarcere ei sunt loviți de **Odenat**, Principele de **Tadmor** sau **Palmira**, un vechi oraș de pe coastele Mării Roșii, sufăr câte-va înfrângerii și perd o parte din pradă. **Odenat** urmează apoi cu mult succes luptele contra Persilor și asigură stăpânirea romană până în **Eufrat**. De aceea senatul îi dă, chiar cu învoirea lui **Galien**, titlul de **August** și îl însărcinează să apere și să stăpânească țerile de la răsărit. După-ce **Odenat** e ucis în anul 267, ia stăpânirea frumoasa și înțeleaptă lui soție, **Zenobia**, Regina Orientului, care răstoarnă atât pe **Chiriad**, cât și pe alți patru **Impărați**, care fuseseră proclamați în Asia.

În același timp în Africa și în provinciile din Europa guvernatorii ori căpeteniile oștirii iaă titlul de **Impărat**, și statul roman se află întreg în stare de răsboi.

În anul 268, în sfârșit, unul dintre acești **Impărați**, **Aureol**, pornește cu oaste spre Roma. **Galien** se îmbărbătează și pune pe contemporanii săi în uimire prin destoiniciile sale ostășești. El cade înse jertvă unei conjurațiuni urdite în tabăra lui.

Claudiu II. (268—270), un vrednic oștean, pe care legiunile

il proclamă Impărat, introduce buna rânduială în viața publică și disciplina în oștire. El n'are înse timp să urmeze lucrarea lui binefăcătoare.

Goții, vre-o 320,000 de luptători, trec din nou în Moesia. Claudiu îi risipește în mai multe rânduri și-i silește să se retragă. Ciurma inse, care isbucnește în cetele Goților, curmă și viața lui.

Murind, Claudiu roagă pe cei mai de aproape ai săi să proclame Impărat pe **Domitiu Aurelian**, un fecior de țeran din părțile Sirmiului, dar cel mai vrednic și mai iubit dintre căpeteniile oștirii romane și fiu adoptiv al senatorului *Ulpia Crinit*, un urmaș al lui Traian.

EPOCA II.

CĂDEREA IMPĂRĂȚIEI.

I. Aurelian.

270—275

Când Aurelian se urcă în scaun, împărăția romană e amenințată despre răsărit de către **Zenobia**, care încheiase legături cu Persișii, ear despre meadă-noapte de popoarele barbare, care trecuseră în trei părți hotarele și înaintau spre meadă-și.

Aurelian, unul din Impărații mari ai Romei, profitând de disciplina introdusă de Claudiu în oaste și de iubirea legionarilor, învinge unul după altul pe toți dușmanii Romei și ridică scaunul împărătesc la vechea lui splendoare.

El înse sacrifică Dacia, pentru-ca să poată duce legiunile de la Duuăre în Asia.

În timpul acesta se iviseră în Europa, pe la poalele Uralului, primele cete de popoare finice și mongole. Retrăgându-se din calea acestor noi năvălitori, popoarele scandinavice și Slavișii din Sarmatia porniseră spre meadă-și și-i împingeau pe vecinii Romanilor peste hotare-

Cel mai puternic din popoarele scandinavice, *Goții*, se împărțise în două cete, dintre care una se oprise pe șesurile de la stēnga Nistrului și făcea de aici dese incursiuni în împărăția romană. Aliându-se cu *Peucinișii*, care se aședaseră spre gurile Du-

nării, cu *Bastarnii*, cu *Gepidi*, cu *Vandali* și cu *Longobardii*, care-și aveau pășunile spre izvoarele Nistrului, Goții erau adeseori cel mai primejdios dintre dușmanii Romei

Mai spre apus împărăția romană era amenințată de **Alemanii**, care, aliați cu *Heruli*, *Vandali* și *Longobardi*, străbătuseră prădând până în valea Padului, ba ajunseseră chiar în Etruria.

La dreapta Rinului, în sfârșit, și în Alpi, erau *Burgundii*, *Francii*, *Frisii* și *Sacsonii*, ear **Tetric**, guvernatorul Galiei, care ar fi avut să i țină în loc, se desfăcuse de împărăția romană și stăpâna el însuși Apusul.

Deșertarea Daciei. Primind știre despre moartea lui Claudiu, Goții se unesc cu Vandali și cu alți vecini ai lor și trec din nou în Moesia. Aurelian îi oprește, ce-i drept, în loc; recunoscând înse, că nimicirea lor l'ar costa prea multe jertve, intră la învoială cu dênșii și le cedează Dacia cu condițiunea, ca ei să nu mai treacă Dunărea și să apere hotarele Romei contra altor năvălitori. În urma acestor învoielii legiunile, diregătorii și partea cea mare din poporațiunea romană se retrag din Dacia în Moesia, ear Goții, rămași stăpâni ai Daciei, sunt timp de vre-o sută de ani buni vecini ai Romei.

Luptele cu Alemanii. Pecând Aurelian se răsboia în Moesia, Alemanii trec, 120,000 de luptători, prin Panonia în valea Padului. Aurelian se întoarce cu grăbire peste Iliria și-i strimtoează atât de rău, încât dênșii cer pacea și-i ofer Impăratului alianța lor, dacă li se va plăti o sumă oare-care de bani. După-ce Aurelian respinge propunerile lor, ei surprind oștirea romană, sparg rândurile ei și străbat prădând până la Milan. Oștirea romană, care îi urmărește, suferă o grea înfrângere la *Placentia* și e urmărită de învingătorii până în Etruria. Abia în anul următor Aurelian îi bate la *Metaur* și apoi la *Pavia* și-i silește să se retragă.

Zidul Romei. Scăpând Roma de acest dușman, Aurelian ridică impregiurul orașului un înalt și gros zid de apărare, prin care se asigurază contra orîși-cărei surprinderi în viitor.

Supunerea Galiei. După-ce pune în lucrare ridicarea zidului, energicul Impărat pleacă în fruntea oștirilor sale în Galia, unde stăpâniseră mai mulți Impărați unul după altul, ear acum își aroga *Tetric*, fostul guvernator al Aquitaniei, titlul de stăpânitor al Apusului. Nesimțindu-se destoinic de a susține lupta, Tetric

trece din tabăra sa de la *Chalons* în tabăra lui Aurelian și se predă, ear legiunile lui sunt nimicite într'o luptă crâncenă.

Zenobia. Asigurând hotarele de la Nord ale împărăției, Aurelian își întoarce privirile spre răsărit, unde Zenobia întemeiasă o mare împărăție, care se întindea de la hotarele Egiptului până la Eufrat și de aici peste Asia Mică până în Helespont. Ba până chiar și Egiptul se deduse în partea ei.

Aurelian înaintează spre Palmira și, după-ce înfrânge oștirile Zenobiei la *Antiochia* și la *Emesa*, asediază frumoasa capitală a Orientului, o ia și prinde pe Zenobia.

Aurelian se poartă cu blândețe față cu cei învinși. După plecarea lui înse se produce în Palmira o răscoală. El se întoarce dar și pustiește orașul, care atâta timp fusese unul din cele mai strălucite centre de cultură ale Orientului.

Restabilind astfel vechele hotare ale Impărăției, Aurelian își serbează în anul 274 victoriile printr'un măreț triumf, în care Zenobia mergea legată cu lanțuri de aur înaintea carului triumfal. În urmă înse Aurelian i-a dăruit o frumoasă vilă la Tibur (*Tivoli*), unde ea și-a petrecut în tihnă zilele de bătrânețe.

Moartea lui Aurelian. Gândul de predilecțiune al lui Aurelian era, ca al lui Iuliu Cesar și al lui Traian, un război purtat departe în țările de la răsărit, contra Persiei, spre India cea bogată. Mai înainte de a porni înse acest război, el voia să asigureze și pacea internă a împărăției prin introducerea buneii rândueli și a spiritului de dreptate în diregătorii romane. De aceea el proceda cu toată asprimea și mulți dintre cei mai de frunte Romani, ba chiar și unii dintre membrii familiei împărătești au fost loviți de dânsul. Ast-fel se produce în Roma o răscoală, în care pierie multă lume. Aurelian înăbușe răscoala, apoi pleacă în fruntea oștirii sale spre Orient, ca să răsbune soarta lui Valerian. Pe drum, nu departe de Bisanzii, el e ucis de câți-va dintre fruntașii oștirii lui.

2. Dioclețian.

—285—305.—

După moartea lui Aurelian, împărăția romană remâne timp de câte-va luni fără de Impărat. Claudiu *Tacit*, un urmaș al mare-lui istoriograf, pe care senatul îl proclamă apoi împărat, moare

după o domnie de vre-o zece luni în Asia Mică, ear *Florian*, fraatele lui Tacit, e ucis după trei luni.

Probu, un bătrân oștean din Iliria, proclamat de legiuni, poartă rășboaie contra Germanilor și în Asia Mică și se întoarce victorios la Roma. Ca să asigure hotarele, el ridică în Germania un val de apărare (*Limes*), și așează coloniile de veterani atât de a lungul acestui val, cât și pe țărmul drept al Dunării. Pe când își dedea silința să deprindă pe acești coloniști cu munca câmpului și cu cultivarea viței, el e ucis de veteranii nemulțumiți (282).

În următorii doi ani Roma e stăpinită de *Caru* și de fiii săi *Carin* și *Numerian*, iar în anul 284, după-ce *Numerian* e găsit mort în cortul lui, legiunile proclamă Impărat pe *C. Aureliu Valerian Diocle*, căpetenia gardelor.

Dioclețian, fiul unui sclav din *Dioclea* în Dalmația, nu putea să fie iubit de Romani. Deși dar bun oștean și om chibzuit, nu se simte destoinic a purta el singur cărma statului, ci ia ca soț pe *Maximian*, un fecior de țăran din *Sirmiu*, om incult, dar energetic. Amândoi sunt apoi Impărați și poartă titlul „*August*“, și fie-ște-care dintre dînșii își mai ia câte un soț, care poartă titlul „*Cesar*“. și anume *Dioclețian* pe *Galeriu*, un fost păstor de vite, ear *Maximian* pe **Constantiu Cloru**, un om cult și de o fire blândă.

Acești patru Impărați împart apoi stăpânirea cu de o potrivă putere între dênșii. *Dioclețian* stăpânește din *Nicomedia*, ca Impărat și *Domn* (*Dominus*), *Asia*, *Egiptul* și *Tracia*; *Cesarul Galeriu* stăpânește din *Sirmiu* *Iliria* și *Grecia*; *Augustul Maximian* stăpânește din *Milan* *Italia*, *Africa* și insulele, ear *Cesarul Constantin* stăpânește din *Trier* țărele de la *Apus*.

În același timp cei doi *Augusti* se obligă, ca după o stăpânire de două-șeci de ani să se retragă și *Cesarii* să ia titlul de *August*.

Ast-fel statul roman își perde unitatea și *Roma* încetează a fi capitala lumii din acele timpuri. Stăpânitorii sunt înse destul de tari, ca să apere hotarele, ba *Dioclețian* mai și întinde stăpânirea romană spre răsărit.

Pe când în *Galia* se răscoală țăranimea asupra și cutreeră țara în cete prădătoare, ear în *Britania* un anume *Carausin* se ridică cu oaste mare contra stăpânirii romane, *Francii* și *Alemanii* năvălesc spre Rin. În același timp *Vandalii* și *Gotii* dau

năvăia despre Dunăre, ear Egiptienii se rescoală și proclamă Impărat pe un anume *Achileu*.

Galeriu și Maximian restabilesc în timp de un an, ordinea în Galia și în Britania și-i resping pe Franci și pe Alemanii, ear Dioclețian îi face pe Goți și pe Vandali să se răsboiască între dênșii, apoi pleacă (297) în Egipt și înceacă răscoala în sânge.

Pecând Dioclețian se afla în Egipt, Regele Armeniei fusese alungat de Persi. Galeriu pleacă cu oaste și trece Eufurul, ca să-l ridice din nou în scaun. El suferă înse o grea înfrângere. Tratat apoi cu dispreț de Dioclețian, el cere voia să facă o nouă expediție și nimicește oștirile lui *Narse* într'o mare bătălie, în urma căreia Regele Regilor cere pacea.

În virtutea păcii încheiate de Dioclețian în anul 298, stăpânirea Romană se întinde până în Tigru, ba chiar și asupra trecătorilor ce despart Persia de Armenia și de văile Caucasului.

Ast-fel răsună Dioclețian moartea lui Valerian și mai ridică o dată vađa Romei.

Ca stăpînitor Dioclețian a fost aspru și nerilos și a persecutat în cei din urmă ani ai domniei sale deopotrivă cu Nero pe număroșii creștini din Impărăția sa.

După-ce în anul 303 își serbează triumful la Roma, se întoarce ear la Nicomedia, apoi în anul 305, împlinindu-se cei două-zeci de ani de domnie, abdică și se retrage la castelul său din *Salona* în Dalmația. Aici el mai trăiește încă opt ani, până la 313, în tîgîntă retragere, petrecîndu-și timpul cu grădînăria.

În urma retragerii lui se produc noue turburări în împărăția romană și Maximian stăruie dîmpreună cu Galeriu să iee din nou stăpânirea. Dioclețian înse le răspunde:

„*Da'ați ști voi, cât de frumoasă e varđa din grădina mea, ați înceta cu stăruințele voastre*“.

3. Constantin cel Mare.

—306—337—

Constantin, fiul lui Constanțiu, s'a născut în anul 274 la *Naisus* în *Dacia*. Muma lui, *Elena*, era fiica unui om sêrac din apropierea *Nicomediei* și avea încă din copilăria ei multe simpatii pentru creștini, care până în timpul acesta se sporiseră și se organisaseră în toată împărăția romană. Prin înrîurirea Elenei atât

Constanțiu, cât și fiul său Constantin ajunseseră deci protectori ai creștinilor față cu Dioclețian și cu Galeriu, cei mai nemiloși dușmani ai creștinismului.

Luând în anul 305 titlul de „August“, Constanțiu revocă apoi *edictele* emise în timpul lui Dioclețian contra creștinilor.

După domnie de un an el moare și legiunile proclamă urmaș al lui pe Constantin. Galeriu înse nu vrea să'l recunoască de cât ca „Cesar“ și proclamă în locul lui pe *Sever*.

În același timp se proclamă Impărați *Maxențiu* și *Liciniu*, unul fecior al lui Maximian, ear altul prieten al lui Galeriu, ba Maximian ia și el din nou puterea.

Acești șase Impărați se războiesc apoi între dinșii timp de câți-va ani.

Sever și Maximian mor la începutul acestor lupte, amândoi curmându-și ei înșiși firul vieții. Puțin în urmă, în anul 311, moare și Galeriu, și în locul lui se ridică *Maximin* ca al patrulea stăpănitor.

În anul 312 Maxențiu, un om desfrânat și nesățios, care stăpănia din Roma toată Italia și Africa, adună oaste ca să pornească contra lui Constantin, care se bucura de multe simpatii la Romanii acum în mare parte creștini. Primind știre despre aceasta, Constantin, care se afla cu oștirea lui la Rin, trece Alpii și înaintează spre Roma risipind în mai multe rânduri oștirile lui Maxențiu. Sosit, în sfârșit, în fața Romei, Constantin nimicește în ziua de **28 Octombrie 312** la **puntea milvică** oștirea lui Maxențiu, care cade și el de pe punte și se înecă în Tibru.

Aceasta e lupta, în ajunul căreia i s'a ivit lui Constantin o *cruce luminoasă* pe cer și în care el a dat năvală asupra dușmanului său sub un steag, pe care se afla o cruce.

După victoria aceasta Constantin, stăpân acum pe jumătate din întreaga împărăție, se întâlnește cu Liciniu la Milan și încheie o învoială pentru împărțirea puterii și pentru înlăturarea lui Maximin, oare se aliase cu Maxențiu. Tot în virtutea acestei învoeli s'a emis și un **edict de toleranță**, prin care creștinilor li se acordă libertate deplină.

Timp de 12 ani, până în anul 325, Constantin stăpânește Apusul, ear Liciniu Răsăritul. Nici acești doi spre-dece ani nu se petrec înse în pace. După-ce învinge pe Maximin, Liciniu începe să uneltească contra lui Constantin și să'i asuprească pe creștini.

Ast-fel încă în anul 315 izbucnește un nou război, în care Constantin înfrânge puterea lui Liciniu în mai multe bătălii. Un alt război mai crâncen izbucnește în anul 324. Bătut și de astă dată la *Adrianopol*, la *Chalcedon* și în Asia Mică, Liciniu renunță în anul acesta la domnie și se retrage la Tesalonic. Puțin în urmă înse el face noue încercări de a lua stăpânirea și ast-fel moare în furci.

Ajuns ast-fel **singur stăpân** (325—337), Constantin ia hotărîrea de a și muta reședința la **Bisanziu**. Încă în anul 326 (4 Noembrie) el pune temeliele zidului de apărare, a palatului și a celorlalte ziduri publice, iar în anul 330 (11 Mai) reședința se mută în noua capitală, care de aici înainte se numește **Constantinopol**, adică orașul lui Constantin.

Stăpânind din Constantinopol, Constantin părăsește toate tradițiunile republicane ale Românilor și organizează statul român pe baza principiilor despotice.

O deosebită purtare de grijă a avut Constantin pentru organizarea bisericii creștine și pentru ridicarea așezămintelor creștinești.

Deși înclina în toată sinceritatea spre biserica creștinească, considerațiunile politice îl făceau să și amâne botezul și să respecte tradițiunile religioase ale lumii eline-romane. Ast-fel el era tot Pontifex Maximus ca Impărații de mai înainte ai Romei. El însă a zidit multe biserici și a dăruit multe temple păgânești, ale cărora averi le-a dăruit preoțimii creștine.

Ocotită de dânsul și de mumă-sa Elena, care în anul 326 s'a botezat în apa Iordanului, preoțimea creștină s'a organizat ca corporațiune deosebită, care avea mari privilegii și se bucura de multe scutiri.

În anul 325 s'a întrunit la **Nicea primul conciliu ecumenic**, în care au fost reprezentați toți creștinii și care a fost hotărîtor pentru întreaga dezvoltare a bisericii creștine.

După tradițiunile bisericii apusene Constantin a fost botezat în curând după lupta de la puntea milveică de către Papa Silvestru. Cercetările istorice nu adevăresc însă aceste tradițiuni: Constantin a fost botezat pe patul de moarte (337), în Nicomedia, de către episcopul Eusebiu.

După moartea lui, Constantin a fost pus dimpreună cu mumă-sa Elena între sfinții bisericii creștine.

4. Iulian Apostatul.

În ajunul morții sale Constantin a rânduit, ca fiii săi **Constantin**, **Constanțiu** și **Constans** să împartă împărăția, făcându-le parte și nepoților săi **Dalmațiu** și **Hanibalian**. Constanțiu însă omoară pe amândoi acești veri ai săi, ba stîrpește întreaga familie împărătească, încât nu mai rămân din ea decât doi veri ai feciorilor lui Constantin, **Galu** și **Iulian**, atunci copil mic.

Ast-fel rămân la început trei Imperați. În anul 340 însă Constantin pornește războiul contra fratelui său Constanțiu și e omorît într-o bătălie, iar de ce ani în urmă, la 350, e omorît și Constans de legionarii săi. Singur Constanțiu domnește până în anul 361, când moare și el.

Constanțiu a petrecut viața lui toată în războiul cu Persii și cu Imperații, care s'au ridicat după moartea lui Constans. Cel mai însemnat dintre aceștia e **Iulian**.

După moartea lui Constans se proclamă Impărat **Magnențiu**, căpetenia gardelor. Constanțiu proclamă însă Cesar pe veru-său **Galu** și pornește războiul contra lui Magnențiu, care, bătut în mai multe rânduri, se sinucide în cele din urmă. Dar nici Galu nu păstrează stăpânirea de cât până în anul 354, când el e decapitat.

În anul următor Constanțiu proclamă apoi Cesar pe Iulian, atunci om de 25 ani.

Iulian, om deștept și mare admirator al antichității eline, făcea studii filosofice la Atena, când a fost chemat de veru-său, ca să stăpânească Apusul și să conducă legiunile contra **Alemanilor** și contra **Francilor**. Cu toate acestea, pe când Constanțiu se războia din nou cu Persii, Iulian câștiga victorii strălucite la Rin.

De aceea Constanțiu, temându-se ca nu cum-va Iulian să devie prea puternic, chemă o parte din legiunile de la Rin în Asia. Nemulțumite de această poruncă, legiunile îl proclamă însă pe Iulian Impărat și în anul 361 izbucnește un război între cei doi Imperați.

Murind Constanțiu în cursul acestui război, Iulian rămâne singur Impărat. Nu mai trăiește însă de cât vre-o doi ani, până la 63, când moare într'un război contra Persilor.

În timpul acestor doi ani de stăpânire Iulian își dă silința să întoarcă societatea la cultura antică.

Dintru început el emite un *edict de toleranță*, prin care pune culturile păgânești de o potrivă cu cel creștin și dă voie să se rezidească mai multe temple păgâne, precum și templul din Ierusalim. Apoi, de și creștin, el scrie cărți contra învățăturilor creștinești și se închină la altarele ridicate deului Luminilor. În cele din urmă se lapadă de legea creștinească și începe să-l persecute pe creștinii.

5. Teodosiu cel Mare.

— 379 — 395 —

După moartea lui Iulian legiunile proclamă Impărat pe *Iovian*, căpetenia gardelor. Iovian înse moare în curând și legiunile proclamă în anul 364 pe **Valentinian I**, fiul unui oștean din Pannonia.

Valentinian, deși om fără de cultură, era nu numai oștean înzestrat cu cele mai frumoase virtuți, ci totodată și cărmuitor energic și chibzuit.

În curând după urcarea lui în scaun Valentinian împarte stăpânirea cu fratele său **Valens**, și în vreme-ce Valentinian stăpânește din *Milan* Apusul, Valens poartă cărma Răsăritului.

În timpul acestor doi împărați s'a pornit **marea migrațiune a popoarelor**, care a ținut Europa timp de mai multe secole în continuă frământare.

Deși slăbit prin dese schimbări de Impărați și prin desbinările interne, statul roman tot mai era destul de tare, ca să ție în frâu popoarele germanice, care locuiau de a lungul hotarelor de la mează-noapte. Astfel și Valentinian poartă în timpul de la 366 până la 372 un șir de războaie, în care suprimă o rescoală din *Galia* și îi respinge pe *Alemanii*, pe *Burgunzii*, pe *Saxonii* și pe *Quadii* aliați cu cete de *Sarmați*.—În același timp **Teodosiu**, unul dintre generalii lui Valentinian, câștigă victorii în *Britania* și în *Africa*.

Departate spre răsărit se ivește înse un nou dușman, **Hunii**.

După-ce Chinezii, vre-o două sute de ani înainte de *Christos*, au ridicat marele zid de apărare, semințiile mongole de pe platoul Asiei Centrale, ne mai putând să facă incursiuni în China,

aū început a se lupta între dēnsele. Cei învinși aū pornit apoi cete-cete spre Apus și s'aū coborît spre valea riului *Qxus*, unde aū fost opriți în loc de către putereicii Regi ai Partiei. Cetele plecate mai în urmă din Mongolia, gāsind și Turanul ocupat, aū fost decî nevoite sã înainteze spre Europa.

Primele din aceste cete sunt Hunii, un neam de oameni sluiți și sēlbatici, care își petreceau viața cālare, se îmbrăcau în piei neargāsitate, se hrăniau cu rădăcini, cu lapte și cu cārnuri bătucite sub șelele, pe care cālăriau, și n'aveau nici cāpeteniî statornice, nici obiceiuri hotărîte.

Sosiți în Europa, Hunii aceștia se opriseră în valea riului Volga, unde aū petrecut ca păstorî prădalnici un timp oare-care. Strimtorați apoi de alte cete, ei daū în timpul domniei lui Valentinian năvală asupra *Alanilor*, care-și aveau locuințele pe țermurul stēng al Donului. Învinși într'o mare bătălie, Alanii parte se retrag în Caucas, parte se unesc cu învingătorii și pornesc asupra **Ostrogoților**.

Hermanrich, Regele Ostrogoților, un moșneag trecut de o sută de ani, împreunase într'o puternică confederațiune toate popoarele ce locuiaū începând din apa Donului până în Marea Baltică și până în Dunăre. **Visigoții** de pe țermurul stēng al Dunării făceau și ei parte din acest stat confederativ. Ori-și cāt de numēroase înse, cetele lui Hermanrich sunt risipite, bētrānul Rege își curmă el însu-și firul vieții și Ostrogoții li se supun Hunilor.

În timpul acesta (375) Valentinian moare lovit de apoplexie într'un rēsboiū purtat contra Quașilor și în locul lui se ridică fiul sēu **Grațian** (375—383).

Puțin timp în urmă, în anul 376, Visigoții, strimtorați de Huni, se retrag sub cāpeteniile lor *Atanarich*, *Fridigern* și *Alaviu* spre Dunăre și cer de la Valens voie de a se așeđa pe țermurul drept al riului, în Bulgaria și în Dobrodja de astă-đi.

Goții erau cel mai cult dintre popoarele de viță germană și trecuseră în mare parte la legea creștinească, ba unul dintre Episcopii lor, *Ulfila*, luase parte la conciliul din Nicea și tradusese biblia în limba gotică. Valens le dă dar voie, și ve-o 200,000 luptători trec Dunărea dimpreună cu familiile lor. Aici înse fugarii sunt exploatați de diregătorii romani și munciți de foamete, ei se rēscală în cele din urmă sub conducerea lui *Fridigern*.

În anul 377 ei nimicesc în Dobrodja oștirea trimisă de Valens contra lor, apoi se risipesc prădând peste toată Moesia până departe spre Alpi.

Valens cere ajutor de la Grațian, care încheiase tocmai un război la Rin. Visigoții se unesc înseși și ei cu cetele de Ostrogoți, de Alanii și de Sarmați, care sosiseră la Dunăre. Astfel în anul 378 oștirile romane, în fruntea cărora se pusese Valens el însuși, sunt nimicite la *Adrianopol*, mai înainte de a fi sosit și Grațian pe câmpul de luptă.

Perind în lupta de la Adrianopol și Valens, Grațian oferă stăpânirea Resăritului lui **Teodosiu**, care trăia retras la moșia sa părintească din Spania.

Teodosiu (379—395) restabilește încetul cu încetul ordinea. Sporind trupele de apărare de prin orașele fortificate, el îi hărțuește timp de doi ani pe barbarii risipiți în cete mai mici. Ear după-ce Frigidern moare, chibzuitul împărat intră la învoială cu *Atanarich*, îi bate pe Ostrogoții trecuți în Moesia și ajunge în cele din urmă să-i pacifice pe Goți. Ostrogoții capătă locuințe în Asia Mică, ear Visigoții se așează în Tracia sub căpeteniile lor, având să sporească cu 40,000 luptători oștirea romană.

Pecând Teodosiu își dădea silința să restabilească ordinea în țările de la răsărit, Grațian își petrecea timpul cu ospete. Astfel în anul 383 legiunile din Britania proclamă împărat pe *Maxim* (383—388), un compatriot al lui Teodosiu. Părăsit și de legiunile din Galia, Grațian fuge la fratele său *Valentinian II*, care stăpâna, ca Cesar, Italia și Africa. Pe drum înseși el e ucis de sbirii lui Maxim.

Teodosiu, voind să ferească popoarele de un nou război, intră la învoială cu Maxim, și tânărul Valentinian II. își păstrează partea din împărăție. Câțiva ani în urmă înseși Maxim pornește război, ca să iee și partea lui Valentinian II. De astă dată apoi Maxim, învins de Teodosiu, e ucis de proprii săi legionari.

Valentinian II, rămas stăpân asupra întregului Apus, nu mai trăiește nici el decât trei ani. În anul 392 el e găsit mort în iatacul lui de dormit, și în locul lui *Arbogast*, un Franc ambițios ridică pe retorul *Eugeniu*, o unealtă a lui.

Teodosiu, deși Valentinian II. îi era cumnat, se ferește și de astă dată de război, și abia în anul 394 se ridică cu oaste asupra usurpatorilor. Arbogast și Eugeniu per apoi amândoi în

luptă, și Teodosiu ajunge singur stăpânitor al întregii împărății romane.

Teodosiu e cel din urmă dintre Impărații romani, care au stăpânit întreaga împărăție. Stăpânirea lui a fost înse scurtă: în anul 395 Teodosiu cade bolnav, la Milan, și moare cu moarte firescă.

Deși scurtă înse, stăpânirea lui Teodosiu a fost hotărîtoare pentru dezvoltarea societății omenești.

Creștin evlavios și prieten al sfintului *Ambrosiu*, el încă dintru începutul stăpânirii sale a persecutat culturile păgâne, a oprit proorocirile și jertva de sânge, a dărâmat templele păgânești ori le-a prefăcut în biserici creștine. Și mulți dintre *filosofi* din timpul lui au fost prigoniți pentru zelul lor păgănesc. În anul 391, în sfârșit, el a emis (în înțelegere cu Valentinian și cu Maxim) *edictul de Milan*, prin care cultul păgănesc e declarat ca crimă contra statului. Astfel cultul păgănesc nu se mai păstrează decât în școlile de filosofi și prin satele (*pagus*) mai retrase. De aceea cultul păgân se și numește *sătesc*, adică „*paganus*.”

În același timp Teodosiu îi persecută pe *Arieni*, care combatău dogma *Sfintei Treimi*, și asigură pentru toate timpurile credința în sfînta Treime.

6. Impărțirea împărăției.

Trecuseră vre-o sută de ani decînd Roma, tot centru al lumii culte, nu mai era capitala împărăției romane. Deși stăpînia înse în timpul acesta mai mulți Impărați, unitatea statului roman se păstrase cel puțin în principiu și Impărații aveau să stăpîniască împreună. După moartea lui Teodosiu statul roman se desparte în două împărății deosebite, una **de la Răsărit** și **alta de la Apus**.

Unul dintre feciorii lui Teodosiu, **Arcadiu**, un băiat de 18 ani, stăpînește Răsăritul, ear cel l'alt, **Honoriu**, copil de 11 ani, rămîne Impărat al Apusului. Și încetul cu încetul se desfac toate legăturile dintre aceste două împărății.

Impărăția de la răsărit, deși tot romană se numește și ea, perde încetul cu încetul caracterul roman și devine grecească. Mai ferită ca cea de la Apus de popoarele barbare, care se mișcău spre Apus, ea se mai susține ca împărăție **romeică** sau **bizantină**

până în anul 1453, când Constantinopolul cade sub stăpânirea Turcilor.

Impărația de la Apus nu se mai susține decât timp de vre-o opt-zeci de ani, până în anul 476, când cel din urmă Impărat e resturnat de **Odoacru**, căpetenia Herulilor intrați în serviciul lui. Nici în timpul acesta înse reședința Impăraților nu e în Roma, ci în *Milan*, în *Ravena* și în *Pavia*, și nu Romanii hotărăsc mersul evenimentelor, ci oamenii ieșiți din mijlocul popoarelor barbare, care vin în atingere cu Romanii.

Viața romană, cu toate aceste abia după căderea celui din urmă Impărat roman se stinge cu desăvârșire. De aceea căderea acestui Impărat e considerată ca evenimentul, prin care se încheie antichitatea elină-romană și se începe evul mediu.

Pecând împărația de la Apus trece prin cele din urmă sgu-duiră, la Constantinopol stăpânirea o aŭ unul după altul șase Impărați.

Primii doi dintre aceștia, **Arcadiu** (395—408) și fiul său **Teodosiu** (408—450), aŭ fost oameni lipsiți de energie și de pricepere, în timpul cărora eunucii de la curte și-aŭ dat toată silința să despartă cele două împărații.

Ast-fel în timpul lui Teodosiu mai mulți juriconsulți aŭ adunat din ordonanțele Impăraților, cu începere de la Constantin, o *carte de legi* (Codex Teodosianus).

După moartea lui Teodosiu se urcă în scaun **Pulcheria**, sora și înțeleapta lui povățuitoare, care ia de soț și coregent pe **Marcian** (450—457), un bătrân senator.

Atât Marcian, cât și urmașii lui **Leo I**, **Leo II** și **Zeno** (Isauricul, (474—491) își dau, ce-î drept, silința să aperse împărația de la Apus, dar cea de la Răsărit e și ea slabă.

Tot oameni lipsiți de energie aŭ fost și **Honoriu** (395—423) și nepotul său **Valentinian III** (425—455), ear după acestia aŭ urmat unul după altul Impărați, care nu erau, în adevăr, decât niște unelte ale stăpânitorilor momentani.

a). Goții.

Fiind Honoriu copil, adevăratul stăpânitor al țărilor apusene era **Stilicho**, un Vandal războinic și deștept, care se ridicase în ser-

viciul roman și care în anul 398 a făcut pe tânărul Impărat, atunci în vîrstă de 14 ani, să iee în căsătorie pe fică-sa Maria.

La Constantinopol adevăratul stăpînitor era *Eutropiu*, căpetenia eunucilor de la curte și favoritul Impărătesei *Eudocsia*.

Vedînd rivalitatea dintre Eutropiu și Stilicho, care rivnea la epitropisirea ambilor Impărați, Goții așezați în Tracia se îmbărbătează, se pun în înțelegere cu cetele de barbari ce cutrierau șesurile de la Dunăre, proclamă Rege al lor pe *Alarich* și încep să prade satele și orașele lipsite de ziduri de apărare. În timp de un an ei cutreeră Tracia și Macedonia, se coboară prin strîmtoarea de la Termopile în Grecia și înaintează până în Pelopones, prădând orașele și pustiind, ca creștini arieni ce erau, rămășițele templelor și ale operelor de artă.

Ear Arcadiu și favoriții săi petreceau sub scutul zidurilor ridicate de Constantin cel Mare. Astfel în anul 377 Stilicho pornește cu oștirile Apusului din Italia și după mai multe bătălii ajunge, în cele din urmă, să-i strîmtozeze ge Goții și să-i silească a se retrage în Epir.

În loc înse de a-i fi recunoscători lui Stilicho, puternicii din Constantinopol îl numesc pe Alarich poruncitor al Iliriei orientale, pentru-ca ast-fel să-l împingă spre Apus.

Și în adevăr în anul 402 Alarich se ridică cu oaste mare și înaintează până sub zidurile Milanului. Silit apoi să se retragă și bătut de Stilicho la *Polenția* și la *Verona*, el perde mare parte din prada făcută și se retrage.

Honoriu după această grea încercare își mută reședința la *Ravenna*, mai aproape de mare, unde se credea mai scutit de barbarii ce înaintau mînați de Huni spre Alpi.

Conduși de *Radagais* barbarii aceștia, mai ales *Vandalii*, *Burgunzii*, *Alanii* și *Ostrogoții*, năvălesc în anul 404 în Italia și se rostogolesc până la *Florența*. Aici ei sunt bătuiți de Stilicho, care îl prinde pe Radagais și-l decapitează.

După înfrîngerea suferită la Florența cetele de barbari se retrag spre Nord și trec în Galia, pe care o pradă timp de mai mulți ani, apoi în anul 411 rămășițele lor, străbătute peste Piri-nei, își ia locuințe statornice în *Spania*.

Încă pe când oardele acestea cutrierau Galia, Stilicho se pune în înțelegere cu Alarich și închee în anul 408 o învoială, pentru-ca cu ajutorul Visigoților să ridice din nou autoritatea Romei.

În acela-și an înse el este resturnat de intrigantii de la curtea lui Honoriu și moare ucis de sbiri dimpreună cu mulți dintre cei mai de aproape ai lui.

Sub cuvânt că vrea să răsbune moartea lui Stilicho, Alarich intră din nou în fruntea oardelor sale în Italia, înaintează prădând satele și orașele, și sosește în Octombrie 408 sub zidurile Romei. De astă-dată înse Roma scapă plătind o mare contribuțiune și puid în libertate toți sclavii de origine germană, vre-o 40,000 de bărbați, care intră și ei în oastea lui Alarich.

Puțin în urmă Athaulf, cumnatul lui Alarich, intră și el în Italia cu alte cete de barbari, mai ales Goți și Huni.

După-ce se unește apoi cu cumnatu-său, Alarich face mai întâi încercarea de a se împăca cu Honoriu, apoi pornește din nou asupra Romei, care de astă-dată e prădată mai rău ca în timpul Galilor.

Pecând senatul făcea pregătirile de apărare, câți-va sclavi deschid peste noapte o poartă. Intrați apoi în oraș, Goții jăfuiesc case și prăvălii, stîrlesc familiile de frunte și nimicesc, ca în Grecia, operele de artă rămase din timpurile păgânătății.

Din Roma pustiită Alarich pleacă spre meadă-ți, ca să treacă în Africa cea mănoasă, unde avea de gând să-și întemeeze un regat. El moare înse, om de 34 ani, mai nainte de a fi eșit din Italia.

Athaulf intră apoi la învoială cu Honoriu și, primind însărcinarea de a supune Galia și Spania, iese cu oardele lui din Italia și trece în Galia. Aici el supune popoarele, apoi se căsătorește cu *Placidia*, sora lui Honoriu, și trece în Spania, unde întemeiază în anul 415 regatul Visigoților cu capitala în *Barcelona*.

Athaulf e ucis în acela-și an, ear *Valia*, urmașul lui, mai primește de la Honoriu și partea despre Pirinei a Galiei. Teodoric (419—451) mută așezința regală în această parte a regatului, la *Tolosa*; de aceea regatul se numește și **tolosan**.

Pe când Visigoții ajung ast-fel să se așeze, **Ostrogoții** trăiesc ca supuși ai Hunilor, care își păștiau turmele pe țărmurii Dunării.

b). Vandalii.

Placidia, rămăind văduvă, se măritase după *Constantiu*, un Roman cu mari virtuți, pe care Honoriu l'a luat în urmă ca coregent.

După moartea lui Honoriu (423) se urcă în scaun un oare-care *Ioan*, unul dintre secretarii reposatului Impărat. În curând înse acest usurpator e ucis, și Placidia ridică în scaun pe **Valentinian III**, fiul ei și al lui Constanțiu, care se căsătorește cu **Eudocia**, fiica Impăratului de la Răsărit.

Fiind Valentinian copil, adevărata stăpână era Placidia, o femeie ambițioasă, dimpreună cu doi generali, **Aëțiu**, fiul unui oștean german și al unei mume de viță romană, și Romanul **Bonifaciu**.

În curând acești doi generali intră în rivalitate și în urma intrigilor lui Aëțiu, Bonifaciū, atunci guvernator al Africei, se ridică contra Impăratului.

Pecând Aëțiu făcea pregătiri ca să treacă în Africa, Vandali, care veniseră cu Radagais în Italia și trecuseră apoi prin Galia în Spania, se află în fierbere din ce în ce mai mare. Răsboiți de urmașii lui Athaulf, ei se retrăseseră în munții Galiciei. Pe timpul acesta înse un om aspru, viclean și pătimaș, **Gaiserich** sau **Genserich**, se ridică în fruntea lor și, conduși de Genserich, ei cuceresc în timp scurt țermurii despre Sevilla și Cartagena.

Bonifaciu, care nu se simțea destul de tare, ca să ție piept cu Aëțiu, îl chiamă pe Genserich într'ajutor. Ast-fel în anul 429 Genserich trece pe corăbii adunate din Spania și din Africa cu vre-o 50,000 luptători strimtoarea de la stélpii lui Heracle. Gândul lui însă nu era să-l ajute pe Bonifaciu, ci să-și întemeeze un regat pe țermurii roditori ai Africei. Sporiudu-și dar oardele de Vandali și Alani cu cete de Mauri, ei înaintează prădând spre Răsărit. Acum apoi Bonifaciu se impacă cu Placidia și face toate opintirile să susție stăpânirea romană, dar el suferă două înfrângerii grele și e nevoit în anul 431 să se întoarcă la Roma.

Aëțiu, care în timpul acesta se răsboia la Rin, aflând că Placidia l'a iertat pe Bonifaciu, se întoarce în fruntea oștirilor lui în Italia. Bonifaciu iese, ce-i drept, învingător, dar moare puțin după bătălie în urma unei răni primite în luptă. Ear Aëțiu, declarat de trădător, fuge la regele Hunilor, care îi era prieten.

Genserich putea decî că urmeze în toată tigna cutrierările lui prin Africa. Timp de vre-o opt ani de țile Vandali și Alani uniți cu densii jăfuiesc orașele și nimicesc rămășițele culturii antice, apoi în anul 439 Genserich ia **Cartaginea** și stăpânește de aici

atât coastele Africei, cât și insulele mai apropiate, pe care Roma nu mai putea să le apere.

Strîmtoarea de Huni, Placidia îl chemase ear pe Aëțiu să iee comanda oștirilor. In anul 450 inse Placidia moare, ear Valentinian, rămas sub înfrurirea eunucilor de la curtea sa, ucide pe Aëțiu (454), care îi părea prea puternic.

In anul 455 Valentinian înșeală în mod mișelesc pe soția bogatului Roman *Petroniu Maxim*. Mai mulți dintre amicii lui Maxim fac o conjurațiune, ca să răsbune fapta aceasta, și după ce Valentinian e ucis de conjurați, senatul proclamă Impărat pe Maxim.

Impărăteasa-văduvă *Eudoxia*, voind să răsbune moartea soțulu seșu, chiamă la Roma pe Genserich, care până în timpul acesta își construisse o flotă puternică.

In Iunie 455 Vandalii trec din Africa și debarchează la gura Tibrului, și pe când ei înaintează spre Roma, Impăratul Maxim, care voia să dosească, e ucis de poporul desnădăjduit.

Jaful făcut de Vandali în Roma a rămas proverbial.

Timp de două săptămâni ei au prădat case și biserici, au ni-micit ceea-ce nu puteau să iee cu dênșii și au măcelărit pe cei ce li se puneau în protivă. Intorcându-se apoi cu prada lor spre orașele de la miadă-și, ca să le jăfuiască și pe aceste, ei au luat cu dênșii mai multe mi de Romani din familiile mai bogate, între care și pe Impărăteasa Eudocia cu două fiice ale ei.

După prădarea Romei Genserich rămâne stăpân al Mediteranei și supune atât coastele Africei până în Egipt, cât și toate insulele din partea apuseană a Mediteranei.

In anul 468 Impăratul *Leo I.*, se unește cu Impăratul Apusului și face o expedițiune contra lui Genserich, dar flota cea mare a Romanilor (1113 corăbii) e nimicită, și Genserich devine mai puternic încă.

El moare în anul 477, în curënd după-ce Odoacru desființase împărăția romană.

c) H u n i i.

Hunii înaintaseră după sosirea lor în Europa spre Apus și se opriseră în cele din urmă în valea Dunării, pe câmpiile Ungariei de astă-și. De aici *Rugila*, Regele lor, stăpânia toate popoarele

de dimpregiur și lua de la Impărăția de Răsărit un mare tribut.

După moartea lui Rugila se ridică, la 433, nepoții săi *Atila* și *Bleda*, care în timp scurt împreună sub conducerea lor toate popoarele ce se aflau între Volga, Rin și împărăția romană.

În anul 441 cei doi frați își adună oardele însetate de pradă și năvălesc cu ele în împărăția de la Răsărit, pe care o pradă apoi timp de mai mulți ani. După-ce oștirile lui Teodosiu II, sunt bătute în mai multe rânduri și vre-o șapte-deci de orașe sunt jăfuite de oardele barbare, Impăratul, strimtorat în Constantinopol, să leagă să-î plătească lui *Atila* un tribut de 2100 funzi de aur pe an și o mare despăgubire de război.

Încă pe când cetele de Huni prădați orașele de la Răsărit, *Atila* pusese sbiri să omoare pe fratele său (445), și de aici înainte el stăpânește singur asupra marilor masse de barbari.

Atila, un om scurt și spătos, cu capul mare, cu ochii mici, cu barba de tot rară și cu pelița brună-gălbuie, de și incult și de o fire fieroasă, a fost cel mai însemnat dintre stăpânitorii din timpul său. El era mândru și plin de conștiința superiorității sale. Capitala lui așezată la poalele Carpaților apuseni, cam unde astăzi se află orașul *Tocai*, erau case de lemn și de pământ. Atât palatul însă, cât și locuințele mai marilor erau împodobite cu obiecte de artă jăfuite din orașele grecești, iar la masa lui *Atila* se servea în tacâmuri de aur și se bea din pocaluri împodobite cu pietre scumpe. Singur *Atila* avea tacâm de lemn, ca părinții lui, și atât în armatură, cât și în îmbrăcăminte ținea la simplitatea păstorilor mongoli. El avea cu toate aceste multă considerațiune pentru oamenii culți, pe care îi ținea bucuros la curtea lui.

Void să intre în legătură cu lumea cultă, el cere în căsătorie pe *Honorina*, sora Impăratului de la Apus și e în același timp *Marcian* refuză a-i mai plăti tributul.

Ast-fel în anul 450 *Atila* se ridică cu oardele lui asupra împărăției de la Apus. În fruntea unei oștiri de peste 500,000 luptători adunați de pe la toate popoarele, el trece pe valea Dunării la deal, străbate prădând în Galia și înaintează până în valea râului *Marna*.

Aici pe **câmpiile catalaunice**, în apropierea orașului *Chalons*, Hunii sunt oprți în loc de *Aetiu*, amicul de odinioară al lui A-

tila, având sub comanda lui pe luptătorii popoarelor de la Apus.

Bătălia de pe câmpiile catalaunice a fost una din cele mai sângeroase lupte din acele timpuri. Vre-o 162,000 de luptători, mai ales Huni, au rămas pe câmpul de luptă, fără însă ca vre-una din ambele părți să fi câștigat victoria. Atila, ce e drept, se retrage, dar Aethiu nu cutează a-l urmări.

În anul 452 Atila cere din nou mână Honoirei. Refusată și de-astă dată, el trece apoi Alpii și pradă orașele din valea Padului. Aquilea, care se apăraseră cu multă hotărâre, e pustiită în cele din urmă, iar locuitorii scăpați de urgia lui Atila se retrag pe lagune și întemeiază **Venetia**. *Milanul* și *Pavia* scapă cu mari contribuțiuni, iar celelalte orașe cad toate pradă jafului, de oare-ce Aethiu era nevoit să rămână în defensivă, iar Împăratul Valentinian III, ne mai simțindu-se adăpostit în Ravena, se retrăsese la Roma.

Cuprinși de groază, Romanii trimit în lagărul lui Atila o solie condusă de *Papa Leon cel mare*, și înduplecat de rugămintele Papei, Regele Hunilor se mulțumește cu marea contribuțiune ce i se oferise și se retrage.

Puțin în urmă (453) Atila își serbează în capitala sa nunta cu *Ildico*, o frumoasă princesă burgundă, și moare în noaptea nunții sale—lovit, cum se credea, de apoplexie.

Om slăb și feros, Atila era tot-odată și Regele unui popor aproape sălbatic și cu desăvârșire străin, care nu știa ce este mila. Chiar și dacă el însuși ar fi fost cuprins câte o dată de simțiri mai omenești, Atila nu putea să mai țină în frâu oardele sale, pe care numai setea de pradă le mână la luptă. Astfel jaful făcut de Huni în peninsula balcanică, în orașele de la Rin și în Italia a umplut lumea de groază, și Atila a fost considerat de contemporarii săi ca „*Spaima lumii și biciul lui Dumnezeu*”.

După moartea lui, feciorii săi numeroși se încaeră între dânsii, iar popoarele germane, pe care el le ținuse în supunere, se răscoală. Doi dintre feciorii lui Atila cad în luptă, iar un al treilea, *Irnak*, se retrage cu rămășițele Hunilor spre Volga, unde petreceau pe acel timp alte popoare de viță mongolă ca *Bulgarii*, *Avarii* și *Chazarii*.

7. Căderea Romei

Roma prădată de Vandali, rămâne istovită.

La hotarele despre meadă-noapte, pe pământ stăpănit odinioară de Romani, se înființează după retragerea Hunilor mai multe state germane neatirnite: *Gepidii* rămân stăpâni pe țărmurul stâng al Dunării, de la poalele Carpaților apuseni peste Dacia până în Marea Neagră, *Ostrogoții* stăpănesc țărmurul drept, adecă Panonia și Iliria până spre Porțile de fer; *Longobarzii* se așează prin văile largi ale munților din Moravia; *Herulii* și alte popoare mai mici stau pe la poalele orientale ale Alpilor.

Și încă mai înainte Africa și insulele din Mediterană, până chiar și Sicilia, Corsica și Sardinia căduseră sub stăpânirea lui Genserich, iar Galia, Britania și Spania erau ca ieșite de sub stăpânirea Impăraților Romei. De a lungul Rinului se înființează mai multe regate germane, între care al *Burgunzilor* și al *Francilor* erau cele mai puternice. Partea despre meadă-și a Galiei și Spania erau sub *Regii visigoți* din Tolosa, care nu mai atirneau, în adevăr, de Impărații romani,

Astfel stăpânirea romană se mărginea la Italia. Și aici înse adevărații stăpânitori erau căpeteniile cetelor de barbari, din care se compunea oștirea de apărare.

După retragerea Vandalilor *Teodorich II*, Regele Tolosan, face ca amicul său *Iuliu Avit*, un nobil din Galia, să fie ridicat în scaunul împărătesc. După domnie de un an înse, în anul 457, Avit e resturnat de *Ricimer*, căpetenia cetelor de barbari.

Maiorian (457-461), pe care Ricimer îl ridică în scan, e om destoinic în răsboaie și înțelept în timp de pace. El își dă multă silință să introducă buna rânduială în viața comună și face o expedițiune, ca să restabilească autoritatea Romei în Galia și în Spania bântuită de Vandali. Vădându-se în fața unui Impărat vrednic, *Teodorich II*, intră la învoială, iar Genserich cere pacea și se obligă a nu mai prăda Italia. În anul 461 înse Ricimer îl răstoarnă și pe Maiorian și ridică în scaun pe un oare-care *Libiu Sever*, om obscur, în locul căruia domnește el însuși până în anui 465. Murind apoi Libiu, Ricimer domnește timp de doi ani fără de Impărat.

Vădând starea dărăpănată a statului roman, Genserich închee

alianță cu Ostrogoții de la Dunăre și cu Visigoții din Galia, ca să răstoarne împărăția romană.

Ricimer cere acum de la curtea din Constantinopol un Impărat, și *Leon I.* proclamă pe patricianul *Antemiu* (467-472), care-i dă lui Ricimer pe fiică-sa în căsătorie.

Anul următor flota cea mare a Romanilor e nimicită de Genserich, și de aici înainte stăpânirea Romei nu se mai susține de cât de nume. Galia cade sub stăpânirea Visigoților, ear în Italia Ricimer răstoarnă în anul 472 și pe socru-său Antemiu și moare și el însuși de o boală epidemică ce izbucnise în Roma.

În timp de trei ani urmează apoi unul după altul trei Impărați în scaunul din Ravena. **Iuliu Nepos**, cel din urmă din această, e alungat de *Oreste*, căpetenia cetelor de barbari, care ridică în scaun pe fiul său nevrăstnic **Romulus Augustulus** (475-476).

Romulus Augustulus, nepotul unui Hun, e cel din urmă Impărat roman.

În anul 476 cetele de barbari stăruie să li se dea a treia parte din pământul Italiei și, după-ce *Oreste* refuză a împlini cererea lor, **Odoacru**, căpetenia *Herulilor*, e proclamat *Rege al Germanilor din Italia*.

Românii ei înșiși cer apoi prin o solie trimisă la Constantinopol recunoașterea lui Odoacru și rezervarea titlului de Impărat pentru stăpânitorii de la Constantinopol, Odoacru se stabilește în reședința din Ravena, și singur **Siagriu** se mai susține încă timp de câțiva ani ca *gubernator roman* la Soissons, în Galia.